

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KELÂM BİLİM DALI

EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN

NÜBÜVVET ANLAYIŞI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Onur DEMİRCAN

BURSA- 2024

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

KELÂM BİLİM DALI

**EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN NÜBÜVVET
ANLAYIŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Onur DEMİRCAN

Danışman:

Prof. Dr. Çağfer KARADAŞ

BURSA 2024

TEZ ONAY SAYFASI

**T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE**

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelâm Bilim Dalı'nda 702023036 numaralı Onur DEMİRCAN'ın hazırladığı “Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin Nübüvvet Anlayışı” başlıklı Yüksek Lisans tezi ile ilgili savunma sınavı, .../...../20.... günü - saatleri arasında yapılmıştır. Alınan cevaplar sonunda adayın (başarılı / başarısız) olduğuna (oybirliği / oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı
ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

Üye

Prof. Dr. Ulvi Murat KILAVUZ

Üye

Doç. Dr. Kadir GÖMBEYAZ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 31/05/2024

Tez Başlığı / Konusu: Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin Nübüvvet Anlayışı / Ebü'l-Berekât en-Neseffî'nin Nübüvvet Anlayışı

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 154 sayfalık kısmına ilişkin, 31/05/2024 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza
31/05/2024

Adı Soyadı: Onur DEMİRCAN

Öğrenci No: 702023036

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri Kelam

Programı: Tezli Yüksek Lisans Programı

Statüsü: ☒ Y.Lisans ☐ Doktora

Danışman
(Adı, Soyad, Tarih)

Prof. Dr. Cağfer
KARADAŞ
31/05/2024

* Turnitin programına Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans / Doktora Tezi/Sanatta Yeterlik Tezi/ Çalışması olarak sunduğum “Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin Nübüvvet Anlayışı” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

31.05.2024

Adı Soyadı : Onur DEMİRCAN
Öğrenci No : 702023036
Anabilim/Anasanat Dalı : Temel İslam Bilimleri Kelam
Programı : Tezli Yüksek Lisans Programı
Statüsü : ☒ Yüksek Lisans ☐ Doktora

ÖZET

Yazar adı soyadı	Onur DEMİRCAN
Üniversite	Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim dalı	Temel İslam Bilimleri
Bilim dalı	Kelâm
Tezin niteliği	Yüksek Lisans Tezi
Mezuniyet tarihi	
Tez danışmanı	Prof. Dr. Cağfer KARADAŞ

EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN NÜBÜVVET ANLAYIŞI

Allah-insan-evren ilişkisinin merkezinde yer alan nübüvvet müessesesinin var olması pek çok şeyin de varlığının hayat bulması ve kâim olması anlamını; yok olması da pek çok şeyin yok olması ve yıkılması anlamını taşımasından ötürü binlerce yıldır süregelen bir mücadeleye tanıklık edilmiştir. Bu mücadele sürecinde İslâm'ın sancaktarlığını yapan kelâm âlimleri de eserlerinde kalemleriyle bu mücadelelerini sürdürmüşlerdir. Mâtürîdî âlim/ler nazarıyla bu mücadeleye yakından tanıklık etmeyi gaye edindiğimiz bu çalışmada nübüvvetin ispatı, mûcize, Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliğini ispat gibi nübüvvet ile ilgili tartışılan tüm meseleler sistematik bir şekilde ele alınmış, hikmet merkezli bir bakış açısına sahip olmalarıyla çağlara hitap eden Mâtürîdî âlimler içerisinde yer alan Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin görüşleri, Mâtürîdîlik mezhebinin önderi İmam Mâtürîdî ve onun takipçileri Ebü'l-Muîn en-Nesefî ve Nûreddin es-Sâbûnî'nin -temel meselelerdeki görüşlerine de değinilerek, ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nübüvvet, Peygamber, Mûcize, Mâtürîdî, Nesefî, Sâbûnî

ABSTRACT

Name & surname	Onur DEMİRCAN
University	Bursa Uludağ University
Institute	Institute of Social Sciences
Field	Basic İslamic Science
Subfield	Kalam
Degree awarded	Master
Date of degree awarded	
Supervisor	Prof. PhD. Cağfer KARADAŞ

PROPHECY IN THE THEOLOGY OF ABÛ AL-BARAKÂT AL-NASAFİ

The existence of the institution of prophethood, which is at the center of the Allah-human-universe relationship, means that many things come to life and endure; It has witnessed a struggle that has been going on for thousands of years, as its disappearance means the destruction and destruction of many things. Theological scholars, who were the bannermen of Islam during this struggle, continued this struggle with their pens in their works. In this study, in which we aim to witness this struggle closely from the point of view of Maturidi scholars, the proof of prophethood, the miracle, the Prophet Muhammad. All the issues discussed regarding prophethood, such as proving the prophethood of Muhammad (pbuh), are discussed in a systematic way, and the views of Abû Al-Barakât Al-Nasafi, who is among the Maturidi scholars who appeal to the ages with their wisdom-centered perspective, are discussed in detail in the text of the Maturidi sect. The views of its leader Imam Mâturîdî and his followers Abû Al-Muin Al-Nasafi and Nuraddin as-Sabuni on basic issues were also touched upon and tried to be put forward.

Keywords: Prophethood, Prophet, Miracle, Maturidi, Nasafi

ÖNSÖZ

Allah-insan-evren irtibatında çok kritik öneme sahip olan peygamberlik, insanın, Yaratıcısı ile olan ilişkisini, bir parçası olduğu kâinatı ve içerisinde varlığını idâme ettirmeye çalıştığı dünya hayatını anlamlandırma çabasında insana kılavuzluk eden, insanın kilitli gördüğü kapıların açılmasında anahtar rolü oynayan, aşmakta zorlandığı engelleri kolaylıkla aşmasını sağlayan, insanın hem beden/maddî hem de ruh/manevî olmak üzere iki yönünü sıhhat, ferahlık ve afiyet bulacağı nimetlerle beslemesinde tedarik edici rolü üstlenen bir makamdır. Nitekim bu öneminden ötürü de İslam inancının üç ana sac ayağından birisi olarak konumlandırılmıştır. Var olması pek çok şeyin de varlığının hayat bulması ve kâim olması anlamını; yok olmasının da pek çok şeyin yıkımı anlamını taşımasından ötürü binlerce yıldır süregelen bir mücadeleye tanıklık edilmiştir. Öyle ki, bu mücadele bu makamın doğuşuyla başlamış, günümüzde tazeliğini ve sıcaklığını korumuş, kıyamete kadar da bâkîliğini sürdürecektir. Bu yüzden geçmişte olduğu gibi şu anda da bu kıymetli kuruma yönelik iddialar, iftiralar, itirazlar ve dahası devam etmektedir. Dolayısıyla bu ve bundan sonraki süreçte, âlimlerimiz daha önce nasıl ki bu aleyhteki iddiaları kurdukları fikrî sistemlerle, geliştirdikleri yöntemlerle çürütmüşler ise aynı şekilde bu çabanın bugün de yarın da ortaya konması gerekmektedir. Bizim de nübüvvete yönelik bir çalışmayı seçmemizin sebebi nübüvvete dair inancımızın, bu konudaki ilmi birikimimizin kavî olmasına katkıda bulunmasını istememizdir. Hikmet merkezli bir bakış açısına sahip olmalarıyla çağlara hitap edici bir duruş sergileyen Mâturîdî âlimler içerisinde yer alan Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin şahsında nübüvvetin insanlığa bakan yönünü anlamaya çalıştık. Bu minvalde çalışmamızı bir giriş ve üç bölümden oluşturduk. Giriş bölümünde 'Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri'ne kısaca değinmeye çalıştık. Birinci bölümde 'Nübüvvetin İspatı' konusunu, ikinci bölümde 'Nübüvvet İle İlgili Genel Meseleler'i, son bölümde ise 'Hz. Muhammed (sav)'in Nübüvveti' konusunu ele almaya gayret ettik.

Tezimin hazırlanması hususunda sabırla danışmanlığımı yürüten hocam Prof. Dr. Cağfer Karadaş'a, yüksek lisans derslerinden istifade ettiğim kıymetli hocalarıma, maddî-manevî her zaman destekçim olan aileme, tezim hitama erene değin her zorlukta yanımda olan sevgili eşime teşekkürü borç bilirim.

Onur DEMİRCAN

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU	iii
ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1
EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ. 1	
1. HAYATI.....	2
2. YETİŞTİĞİ ORTAM.....	4
3. HOCALARI	6
4. TALEBELERİ	6
5. ESERLERİ	7

1. BÖLÜM

NÜBÜVVETİN İSPATI

1. NÜBÜVVETİN İSPATI VE HİKMETİ.....	9
1.1. Nübüvvetin İmkânı: İddialar	11
1.2. Nübüvvetin İmkânı: İddialara Cevaplar	14
2. MÜCİZE	33
2.1. Mûcizenin Tanımı.....	33
2.2. Mûcizenin İmkânı.....	36
2.3. Mûcizenin Şartları ve Özellikleri	41
2.4. Mûcize Göstermeden Önce Resûle İman Etmek Vâcip Midir?	55
2.5. Mûcizenin Çeşitleri	57
2.6. Sihir ve Nazar	58
2.7. Kerâmetü'l-Evliya	64

2. BÖLÜM

NÜBÜVVET İLE İLGİLİ GENEL MESELELER

1. NEBÎ-RESÛL MUKÂYESESİ.....	73
2. NÜBÜVVETİN HÜKMÜ	76
3. NÜBÜVVETİN VEHBİLİĞİ-KESBİLİĞİ.....	83
4. PEYGAMBERLERİN BEŞER OLMALARI.....	91
5. PEYGAMBERLERİN ÜSTÜNLÜĞÜ	95
5.1. Peygamberlerin-Meleklerin-İnsanların Birbirlerine Üstünlüğü	95

5.2. Peygamberlerin Birbirlerine Üstünlüğü	99
6. PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ.....	102
6.1. Peygamberlerin Erkek Olmaları	102
6.2. Peygamberlerin Yaşadıkları Zamanın En Akıllı Kişileri Olmaları (Fetânet) .	104
6.3. Peygamberlerin Yaratılış İtibariyle/Fiziken İnsanların En Güzeli Olmaları ..	105
6.4. Peygamberlerin Ahlaken İnsanların En Güzeli Olmaları	105
6.5. Peygamberlerin İnsanların En Cesur Ruhlu ve Lisânen Onların En Fasih Konuşanları Olmaları	106
6.6. Mâsum Olmaları (İsmet)	107
7. PEYGAMBERLERİN SAYISI.....	122
8. PEYGAMBERLERİN GÖREVLERİ.....	123
8.1. Tebliğ ve Tebyin	123
8.2. Tebşîr ve İnzâr	125
9. PEYGAMBERLERİN GAYBI BİLMESİ	126
10. PEYGAMBERLERİN İCTİHADİ.....	128

3. BÖLÜM

HZ. MUHAMMED (SAV)'İN NÜBÜVVETİ

1. HZ. MUHAMMED (SAV)'İN NÜBÜVVETİNİ İSPAT	131
Hz. Peygamber (sav)'in Ümmîliği	141
2. HZ. PEYGAMBER (SAV)'İN MÜCİZELERİ.....	145
İsrâ ve Mi'râc Hâdisesi.....	147
3. KUR'ÂN-I KERİM VE İ'CÂZÜ'L-KUR'ÂN	148
4. HZ. PEYGAMBER (SAV)'İN NÜBÜVVETİNİN EVRENSELLİĞİ	163
5. HATMÜ'N-NÜBÜVVE	164
SONUÇ	166
KAYNAKÇA	169

KISALTMALAR

bkz. Bakınız

b. Baskı

c. Cilt

çev. Çeviren

ed. Editör

haz. Hazırlayan

nşr. Neşreden

s. Sayfa

S. Sayı

thk. Tahkik eden

v.d. Ve diğerleri

vs. Vesair

Vb. Ve benzeri

Yay. Yayınları

GİRİŞ

EBÜ'L-BEREKÂT EN-NESEFÎ'NİN HAYATI, İLMÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

1. HAYATI

Tam adı Abdullah b. Ahmed b. Mamud, Ebü'l-Berekât, Hâfızü'd-dîn en-Nesefî.¹ 'en-Nesefî' nispeti, Mâverâünnehir şehirlerinden Nahşeb diye de adlandırılan Nesef (Karşî)'e nispetle kullanılmaktadır.²

Ebü'l-Berekât en-Nesefî hakkında bilgi veren, araştırdığımız tabakât ve vefeyât kitaplarından hiçbirinin onun doğum tarihi hakkında kesin bilgi verebildiğini göremiyoruz. Ancak; hicrî 642/1244-45 yılında vefât ettiği bilinen, hocası Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Abdüssettâr el-Kerderî'nin vefât tarihi ile kıyaslanarak Nesefî'nin doğum tarihi tespit edilmeye çalışılmıştır. Şöyle ki; Terâcim kitapları, Nesefî'nin bu hocasından fıkıh tahsili yapmış olduğunu belirtmektedirler. Hocası vefât ettiğinde öğrencisinin en az 20 (veya 22) yaşında olduğu farz edilirse; (642-22=20) şeklinde, Nesefî'nin doğum tarihi yaklaşık 620 yılı olarak ortaya konmuş olmaktadır. Yani, hicrî VII. asrın ilk çeyreği.³ Doğum yeri konusunda ise Nesefî'nin Îzec (bugünkü Mâlûlemîr) ehlinden ve halkından olduğunu söyleyenler olmuşsa da⁴ Îzec'in onun vefat ettiği ve defnedildiği yer olduğu, doğduğu yerin ise günümüzde Özbekistan'da yer alan Nesef (Karşî) şehri olduğu kanaati ağır basmaktadır.⁵

Lakabı konusunda hayatından bahseden bütün kaynakların "Ebu'l-Berekât" ve "Hâfızuddin" ifadelerini kullanmasının yanında; diğer bazı medih ifadeleri de kullanılmıştır. Bunlar: "son devrin zâhidi", "imam", "zamanının benzersizi", "fıkıh ve usûl-i fıkıhta reis", "hadis bilgisi ve hadisleri anlamada parlak zekâ sahibi", "Allah'ın kitabı konusunda basîret sahibi", "faydalı eserleri bulunan zat", "kelamcı, usûlcü,

¹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, thk. Kâsım Muhammed er-Recep (Bağdad: Matbaatü'l-Ânî, 1962), 30; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine fi a'yâni'l-mi'eti's-sâmine* (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1993), 2/247; Takıyyüddin b. Abdülkâdir et-Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Huluv (Riyad: Dâru'r-Rufâi, 1983), 4/154; Abdülhay el-Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye* (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1998), 172; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941), 2/1168; Muhammed Hüseyin ez-Zehbî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000), 1/216; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn* (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1993), 2/228; Abdülkâdir el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudhiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, thk. Abdulfettah Muhammed el-Huluv (Kahire: Dâru Hicr, 1993), 2/294.

² Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'ânî, *el-Ensâb*, thk. Abdullah Ömer el-Barûrî (Beyrut: Dâru'l-Cenan, 1988), 5/486.

³ Hasan Haliloğlu, *Ebü'l-Berekât Nesefî ve Adudüddîn İcî (İlmî Hayatları ve Eserleri)* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 36; Temel Yeşilyurt, *Nesefî Kelamı* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021), 40.

⁴ Haliloğlu, *Ebü'l-Berekât Nesefî ve Adudüddîn İcî*, 36.

⁵ Kılıç Aslan Mavil, "Bir Hanefî-Mâtürîdî Âlimi Ebü'l-Berekât en-Nesefî", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (01 Ocak 2013), 67.

müfessir", "zamanının seçkin düşünürü", "edebî sanatlarda mâhir", "dünyanın nişanesi" vs.dir. Ayrıca Neseî'nin el-İ'timâd fi'l-İ'tikâd adlı eserinin müstensihleri de eserin müellifi için: "sadru'l-İslam", "muhyi's-sünne", "kâşifü'l-hakaik", "kâmiu'l-bid'a", "müleyyinü'l-usûl ve'l-furu", "nakil ve aklın birleştiricisi", "müzhiru'd-dekaik", "üstazü'l-halef", "bakiyyetü's-selef", "zâhiru'l-milleti'l-Hanefiyye", "hâfizu'l-hak, mille ve'd-din", "vera' sahibi" ifadelerini kullanmaktadır.⁶

Ebu'l-Berekât en-Neseî'nin hangi milletten olduğu konusunda kaynaklarda açık bir ifadeye rastlanmamaktadır. Neseî'nin Farsça bildiğini Nurettin es-Sâbûnî ile Reşidüddin arasında geçen bir Farsça tartışmayı el-İ'timâd'ın da Arapça'ya çevirerek nakledişinden anlamaktayız. Ancak bu Neseî'nin İranlı olduğunu söylemek için geçerli bir neden olamaz. Zira bölgede birçok Türkün Farsça konuşması ve birçok medresede eğitim dilinin Farsça olması nedeniyle, birçok Türk bilgininin Farsça bilmesi, onların İranlı oluşunu göstermeye yetmemektedir. Neseî'nin hayatından bahseden bütün kaynaklar onun Neseî'ye nispeti konusunda mütefiktirler. O halde Neseî, doğup büyüdüğü sırada, Neseî şehrinde hâkim olan Türk ırkından olmalıdır. Bu nedenle de Neseî'nin bir Türk bilgini olduğunu söylemek mümkündür.⁷

Ömrünü ilim elde etmeye ve elde ettiklerini de aktarmaya harcayan, Neseî'te doğan Ebü'l-Berekât'ın orada çocukluk ya da gençlik yıllarının ne kadarını geçirdiğini, oradan, ilk kez ilim tahsili için, Buhârâ'ya ne zaman geldiğini tam olarak tespit edemiyoruz. Bu konuda kaynaklar yetersizdir. Ancak ders aldığı hocası Kerderî 642/1244 yılında Buhârâ'da vefât ettiğinden, Neseî'nin en azından bu tarihte, henüz 22 yaşında iken, belki de daha erken, Buhârâ'da bulunduğunu tespit edebiliyoruz. O dönemlerde Buhârâ'da sadece Hâniya Medresesi ve Mes'ûdiye Medresesi olarak iki medresenin varlığı bilinmektedir. Ebü'l-Berekât, Buhârâ'ya geldiğinde bu medreselerde mi ilim tahsili yaptı, yoksa hepsi de Buhârâ'da ilim öğretip orada vefat eden üç hocasından ilim tahsilini bu iki medresenin dışında, Buhârâ'nın ayrı bir yerinde mi yaptı, tam tespit edilememektir. Ama bu medreselerde ilim tahsil etmiş olma ihtimali kuvvetlidir.⁸ Neseî, ilim için bazı

⁶ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 30; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 4/155; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/247; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 173; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirîn*, 1/701; Abdülkâdir el-Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudîyye*, 2/294-295; Yeşilyurt, *Neseî Kelamı*, 38.

⁷ Yeşilyurt, *Neseî Kelamı*, 39-40.

⁸ Haliloğlu, *Ebü'l-Berekât Neseî ve Adudüddîn İcî*, 40.

seyahatler yapmışsa da maalesef bunlar hakkında malumat sahibi değiliz ancak 710/1310 tarihinde Bağdat'a yaptığı ve ölüm tarihi ile ilgili görülen seyahati kaynaklarda aktarılmaktadır.⁹

Neseî'nin vefat tarihi hakkında farklı tarihler verildiği görülmektedir. İbn Hacer, Temîmî ve Zehebî gibi âlimler 701 yılında vefat ettiğini aktarırken¹⁰, İbn Kutluboğa, Leknevî, Kefevî, Kâtip Çelebî, Ömer Rıza Kehhâle gibi âlimler de 710 yılında Bağdat'a gittiğine dair nakillerin kuvvetliliğinden hareketle onun 710/1310 yılında vefat ettiğini aktarmışlardır.¹¹ 710 vefat tarihi ağır basmakla birlikte âlimler Neseî'nin Hûzistan ile İsfahan arasında yer alan İzec beldesinde vefat ettiğinde hemfikirdirler.

Kaynaklarda Neseî hakkında pek fazla bilgi bulunmamasının sebebi olarak yaşadığı dönemdeki siyasî çalkantılar, Moğol hanları arasındaki savaşlar ve yıkım zikredilebilir.¹² Neseî'nin fikirlerinin anlaşılabilmesi adına yetiştiği ortamı anlamak önem arz etmektedir. Şimdi kısaca ona bakalım.

2. YETİŞTİĞİ ORTAM

Onun yetiştiği Maverâünnehir bölgesine baktığımızda, Müslümanların bölgeyi fethetmesinden önce Türklerin yanı sıra birçok etnik grubun ve birçok dinin mevcudiyeti dikkat çekmektedir. Budizm, Zerdüştilik, Maniheizm, Hristiyanlık, Yahûdilik, Şamanizm, Mecûsilik ve Mazdekiyye gibi çeşitli inanç gruplarının bir arada yaşadığı bu bölgenin İslâmlaşma süreci ise gerçek anlamda fetihlerle birlikte başlamıştır. Sâmanîler döneminde İslâmlaşması tamamlanan bölge, ilim, kültür, felsefe ve sanat alanlarında yetiştirdiği önemli şahsiyetlerle en parlak devrini yaşamıştır. Müfessir Dahhâk b. Müzâhim (ö. 105/723); ünlü muhaddisler Buhârî (ö. 256/870) ve Dârimî (ö. 280/894); kelâmcı İmâm Mâtürîdî (ö. 333/944); fakih Ebü'l-Leys es-Semerkindî (ö. 373/983) bunlardan bazılarıdır. Bölgede her türlü ilmi faaliyet derin hoşgörü çerçevesinde yapılıyor

⁹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 30; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 172.

¹⁰ Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 4/155; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/247; Zehebî, *et-Tefşîr ve'l-müfessirûn*, 1/216.

¹¹ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 30; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 173; Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, 2/1168; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, 2/228.

¹² Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Menâru'l-Envâr (Fıkıh Usulü)*, çev. Soner Duman, Osman Güman, Süleyman Kaya (İstanbul, 2020), 13.

ve bu ortamda Mu'tezile ve Kerrâmiyye gibi fırkalar da yaygın şekilde kendilerine yer bulabiliyordu. Kelâmî tartışmalar tutuculuktan uzak, hür bir ortamda ve ilmi ölçüler içinde yapılıyor, kendi görüşünü uygun olmayan bir ifade tarzı ile savunanların münakaşaları derhal önleniyor, bu tür davranışlara izin verilmiyordu.¹³ Müslüman coğrafyacılar tarafından, şehirlerinin mâmurluğu, topraklarının verimliliği, ekin, meyve vb. mahsûlleri ile ehli hayvanlarının bolluğu, nüfusunun çokluğu, halkının cömertliği, misâfirperverliği, cesareti, yol ve geçitlerinin mükemmelliği gibi özellikleriyle kendisinden uzun uzadıya söz ettiren Mâverâünnehir bölgesi, tarihî "İpek Yolu" ve eski Hind-Baharat ticâret yollarının kavşak noktasında bulunması sebebiyle ilk çağlardan itibaren birçok din, kültür ve medeniyetin uğrak yeri olmuştur. Ancak sonraki yıllarda Otrar, Cend, Fenaket, Hocend, Buhâra, Belh, Semerkant, Neseф, Tirmiz, Merv ve Nişâbur gibi yüzlerce yıllık geçmişe sahip çok sayıda bilim ve medeniyet merkezi, Moğollar tarafından yıkılıp yağmalanmış; sayısız ilmî ve edebî eser yok edilmiş, Müslüman halk katliama mâruz bırakılmış ve pek çok bilgin bölgeden göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁴ İşte Ebu'l-Berekat en-Neseфi'nin yaşadığı VII ve VIII. Asırlara gelinirken bölgenin iktisadi, siyasi, dini ve ilmi hayatı böyle bir görünüm arz ediyordu. Bölge siyasi açıdan insicamsızdır ve ilmi ortam ise Moğol istilasının büyük ölçüde negatif tesiri altındadır.¹⁵

Doğduğu şehir Neseф ise Arap coğrafyacıları tarafından Neseф olarak isimlendirilmişse de Nahşeb ve Karşî adlarıyla da bilinmektedir.¹⁶ Buhara Hanlığı'nın Buhara'dan sonra en büyük ve en mamur şehri olup, hanlığın ikinci merkezini teşkil etmekteydi ve Han bazen burada ikamet ederdi. Zira bu şehrin Buhara hanlığı için önemi büyüktü. Buhara Hanlığının güney ve güneydoğuya giden yolları, Afganistan'dan gelen kervanlar bu şehirden geçirdi. Bunun dışında çevresindeki bozkırlarda yaşayan göçebe Türkmen boyları için Neseф, başlıca Pazar yeri idi. Neseф bir ilim ve kültür merkezi olmuş ve değişik ilim dallarında bilginler yetiştirmiştir. Kelam ilmi alanında da Ebü'l-Muîn en-Neseфi (ö.508/1115), Ömer en-Neseфi (ö.537/1142), Burhaneddin en-Neseфi (ö.686/1287) ve Ebü'l-Berekat en-Neseфi gibi değerli âlimler yetiştirmiştir. Bu ilim faaliyetine Neseф'in yanı sıra Pezde başta olmak üzere Neseф'e bağlı küçük birimler de iştirak etmiştir.¹⁷

¹³ Yeşilyurt, *Neseф Kelamı*, 33.

¹⁴ Mavil, "Bir Hanefi-Mâtürîdî Âlimi Ebü'l-Berekât en-Neseфi", 61-64.

¹⁵ Yeşilyurt, *Neseф Kelamı*, 33-34.

¹⁶ Yeşilyurt, *Neseф Kelamı*, 34; Haliloğlu, *Ebü'l-Berekât Neseфi ve Adudüddin İcî*, 36.

¹⁷ Yeşilyurt, *Neseф Kelamı*, 35-37.

3. HOCALARI

Nesefî hakkında bilgi veren Terâcim ve Tabakât kitapları onun sadece birkaç hocasından ve talebesinden bahseder. Bu, çok azdır. Çünkü doksan yıl yaşamış, ömrünü ilim, ta'lîm ve tasnif ile geçirmiş, eserlerinin bir kısmını kendisi yazmış ve bir kısmını da öğrencilerine imlâ ettirmiş (yazdırmış), ilim tahsili için Buhârâ, Kirmân, Bağdat gibi birçok yerlere gitmiş böyle bir âlim için, bu sayıda hoca ve talebe çok azdır.¹⁸ İlim ve medeniyete asırlarca beşiklik yapmış bir yörede doğup büyümüş ve asrının en büyük bilginlerinden ders okumuştur. Kaynaklarda belirtilenlerin hepsi İslam Hukuku alanında temayüz etmiş âlimlerdir. Maalesef Nesefî'nin hayatından bahseden eserlerin hiçbirisinde onun Tefsir ve Kelâm ilmini hangi hocalardan öğrendiği konusunda bir açıklık yoktur.¹⁹ Onun ilmî kişiliğini oluşmasında tesiri büyük olan dört hocasından zikredebiliriz:

-Ahmed b. Muhammed el-Attâbî (ö.586/1192): Mâverâünnehir Hanefî âlimlerinin önde gelenlerinden olup hem fakih hem de müfessirdir. Kerderî onun talebelerindendir. Yani Nesefî'nin hocasının hocasıdır.

-Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Abdüsettar el-Kerderî (ö.642/1244): Fıkıh ve fıkıh usulü sahasında söz sahibi olmuş ve kendisinden birçok kişi fıkıh tahsil etmiştir.

-Bedruddin Hâherzâde (ö.651/1253): Nesefî'nin fıkıhtaki bir diğer hocasıdır.

-Hamiduddin ed-Darîr (ö.666/1268): Nesefî fıkıh ilmini daha ziyade bu hocadan almıştır.²⁰

4. TALEBELERİ

Nesefî tahsilini bitirdikten sonra müderrisliğe başlamış ve Kirmân'daki el-Kutbiyye es-Sultaniyye Medresesi'nde müderrislik yapmıştır.²¹ Orada talebeler yetiştirmiş ve yazdığı eserlerin bir kısmını da onlara okutmuştur. Nesefî'den ders alanları ve Bağdat'ta yaptığı yolculuk sırasında kimlerle bilgi alışverişinde bulunduğunu maalesef tam olarak

¹⁸ Haliloğlu, *Ebü'l-Berekât Nesefî ve Adudüddîn İcî*, 43.

¹⁹ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 35-37.

²⁰ İbn Kutluboğa, *Tâcü't-Terâcim*, 30; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, 4/155; İbn Hacer el-Askalânî, *ed-Dürerü'l-kâmine*, 2/247; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, 173; Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*, 1/216; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-mudiyye*, 2/295; Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 42-44; Hasan Haliloğlu, *Ebü'l-Berekât Nesefî ve Adudüddîn İcî*, 44-46.

²¹ Sami Turan Erel, "Ebu'l-Berekât en-Nesefî", *İslam Düşünce Atlası*, haz. İbrahim Halil Üçer (İzmir: İlem İlmî Etüdler Derneği, 2017), 2/547.

bilemiyoruz. Bu nedenle talebelerinin sayısını kesin olarak bilemiyoruz.²² Bunlardan bazıları:

-Muzafferuddin Ahmed b. Ali es-Saâtî (ö.694/1295): İbnu's-Saâtî'nin h.683 yılında Kirman'daki el-Kutbiyye es-Sultaniyye medresesinde el-Vâfi'yi bizzat Neseî'den okuduğu belirtilmektedir.

-Husamuddin el-Hüseyin b. Haccâc es-Sıgnâkî (ö.714/1314): Neseî'den icâzet alan bu zât, önemli bir Temhid şârihi ve meşhur Hanefî fıkıh kitabı olan el-Hidâye'nin en büyük şârihlerindendir.²³

5. ESERLERİ

Neseî'nin pek çok alanda pek çok eserinin olduğu ve birçoğunun da klasikler arasında yer aldığı bilinmektedir. Biz burada hepsini zikretmeyeceğiz. Neseî ailesinin kelâmcılarından olan Ebü'l-Berekât, Mâturîdiyye mezhebi anlayışına göre yazdığı İslâm akâidine dair *el-'Umde* isimli eseri ile meşhur olmuştur. Müellif bu kitabını *el-İ'timâd fî'l-İ'tikâd* ismiyle şerh de etmiştir. Neseî ayrıca Ehl-i Sünnet görüşüne göre kaleme aldığı *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil* isimli tefsir kitabı ile Hanefî fıkıh usulüne dair *Menârü'l-Envâr ve Keşfu'l-Esrâr* isimli eserlerin de sahibidir.²⁴

²² Yeşilyurt, *Neseî Kelâmı*, 45; Haliloğlu, *Ebü'l-Berekât Neseî ve Adudüddîn İcî*, 46.

²³ Yeşilyurt, *Neseî Kelâmı*, 45-46; Haliloğlu, *Ebü'l-Berekât Neseî ve Adudüddîn İcî*, 47-48.

²⁴ Çağfer Karadaş, *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2015), 260.

1. BÖLÜM

NÜBÜVVETİN İSPATI

1. NÜBÜVVETİN İSPATI VE HİKMETİ

Allah, insanı akıl ve irade sahibi olarak yaratmış bu yüzden de ona sorumluluklar yüklemiştir. İnsanlar bu dünyada başıboş bırakılmamış, ahirette eylemlerinden hesaba çekileceği beyan edilmiştir. Allah Teâlâ insanı hikmetli bir şekilde yaratmış ve onu bu dünyada yalnız bırakmayarak her iki dünya saadetini sağlayacak kendi cinslerinden olan elçileri uyarıcı ve müjdeleyici olarak görevlendirmiştir. Bu sebepten nübüvvet kurumu iman ve ilahî dinlerin temel inanç esaslarından birisi olmuştur.²⁵ Bu noktadan nübüvvet kurumunun ehemmiyetini anlayabiliriz. Zira ilahî dinlerin ana esasları içerisinde yer alıyor oluşu, hatta dinin ve dinî kurumların tamamının kendisiyle bilinebildiği semâvî bilgiye dayanıyor oluşu nübüvvetin önemini ortaya koymaktadır.²⁶ Bu açıdan temel ve yegâne kaynak oluşu itibarıyla nübüvvet, dinin mihveri olarak da nitelendirilebilmektedir. Bu ehemmiyetin bilincinde olan âlimler nübüvvet kurumunu alt başlıkları dahil bir bütün olarak korumada son derece gayretli olmuşlar ve en başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere nebîlerin ve resûllerin şahsiyetlerine zarar verecek tanımlamalardan, tasvirlerden ve yakıştırmalardan uzak durmada titiz davranmışlardır. Buna yeltenenlerin iddia ve şüphelerini bertaraf etmek için de büyük çaba göstermişlerdir.²⁷ Vahyin nüzûl olduğu dönemde nübüvvete yönelik tartışılan meseleler felsefî/kelâmî bir problem konusu değilken, o dönemde daha çok bir bütün olarak İslam'ın kabulü ya da reddi söz konusuydu.²⁸ Fetihlerle beraber İslâmiyet pek çok bölgeye ulaştıca II. (VIII.) yüzyılın ikinci yarısı ile birlikte hem nübüvvet kurumunu hem de Hz. Peygamber (sav)'in peygamberliğini inkar eden ve çeşitli iddialarda bulunan kişiler ve akımlar görülmüş, dolayısıyla da bu meseleler kitaplarda ele alınmaya başlamıştır.²⁹

²⁵ Yusuf Okşar, *Peygamberlik Olgusu (Kuramsal Çerçeve ve Tarihsel Süreç)* (Ankara: Nobel Yayınları, 2022), 5.

²⁶ Cağfer Karadaş, "İsbât-ı Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine", *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2003), 149.

²⁷ Cağfer Karadaş, "İsbât-ı Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine", 149-150.

²⁸ Muzaffer Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 12.

²⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06.02.2024)

Nübüvvet kurumunun tartışılır olmasında etkili olan çeşitli sebeplerden bahsedilebilir:

- Bunlardan birisi fetihler ve fetihlerle birlikte farklı inançlarla, kültürlerle tanışılması, bunun neticesinde de İslâm'ın ortaya koyduğu ve Müslümanların zihinlerinde yer alan saf/pak nübüvvet anlayışının sorgulanır duruma gelmesidir. Nitekim Müslümanlar bu meseleleri kitaplarında ele almışlar ve inkarcılara reddiyeler yazmışlardır.
- Ayrıca bu fetihlerin neticesinde farklı dinlerden İslam'a giren kimseler önceki inançlarından hemen veya tamamen kopamamışlar, bunun bir sonucu olarak da önceki inançlarını İslam düşüncesine katmaya çalışmışlar bu da İslam nübüvvet anlayışının felsefî/kelâmî bir zeminde tartışılmasına etki etmiştir.
- Yine tercüme faaliyetleriyle beraber Müslümanların zihninde daha önce yer almayan kavram ve düşünceler onların düşünce dünyalarında yer edinmeye başlamış, bunun sonucunda da nübüvvet meselelerinin farklı bağlamlarda ele alınmasına neden olmuştur.³⁰

Nübüvvet konusunda her zaman tartışma alanını oluşturan temel mesele ise Allah ile kul arasındaki irtibat bağlamında nübüvvetin gerekliliği meselesi olmuştur. Çünkü bazı kişi veya akımlar insanın sahip olduğu maddî ve manevî yeteneklerin insana yeterli geleceği düşüncesinden hareketle nübüvveti gereksiz görmüşlerdir.³¹ Bu sebepten kelim literatüründe nübüvvetin ispatı meselesi insanın ve insanın en büyük donanımı olan aklın bütün alanları kuşatmadaki sınırlılığı ve yetersizliğinden hareketle temellendirilmektedir.³²

Biz de bu meselede Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin mensubu olduğu Mâtürîdîliğin kurucu önderi İmam Mâtürîdî'nin, ondan çokça istifade eden, sıkı takipçisi Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin ve onların izinden giden Nüreddin es-Sâbûnî'nin görüşlerine de değinerek Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin yaklaşımını ortaya koymaya çalıştık.

³⁰ Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 13.

³¹ Çağfer Karadağ, "İsbât-ı Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine", 149.

³² Çağfer Karadağ, "İsbât-ı Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine", 149.

1.1. Nübüvvetin İmkânı: İddialar

İmam Mâtürîdî, insanların peygamberlik konusunda farklı görüşler ileri sürdüklerini ifade etmiş; hidayet önderleri, hayır öncüleri ve bilge kişilerin nübüvveti kabul ettiklerini belirterek nübüvvet kurumunu kabul etmeyenleri ise kabul etmeme sebeplerine binaen genel bir tasnife tâbi tutmuştur. Buna göre;

- a. Yaratıcıyı inkâr edenler,
- b. O'nun mevcudiyetini benimsemekle birlikte buyruğu ve yasağı olabileceğini kabul etmeyenler,
- c. Bunu da benimsedikleri halde insan aklının, tek başına yeterli olup risâletten müstağni kılacağını zannedenler,
- d. Risalet iddiasında bulunan kişinin göstereceği mûcizeleri kahinlerin, sihirbaz ve gözbağcıların fiillerine denk tutmak da mümkündür (diyenler),
- e. Nübüvvet iddiasında bulunanların izhar ettikleri olağanüstü görünümlü olaylar karşısında muhataplarının aciz kalışı, onlarda bu tür fiillerin gerektirdiği eğitim ve alışkanlığın bulunmayışı sebebine de bağlanabilir; zaten peygamber diye ortaya çıkanlar, bütün toplulukların fiil gücünü denemiş ve zorlamış değillerdir (görüşünde olanlar).³³

İmam Mâtürîdî, bu iddia ve itirazları cevaplandırırken İbnü'r-Râvendî ve Ebû İsâ el-Verrâk'tan yaptığı nakiller haricinde kelam kitaplarında Ebû Bekir er-Râzî, Berâhime, Sümeniyye, İbâhiyye, Tabiatçılar gibi kişi ve gruplara nispet edilen görüşleri isim vermeden dile getirmekte ve cevaplandırmaktadır. Bu da onun itirazların kimden geldiğinden ziyade hangi itirazların yöneltildiğine önem verdiğini göstermektedir.³⁴

Ebü'l-Muîn en-Neseî de Allah'ın varlığını kabul edenlerin Allah'ın belli fiillerinde, özellikle de elçi gönderme konusunda, 'Allah'ın bunu yapmasının câiz olup olmadığı' ve 'hikmet mi sefihlik mi olduğu' hususunda görüş ayrılıklarının olduğuna işaret ederek

³³ Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 271; Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), 263.

³⁴ Mustafa Can, *Ebü Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 52.

bunu imkânsız görenlerin de imkânsız görme sebeplerinde ihtilaf ettiklerini belirtir.³⁵ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, inkâr sebeplerini zikrederken görüşlerin hangi gruba ait olduğunu da söyler. Onun tasnifine göre;

1. Yaratıcının varlığını kabul etmekle beraber risâleti inkâr edenler,³⁶

1.1. Risâletin (Nübüvvetin) bizâtihi mümkün olmadığını söyleyenler³⁷, (ki bunlar da kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir.)

- a. Huleâ' adlı grubun görüşü. Bunlara göre risâlet mümkün olsaydı sefihliği de ihtiva ederdi. Çünkü risâlette emir, nehiy, helal ve haram kılma vardır. Kendisini gerçekleştirmenin emredene bir fayda, nehyedene ise bir zarar vermediği bu şeyler sefihliktir. Allah ise sefihlikten münezzehtir.³⁸
- b. Berâhime adlı grubun görüşü. Bunlara göre ise Allah'ın kulları üzerine emir ve yasak koyma hakkı vardır ancak bu emir ve yasakların akılla bilinmesi mümkündür. Bu yüzden de elçi göndermek gereksiz ve faydasızdır. Bu ise sefihlik olacağından Allah bundan münezzehtir.³⁹

1.2. Risâletin bizâtihi mümkün, fakat başka açılardan imkânsız olduğunu söyleyenler ki bunlar Tabiatçılar'ın (et-Tabiiyyun) görüşüdür.⁴⁰ (Bunlar da aralarında ihtilaf etmişlerdir.)

- a. Onların bazısına göre, nebî ile mütenebbîn'in (peygamberlik iddia eden) birbirinden ayırt edilmesi gerekmektedir. Bu ayırma da ancak delille varılabilir. Bu konuda delil ise mevcut değildir... Bu durumda risâlet, takdire şayan bir sonuçtan yoksun kalır. Fayda ve gereklilikten mahrum olur. Bu ise sefehtir/tutarsızdır. Allah Teâlâ ise onunla nitelenmekten münezzehtir.⁴¹
- b. Onların bazısına göre ise, tabii âdetlerin dönüşmesi ve olağanüstü durumların oluşması Allah'ın kudretindedir. Ancak bu aynı zamanda sihirbazların ve illüzyonistlerin de yapabileceği şeylerdendir. Bu ise her iki işin karışmasına

³⁵ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn*, thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003), 2/2.

³⁶ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/5.

³⁷ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/1; Vecihi Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı ve Ebu'l-Muîn en-Nesefî İle Seyfuddin el-Âmidî'nin Nübüvveti İspat Metodları* (Batman: Mütercim Yayınları, 2019), 264.

³⁸ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/1; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 264-265.

³⁹ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/2; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 265.

⁴⁰ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/2; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 265.

⁴¹ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/2; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 265.

ve birini diğlerinden ayırt edememe gibi bir duruma yol açar. Bu yüzden elçi göndermek faydasızdır ve övgüye değer değildir.⁴²

- c. Onların bir kısmı ise, peygambere verilen delilin kendini zorlayan ve çaba gösteren, bu konuda deneyim ve alışkanlığı olan kimselerin elde edebileceği şeylerden olduğu görüşündedir.⁴³
- d. Bir kısmı da risâletin mümkün olduğunu, hikmet açısından da câiz olduğunu kabul etmekle birlikte peygamberlik iddia eden ve buna delil getiren herkesin iddiasının imkânsız olduğunu kabul eder. Çünkü hârikulâde, muhalin sıhhatine delil olamaz. Buna göre alışlagelenin nakzedilmesi ve tabiatın değişmesi hüccet değil, şüphe bazında değerlendirilebilir.⁴⁴
- e. Ayrıca Sümeniyye ve Berâhime'den bir kesim de haberin bilgi kaynaklarından olmadığını kabul ederek rasûlün haberinin de bir anlam ifade etmediğini ve rasûl göndermenin faydasız olduğunu söylerler.

2. Yaratıcının varlığını inkâr edenler, ki bu kimseler risâleti de inkâr ederler. Çünkü mürsil olmaksızın elçinin sözünden bahsetmek muhaldir.⁴⁵

Nüreddin es-Sâbü'nî ise nübüvvetin imkânı meselesinde bir gruplandırma yapmasa da meseleyi Sümeniyye ve Berâhime'nin iddiaları özelinde ele almaktadır.⁴⁶

Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin nübüvveti ispat konusunda meseleye yaklaşımına baktığımızda ise o, çizgisini takip ettiği İmam Mâtürîdî ve onun sıkı takipçisi Ebü'l-Muîn en-Neseî'de olduğu gibi nübüvveti inkâr edenlere yönelik bir tasnif yapmamaktadır. Ebü'l-Berekât en-Neseî, bu noktada, diğeri iki âlimde olduğu üzere, inkarcıların bütün görüşlerine ve itiraz noktalarına eserinde yer vermemiş, nübüvveti ispat konusunda kelim kitaplarında isimleri ve görüşleri çokça zikredilen Sümeniyye, Berâhime ve İbâhiyye (Mubihyye) gruplarının, nübüvvet konusunda 'nübüvveti muhal görmelerinin' ve bu hususta 'aklı yeterli kabul etmelerinin' onların ortak noktaları olduğunu belirterek,

⁴² Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/2; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 265.

⁴³ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/2; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 265.

⁴⁴ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/2; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 265.

⁴⁵ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/5.

⁴⁶ Nüreddin es-Sâbü'nî, *el-Kifâye fi'l-hidâye*, thk. Muhammed Aruçi (Beyrut: Dar-u İbn Hazm, 2014), 175.

özellikle onların bu iddialarını cevaplandırmaya çalışmıştır.⁴⁷ Bu noktadaki yaklaşımı Nûreddin es-Sâbûnî'nin yaklaşımı gibidir.

Hem İmam Mâtürîdî'de hem Ebü'l-Muîn en-Nesefî ve Nûreddin es-Sâbûnî'de hem de Ebü'l-Berekât en-Nesefî'de nübüvveti inkâr edenlere karşı nübüvveti ispat ortaya konulurken nübüvvet münkirlerinin itiraz ettiği noktalar dile getirilmiş, sonrasında bu itirazlar tek tek cevaplanmaya çalışılmıştır. Nübüvveti kabul etmeyenlerin kabul etmeme sebeplerine baktığımızda her ne kadar birçok sebepten bahsedilmiş olsa da ağırlık noktalarını aklın nübüvvetten müstağni oluşu, nübüvvetin hikmet ile bağdaşmayışı ve mûcizenin mümkün olmayışı oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu dört âlimimiz de meseleyi ele alırken özellikle bu üç nokta üzerinden ispata çalışmışlardır. Âlimlerimizin nübüvveti ispat etmek için ortaya koymuş oldukları deliller aynı zamanda onların 'nübüvveti olan ihtiyaç' ve 'peygamberliğin hikmeti' konusundaki görüşlerini de ifade etmiş olmaktadır. Çünkü dört âlimimiz de meseleye bu açıdan yaklaşmaktadır. Bu yüzden biz de 'nübüvveti ispat ve peygamberliğin hikmeti' başlığı altında her iki meseleyi ele almayı uygun gördük. Şimdi onların bu itirazlara cevaplarına ve nübüvveti ispat etmedeki yaklaşımlarına bakalım.

1.2. Nübüvvetin İmkânı: İddialara Cevaplar

İmam Mâtürîdî, nübüvveti kabul etmeyenleri belli bir tasnife tâbi tuttuktan sonra bunları tek tek cevaplandırmaya çalışmıştır. Ona göre yaratıcıyı kabul etmeyerek nübüvveti de inkâr etmiş olan birinci gruptaki kişilerle nübüvveti ispattan evvel yaratıcıyı ispat konusunda tartışmak gerekmektedir. Çünkü nübüvvetten bahsedebilmek için yaratıcının varlığını benimsemek gereklidir. Bu konuda İmam Mâtürîdî, önceki meselelerde Allah'ın varlığına dair delilleri ortaya koyduğuna atıfta bulunmakla beraber, nübüvvetin en önemli delillerinden olan mûcize ile hem ulûhiyyetin hem de nübüvvetin ispatının mümkün olacağını vurgular. Çünkü ona göre peygamberler, onları ve onların kudretlerinin sınırlarını bilen toplumlar içerisinde yetiştiğinden onları hayrette bırakacak mûcizelerle geldiklerinde bu toplumlar, peygamberleri elçi olarak gönderen varlığa dair onların

⁴⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd fi'l-İ'tikâd* (Dımaşk-Beyrut: Mektebetü Dâru'l-Fecr, 2020), 175.

söylediklerinde doğru sözlü olduklarına, bu mûcizelerin o yaratıcı varlığın yarattığı olağanüstülüklerden olduğuna istidlalde bulunarak kesin bilgiye ulaşırlar.⁴⁸

Ebü'l-Muîn en-Neseî de bu meseleye İmam Mâtürîdî ile benzer şekilde yaklaşarak bir yaratıcıyı kabul etmeyenlerin şüphesiz risâleti de inkâr edeceğini, çünkü elçi gönderen (mürsil) olmaksızın elçiden bahsetmenin imkânsız olduğunu söyler. Bu yüzden de bu görüşte olanlarla nübüvveti tartışmadan önce yaratıcının varlığı hakkında tartışmak gerektiğini söyler.⁴⁹

Nûreddin es-Sâbûnî ise doğrudan Sümeniyye ve Berâhime'nin iddialarını mevzubahis edindiğinden yaratıcı ile birlikte peygamberliği de inkâr edenlere yönelik bir izahta bulunmayıp, bu iddiaları cevaplamaya çalışmıştır.

Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin eserlerine baktığımızda ise o nübüvveti inkâr edenleri bir tasnife tâbi tutmamış, inkâr edenlerin öne sürdükleri itirazlara cevap verme yoluna gitmiştir. O bunu yaparken, İmam Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn en-Neseî de görüldüğü gibi, bir yaratıcının varlığını kabul etmeyerek nübüvveti de inkâr etmiş olan gruplara değinmemiştir. Bu konuda Neseî'den bir açıklama görmemekteyiz. Aksine o, Sâbûnî'de olduğu gibi bir yaratıcının varlığını kabul edip, nübüvvetin imkanını reddeden gruplar üzerinden nübüvveti ispat etmeye çalışmıştır. Belki de Neseî'de bu konuda açıklama görmeyişimizin sebebi İmam Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn en-Neseî'nin ifade ettiği nübüvvet hakkında konuşabilmek için evvela bir yaratıcının varlığının kabulünün aklen zorunlu oluşu hasebiyledir. Ebü'l-Berekât en-Neseî, nübüvvet konularından önce ulûhiyyet konularında bir yaratıcının varlığının ispatından uzun uzun bahsettiğinden ve de aklen böyle bir denklem kendiliğinden bilindiğinden dolayı bunu tekrardan mevzubahis etmemiş olabilir. Zira İmam Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn en-Neseî de bu konuda evvela yaratıcının varlığı konusunda tartışmak gerektiğine işaret etmişlerdi.

Mâtürîdî, ikinci grupta bir yaratıcıyı kabul etmekle birlikte emri ve yasağı olabileceğini kabul etmeyenlerin olduğunu söyler. Bunlara göre kâinatı yaratmanın hiçbir hikmeti

⁴⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 272.

⁴⁹ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tabsîratü'l-Edille*, 2/5.

yoktur.⁵⁰ İmam Mâtürîdî, bunlara, Allah'ın birliğine, kudret ve hükümlerine delil olan pek çok kanıtın O'nun hikmet sahibi bir varlık olduğuna da delalet ettiğini, dolayısıyla da O'ndan sâdır olan emir ve yasağın, vaat ve tehdidin de varlığına delil teşkil ettiğini belirterek cevap verir.⁵¹ Böylece emir, yasak, vaat ve tehdidin kendileriyle haber verildiği peygamberlerin varlığını ispat eder. Ona göre eğer Allah Teâlâ'nın emir ve yasakları olmasa, insanlar arzularının ve şehvetlerinin etkisiyle hayatlarını devam ettirebileceği şeylere yönelirlerdi, dolayısıyla da hepsi aynı şeyi istediğinden aralarında tartışma, çekişme ve çatışma meydana gelip birbirlerini yok ederlerdi. Vaat ve tehdit ile sonuçlanan emir ve yasaklarla bunun önüne geçilmekte ve herkes sınırını bilmektedir.⁵² Ayrıca her şeyi bilen Allah'ın imtihan etmesinde, emir ve yasak koymasının bir anlamı, bir amacı olmadığını söyleyerek bunları kabul etmeyenlere Mâtürîdî, Allah'ın emirler ve yasaklar koymak suretiyle kullarını imtihana tabi tutması iddia edildiği gibi bir fayda beklentisi ve bir zarardan korunma amacına yönelik olsaydı, kâinatı yaratması da aynı sebebe bağlı olacaktı. Halbuki Allah, her şeyden müstağni olmasına bağlı olarak, kâinatı mutlak iradesi ve hikmetine uygun olarak var etmiştir. Bu itirazı ileri sürenler, Allah'ın uluhiyetini, hikmetini ve bütün kemal sıfatlarını gereğince kavramamışlardır. Bu tür bir yaklaşım, yaratıcı mutlak varlık ile yaratılmışı birbirine karıştırmaktır; fayda beklentisi yahut zarardan sakınma amacı, itibarını yükseltmek isteyen muhtaç varlıkların işidir.⁵³ Ona göre emir ve nehiy hikmetin dâhilindedir. Zira Allah insanlara pek çok nimet vermiş, insanların sevgiye ve şükre layık olanı bilmeleri için nimetleri vereni (mün'im) tanımaları gerekli olmuştur. Bundan da imtihan (yani emir ve nehiy) zarureti doğmuştur. Allah Teâlâ bu imtihana vaat ve vâdi de eklemiştir ki özendirme ve sakındırma ilkeleri yeterince etkili olabilsin.⁵⁴

Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin bu konudaki yaklaşımına baktığımızda o, Huleâ' adlı grubun risâlette emir, nehiy, helal ve haram kılmanın var olduğunu, kendisini gerçekleştirmenin emredene bir fayda, nehyedene ise bir zarar vermediği bu şeylerin sefihlik olduğunu, Allah'ın ise sefihlikten münezzehe olduğu görüşünde olduğunu belirtir.⁵⁵ O bu itirazı şâhit

⁵⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 272.

⁵¹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 272.

⁵² Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, 273.

⁵³ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 105.

⁵⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, 274.

⁵⁵ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l Edille*, 2/1; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 264-265.

âlem ile gaybî âlemi aynı görmenin doğru olmadığından hareketle cevaplandırır. Buna göre onlara şunu sorar: Siz Allah'tan teklifin gelmesini neden sefeh/tutarsız diye tanımlıyorsunuz? Şayet 'teklif bu görünen dünyada sefeh olduğuna göre, görünmeyen dünyada da sefehtir.' şeklinde cevap verirlerse; o zaman onlara şöyle denir: Görünen dünyada sefeh sayılan her şey görünmeyen dünyada da sefeh sayılır mı? Aynı şekilde bir kişinin yaptığı sefihlik herkes için sefihlik olur mu? Eğer bu soruya 'hayır' cevabı verirlerse; bu onların kendi delillerini çürütmeleri anlamına gelir. Eğer 'evet' cevabı verirlerse; bu durumda onlara şöyle denilerek delil istenir: Görünen dünyada bir kimsenin kendisinde menfaat olmayan bir işi yapması sefihlik olarak kabul edilmez mi? Halbuki Allah âlemi inşa edip yaratırken bir menfaat gözetmemiştir. Çünkü onun bir şeyden yararlanması imkânsızdır. Zira bu hâcet delilidir ve bir eksiklik olarak kabul edilir; eksiklik ise sonradan var olmanın işaretlerindendir. Halbuki Allah âlemi var ettiğinden dolayı sefih olmamıştır. Bu da şahadet âlemi ile gayp âlemini aynı görmenin bir sabite olmadığını gösterir.⁵⁶ Mademki görünen ve görünmeyen dünyadaki fiillerin durumu değişmektedir öyle ise bu emir ve yasakların da değişeceğini göstermektedir.⁵⁷ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, 'şâhit âlemde bir işi yapan kimse kendisi o işten yararlanmasa da başkası yararlanıyorsa sefih sayılmaz' görüşünden hareketle sefih olmayı başkasının faydalanmasına bağlamayı da kabul etmez. Ona göre şâhit âlemde bir kimsenin yaptığı işten başkası yararlansa bile kendisi yararlanmıyorsa sefih sayılmaktadır. Dolayısıyla onun hareket noktasını 'şâhit âlem ile gaybî âlemin aynı olmadığı' kabulü oluşturduğundan Allah Teâlâ'nın herhangi bir şeyden yararlanmasının imkânsız olması nedeniyle kendi yaptığından yararlanmasa da sefih olmadığını söyler. Çünkü ona göre görünmeyen dünyanın ölçülerini görünen dünyanın ki ile karşılaştırmak tutarsızlıktır. Emir, yasak ve teklifler de bunun gibidir.⁵⁸ Ebü'l-Muîn en-Nesefî'ye göre de İmam Mâtürîdî de olduğu gibi Allah'ın kullara faydası bulunan şeyleri emretmesi, zararı bulunan şeyleri de yasaklaması hikmettir, sefihlik değildir; isterse kendisi bununla bir fayda sağlamasın ve kendisinden zararlı bir şeyi bertaraf etmesin.⁵⁹ Ona göre insanların fiillerinde çirkin/kötü fiiller vardır. Eğer yaratıcı bunları ona yasaklamazsa, bu onun için mübah olması anlamına gelir. Çünkü ibâha sakıncanın ve teklif edilmiş olma ihtimalinin

⁵⁶ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l Edille*, 2/8-9; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 267.

⁵⁷ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l Edille*, 2/9.

⁵⁸ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l Edille*, 2/9-10; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 268.

⁵⁹ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 269.

ortadan kaldırılmasıdır. Kötünün mübah kılınması ise sefehtir. Zira bu durumda sevap ve ceza kavramlarının bir faydası kalmaz ve yeryüzünde fesadın çıkmasına zemin hazırlanmış olur. Bu ise hikmete aykırıdır.⁶⁰ Ona göre, sorumluluğun olmadığını ileri sürmek, nefs-i emmâre'ye kötü fillerin cezasız kalacağı teminatı verme anlamına gelir. Böyle bir iddia, aynı zamanda saldırganlığa, bozgunculuğa, fesada, kan dökmeye ve tahribat yapmaya meyyal olan nefs-i hayvânî'ye bu gibi şeyleri yapma fırsatını verir. Bu şeylerin yapılmasına müsamaha göstermek cehalettir. Bütün bu kötülöklere set çekilmesi ise hikmet ve bilgeliğin ta kendisidir.⁶¹ Ayrıca kulları emir ve yasaklardan mahrum ederse, kıyamet günü aleyhlerine hüccet kalmaz. Nitekim emir ve yasak doğrudan konuşmada hitap ile olur. Doğrudan konuşmak mümkün değildir. Çünkü dünya, imtihan dünyasıdır ve gayba iman farzdır. Dünyada mü'min var, kâfir var. Eğer bu dünyada onlara şifahi olarak hitap ederse, mü'min ile kâfir arasında fark kalmaz. Böylece Allah, elçiler aracılığıyla hitap etmiştir ki bu elçiler, peygamberlerdir.⁶² Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin insanın yaratılışından hareketle hikmeti izah edişî İmam Mâtürîdî'nin yaklaşımı ile paralellik arz etmektedir.

Nüreddin es-Sâbûnî ise konuya mülkiyet üzerinden yaklaşmış, mâlikin mülkünde dilediği şekilde tasarrufta bulunacağını, Allah Teâlâ'nın da mülkünde dilediği gibi tasarrufta bulunduğunu, kullarına emir ve nehiye bulunmasının aklen imkânsız olmadığını söylemiştir.⁶³ Ayrıca ona göre insanlar ebedilik sevgisi üzere yaratıldıklarından bu durum onları tüm imkanlarıyla ebediliğe vesile olacak şeyleri elde etmeye sevk ederdi. Eğer Hakîm olan Allah onlara emir ve nehiye sınır koymasaydı onlar istediklerini yapmaya ve onu elde etmeye çalışırlardı. Bu durumda da birbirlerine galip gelmeye çalışırlardı, çekişirlerdi, bazıları bazısına zulmederdi, belki de savaşmaya ve birbirlerini yok etmeye sebebiyet verirdi. Böylece bunda kulları fesat ve abese teşvik etme olurdu.⁶⁴

Allah Teâlâ'nın emir, yasak, helal ve haram kılma şeklinde insanlara teklifte bulunmasının hikmetle bağdaşmayacağını iddia edenlere karşı Ebü'l-Berekât en-

⁶⁰ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 272.

⁶¹ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 272.

⁶² Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm: Mâtürîdî Kelâmı*, çev. Yusuf Arıkaner (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 168.

⁶³ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 177.

⁶⁴ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 178-179.

Nesefî'nin yaklaşımı, çizgilerini takip ettiği İmam Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin ve Sâbûnî'nin yaklaşımları ile uygunluk göstermektedir. Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre de resûller ve şariatlar vazetmek hikmet olup, sefihlik değildir. Zira Nesefî de bu âlimler gibi insanın sahip olduğu nefis itibariyle yaratılışına dikkat çekerek ülkelerin/beldelerin tahribi ve kan dökmek gibi bozgunculuk/fesat ve abes sebeplerin kalkması, kullar arasından nefret ve düşmanlığa neden olan çekişme/çatışma unsurlarının sona ermesi için elçiler ve şariatlar yollamanın hikmete uygun olacağını ifade etmiştir.⁶⁵ Nitekim o bu doğrultuda bir benzetmede bulunarak şöyle der: Nasıl ki âmâ olan bir kimseye, isteklerine ulaştıran önemli bir yolu takip etmesini emreden, onu çukurlara ve tehlikelere düşmemesi için sağa sola sapmaktan nehyeden kimsenin (bu davranışı) hikmetten hatta rahmet ve şefkatten sayılıyorsa⁶⁶ aynı şekilde kullarına karşı çokça merhametli ve şefkatli olan Allah Teâlâ'nın onlara yol göstermesi için elçileri aracılığıyla buyruklarını ve yasaklarını bildirmesi de hikmetten, hatta rahmet ve şefkatten sayılmaktadır. Nesefî de Ebü'l-Muîn en-Nesefî gibi insanların emir ve yasaklardan mahrum edilirse, kıyamet günü aleyhlerine hüccet kalmayacağını vurgulamaktadır. O, **“(Yerine göre) müjdeleyici ve sakındırıcı olarak peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah'a karşı bir bahaneleri olmasın! Allah izzet ve hikmet sâhibidir.”**⁶⁷ âyetini şu şekilde tefsir eder: ‘Yüce Allah'ın peygamber göndermiş olması, onların itirazlarına yer bırakmayacaktır. Aynı zamanda yarın kıyamet gününde hüccet ve delil olarak önlerine sürülmekle susturulmuş olacaklardır. Böylece: ‘Eğer sen bize peygamber göndermiş olsaydın ve bizi gaflet uykusundan uyarsaydın, mutlaka yapmamız gerekenin ne olduğunu bize gösterseydin, meselâ ibadet, şariat ve benzeri konularda ne yapmamız gerektiğini bize duyursaydın, biz de üzerimize düşeni yapardık' türünden itirazlara meydan verilmemesi sağlanacaktır. Yani; bunların (ibadet, şariat vb. konuların) miktarlarını, vakitlerini ve keyfiyetlerini bildirseydin gereği yapılırdı. Yoksa bunların esaslarını kastetmiyorum. Çünkü esaslar zaten akıl yoluyla bulunabilecek şeylerdir. Allah -inkâra karşı cezalandırma hususunda- izzet ve -uyarmak için peygamber göndermede- hikmet sâhibidir.’⁶⁸ Nesefî bu açıklamalarının yanı sıra meseleye bir başka açıdan, Sâbûnî'de

⁶⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 174.

⁶⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 174.

⁶⁷ en-Nisâ 4/165.

⁶⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî: Medâriku't-tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl* (Beyrut: Dârü'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1/417; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, çev. Harun Ünal vd. (İstanbul: Ravza Yayınları, ts.), 3/237.

olduğu gibi Allah'ın Mâlikü'l-mülk olmasından hareketle yaklaşarak, O'nun mülkünde dilediği şekilde tasarruf edebileceğini vurgular. Buna göre âlem Allah'ın mülküdür; çünkü O, alemi yokluktan var edendir, onu bir başlangıcı/aslı olmadan yaratandır ve mülk sahibi (mâlik) mülkünde menetme, serbest bırakma, yasaklama, zorunlu kılma açısından dilediği şekilde tasarruf etme yetkisine sahiptir. Daha sonra mülk sahibi /Allah Teala bunları (insanlara) onların cinsinden veya melek gibi kendi cinslerinin dışından bir cinsten elçiler göndermekle bildirir.⁶⁹ Neticede Mâlikü'l-mülk olan Allah Teâlâ, şeriatlar vazetme, insanlığın aleyhine olan kan dökme ve bozgunculuk gibi şeyleri ret, insanlar arasında nefret ve fesat tohumları eken anlaşmazlıkları gidermek amacıyla peygamberler göndermiştir. Bu yüzden insana yönelik emir, nehiy vb. durumlar insanın selameti, tehlikelere düşmemesi gibi hikmetlere binâendir, O'nun rahmet ve şefkatindendir.⁷⁰

İmam Mâtürîdî, üçüncü grupta aklın tek başına yeterli olacağını söyleyip, risâletten müstağni kılacağı iddiasında olanlar olduğunu belirtir. Nübüvvete yapılan itirazların en önemli dayanak noktasını akıl oluşturmaktadır. Bu konudaki itiraz sahiplerinin başında da Berâhime'nin bir grubu gelmektedir. Onlara göre, Allah hakîm ve kadîrdır ve kullarına çeşitli nimetler vermiştir. Bu nimetler, sahiplerine şükredilmesini gerektirir. Akıl ise şükredene sevap, nankörlük edene de ceza verileceğine kendiliğinden hükmedecek şekilde yaratılmıştır. Ayrıca nimet sahibine teşekkür etmenin gerekli olduğunu bilebilen akıl, kulun boyun eğmesi ve itaat etmesi anlamına gelen ibadetin gereğini ve mahiyetini de kavrayabilir niteliktedir. Peygamberlerin getirdikleri şeyler de zaten benzer hususlardır. Dolayısıyla akıl peygambere muhtaç değildir. İnsanoğlu bu fiillere ait hükümleri kendiliğinden bulabilir.⁷¹ Ayrıca Berâhime aklın yeterli olmasından hareketle ilâhî/naklî teklifleri de reddetmiştir. Onlara göre, insan ancak aklın bir gereği olarak ve doğrudan kalbe gelen şeylerle (havâtır) mükellef tutulabilir. Çünkü kalbe gelen şey (hâtır) ya Allah'tandır ve aklın gerektirdiği şekilde kalbi uyarır, böylece yaratıcıyı tanımaya ve onu birlemeye çağırır, ya da şeytandandır ve insanı Allah'tan gelen şeye isyan etmeye çağırır. Allah, mükellefi çağıran güçlerde bir denge olsun diye, şeytana da akıl sahibinin kalbine vesvese verme (ilkâ) imkânı ve fırsatı vermiştir. Aksi halde onu bir tek tercihe zorlamış olurdu. Dolayısıyla peygamberlere ihtiyaç yoktur. Bir başka anlatımla Berâhime, nakle

⁶⁹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 174.

⁷⁰ Yeşilyurt, *Neseî Kelâmı*, 241-242.

⁷¹ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 89.

bağlı maslahatların bile akıl yoluyla bilenebileceğini iddia etmektedir.⁷² İmam Mâtürîdî bu iddiaları, aklın yaratılışından, çeşitli yönlerden mahdud oluşundan hareketle cevaplandırmaya çalışmıştır. O bu iddiaları bu açılardan cevaplandırırken aklın konumunu ve sahip olduğu yeterlilikleri ise göz ardı etmemiştir.

İmam Mâtürîdî'ye göre aklî bir zorunluluk olarak nübüvveti kabul etmek gerekir. Zira dinî ve dünyevî olarak nübüvveti ihtiyaç duyulmaktadır. Bunun yanı sıra aklın yeterli olduğu iddia edilse bile nübüvvetin Allah Teâlâ'dan bir lütuf olduğunu ispat etmektedir.⁷³ Ona göre peygamberler, insan aklının kendiliğinden kavrayamayacağı ve neticede hata edebileceği şeyleri insanlara bildirmek için gönderilmişlerdir.⁷⁴ Peygamberler, hakîm olan Allah Teâlâ'nın elçileri olmaları sebebiyle, insan aklı, onların getirdikleri ilkelere, ölçülere tabi olduğu takdirde kendisine ârız olabilecek her türlü olumsuzluktan uzak olarak gerçek fonksiyonunu icra edebilecektir. Dolayısıyla akıl, peygamber gönderilmesinden müstağni değildir. Bilakis onların tebliğ ettikleri ilkeler doğrultusunda değer kazanmakta ve varlığını hissettirebilmektedir. Nitekim akıl, teklife muhatap olmanın vazgeçilmez bir şartıdır.⁷⁵ Akılda nimet vereni (mün'im) tanımanın ve o nimet verene şükürde bulunmanın güzel olduğu, onu inkâr etmenin ve nimetlerine nankörlük etmenin ise çirkin olduğu yer almaktadır. Akılda her ne kadar bunların bilgisi yer alsada da bu nimetlere karşı şükürü hakkıyla eda etmenin yolunu ancak Allah Teâlâ bilmektedir. Dolayısıyla da bunu nasıl yapacaklarını insanlara iletecek elçilerinin varlığını aklî bir zorunluluk olarak kabul etmek gerekir.⁷⁶

Ona göre Allah insanları yaratmakla birlikte imtihanın gereği olarak onlara faydalı-zararlı pek çok şey de vermiş, fayda vereni zarar verenden ayırmanın deneme ile gerçekleştirilemeyeceğini -bunun helaklerine sebebiyet verme ihtimalinden ötürü- akıllarında göstermiştir. Bu sebepten Allah'ın verilen tüm şeylerin mahiyetlerini kendisi aracılığı ile bildirdiği bir zatın varlığını kabul etmek kaçınılmaz olmuştur ki böylece faydalı olanlar ile hayatlarını idame ettirebilsinler ve dinî vazifelerini yerine

⁷² Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 89-90.

⁷³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 275.

⁷⁴ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 100.

⁷⁵ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 93.

⁷⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 278.

getirebilsinler.⁷⁷ Yine ona göre çeşitli sanat, tıp ve mesleklerin bilinmesi, ticaret ile ilgili hususların bilinmesi, serkeş hayvanların nasıl eğitilip kullanışlı ve uysal hale getirileceğinin bilinmesi, Allah'ın çeşitli şehir ve ülkelere dağıttığı beşerî ihtiyaçların nereden sağlanacağını bilinmesi, dillerin ve nesnelere ait isimlerin bilinmesi, üreme yolları ve çocuk eğitimine dair bilgi, yine insan zihninin düşünemediği gıdaları temin etmenin yolu... bunların temel ilkeleri akılların çıkarımında bulunmasıyla öğrenilmeyip, peygamberlerin öğretmesiyle ve yol göstermesiyle bilinip tatbik edildiğinin apaçık delilini oluşturmaktadır.⁷⁸

Mâtürîdî'ye göre (dünyevî) meşguliyetler ve bunların akıllara üşüşmesi akılları örter. Ayrıca kederler, insanın yaratılış itibarıyla sahip olduğu çeşitli şeyler, muhtelif elemeler ve akli meşgul eden sayılamayacak kadar sebepler, şehvet ve arzuların hâkim oluşu, dünyevî emel ve lezzetler... Bunların tamamı insan aklını hakkı-hakikati tam anlamıyla ihata etmesinden alıkoymaktadır. Bu yüzden karmaşıklık ve şüphe hallerinde insanlara hakkı gösterecek, hakkı tebyin edecek bir Allah elçisinin varlığı kaçınılmazdır.⁷⁹ Ona göre herkes kendisinin hakikate, doğruya en yakın olduğunu ileri sürdüğünden insanlar arasında kimin daha doğru olduğuna hükmedecek birisi yoktur. Bu yüzden akılları yaratan, en iyi bilen Allah'ın gönderdiği, onları birleştirecek bir peygamberin varlığını kabul etmek gerekmektedir.⁸⁰

Ona göre iyilik ve kötülük (eşyadaki hüsun ve kübuh) akılda külli manada mevcuttur. Fakat akıl tek tek her şeyin güzelliğini ve çirkinliğini doğrudan ve derhal bilemez. Onu ya bir peygamberin haber vermesiyle ya da düşünmek sûretiyle bilebilir. Bu durumda akıl, dış dünyada hüsun ve kübhu birbirinden ayırt eden bir meleke konumundadır.⁸¹ Mesela adaletin mutlak manada güzel, zulmün de yine mutlak manada çirkin bir şey olduğunu akıl bilir. Fakat hangi davranışların adalet ve zulüm kapsamına girdiği ancak birtakım sınırlamalar (emir-nehiy) neticesinde ortaya çıkar. İşte o emir ve yasakları haber verecek

⁷⁷ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 276.

⁷⁸ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 276-277.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 280.

⁸⁰ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 279.

⁸¹ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 98.

birilerine ihtiyaç vardır ki onlar da peygamberlerdir. Böylece kimi güzel ve çirkin şeylerin hakikati ortaya çıkacaktır.⁸²

İmam Mâtürîdî'ye göre akıl tek başına yeterli olup nübüvvete ihtiyaç duymamış olsaydı bile peygamber göndermek lütuf ve kerem olması yönünden yine yerinde olurdu. Çünkü Allah Teâlâ lütufkârlıkla mevsûf ve marûf olup, kulları bu lütufkârlık içinde hayatlarını idame ettirmekteler. Allah Teala'nın hiçbir nimeti yoktur ki kulları ihtiyaçlarının ötesinde onunla süslenip güzellik kazanmış olmasın; mesela iki kulak, iki göz ve bedende birden fazla olan her organ gibi; sonra nimetlerin çokluğu, var ettiği bunca tevhid ve risâlet kanıtları, bunların daha azının yeterli olmasına rağmen böyledir. Yine daha azının yetmesine rağmen birçok meyve ve ayrıca lezzet vasıtaları da böyledir.⁸³ Ona göre akıl yeterli olsaydı bile onu sınırlayan şeyler olurdu. Sınırlılık durumunda Allah'ın üstün özellikler verdiği, problemleri çözecek ehl-i nazar ile çeşitli istişarelerde bulunarak yardım alması ve de aklın bütün gayretiyle çok çalışması gerekirdi. Dolayısıyla peygamber göndermede kullara kolaylık sağlama ve hafifletme vardır, bu ise büyük nimetlerdendir. Böylesi bir nimet karşısında nankörlükte bulunmak, kişinin ahmaklığını ve bela zannedecek kadar nimetlerden habersiz oluşunu gösterir. Yine peygamber göndermede hatırlatma/tezki, uyarma/tembîh ve yanlış yollardan sakındırma faydaları vardır. Bu durum kişileri istidlale teşvik eder, tefekküre ve akıllarını kullanmaya davet eder.⁸⁴

Ebü'l-Muîn en-Nesefî de evvela, risâletin bizatihi imkânsız olduğunu savunarak; Allah'ın kulları üzerine emir ve yasak koyma hakkının bulunduğunu kabul eden, fakat bu emir ve yasakların akılla bilinmesinin mümkün olduğuna kâni olan Berâhime ekolü mensuplarının iddialarına yer vermektedir. Onlara göre insan fiilleri iyi ve kötü diye ikiye ayrılmıştır. İyilikler emredilmiş, kötülükler ise yasaklanmıştır. Bunun yanı sıra, Allah Teâlâ'nın insanlara verdiği akılla, bütün iyilikleri tanımayı ve fitrat olarak da onlara eğilim duymayı, bütün kötülükleri tanımayı ve tabiat olarak da onlardan nefret etmeyi lütfetmiştir.⁸⁵ Ayrıca Berahime'ye göre, insanlar sınanmaktadır ve akıllarıyla mükelleftir.

⁸² Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 96.

⁸³ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 282.

⁸⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 282-283.

⁸⁵ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 265.

Aklın gereğini yapmayı uygun görmediklerinden sakınmak durumundadırlar. Bu yükümlülük, onlar için yeterlidir. Akıllarıyla gereksinim duydukları bütün maslahatları seçebiliyor olmaları, onları risâletten müstağni hale getirmiştir. Eğer Allah bu konumda bulunan insanlara, yani peygamberlerden müstağni olan insanlara, bir peygamber gönderecek olursa gereksiz ve sonucu iyi olmayan bir iş yapmış olur. Bu ise, sefihliktir. Allah ise bundan münezzehtir.⁸⁶ Yine onlara göre risâlet ya akla uygun ya da aykırı olarak gelmiştir. Eğer risâlet akla aykırı olarak gelmişse batıldır. Çünkü akıl, Allah'ın hüccetidir ve onun hücceti olan şeyler birbirlerini nakzetmez. Eğer risâlet akla uygunsa insan akılla yetinir ve risalete ihtiyaç kalmaz. Bu durumda peygamberlik gereksiz bir konuma indirgenir.⁸⁷ Ebü'l-Muîn en-Nesefî sonrasında bu iddiaları çeşitli açılardan cevaplandırmaya çalışır.

Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin mensubu olduğu Mâtürîdî doktrinde akıl çok önemlidir ancak ihtiyaç duyulan her şeyin bilgisini veremeyip duyular gibi belli bir sınırı vardır. Akıl arzu, dürtü, alışkanlık, çevre ve toplum gibi iç ve dış etkenlere maruz kalabilir ve bunun neticesinde kendi sınırı dahilindeki şeylerin bilgisini veremeyebilir.⁸⁸ Ebü'l-Muîn en-Nesefî de İmam Mâtürîdî gibi bu noktadan hareketle nübüvveti ispat eder.

Ebü'l-Muîn en-Nesefî'ye göre, bütün akıllar mahluktur, bu yüzden de bazı zararların kendine dokunması, çalışmasının kimi zaman kesintiye uğraması ve yorgun düşmesi ile özellikle şiddetli öfkenin ve yorgunluğun insan vücudunu etkisi altına aldığı zamanlarda söz konusudur. Bazen akla şüpheler karışabilir, kimi beklenti ve arzular gerçek bakış açısından onu saptırabilir. Üzüntüler, sıkıntı ve acılar ve kalbi meşgul eden şeyler sebebiyle en ince ve en önemli meseleleri bütünü ile kavrayamaz, onların inceleme ve düşünme konusunda gerekli bütün çabayı harcamalarına engel olabilir. Böylece insan nefesine her türlü fuhşiyatı verir ve diğer insanlara zulümde bulunur. Bu da insana verilen en büyük nimet olan akli ihmal etmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla akli varmak istediği noktaya ulaştıracak bir yardımcıya ihtiyaç vardır ki bu semavi vahiydir.⁸⁹

⁸⁶ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 265-266.

⁸⁷ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 266.

⁸⁸ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 261-262.

⁸⁹ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/23; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 276, 284-285.

Ona göre Allah Teâlâ eğer gıdaların ilaç olanlarını ve zehir olanlarını açıklamamış olsaydı, akıl sahipleri de onu denemeye cesaret edemezlerdi ve gıdalardan faydalanamaz, hayatlarını idame ettiremezlerdi. Bu nedenle varlıklarını devam ettirmeyi sağlayan sahip oldukları olağan gıdaların yaratılmış olmasının hikmeti olmazdı. Bu durumda onları yaratmak abes ve sefeh/tutarsız olurdu ki, bu ise Allah Teâlâ'ya yakışmaz.⁹⁰ Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin bu yaklaşımını İmam Mâtürîdî'de de görmüş idik. Yine benzer bir yaklaşımla, ona göre nimetler, değer ve miktar bakımından farklılık gösterirler. Buradan hareketle Allah'ın verdiği nimetlerin şükürünü, gerçek manada yerine getirebilmenin ancak gönderilen bir peygamber sayesinde gerçekleşebileceğini vurgular.⁹¹ Ona göre herhangi bir insan zihin ve zekâ yönünden zirvede olup, en mükemmel akla ve en keskin basirete sahip bulunsa dahi, Allah'ın kendisine vermiş olduğu nimetleri bütünüyle göremez. Allah'ın bir an için kendisinden savdığı belaların ve musibetlerin haddini ve hesabını yapamaz.⁹² Nimeti verene şükretmek, akla göre iyidir ve vaciptir. Aynı şekilde nimeti verene nankörlük etmek kötüdür ve haramdır. Ancak insan salt akli sayesinde iyilik ve kötülükleri detayları ile belirleyemediğinden gerçek manada onlarla amel etme imkânına sahip değildir ve bu durumda da kendisine rehberlik edecek bir peygambere ihtiyaç duymaktadır.⁹³

Mâtürîdî'nin hüsn kubuh görüşünden hareketle nübüvveti delillendirmesinde olduğu gibi Ebü'l-Muîn de insanın fiillerdeki iyilik ve kötülük durumlarına her açıdan vâkıf olamayacağından hareketle peygamberliği ispata çalışır. Buna göre akıl, tek tek her fiilin hakikatini bilemediğinden, iyilik veya kötülük vasfını nokta tayini olarak belirleyemediğinden, fiilin emredilen bir şey mi yoksa yasaklanan bir şey mi olduğunu da belirleyemez. Eğer din, bunları belirlemeyip işi akla bırakırsa, emir ve yasak kendi halinde bırakılmış olur. Akıl hitapta belirtildiği şekilde, emir ve yasağı icmâl yoluyla belirleyip, onlarla amel edilmesini sağlayamaz. Eğer bu hitaptaki açıklama yerine ulaşamayacak olursa, mükellef emredildiği ya da yasaklandığı şeyleri bilme imkânına ulaşamaz. Emretme ve yasaklama yetkisine erişemez. Bu ise hikmetin sınırı dışındadır. Buna göre nassa dayalı bir açıklamanın yüce yaratıcıyla kulları arasında elçilik görevini

⁹⁰ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/14.

⁹¹ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 279.

⁹² Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 280.

⁹³ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/17; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 278.

yaparak bu konuda hikmetin gerçekleşmesini sağlayacak Allah'ın razı olduğu bir peygamberin lisanıyla açıklaması gerekmektedir.⁹⁴ Ayrıca akıl sayesinde, vacip ve mümteni' olana ulaşmak mümkün olsa da mümkün olana vakıf olmak mümkün olmaz. Akıllar sonuçların iyilik veya kötülüğü konusunda bir vukûfiyete sahip olmadıkları ve bu konular kendilerine kapalı bulunduğu için yeterli bir hüküm ve karar ortaya koyamazlar. O zaman da işlerin sonuçlarını, bilen birinin bir açıklama yapmasına gereksinim duyulur. Bu durumda işlerin sonuçlarını bilen birinin elçiliği ile bunu yapması gerekir ki kulların vacip olan ile mümteni' olanın gereğini yapmalarına imkân hazırlanmış olsun.⁹⁵ Ona göre insanların kendi aralarındaki istişareleri de peygamberliğe delil olur. Zira yaratıkların en akıllıları, en zekileri, en yeteneklileri bile dininin ve dünyasının çoğu konularında bir yol gösterene bir mürşide ihtiyaç duymaktadır. Çünkü beşerî cibilliyetteki (yaratılıştaki) eksiklik onun için de söz konusudur. Bu yüzden basiret sahibi kimselerle istişare gerekli olmaktadır. İşte bu durum, peygamberlere ihtiyaç olduğunu gösteren bir delildir ve akıl sahiplerinin her iki dünyalarının maslahatını elde etmeleri için onlardan müstağni olmadıklarını ortaya koymaktadır.⁹⁶ Nitekim ona göre akıllıların din ve dünya konularına ilişkin kavrayışları birbirinden farklıdır.⁹⁷

Ebü'l-Muîn en-Nesefî de İmam Mâtürîdî gibi “akıl tek başına yeterli olup nübüvvet ihtiyacı duymamış olsaydı bile peygamber göndermek lütuf ve kerem olması açısından yine yerinde olurdu.” görüşündedir. Ona göre eğer akıl, onların sandığınız gibi vahye karşı müstağni konumda ise ve peygamberlerin gönderilmesinde herhangi bir kolaylaştırma ve hafifletme yoksa, ya da bir anlamı bulunmuyorsa, sadece akılda mevcut olanın kendisini dile getiriyorsa bile, bu durumda peygamber göndermek sefeh değil, fazilet ve ihsan babından bir şey olur; zira yeterli bulunanın fazlasını vermek nimet vermede fazilet ve artırma sayılır. Bunun böyle olduğu yaşanan dünyada gizli değildir ve açık bir şekilde anlaşılabilir. Allah'ın canlıların bedenlerinin hayatlarını sürdürebilmesi için gereken temel gıdaların yanında daha tatlı, daha leziz gıdalar yaratması da bunun gibidir.⁹⁸

⁹⁴ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/17-18; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 278.

⁹⁵ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/21; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 282-283.

⁹⁶ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/20; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 281-282.

⁹⁷ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/20.

⁹⁸ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/24; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 286.

Nûreddin es-Sâbûnî, Berâhime'nin iddialarına cevap olarak aklın yetersiz kaldığına dikkat çeker. Ona göre Hakîm olan Allah, hem mahlûkâtı hayatlarını devam ettirebilmek için gıdalara, bedenlerini iyi edebilmeleri için ilaçlara muhtaç olarak yaratmış, hem de bu ihtiyaçlarını sağlayabilmeleri için uygun gıdalar yarattığı gibi öldürücü zehir vb. onların ölümüne ve bedenlerine zarar verebilecek zararlı şeyleri ortadan kaldıracak ilaçlar da yaratmıştır. Dolayısıyla Alîm ve Habîr olandan bir beyânât gelmemiş olsaydı, muhtaç (olan mahlûkat) gıdayı ilaçtan, zararlı olanı faydalı olandan, iyi gelen şeyi öldürücü şeyden ayırt edemezdi, kendilerinin maslahatına ve bekasına taalluk eden şeye ulaşması ve kendisinde mefsedet ve helakın olduğu şeylerden de kaçınması mümkün olmazdı. Bu durum ise fayda ve zarara sahip eşyayı yaratmasını hikmetsiz kılar. ⁹⁹ Ayrıca Allah Teala akıllara güzel olan şeylere rağbeti ve çirkin olan şeylerden nefret etmeyi koymuştur. Ancak akıl bunların tafsilatına vâkıf olamaz. Aynı şekilde ona göre akıllara, nimet verene şükretmenin vâcib olduğunu da yerleştirmiştir. Ama akıl, bu vücubiyetin sorumluluğundan çıkmak için şükrü eda etmenin keyfiyetini de bilemez. Sâbûnî'ye göre Allah Teâlâ'nın hikmeti, aklın muktezasına uygun olarak çirkin şeylerden kaçınınsınlar, güzel şeyleri de yerine getirebilsinler diye çirkin olan şeylerin ve güzel olan şeylerin fertlerine dair açıklama getirmeyi gerektirmiştir. Aynı şekilde emrin uhdesinden çıkmaları için yerine getirme imkanına sahip olacakları, onlara bütün nimetlere şükretmeyi öğretecek bir elçi yollamayı da gerekli kılar.

Şayet bunu açıklamasaydı bu, kişiyi yerine getirmeye güç yetiremeyeceği şeyi yapmaya zorlamak olurdu. Bu ise hikmet meselesinden çıkmak olurdu. Yani ona göre imtihanın anlamının hâsıl olabilmesi için Allah'tan beyânât gelmesi gerekmektedir. ¹⁰⁰

Sâbûnî'ye göre de akıl, aklın üç önermesinden vâcib ve mümteniye bilse bile mümkünde tevakkuf etmesi kaçınılmazdır. Çünkü mümkünün her iki tarafı da aklın önermesinde aynıdır. Mümküne övülen neticeler de taalluk edebilir yerilen neticeler de. Akılda ise bunu anlama imkânı yoktur. Akıl bu ikisini ayırt edebilmesi için âķibetlere muttâlî olan bir kimseden bir açıklamaya ihtiyaç duyar. Akıl, övülen neticeye sahip olanları kabul ederken yerilen neticelere sahip olandan kaçınır. Aklın vâkıf olma imkanına sahip olduğu şeyler konusunda -akla vakıf olma kolaylığı sağladığı, akıllı kimseye yönelik delili

⁹⁹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 178; Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye akaidi: el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014), 99-100.

¹⁰⁰ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 178-189.

pekiştirdiği ve de gâfil olan kimseyi araştırma ve düşünmesi konusunda tembihlediği için-şeriaten bir açıklama gelmesi de güzel kabul edilir. Zira ona göre şeriatin gelmesi teyakkuzda olan akıllı kimseye ihtiyacını karşılamada rahatlık, yüz çeviren gafil kimsenin derin düşünmesi konusunda tembih ve de cahil ve akli zayıf kimseye delil için kolaylık olmuş olur. Bunların tamamı Allah'ın hikmetine ve keremine uygundur.¹⁰¹ Sâbûnî, İmam el-Beşâgarî'den iktibasla “İnsanların tümü, Allah'ın vahyine ve hitabına [bizzat] muhatap olmaya ehil değildir. İlahi hikmet, basiret sahibi kimseleri doğru yola ulaştırabilmek, [inanması gereken hususlara karşı] inatçı olan kimseleri ilzam etmek için [insanların] dünya ve âhiretleri hakkında faydalı olan bilgileri onlara ulaştıracak bir peygamber gönderilmesini gerektirmektedir.” ifadelerine yer vermiştir.¹⁰²

Sâbûnî de İmam Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn gibi akılda bunların tamamına vâkıf olma imkânı olsa bile nübüvvetin bir rahmet ve lütuf olduğu görüşündedir. Ona göre bunların bilgisi için daimî bir nazar, kâmil bir araştırma, derin düşünme ve tefekkürde sebat kaçınılmazdır. Bunda ise büyük bir meşakkat vardır. Öyle ki bu tarz bir meşguliyet pek çok maslahatı âtıl duruma sokardı. Allah Teala kullarına vahiy yoluyla (bunlara) vâkıf olma yolunu kolaylaştırmışsa ve onlara akıl yoluyla bunları nasıl elde edeceklerini bildirmişse bu Allah'tan bir lütuf ve rahmet olmuştur. Allah Teâlâ'nın peygamberlerin efendisi hakkında “Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik”¹⁰³ ayetinde buyurduğu gibi.¹⁰⁴

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin meseleye yaklaşımına baktığımızda ise o da evvela akıl-nübüvvet ilişkisine dair iddiaları ortaya koymuş, muhatap olarak da iddia sahiplerinin Sümeniyye, Berâhime ve İbâhiyye (Mubihyye) olduğunu söylemiştir.¹⁰⁵ Bu gruplara göre (resûller göndermek) muhaldir. Çünkü şayet resûl aklın (kesin) kabul ettiği bir şeyi getirirse akıl sayesinde resulden müstağni olunmuş olur (resûle gerek kalmaz). Böylece elçinin varlığı faydasız olmuş olur ve abes olur. Bu ise Hakîm olana yakışmaz. Şayet resûl,

¹⁰¹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 180-181; Nûreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, çev. Bekir Topaloğlu 100.

¹⁰² Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*, thk. Mehmet Bulut (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları- İSAM Yayınları, 2022), 22; Nûreddin es-Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım (İstanbul: Şamil Yayınevi, 2022), 37.

¹⁰³ el-Enbiyâ 21/107.

¹⁰⁴ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 181.

¹⁰⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 175; Ebü'l-Berekât En-Nesefî, *el-'Umde Fi'l-Akâid: İslam İnancının Ana Umdeleri*, çev. Temel Yeşilyurt (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019), 74.

aklın kabul etmediği bir şeyi getirirse bu reddedilmiştir. Çünkü akıl icmâen Allah Teâlâ'nın hüccetidir. Allah'ın delilleri ise tenakuza düşmez. Akıl izâle eden şey bâtıldır.¹⁰⁶ Ayrıca onlara göre kullar emirlerle ve nehiylerle mükelleftirler ve onların fiilleri güzel olanlara ve çirkin olanlara ayrılmıştır. Güzel olanlar (hüsün) emredilmiştir. Çirkin olanlar (kubuh) ise yasaklanmıştır. Ancak akıl bunu bilmede yeterlidir. Çünkü akıl güzel olan şeylere meyilli, çirkin olan şeylerden de hoşnut olmayacak şekilde yaratılmıştır. (Bu durumda) elçi-resûl göndermeye hâcet yoktur.¹⁰⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî onların bu iddialarını cevaplandırırken o da diğer üç âlimin hareket noktasını oluşturan aklın sınırlı oluşundan yola çıkarak bunu gerçekleştirir. Ayrıca onun cevaplarında, İmam Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn en-Nesefî'de ifade edildiği gibi bu konuda aklın sınırlı oluşunun yanı sıra aklın iç ve dış etkenlerin tesirinde kalmaya müsait oluşu vurgulanmaktadır.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre resûl, aklın kendisini bilmede sınırlı kaldığı şeyi getirir.¹⁰⁸ O bu ifadesiyle hem aklın hem de nübüvvetin konu çerçevesinin sınırını belirtmiş olmaktadır. Nitekim ona göre risâlet, akılların her iki dünya maslahatlarını elde etmede sınırlı ve yetersiz kaldığı konularda resulün onunla (risâlet) onların hastalıklarını, sıkıntılarını giderdiği Allah Teâlâ ile mahlûkâtın akıl sahipleri arasında kulun sefaretidir/elçiliğidir.¹⁰⁹ Nesefî bir yandan bu ayrımı/sınırı vurgulamaya çalışırken diğer yandan da akıl ile nübüvvet arasındaki irtibata dikkat çekmiştir. Zira ona göre peygamber, gönderenle (mürsil), kendilerine gönderilenler arasındaki ilişkiyi kurar (mülâbeset).¹¹⁰ Ona göre insan hayatı "içgüdü", "duyular", "akıl", ve "vahiy ve peygamberler" olmak üzere dört basamaklı rehberler tarafından yönlendirilir. Bu basamakların her biri kontrol ve düzeltilme için bir üsttekine muhtaçtır. Aynı zamanda peygamberler ilk planda insanların son derece muhtaç oldukları hidayeti onlara öğretecek bir eğitici konumundadırlar.¹¹¹

¹⁰⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 175; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-'Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, 74-76.

¹⁰⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 175.

¹⁰⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 175.

¹⁰⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 175.

¹¹⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/470; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/264.

¹¹¹ Yeşilyurt, *Nesefî Kelamı*, 239.

Ona göre de akıl, mümteni ve vâcib olan şeylere vâkif olsa da mümkün olan şeye vâkif olamaz. Bazen övülen bir netice olarak mümkün olan şeylere taalluk eder, bazen de yerilen bir netice olarak mümkün olan bir şeye taalluk eder. Akıl buna vâkif olmada yetersiz kalır. (Bu durumda) resûlün lisaniyla işlerin akıbetlerine muttalî olan bir kimseden bir beyan kaçınılmaz olur ki -mümteni ve vâcib kısımlarının tamamında Allah'tan gelen bir açıklamaya olan ihtiyacın zorunlu olmasına binaen- insanlar uygulasin/yerine getirebilsinler veya kaçınabilsinler.¹¹² Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin bu ifadelerinin neredeyse aynısını Ebü'l-Muîn en-Neseî ve Sâbûnî'de de görmekteyiz.¹¹³ Neseî de Ebü'l-Muîn gibi insanları peygamberlere ve nübüvvet kurumuna olan ihtiyaç durumlarına göre üç kısımda ele almıştır.¹¹⁴ Neseî'ye göre bir insan ister zekası kıt olsun, isterse zekası keskin olsun fark etmeksizin her ikisi de nübüvvet ihtiyacı duymaktadır.¹¹⁵ Ona göre birinci grupta yer alan akılsız ve ahmaklıkla vasıflananların durumu açıktır. İkinci gruptaki zihni keskin ve akıllı olan ancak dünyevî menfaatlerle meşgul olup uhrevî işlerden yüz çevirmiş kimseye ise teemmül/tefekür için bir uyarı olur. Üçüncü grupta bulunan bedenî istekler ve nefsanî lezzetlerden yüz çevirip ilâhî işaretler üzerinde düşünerek nazârî meseleler hakkında tefekür ile meşgul olan kimseye (resûl göndermek) -her ne kadar bunlar Ebü'l-Muîn en-Neseî'ye göre akli yeteneklerinin yeterliliği ile beraber bu güçlerini işlerin hakikatleri ve teorik öğretileri araştırmaya adanmaları nedeniyle peygamberlere gereksinim duymayabilir ve iki dünya saadetleri için gereksinim duyacakları vahiy maddelerine karşı müstağni konumunda bulunabilir olsalar da¹¹⁶- böyle kimse için (nübüvvet) kolaylık olmuş olur. Ancak bunun gibisi son derece azdır, buna ilgi gösteren de yoktur. Aksine öğüt/nasihat ise mahlukatın çoğuna ve büyük topluluğadır.¹¹⁷

Neseî, insan aklının sübjektif yönüne de işaret ederek aklın yaratılmış olduğunu, akıl sahibinin içinde bulunduğu psikolojik durumdan da doğrudan etkilendiğini belirtir.¹¹⁸ Ona göre usanma ve bıkkınlık akıl sahibini ele geçirdiğinde akılda zayıflık ve

¹¹² Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 176.

¹¹³ Bkz.: Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/21; Sâbûnî, *el-Kifâye*, 180.

¹¹⁴ Ebü'l-Muîn en-Neseî'nin yaklaşımı için bkz.: Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/22; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 284.

¹¹⁵ Yeşilyurt, *Neseî Kelamı*, 240.

¹¹⁶ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/22; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 284.

¹¹⁷ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 176.

¹¹⁸ Yeşilyurt, *Neseî Kelamı*, 239.

zarar/bozulma meydana gelebilir. Bazen onda şüpheler hâsıl olabilir, şehvetler aklı nazarı hakikatlerden uzaklaştırabilir. İstenilen şey gizli ve muğlak olabilir. (Bu durumda) ona bir yardımcıya ihtiyaç duyulur. Bu ise ilâhî vahiy ve semavî telkindir.¹¹⁹ Neseî bu noktada meseleye Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn ile aynı şekilde yaklaşmıştır.

Ayrıca ona göre de akıl özleri hariç güzelliklerin ve çirkinliklerin tamamına vâkıf olur. Şeref ve hikmet ise tamamına değil de özüne vâkıf olmaktadır. (Bu durumda) özlerin bilgisine sahip olan bir kimseden bir beyanın gelmesi kaçınılmaz olur ki (böylece) akıl, sahibini güzel olan şeylere meyletmekle ileriye/ikdama; çirkin/kabih olan şeylerden nefret etmekle sakınmaya/ihcama taşıyabilir.¹²⁰ Hem İmam Mâtürîdî, Ebü'l-Muîn ve Sâbûnî hem de Ebü'l-Berekât en-Neseî her ne kadar aklın sınırlı oluşundan hareketle nübüvveti ispat etmeye çalışmışlarsa da aklın sahip olduğu yeterlilikleri ve fonksiyonları göz ardı etmemişler, yerine göre aklın sahip olduğu yetkinlikleri de ifade etmişlerdir.

Yine Neseî'ye göre de dünyadaki özlerin bazısı gıdadır, yenilebilirdir bazısı da zehirlidir. İnsanın ise akıl ve duyu kuvvelerinde bunları bilme imkânı yoktur. Bu yüzden de onlara bunları bildirecek, zehirli olanla faydalı olanı ayırt etmelerini sağlayacak bilgiye ihtiyaçları vardır ki bunları en iyi bilen Allah Teâlâ olduğundan bunları yaratan Allah'ın o insanlara gönderdiği nebisinin dilinde bildirmesiyle öğrenirler. Neseî meseleye diğer üç âlim gibi yaklaşmıştır.¹²¹

Neseî'ye göre nebîye duyulan ihtiyacın elzem olduğu alanlardan biri de sorumluluk ve ibadetler alanıdır. Bu alanda peygamberler, insanların hem bu dünyada hem de ahiret işlerinde ihtiyaç duydukları şeyleri açıklayan, her iki dünyada da onları yüksek derecelere eriştirecek bilgilerle donatılan, gerektiğinde onları müjdeleyen ve gerektiğinde korkutan Allah elçileridir. İnsan aklı sayesinde yaratıcıyla iletişim kurabilse de bu iletişimin devamını sağlayan sorumlulukların mahiyeti ve şekillerini tayin edemez.¹²² Aynı şekilde nimet verene şükretmek de nankörlükten kaçınmak da akıllara bırakılmıştır (aklın sorumluluğundadır). Akıl, nimetin ve şükretme yönünden nimete denk olan şeylerin

¹¹⁹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 176.

¹²⁰ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 176-177.

¹²¹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 186.

¹²² Yeşilyurt, *Neseî Kelamı*, 241.

değerini bilemez. Akıl sahibi bir kimse (emir ve yasakları) (şükrü) yerine getirebilsin veya (kaçınması gerekene) son versin diye semavî bir beyan kaçınılmazdır.¹²³ Nesefî de diğer âlimlerde olduğu gibi bunu hikmetin dolayısıyla da imtihanın bir gereği olarak görmektedir.

Nesefî meseleyi diğer âlimlerde gördüğümüz yaklaşımlara benzer şekilde ele almış, konuyu genel hatlarıyla izah etmiştir. O bu hususta temel noktalardaki kapalılıkları gidermeye çalışmış, iddia sahiplerinin akla yükledikleri fonksiyonların aslında insanı kurtuluşa erdirmede yetersiz kaldığını ve sınırlı olduğunu ispat etmiş, bu konuda aklın ilahî yardıma muhtaç olduğunu ortaya koymuştur. O bunları serdederken diğer âlimlerde -özellikle de İmam Mâtürîdî'de- görülen konuyu detaylı ve çok örnekli bir yöntemle (ticaret, sanat-zanaat ve meslekler, diller, nesnelerin isimleri, insanın psikolojik ve sosyolojik yönü vb. pek çok açıdan) ele almak yerine daha genel ve meselenin özüne işaret edici bir yöntem kullanmakla yetinmiştir.

İmam Mâtürîdî'nin taksimine göre nübüvvete yönelik yapılan diğer iki itiraz ise mûcize hususundadır. O, taksiminde mûcize ile ilgili itirazları iki grupta ele almış, birinci grupta risâlet iddia eden kişinin göstereceği mûcizeleri kahinlerin, sihirbaz ve gözbağcılarının fiillerine denk tutmak da mümkündür, diyenlerin olduğunu; ikinci grupta nübüvvet iddia eden kişilerin gösterdikleri olağanüstü görünümlü olaylar karşısında muhataplarının aciz kalışı, onlarda bu tür fiillerin gerektirdiği eğitim ve alışkanlığın bulunmayışı sebebine de bağlanabilir; zaten peygamber diye ortaya çıkanlar, bütün toplulukların fiil gücünü denemiş ve zorlamış değillerdir, görüşünde olanların bulunduğunu söyler.

Mûcize peygamberliğin en önemli ve olmazsa olmaz diyebileceğimiz delilidir. Âlimlerimiz de nübüvvet ve nübüvvete dair meseleleri ele alırken mûcize meselesine büyük önem vermişler, bu konudaki pek çok meseleyi eserlerinde izah etmeye çalışmışlardır. Meselenin bu öneminden ötürü biz de konuyu müstakil bir başlıkta incelemeyi uygun gördük. Mûcize başlığı altında genel olarak mûcizenin imkânını, nübüvveti ispat açısından mûcizeyi ve buna dair yapılan itirazları, bu itirazların çürütülmesini, mûcizenin şartlarını, mûcizeyle alakalı keramet, sihir vb. konuları Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin görüşleri etrafında ele almaya çalışacağız. Mûcizenin nübüvveti

¹²³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 177.

ispat ediş yönünü ifade ederken, konu her ne kadar bir peygamber olarak Hz. Muhammed (sav)’in peygamberliğini ispatı konusunu da içine alıyor olsa da Hz. Peygamber (sav)’in mûcizelerini, O’nun nübüvvetinin ispatını, O’nun en büyük mûcizesi olan Kur’ân-ı Kerîm’i ve Kur’ân-ı Kerîm’in i’câzı gibi konuları tezimizin üçüncü bölümünde ele almayı uygun gördük.

2. MÛCİZE

2.1. Mûcizenin Tanımı

Mûcize, ‘bir şeye güç yetirememek’ anlamındaki ‘acz’ kökünden türeyen mûcizin (âciz bırakan) isim şeklidir. Sonundaki tâ harfî mübalağa ifade eder.¹²⁴ Kur’ân’da mûcize kelimesi yer almamakla birlikte acz kökünden fiil ve sıfat kalıpları “âciz kalmak; güçsüz bırakmak; Allah’ın âyetlerini yalanlamak amacıyla yarışmak” anlamlarında yirmi bir âyette geçer.¹²⁵ Kur’ân’da mûcize karşılığında “âyet, beyyine, burhan, sultan, hak, furkan” gibi kelimeler kullanılır.¹²⁶ Mûcize teriminin kelâm ilminde IV. (X.) yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlandığı tahmin edilir.¹²⁷ İmam Eş’arî ile İmam Mâtürîdî’nin mûcize kelimesini dolaylı da olsa kullanmaları bunu kanıtlamaktadır.¹²⁸ Mûcize kavramının sahip olduğu anlam çerçevesi, kavramın literatüre girişinden itibaren tartışılan bir husustur. Mûcize bazen sadece tabiat olaylarına dair ortaya çıkan olağanüstü durumlara hasredilmek suretiyle duyularla algılanabilen hissî/maddî çerçevede anlamlandırılmıştır. Bazen de sadece tabiat olaylarına dair değil ama onu da içine alacak şekilde beşer idrakini aşan aklî/manevî, hissî/maddî kısacası hârikulâde türden her şey için kullanılmış ve daha geniş bir anlam çerçevesine sahip olmuştur.¹²⁹ "Allah’ın elçisi olduğunu iddia eden kimsenin doğruluğunu ispat amacıyla, iddiası ile birlikte gerçekleşen, tabiat kanunlarına aykırı, hayır ve saadete çağıran şey"¹³⁰, "Mûcize, yalnız Allah’ın kudreti dâhilinde olan, melek, insan ve cin gibi mahlûkâtın gücünün yetmediği veya gücünün yetmesinin doğru

¹²⁴ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, “*Kelâm Terimleri Sözlüğü*”, (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017), “Mûcize”, 220.

¹²⁵ Halil İbrahim Bulut, “Mûcize”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2020, 30/348.

¹²⁶ Topaloğlu-Çelebi, “Mûcize”, 220.

¹²⁷ Topaloğlu-Çelebi, “Mûcize”, 220.

¹²⁸ Bulut, “Mûcize”, 30/348.

¹²⁹ Bilal Atik, *Kur’ân’a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020), 45-46.

¹³⁰ Seyyid Şerîf Cürcânî, “*Kitâbü’t-Ta’rîfât*” (Beyrut: Dârü’n-Nefâis, 2018), “Mûcize”, 306.

olmadığı fiillerdir", "Hakiki veya takdîri olarak Allah tarafından yaratılan ve nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu ortaya çıkarmak için cins ve sıfatları bakımından insanların, benzerini yapmaktan âciz kaldıkları olağanüstü bir olaydır"¹³¹ gibi mûcizenin terim olarak farklı tarifleri yapılmıştır. "Peygamberlik iddiasıyla birlikte iddia sahibinin doğruluğunu kanıtlamak için ortaya koyduğu ve aynısını getirmeleri hususunda muhataplarını âciz bıraktığı hârikulâde olay" şeklindeki tanım ise genel kabul görmüştür.¹³²

İmam Mâtürîdî'ye göre mûcize, peygamberlerin elinde gerçekleşen, benzer konularda uzman olanların bile gücünü aşan ve benzerini yapmayı istemenin veya öğrenerek nasıllığına vâkıf olmanın imkânsız olduğu bir hususiyettir.¹³³ Mâtürîdî yaptığı bu tanımla mûcizenin, sihir ve büyüden farklı olduğunu ve kıyas edilemeyecek bir iş olduğunu açıklamaktadır.¹³⁴

Ebül-Muîn en-Nesefî, kelamcılarının mûcizeyi, dâr-ı teklifte kendisine karşı muarazada bulunanların benzerini getirmekten aciz kalarak, nübüvvet iddiasında bulunan kişinin doğruluğunu izhar etmek için olağanüstü bir işin zuhur etmesi olarak tanımladıklarını söyler.¹³⁵

Nûreddin es-Sâbûnî'nin tanımına göre ise mûcize, nübüvvet iddia etme ve inkârcılara meydan okuma anında, olağanüstü şekilde, mahlûkâtı bir benzerini getirmekten âciz bırakan fiildir.¹³⁶

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre de mûcize, dâr-ı teklifte kendisine karşı meydan okuyanların benzerini getirmekten aciz kalarak (imtina), nübüvvet iddia eden kişinin doğruluğunu göstermek amacıyla olağanüstü, ilahî işin zuhurudur.¹³⁷ Nesefî'nin mûcize

¹³¹ Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 23-24.

¹³² Mahmut Nebatî, *Mâtürîdîlik Düşüncesi-2: Mûcize, Kerâmet, Nüzûl-i İsâ* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 91.

¹³³ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 173; Atik, *Kur'ân'a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize*, 47.

¹³⁴ Atik, *Kur'ân'a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize*, 47.

¹³⁵ Ebül-Muîn en-Nesefî, *Tabsîratü'l-Edille*, 2/30.

¹³⁶ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 185.

¹³⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 179; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-'Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, 76.

tanımı ile Ebü'l-Muîn'in kelamcılara nispet ettiği tanımı tıpa tıp aynıdır. Tek fark Ebü'l-Berekât tanımına 'ilâhî' ifadesini eklemiştir. Ebü'l-Berekât en-Nesefî daha sonra Ebül-Muîn en-Nesefî ve Nûreddin es-Sâbûnî gibi tanımdaki ifadeleri tek tek izah etmektedir. ¹³⁸ Böylece efrâdını câmi, ağyârını mâni bir tanım ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre; Tanımın 'dâr-ı tekelif' (ki bununla kasıt bu dünya hayatıdır) ifadesi ile takyit edilmesinin sebebi ukbâ yani ahiretteki olağanüstü durumları tanımın dışında bırakmaktır. Yani ona göre kıyamet ve sonrasında gerçekleşecek her şey olağanüstülük kapsamındadır ancak mûcize olarak ifade edilmez. Mûcize ile ifade edilen şeyler ise bu dünyada beşerin gücünü ve âdet/olağan olarak gördüğü şeyleri aşan durumları ihtiva etmektedir. ¹³⁹

Yine tanım 'iddia sahibinin doğruluğunu göstermek için' ifadesiyle takyit edildi. Çünkü bu durumun zıttı bir durumda (mesela) kişi 'nübüvvetimin doğruluğunun delili bu taşın bana şahitliğidir' deyip bunun üzerine Allah da onu tekzip etmek için taşı konuşdurarak iddia sahibinin yalancılığını gösterseydi bu mûcize olmazdı. Aksine bu durum onun iddiasında yalancı olduğuna delil olurdu. ¹⁴⁰

Tanımda 'nübüvvet iddia eden' ifadesi kullanıldı. Çünkü ona göre 'ilahlık iddia eden' bir kimsenin elinde olağanüstü bir durumun gözükmesi câizdir. Câiz olmasının sebebi onda hudûs emareleri gözüktüğü içindir. Yani ona göre ilahlık iddiasında olan kişide her ne kadar olağanüstü bir durum gözükse de ilahlık iddiası ile hudûs emaresi olan şeylerin aynı kişide toplanması çelişki olduğundan iddia kendiliğinden düşmüş olmaktadır. Bu yüzden câiz olmasında bir beis yoktur. Ancak nübüvvet iddia eden kimsede olağanüstü bir durumun meydana gelişi -zorunlu olarak- onun iddiasının doğruluğunu ifade eder. Çünkü ona göre nübüvvet iddiasının akabinde iddiaya mutabık mûcize izhar etmek Allah'tan başkası için mümkün değildir. Yani bunu ancak Allah Teâlâ gerçekleştirebilir. Dolayısıyla iddiasının akabinde mûcizenin zuhur etmesi Allah'ın o kimseyi tasdik etmesi anlamına gelmiş olur. ¹⁴¹ Ayrıca Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre kendisinde keramet olan ancak nübüvvet iddiasında bulunmayan velinin elinde ortaya çıkan bu tarz bir durum da aynı şekilde câizdir. Ancak keramet gösteren velî nübüvvet iddiasında bulunsa kâfir olmuş olurdu, demektir. ¹⁴²

¹³⁸ Ebü'l-Muîn ve Sâbûnî'nin açıklamaları için bkz.: Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/30-31; Sâbûnî, *el-Kifâye*, 186-187.

¹³⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 179.

¹⁴⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 179.

¹⁴¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 180.

¹⁴² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 179.

Son olarak tanımın ‘âciz kalma/îmtina’ ifadesi ile takyit edilmesinin sebebine gelince, eğer bir kimse mûcizenin bir benzeriyle mukabelede bulunsaydı bu durum resûlû yalanlayan kimsenin doğruluğuna delalet ederdi. Böylece ikisi çelişmiş olurdu ve iddiaları düşmüş olurdu.¹⁴³ Muarızların îmtina etme sebeplerini Kur’ân’ın i’câzı meselesinde sarfe ve diğer iddialar özelinde ele alacağız ancak şunu ifade edebiliriz ki Nesefî’ye göre onların îmtina etme sebepleri irade ve tercihlerine dayalı olarak değil de acziyetleri ve mecbur kalmaları sebebiyledir.¹⁴⁴

2.2. Mûcizenin İmkânı

Tarihi süreçte mûcizenin aklen mümkün olup olmadığı meselesi tartışılmış, mûcizeyi kabul edenler gibi reddedenler de olmuştur. İslam âlimleri mûcize konusunu ele alırken nübüvvetin en önemli meselesi olarak ele almışlardır. Onlara göre Allah Teâlâ’nın elçiler göndermesi mümkündür ve tarihte de sabit ve vâki olan bir husustur. İnsanların doğruyu yanlıştan ayırması için delil göndermesi O’nun hikmetinin bir gereğidir. Allah’ın insanlara doğrudan sözlü olarak müdahale etmesini muhâl kabul eden kelamcılara göre bu delil mûcizedir. Kelamcılar gâib âlemi şâhit âleme kıyas ederek tabiatın ve tabiat kanunlarının mâliki olan Allah’ın, tabiatı istediğinde bozabileceğine veya tersine çevirebileceğine hükmetmişlerdir. Dolayısıyla, Allah’ın gönderdiği peygamberlerin doğruluklarına delâlet eden mûcizenin aklen mümkün ve hakikat olduğunda ittifak etmişlerdir. Peygamberlik iddiasında bulunan bir kişinin başkalarının gerçekleştiremeyeceği bir olayı kendi doğruluğunun delili olarak göstermesi, Allah’ın onu tasdiklediği anlamına geldiğini söylemişlerdir.¹⁴⁵ İslam âlimleri mûcizenin aklen câiz olduğu konusunda fikir birliği etmişken bazı kişi veya grupların ise mûcizeyi çeşitli sebeplerle kabul etmediklerini görmekteyiz. Kelam kitaplarında mûcize ile ilgili bahislerde mûcizeyi reddedenlerin bu iddiaları cevaplanmaya çalışılmıştır.

Risâletin bizâtihi mümkün, fakat başka açılardan imkânsız olduğunu söyleyen ve bunun sebepleri hususunda kendi içlerinde farklı görüşler öne süren Tabiatçılar’dan (et-Tabîyyûn) bazısına göre peygamberlik iddiasında bulunan kişinin göstereceği mûcizeleri

¹⁴³ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 179.

¹⁴⁴ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 182.

¹⁴⁵ Nebati, *Mûcize, Kerâmet, Nüzûl-i İsâ*, 92-93.

kahinlerin, sihirbaz ve gözbağcılarının fiillerine denk tutmak da mümkündür. Bu yüzden bunun ayırt edilmesi mümkün değildir. Berâhime, Bâtıniyye, Ebû'Hüseyin el-Verrâk gibi kişi ve gruplar da benzer görüşler ileri sürmüşlerdir. Ebû Îsâ el-Verrâk'a nispet edilen diğer bir iddiaya göre de nübüvvet iddia edenlerin gösterdikleri olağanüstü görünümlü olaylar karşısında muhataplarının aciz kalışı, onlarda bu tür fiillerin gerektirdiği eğitim ve alışkanlığın bulunmayışı sebebine de bağlanabilir; zaten peygamber diye ortaya çıkanlar, bütün toplulukların fiil gücünü denemiş ve zorlamış değillerdir. Şu hâlde bu topluluklar çeşitli hünerlerin doğurabileceği sonuçları nasıl bilsinler? Onların peygamber diye gördükleri, şaşırtıcı oyunlar sergileyen illüzyonistten başka biri midir sanki? Sihir mıknaş taşının demiri çekmesinden başka bir şekilde mi meydana gelmiştir?¹⁴⁶

İmam Mâtürîdî bu iddiaları sihir, kehanet vb. şeylerin mahiyetlerinden hareketle cevaplandırmaya çalışmıştır. Ona göre sihir genelde İslâmî anlayışta olağanüstü hadiseler dışında telakki edilmiştir. Çünkü sihir gerçekte tabiatta geçerli kanunları aşmamaktadır. Zira insan eğitim ve egzersiz yoluyla sihir sanatını öğrenebilir. Bu sebeple eğitim görüp de öğrendiklerini kuralına uygun olarak tatbik eden kimse gerekli sonucu elde eder. Şu da var ki, neticeyi doğuran sebepler gizli [ve girift] olduğu için avam onları bilemediği gibi öğrenmek için de gayret göstermez. Bu sebeple sihir tabiatüstü bir hadise sayılmamıştır.¹⁴⁷ Aslında Mâtürîdî'ye göre sihrin kaynağı da semâvîdir. Fakat insanlar zamanla o kaynağı unutmuş ve onu birbirlerinden öğrenmeye başlamışlardır. Sonuçta diğer meslekler gibi o da bir meslek haline gelmiştir.¹⁴⁸ Ona göre sihir şüphe ve hayal ettirme (tahyîl) üzerine bina edilmiştir. Kehanet diye ortaya atılan şeylerin de çoğu yalana, aldatmaya dayanır. Zira kehanette birtakım teşbihler ve rol yapmalar söz konusudur. Halbuki peygamberlerin elinde tezahür eden hadiseler Allah Teala'dan temiz melekler aracılığı ile ulaşan ve vukuu anında herkes tarafından müşahade edilen olağanüstü şeylerdir. Peygamberlerin fiili haktır ve her zaman sabit kalır. Sihir vb. durumlar ise böyle değildir.¹⁴⁹ Mâtürîdî sihrin aksine, mûcizenin peygamberlerin isteği ile değil insanların talebi üzerine, Allah'ın yaratması sonucu ortaya çıktığını söyler. Ayrıca ona göre sihirbazlar ve kahinler sanatlarını öğrenim yoluyla (kesb) elde ettikleri gibi, bütün

¹⁴⁶ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 273; Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 284.

¹⁴⁷ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 178.

¹⁴⁸ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 178.

¹⁴⁹ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, 300.

yaptıkları da sadece dünyevi menfaat kazanmaya matuftur. Böyle bir amaç ve karşılığında elde edilen basit netice onların bu yaptıklarının mûcizelere benzediği iddiasını boşa çıkarmaktadır. Halbuki peygamberlerin dünyevi zevklerle münasebeti çok sınırlı olup onlar süfli arzulardan ve dünyalık izzet ve şerefe düşkün kişilerden uzak durmuşlar ve insanlara da aynı hayatı tavsiye etmişlerdir.¹⁵⁰ Ona göre, mûcizeler sihir vb. olayların aksine, peygamberlik iddiasına tamamen mutabık ve mûcize isteyenlerin isteğine tamamen uygun olarak ortaya çıkmış hakikatlerdir. Buna karşılık öteki olağanüstü olaylar sihirbaz veya kahinlerin isteğine bağlı olarak, sadece belirli ortamlarda ve gerekli yeterli hazırlık safhasından sonra gerçekleşen hadiselerdir. Bu da peygamberlerin elinde cereyan etseler bile mûcizelerin aslında Allah'a ait oldukları gerçeğini teyit etmektedir.¹⁵¹

Verrâk'ın itirazı, Mâtürîdî'ye göre, nübüvvetin çalışarak elde edilebileceği şeklindeki iddiayı da içinde barındırmaktadır. Her iki iddia da doğru değildir. Zira, ona göre, her özel kabiliyet sahibi kimse nübüvvet iddiasında bulunamaz. Şayet bulunacak olsa Allah Teâlâ onu bundan alıkoyar (sarfe); nübüvvet iddiasında bulunacağını bildiği kimseye mûcize benzeri özellikler vermez. Zira Allah'ın izni olmaksızın hiçbir peygamber mûcize gösteremez. Bu iş Allah'ın iznine ve dilemesine bağlıdır. Nitekim Hz. İsa'nın, "*Körü ve alacalıyı iyileştiririm*"¹⁵² şeklindeki sözü de Allah'ın izniyle gerçekleşmiştir.¹⁵³ Bir benzerini başkalarının da yapabileceği düşüncesinden hareketle mûcizelerin nübüvvetle delil olamayacağını ileri sürenlere, "herkesin mûcizelerin benzerlerini ortaya koyabilmesi mümkün olsaydı, bunun için insanlar mütemadiyen çalışmaya devam ederlerdi ve bunun sonucunda zirveye ulaşan kişilerin yaptığı işler bilinemezdi. Bu durumda nübüvvet iddialarını ispat edebilmeleri için o mûcizeleri peygamberlere bir Mutlak Gücün vermiş olduğunu kabul etmeleri zarureti ortaya çıkmaktadır" der.¹⁵⁴ Mâtürîdî, Verrâk'ın, mıknaatın çekicilik özelliğinin kendiliğinden olduğunu ileri sürmek suretiyle mûcizelerin Allah'a değil de nesnelerin özelliklerine (havâssü'l-eşya) dayandığı iddiasını da eleştirir. Ona göre, çekicilik özelliği olmayan taş sadece taş diye isimlendirilir. Bir taşın çekicilik özelliği kendiliğinden olmuş olsaydı ona taş denmez başka bir isim verilirdi. Bu durumda o taştır ama çekicilik özelliği verilmiş (tahsis) bir taştır. Burada olağanüstü

¹⁵⁰ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 180.

¹⁵¹ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 181.

¹⁵² Âl-i İmrân 3/49.

¹⁵³ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 180.

¹⁵⁴ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 180-181.

olan durum taşa bu özelliğin birileri tarafından verilmiş olmasıdır. Mûcizelerde de durum aynıdır, birisinin onları peygamberlere tahsis etmiş olması gerekir.¹⁵⁵

Ebü'l-Muîn en-Nesefî de sihir, kehanet vb. şeylerin mahiyetinden hareketle bu iddiayı cevaplandırır. Ona göre de sihirbazlık bir nevi göz boyama ve aldatma sanatı iken mûcize ise kişiyi düşündüren ve onda hayret uyandıran olaylardır ve mûcize kesin delillerle sabittir. Ona göre sihir Allah'ın zikrinden uzak yerlerde, cinler ve kötü ruhlar yardımıyla gerçekleşmektedir.¹⁵⁶ Mûcizeyi diğer olağanüstü olaylardan ayıran en belirgin özellik, mûcizenin varlığının ve etkilerinin dünya sona ereceğine değin devam edecek olmasıdır. Sihir, büyü vb. olaylar ise bir an için göze görünüp sonra kaybolan bir yapıdadırlar.¹⁵⁷

Mûcizenin riyazet ve belli bir eğitim sonrasında çeşitli metotlarla da ortaya konabileceğini iddia edenlere karşı Ebü'l-Muîn, bu durumda bu eğitimi almamış ve bu sahada herhangi bir riyazette de bulunmamış birinin olağanüstü bir hadiseyi gerçekleştirmesinin mûcize olduğu kesinlik kazanır, der. Sade ve mütevazî bir yaşamları olan peygamberlerin gösterdikleri mûcizelerin büyük topluluklar tarafından kabul edilmeleri onların peygamberliklerinin delilini ortaya koyar, demiştir.¹⁵⁸ Ona göre de mûcizeler, peygamberlik iddiasına ve mûcize isteyenlerin isteğine mutabıktır. Sihir vb. olaylar ise sihirbaz veya kahinlerin isteğine bağlı olarak sadece belirli yerlerde ve hazırlık aşamasının akabinde gerçekleşen olaylardır.¹⁵⁹ Netice itibarıyla Ebü'l-Muîn en-Nesefî'ye göre, Allah Teâlâ kâinatı yoktan var edebildiğine göre, elbette kâinat üzerinde tabiatı ters yüz eden bazı olayları da gerçekleştirebilir.¹⁶⁰

Nûreddin es-Sâbü'nî'nin konuyla ilgili yaklaşımına baktığımızda ise o, sihir vb. olayları olağanüstü olan hâdiselerden saymamaktadır. Ona göre olağanüstü olan mûcizeler Allah'ın fiilidir. Bunda kulun bir dahli yoktur/kulun yaptığı bir şey değildir. Hatta kul bunu yapmayı, kesbetmeyi ve seçmeyi istese bu onun için mümkün olmaz. Halbuki sihir vb. olaylar böyle değildir. Kulun sihri kesbetmesi, sihri öğrenerek ve

¹⁵⁵ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 181.

¹⁵⁶ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 289-290.

¹⁵⁷ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 290.

¹⁵⁸ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 292.

¹⁵⁹ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 294.

¹⁶⁰ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Tabsiratü'l-Edille*, 2/40.

kullanarak ihtiyarıyla meydana getirmesi mümkündür. Dolayısıyla olağan olan bu olaylar bunu öğrenen ve şartlarını öğrenip kullanan kimsede vâki olabilir. Ancak bu tarz olağan olaylara götüren sebepler gizlidir, mahlûkâtın avamı bunları bilmez ve bunları elde etmekle meşgul olmazlar. Bu sebeplerin gizli olması ise bunları olağan olmaktan çıkmaz.¹⁶¹ Sâbûnî, eserlerinde sihir, büyü vb. meselelere pek fazla yer vermeyip daha çok mûcize üzerinde durmuştur.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî mûcizenin imkânı meselesinde nübüvvetin ispatı ve imkanında olduğu gibi doğrudan iddiaları ve iddiaların sahiplerini zikrederek bunları cevaplandırma yoluna gitmemiştir. O mûcize ile ilgili hususları genel olarak ele almış, bunu yaparken de meselelerin özünü vurgulamaya çalışmıştır. Ancak onun açıklamaları bir anlamda bu iddialara da cevap niteliğinde olmuştur. Ona göre âdetullahın yani tabiat kanununun peygamberin elinde bir an için bozulmasını ifade eden mûcize, peygamberin sıdkiyetinin delilidir. Peygamberin elinde gerçekleşen bu olağanüstü fiil, onun kemal ve faziletinden kaynaklanmayıp, beşer gücünün haricinde bir fiildir. Zira mûcize peygamberin fiili olmayıp, Allah'ın fiilidir. Böylesine harikulâde ve insanların güçlerinin üzerindeki bir olay, ancak Allah'ın yaratmasıyla meydana gelebilir.¹⁶² Nesefî, **“Peygamberleri onlara dediler ki: “(Evet) biz sizin gibi bir insandan başkası değiliz. Fakat Allah nimetini kullarından dilediğine lütfeder. Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur. Mü'minler ancak Allah'a dayansınlar.”**¹⁶³ âyetinin tefsirinde de bu hususu vurgulayarak **“Allah'ın izni olmadan bizim size bir delil getirmemize imkân yoktur.”** ifadesinin peygamberlerin kavimlerinin, **“فَاتُونَا بِسُلْطَانٍ مُبِينٍ / O halde bize, açık bir delil getirin!”** sözlerine bir cevap olduğunu belirtmiş, âyetin manasında ise **“peygamberlerin, kendilerinden bu şekilde mûcize talep eden kavimlerine cevap olarak bunun kendi kemal ve faziletleriyle ortaya koyabilecekleri bir şey olmadığını, kendi ellerinde ve güçlerinin sınırları içerisinde olan bir şey de olmadığını belirttiklerini ve bunun ancak yüce Allah'ın dilemesiyle gerçekleşebileceğini ifade ettiklerini”** söyler.¹⁶⁴ Dolayısıyla Nesefî bu yaklaşımıyla insanların elleriyle yaptıkları sihir, büyü vb. şeylerle, Allah'ın beşer olan peygamberinin elinde yarattığı mûcize arasındaki ayrıma dikkat

¹⁶¹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 211.

¹⁶² Yeşilyurt, *Nesefî Kelamı*, 246.

¹⁶³ İbrâhîm 14/11.

¹⁶⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/165; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/62-63.

çekmekte, mûcizenin Allah'ın fiili olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca o mûcize tanımında ifade ettiği “أمر إلهي/ilâhî iş” kaydıyla bir anlamda mûcizenin sihir, büyü vb. işlerden ayrıştığını vurgulamış olmaktadır. Zira bu kayıt onu sihir, büyü, gözbağcılık gibi hile ve aldatmacalardan ayırt etmektedir.¹⁶⁵ Zaten ‘hârikulâde’ ifadesini kullanarak da bu hakikati dile getirmek istemiştir. Zira ileride de ifade edeceğimiz üzere o olağanüstü şeyleri tasnif ederken sihir vb. olayları bu kapsamda değerlendirmemektedir. Aynı zamanda onun bu ifadeleri sihir, büyü vb. şeylerin eğitim ve alışkanlık ile elde edilebilen şeyler olduğunu, mûcizenin ise Verrâk'ın iddia ettiği gibi eğitim ve alışkanlık ile elde edilen bir mahiyete sahip olmadığını da ifade etmektedir. Zira mûcizeyi peygamberler istedikleri zaman ortaya koyuyor değillerdir. Ancak Allah'ın dilediği vakitte onların iddialarını doğrular mahiyette yaratmasıyla olmaktadır. Ayrıca Ebü'l-Berekât en-Nesefî sihir, büyü gibi şeylerle mûcizenin mahiyet itibarıyla de farklı olduğuna işaret etmektedir. **“Bunun üzerine Mûsa, asâsını atıverdi. Bir de ne görsünler, asâ apâşikar koca bir yılan oluvermiş!”**¹⁶⁶ Nesefî bu ayeti “Yılanlığı aşikâr bir yılan. Gözbağcılık ve sihirle farklı gösterilen eşyada olduğu gibi hiçbir şey yılanı benzemez. Rivâyete göre; “Asâ, gökte bir mil kadar yükseldi sonra da Fir'avun'a yönelerek düşmeye ve şöyle demeye başladı. “Ey Mûsa bana dilediğini emret.” Fir'avun da “Seni gönderenin hakkı için senden istiyorum şunu yakala” diyordu. Mûsa, onu aldı. O da asaya dönüştü.”¹⁶⁷ bu şekilde tefsir ederek Hz. Musa'nın elinde gerçekleşen asanın yılanı dönüşmesi mûcizesi ile sihirbazların sihrinin mahiyetlerinin farklı olduğuna dikkat çekmektedir.

2.3. Mûcizenin Şartları ve Özellikleri

Mûcize bir peygamberin peygamberliğinin en büyük delili mesabesinde olduğundan İslam âlimleri mûcize meselesini ele alırken bir mûcizenin mûcize sayılabilmesi için sahip olması gereken özellikleri de tespit etmeye çalışmışlardır. Çünkü mûcize ile insanı hayrete düşüren diğer bazı fiillerin arasındaki farkın ortaya konulabilmesi ve hak peygamber ile yalancı peygamberin birbirinden ayrılması için önem arz etmektedir.¹⁶⁸ Bu konudaki bazı fikir ayrılıkları ve farklı yaklaşımları bir kenara koyarsak temel hususlarda ulema arasında fikir birliğinden söz etmek mümkündür. Ebü'l-Berekât en-Nesefî

¹⁶⁵ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 245.

¹⁶⁶ eş-Şuarâ 26/32.

¹⁶⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/560; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/456.

¹⁶⁸ Atik, *Kur'an'a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize*, 55.

‘mûcizenin şartları’ şeklindeki bir başlıkla bu meseleyi ele almış olmasa da onun mûcizeyi tanımlamasından ve mûcize meselesine yaklaşımından hareketle mûcizede bulunması gereken bazı şartları ve özellikleri şu şekilde tespit edebiliriz:

- a- Mûcize sihir ve büyüden açıkça ayırt edilebilmelidir: Mûcizenin bu özelliğini ifade için yukarıda yapılan tanımında "emrün ilâhiyyün (أمر إلهي) " kaydı getirilmiştir. Bu kayıt onu sihir, büyü, göz boyama gibi hilekarlık ve aldatmacalardan ayırt etmektedir.¹⁶⁹ ‘Îlâhî iş’ ifadesi aynı zamanda sihir, büyü vb. şeylerle uğraşan kişilerin kendi elleriyle yaptıkları bu şeylerin beşerî gücün sınırları içerisinde olduğunu; mûcizenin ise bundan farklı olarak Allah’ın, peygamberinin elinde yarattığı, beşerin gücünü aşan bir durumu ifade ettiğini vurgulamaktadır. Nitekim Nesefî, **“Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik.”**¹⁷⁰ ayetini “Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil yani apaçık mûcizelerle herkesi âciz bırakacak deliller ortaya koyan bir elçi geldi ve size apaçık bir nûr indirdik. Şaşkınlıklar doğuran, karanlıkları aydınlatan bir Kur’ân indirdik.”¹⁷¹ şeklinde tefsir ederek mûcizelerin herkesi âciz bırakacak mahiyette olduğuna ve beşerin gücünü aşan yönüne dikkat çekmiştir. Ayrıca **“Meryem oğlu Mesîh ancak bir resûldür/elçidir. Ondan önce de (birçok) resûller/elçiler gelip geçmiştir. Anası da çok doğru bir kadındır. Her ikisi de yemek yerlerdi. Bak, onlara delilleri nasıl açıklıyoruz, sonra bak nasıl (haktan) yüz çeviriyorlar.”**¹⁷² âyetini izah ederken “Meryem oğlu Mesîh ancak bir resuldür/elçidir.” âyetinde peygamberlerin beşeriyetine ve mûcizelerin Allah’ın fiili oluşuna vurgu yapmış, Hz. Îsâ’nın kendinden önce gelip geçen elçiler gibi bir elçi olduğunu, her ne kadar onun elinde anadan doğma körler, alaca hastalığına yakalanmış olanlar iyileşmişse, ölüler diriltilmişse de onun bunları kendi gücü ve iradesiyle gerçekleştirmediğini söylemiş, Hristiyanların iddia ettiklerinin aksine onun ilah olmadığını belirterek Hz. Îsâ’nın elinde gerçekleşen bu olağanüstü fiillerin fâilinin bizzat Allah Teâlâ olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca Hz. Mûsâ’nın asâsına hayat verenin, onun elinde hareket etmesini, hızlıca koşan bir yılan olmasını sağlayanın da aynı şekilde Allah

¹⁶⁹ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 245.

¹⁷⁰ en-Nisâ 4/174.

¹⁷¹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/421; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 3/249.

¹⁷² el-Mâide 5/75.

Teâlâ olduğunu söylemiştir. Nitekim Hazret-i İsâ'nın bir erkek olmadan yani babasız olarak sadece Meryem'den doğmuş olması da yüce Allah'ın tıpkı Hazret-i Âdem'i hiçbir erkek ve kadın olmaksızın yani anne ve baba söz konusu olmaksızın yaratması gibi bir yaratma olduğunu belirtmiştir.”¹⁷³ **“Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mûcize getirme imkânı yoktur. Her müddetin (yazıldığı) bir kitap vardır.”**¹⁷⁴ âyetini: “Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mûcize getirme imkânı yoktur.” kavminin kendisinden istedikleri mûcizeleri getirme olayı onların güç sınırları içinde değildir. Bu, sadece Allah'a aittir ve O'na kalmıştır. O'nun kudreti dahilindedir.”¹⁷⁵ olarak tefsir ederken de bu hususu net bir şekilde belirtmiştir. Dolayısıyla da peygamberlerin ortaya koyduğu mûcizeler sihir, büyü ve göz bağıcılık gibi işlerden ayrışabilmelidir. Zira bu tarz işler genellikle el çabukluğu ve gözü aldatmaya dayanmaktadır. Bu yüzden de sıradan insanların eğitim ve alışkanlık ile bu tarz şeyleri yapabilmeleri mümkündür. Zaten İmam Mâtürîdî'nin de ifade ettiği gibi bu tarz beşerî şeylerin tesiri de devamlı ve uzun vadeli olmamakta, o anlık bir etkileşim uyandırmaktadır. Halbuki mûcize böyle değildir. Mûcize, peygamberinin davasına her daim delil olma hüviyetini taşımaktadır. Neseî, **“Orada (Beytü'l-Haram'da) apaçık âyetler ve ayrıca İbrâhîm'in makamı vardır (...)**”¹⁷⁶ âyetini tefsir ederken bu hususu dile getirmiştir: “Hazret-i İbrâhîm (aleyhi's-selâm)'ın peygamberliğinin eseri, kaskatı olan taş üzerinde ayak izini bırakması ve daha başkaca âyetleri kapsamına alması böyledir. Çünkü; ayağının izi o kaskatı taş üzerinde çıkmıştır, bunun çıkması bir mûcizedir. Ayaklarının ta topuklarına kadar taşta iz bırakması bir başka ayettir. Kaldı ki; bir taşın diğerine göre yumuşaması da bir mûcizedir. Hatta bu taşın diğer peygamberlerin mûcizeleri yanında daha sonraki nesillere kadar varlığını sürdürmesi de yine Hazret-i İbrâhîm'e âit bir mûcizedir.”¹⁷⁷ Bu yüzden ‘ilâhi emir’ ifadesi ile dolaylı olarak da olsa mûcizenin bu yönü de vurgulanmış olmaktadır. Bu noktada sihir meselesinde detaylıca değineceğimiz bir hususu da belirtmiş olalım. Ebü'l-Berekât en-Neseî her ne kadar mûcize ile sihir, büyü gibi işleri ayırt

¹⁷³ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/465; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 3/403.

¹⁷⁴ er-Ra'd 13/38.

¹⁷⁵ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/158; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 6/40.

¹⁷⁶ Âl-i İmrân 3/97.

¹⁷⁷ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/275-276; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 2/337.

ediyor olsa da sihrin hakikati olduğunu da kabul etmektedir. Yani ona göre sihir, tesiri itibariyle diğer şeyler gibi sadece göz yanılgısı ve el çabukluğundan ibaret değildir. Bu konuda sihri diğerlerinden ayırır. Onun sadece tahyil/izlenim verme durumu olmadığını belirtir.¹⁷⁸ Ancak onun bu kabulü sihrin mûcize karşısındaki konumunu değiştirmiş olmaz. Sonuçta sihir de diğer şeyler gibi beşerin gücünün sınırları içerisinde yer almaktadır. Ayrıca ‘ilâhî emir’ ifadesiyle mûcizenin sihir, büyü vb. işlerden ayrıştığına işaret eden bir diğer yön de sihir vb. işlerle uğraşanlar istedikleri zaman bu tarz hile ve aldatmaya dayalı şeyleri yapabilmektedir. Ancak bir peygamber kendi irade ve isteğine bağlı olarak bunu yapamamaktadır. Nesefî’nin ilâhî güce vurgu yapması mûcizenin Allah’ın yarattığı bir şey olmasının yanında aynı zamanda Allah’ın iradesine yani O’nun dilediği zamanda mûcizeyi peygamberinin elinde yaratmasına da vurgu yapmaktadır. Böylece beşerî olanla ilahî olan şeyler ayrılmış olmaktadır. Bu konuda Nesefî **“Eğer onların yüz çevirmeleri sana ağır gelmiş ise, yerin dibine inebileceğin bir tünel veya göğe çıkabileceğin bir merdiven yapmaya gücün varsa bu takdirde onlara diledikleri mûcizeyi getirebilirsin. Eğer Allah dileseydi, kesinlikle onları hidâyet üzere toplayıp birleştirirdi. O hâlde sakın kendini bilmezlerden olma!”**¹⁷⁹ ayetinde Hz. Peygamber (sav)’e kavminin inkarcılığının ağır geldiğini, bu işin onun zoruna gittiğini, kendisinden yüz çevirmelerine üzüldüğünü, bu yüzden de mûcizeler gönderilerek kavminin iman etmesini istediğini ifade etmiştir. Devamında “Eğer onların İslâm’dan “yüz çevirmeleri sana ağır gelmiş ise,” zoruna gidiyorsa, “yerin dibine inebileceğin bir tünel”, yani tüm katmanlarına ulaşarak kavminin iman etmeleri için, o derinliklerde bulabileceğin bir mûcize “veya göğe çıkabileceğin bir merdiven varsa,” bu sayede bir mûcize temin edebileceksen, “Bu takdirde onlara dilediğin mûcizeyi getirebilirsin.” O takdirde hemen bir mûcize getir getirebilirsen, denildiğini bunun ise ‘aslında senin buna gücün yetmez’ demek olduğunu söylemiş, burada anlatılmak istenenin ise “Rasûlullah (sav)’in kavminin iman etmelerini ne denli bir aşırı istekle arzuladığı olduğunu dile getirmiştir. Eğer Resulullah’ın ta yerin derinliklerinden onların inanmaları için mûcizeler bulup getirebilme gücü ve imkânı olsaydı veya göklerin

¹⁷⁸ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 204.

¹⁷⁹ el-En’âm 6/35.

yukarılarından böyle bir mûcize getirebilme imkanına sahip olabilseydi bunu mutlaka yapardı. Çünkü hep onların iman etmelerini umut edip durmuştu.”¹⁸⁰ diyerek bir yönüyle de bu hususu ifade etmiş olmaktadır. Nesefî **“Yahut da altından bir evin olmalı, ya da göğşe çıkmalısın. Bize, okuyacağımız bir kitap indirmedığın sürece (göğşe) çıktığına da asla inanmayız. Rasûlüm! De ki: Rabbimi tenzih ederim. Ben, sadece beşer bir elçiyim.”**¹⁸¹ ayetini de “Peygamberler, içinde bulundukları topluluklarına Allah'ın kendilerine verdiği ve ümmetlerine göstermek için sunduğu âyet ya da mûcizelerle gelmişlerdir. Yoksa âyetlerin veya mûcizelerin getirilmesi benim elimde olan bir şey değildir. Bu, yalnızca Allah'a aittir. Size ne oluyor ki onu yapamazsan, şunu yap veya şunları şunları yap gibi bir muhayyerlikle karşı karşıya bırakıyorsunuz? Halbuki bu, benim ihtiyarımda olan bir şey değildir.”¹⁸² şeklinde tefsir ederek mûcizenin Allah'ın dilediği zamanda, dilediği şekilde peygamberinin elinde yaratmasıyla gerçekleşeceğini ifade etmiş olmaktadır.

- b-** Mûcize dünyada, imtihan aleminde meydana gelmelidir: Tanımdaki "dâru't-teklîf دار التکلیف" lafzıyla dünya hayatı kastedilmektedir. Zira ahiret aleminde meydana gelen hârikulâde olaylar mûcize sayılmaz. Kanaatimizce ahirette vuku bulacak her bir olay, zaten başlı başına birer hârikulâdedir. İnsan onun benzerini meydana getiremeyeceği gibi, onu tam olarak idrakten de âcizdir. Ancak peygamberin nübüvvetini ispat bakımından herhangi bir önem taşımamaktadır.¹⁸³ Teklîf, terim olarak “Allah'ın kulunu bir işi yapma veya yapmama hususunda yükümlü tutması” anlamına gelir.¹⁸⁴ Mûcizenin teklîf yani insanın sınanmasıyla doğrudan bağlantısı vardır. Nesefî âyetlerden hareketle mûcizenin varlığının -insanlara yönelik- ana gayesinin insanın imtihan edilmesi olduğunu belirtmektedir. Nitekim **“Onlara, içinde açık bir imtihan bulunan mûcizeler verdik.”**¹⁸⁵ ayetinin tefsirinde **“Onlara, içinde açık bir imtihan -veya nimet- bulunan mûcizeler verdik.”** ki, ne yapacaklarını görelim istedik. Meselâ denizi yardık, bulutlarla gölgeledik, kudret

¹⁸⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/501; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 3/527-528.

¹⁸¹ el-İsrâ 17/93.

¹⁸² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/277; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/298.

¹⁸³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 179; Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 245.

¹⁸⁴ Topaloğlu-Çelebi, “Teklîf”, 313-314.

¹⁸⁵ ed-Duhân 44/33.

helvası ve bıldırcın kuşu indirdik ve daha nice nimetler verdik.”¹⁸⁶ diyerek mûcize ile imtihan bağlantısına vurgu yapmıştır. Yine aynı şekilde **“Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'ân'da lanetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da, bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.”**¹⁸⁷ âyetinin izahında da âyetlerin/mûcizelerin ancak kulları uyarmak ve korkutmak için gönderildiklerini, bunların yani Mekke müşriklerinin de dünyadaki azap ile korkutulduklarını -ki bunun da Bedir gününde öldürülmeleri olduğunu- ve ayrıca âhiret azâbıyla korkutulduklarını -ki bunun da zakkum ağacı olduğunu- ancak onlara bunun bir etki sağlamadığını belirtir.¹⁸⁸ Dolayısıyla da Neseî mûcizelerin amacının insanların bu dünyada neler yapabileceklerini ve inançlarını sınamak ve de ileride yani hesap günü geldiğinde başlarına gelecek olan şeylerden korkutmak ve bu konuda onları uyarmak olduğundan hareketle mûcizelerin bu dünyada yani imtihan dünyasında meydana gelmesi gerektiğini belirtir. Aksi takdirde gaybî perdeler kalktıktan sonra, yani ahiret gününde meydana gelecek olağanüstü durumların bu amacı gerçekleştirmeyeceğini belirtir. O yüzden ahirette gerçekleşecek her olağanüstü durumu mûcizeden saymamış olmaktadır. Şunu da belirtmek gerekir ki ‘mûcizelerin amacı insanları sınamak, uyarmak ve korkutmaktır’ şeklindeki ifade insanlara yönelik gayeyi ifade etmektedir. Mûcizelerin peygamberlere yönelik gayesi ise onların doğru sözlü olduklarına ve Allah’ın elçileri olduklarına delil olmalarıdır. Aslında bu yönüyle de mûcize yine insanlar için bir sına, uyarı ve korku maksadı taşımaktadır. Zira mûcize ile desteklenen peygamberlere inanmakla sınanmış olmaları ve onların getirdikleri hakikatler onlar için uyarı ve akıbetleri konusunda korkutma anlamı taşımaktadır. Bu yüzden de mûcizenin peygamberlere yönelik gayesinin de gerçekleşeceği yer yine bu dâr-ı teklîf yani imtihan dünyası olmaktadır. Ebü’l-Berekât en-Neseî, bu konuda **“Allah'a karşı ululuk taslamayın. Çünkü ben size apaçık bir delil (mûcize) getiriyorum.”**¹⁸⁹ âyetinin tefsirinde **“Allah'a karşı ululuk taslamayın.”** Yani Allah'a (celle celâlihü) karşı, Yüce Allah'ın Resûlünü ve

¹⁸⁶ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/292; Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 9/410.

¹⁸⁷ el-İsrâ Sûresi 17/60.

¹⁸⁸ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/265; Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 6/361.

¹⁸⁹ ed-Duhân 44/19.

vahyini basite ve hafife alarak büyüklük taslamayın. Ya da Allah'ın (celle celâlühü) peygamberine karşı büyüklük taslamayın. “Çünkü ben size apaçık bir delil - mûcize- getiriyorum.” Yani benim peygamber olduğuma dair ve bunu gösteren çok açık, net bir hüccet ve delil ortaya koyuyorum.” ifadeleriyle bir yönüyle bu hususu dile getirmiş olmaktadır. Ayrıca mûcize denildiğinde ilk akla gelen bu dünyada gerçekleşen olağanüstülükler olmaktadır. Mekke müşrikleri de kendilerine, bu dünyada, Kur'an-ı Kerim'de zikredilen geçmiş kavimlerin peygamberlerine verilen mûcizeler gibi mûcizeler verilmesini istiyorlardı. Nesefî de “**Dediler ki: “Ona Rabbinden mûcizeler indirilseydi ya!” De ki: “Mûcizeler ancak Allah katındadır ve ben ancak apaçık bir uyarıcıyım.”**¹⁹⁰ ayetinin izahında bu beklentiyi dile getirmiştir: “Bununla da şunu murat etmişlerdir: 'Muhammed (sav)'e de Hz. Sâlih (a.s)'in deve mûcizesi gibi, ya da Hz. Mûsâ (a.s)'nın asa mûcizesi gibi, Hz. Îsâ (a.s)'nın sofrâ mûcizesi ve benzeri mûcizeler gibi bir mûcize indirilseydi ya! İndirilemez miydi?’”¹⁹¹

- c- Mûcize nübüvvet iddiasına mutabık, nübüvvet iddiasıyla birlikte ve nübüvvet davasını tasdik eder tarzda meydana gelmelidir: Nübüvvet davasında bulunan, benim bu davamdaki delilim “şu ağacın benim nübüvvetimi haber vermesidir” dese, Yüce Allah da o ağaca onun yalancı olduğunu söyletse, burada ağacın harikulâde tarzda konuşmuş olması mûcize olarak değer kazanmaz. Ulûhiyet iddia eden birinin elinde birtakım hârikulâde olayların meydana gelmesi câiz ise de ulûhiyet davasında bulunmayan sahte peygamberin (mütenebbî) elinde, onun iddiasını tasdik eder tarzda harikulâde olayların meydana gelmesi câiz olmaz. Zira bunun vukuu, nebînin doğruluğunun bilinmesine götüren yolu tıkamaktadır.¹⁹² Nesefî mûcizeyi tanımlarken de ‘iddia sahibinin doğruluğunu izhar etmek için’ ifadesiyle kayıt düşmüş, iddia sahibini yalanlayacak herhangi bir aksi durumun ise iddia sahibinin yalancılığına delil olacağını belirtmiştir.¹⁹³ İddia sahibini yalanlayacak böylesine bir durumun mûcize olmadığını söylemiştir. Çünkü ona göre peygamber göndermek demek aynı zamanda mûcize getirmek anlamına da

¹⁹⁰ el-Ankebût 29/50.

¹⁹¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/681; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/191.

¹⁹² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 179-180; Yeşilyurt, *Nesefî Kelamı*, 245.

¹⁹³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 179.

gelmektedir. Neseî, mûcizeyi peygamberin doğruluğu için olmazsa olmaz bir delil olarak kabul etmektedir. Bu yüzden de peygamberlik ve mûcizeyi eşitlemiştir. **“Hayır, (bunlar) saçma sapan rüyalarlardır. Bilâkis onu kendisi uydurmuştur. Belki de o, şairdir. Eğer öyle değilse bize hemen, öncekilere gönderilenin benzeri bir âyet getirsin” dediler.**”¹⁹⁴ âyetini tefsir ederken bu hususu vurgulamıştır: Ona göre كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ /öncekilere gönderilenin benzeri’ sözündeki teşbihinin doğruluğu, mananın öncekilere verilen mûcizelerde olduğu gibi anlaşılmasıyla. Çünkü peygamberlerin gönderilmesi mûcizelerin getirilmesini de içerir. Görmüyor musun senin “Muhammed gönderildi” sözünle “Muhammed mûcize ile geldi” sözünün arasında hiçbir fark yok.”¹⁹⁵ Dolayısıyla da mûcize kapsamında değerlendirilen olağanüstülükler peygamberini tasdikler mahiyette olmalıdır.

Neseî mûcizenin, mûcizeyi getiren kimsenin doğruluğuna delâlet ettiği yönü açıklarken de bu noktadan hareket eder. Ona göre Allah Teâlâ her şeyi işittiği gibi nübüvvet iddiasını da işitmektedir. Bu iddiada bulunan kimsenin elinde ortaya çıkan şey ise beşer gücünü aşan bir şeydir. Dolayısıyla insan zihni bunun beşerin gücünün üstünde güce sahip bir varlık tarafından meydana getirildiğine hükmeder. Buna da ancak Allah Teâlâ güç yetirebilir. (İmam Mâtürîdî’nin mûcizeleri sadece nübüvvetin değil, peygamberlerin elinde zuhur eden fakat aynı zamanda Allah’ın vahdaniyetini ve ulûhiyyetini de ispat eden önemli birer unsur olarak görmesinin sebebi de burada yatmaktadır.¹⁹⁶) Neseî’ye göre Allah’ın nübüvvet iddiasını işitmesinden hareketle, o kişi risâlet iddiasında bulunsa sonra da ‘benim ‘Allah Teâlâ beni elçi olarak gönderdi’ şeklindeki iddiamın doğruluğunun delili falan şeyi yapmaktır’ dese sonra da Allah Teâlâ bunu dediği şekilde gerçekleştirirse bu durum, risâlet iddiasında bulunan kimse için bir tasdikleme olmuş olurdu. Yani ona göre bu, iddiasının akabinde ona ‘doğru söyledin’ demek gibi olur. Zira fiil ile tasdik etmek, söz ile tasdik etmek gibidir.¹⁹⁷ Neseî’nin bu ifadelerinde kilit

¹⁹⁴ el-Enbiyâ 21/5.

¹⁹⁵ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 2/394-395; Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 7/100.

¹⁹⁶ Can, *Mâtürîdî’nin Nübüvvet Anlayışı*, 174.

¹⁹⁷ Biz bu yaklaşımı Nüreddin es-Sâbûnî’de de görmekteyiz. Sâbûnî mûcizenin, mûcizeyi getiren kimsenin doğruluğuna delalet etme vechi hakkında: “Mûcizenin nebinin elinde zuhur etmesi Allah’tan bilfiil tasdiktir.

noktayı oluşturan kabul ise kendisinin de ifade ettiği gibi yalancı olan bir kimseyi tasdik etmenin Hakîm-i Teâlâ'ya muhâl olmasıdır.¹⁹⁸ Nesefî **“Fakat Allah sana indirdiğine şahitlik eder; onu kendi ilmi ile indirdi. Melekler de (buna) şahitlik ederler. Ve şahit olarak Allah kâfidir.”**¹⁹⁹ âyetinin izahında Allah'ın indirdiği şeye şahitlikte bulunmasının (*“Fakat, Allah sana indirdiğine şahitlik eder”*), mûcizeler göndermek suretiyle bunların doğru olduğunu kanıtlamak anlamına geldiğini, nitekim davaların doğruluğu da ortaya konan kesin kanıtlarla ispat olunduğunu dolayısıyla da Hakîm olan yani hikmet sâhibi olan Allah'ın asla yalan söyleyeni mûcizeyle desteklemeyeceğini belirtmiştir.²⁰⁰ O bu noktada bir benzetme yaparak konuyu izah etmeye çalışır. Buna göre büyük bir kral insanlara huzuruna girmeleri için izin verdiğinde, insanlar da kralın huzurunda toplandıkları sırada içlerinden biri ayağa kalkıp ‘Ey ahali! Ben bu kralın (sizin için gelmiş) elçisiyim deyip sonra da ‘Ey kral! Eğer ben sözümde doğru isem normal davrandığınızdan farklı şekilde davranın ve üç defa kalkın ve oturun’ diyerek böyle bir iddiada bulunmuş olsa, bu noktada kral da bunu işittiğinde bu dediğini yapsa, kralın bu davranışı ‘doğru söyledin’ şeklindeki sözünün yerinde onun iddiasını tasdik etmek anlamına gelmiş olurdu.²⁰¹ **“Fir'avun ailesinden olup imanını gizlemekte bulunan bir mü'min adam şöyle dedi: “Siz bir adamı, rabbim Allah'tır, demesiyle öldürür müsünüz? Hâlbuki o size Rabbinizden apaçık mûcizeler de getirmiştir. Bununla beraber eğer o yalancı ise yalanı kendisinedir. Eğer o doğru sözlü ise sizi tehdit edegeldiği (azâb)ın bir kısmı olsun sizi çarpar. Şüphesiz ki Allah, haddi aşan, yalancı kimseyi hidâyete erdirmez.”**²⁰² âyetinin tefsirinde de bu noktayı vurgulamaktadır: *“O size Rabbinizden apaçık mûcizeler de getirmiştir”* dedi. Yani o sözünün doğruluğunu tasdik için bir tek mûcizeyle değil, kendisine rububiyetin nispet edildiği zât

Allah'ın bu şekilde nebisini tasdik etmesi söz ile tasdik etmek mesabesindedir. Hakîm olan Allah'ın ise yalancı kimseyi söz ile tasdik etmesi imkansızdır. Bu durumda bilfiil yani mûcize ile tasdiklemesi de imkânsız olur. Peygamberlik iddia eden kimsenin (mütenebbî) iddiası sırasında Allah'tan mûcizenin izhar olması caiz değildir.” ifadelerine yer vermiştir. Bkz.: Sâbûnî, *el-Kifâye*, 188-189.

¹⁹⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 179-180. Muhâl olma sebepleri konusundaki ihtilaf ve tartışma için bkz.: Nüreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye*, 186-187.

¹⁹⁹ en-Nisâ 4/166.

²⁰⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/417; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 3/237.

²⁰¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 180. Bu benzetmenin aynısını Nüreddin es-Sâbûnî'de de görmekteyiz. Bkz.: Sâbûnî, *el-Kifâye*, 188-189.

²⁰² el-Mü'min 40/28.

katından birçok mûcizelerle gelmiştir. Bu (söz) onları onu kabule yavaş yavaş sevk etmektedir. “Eğer yalancı ise yalanı kendinedir, eğer doğru sözlü ise sizi tehdit edegeldiği (azâb)’in bir kısmı olsun sizi çarpar.” İkiye taksim yoluyla onlara delil getirdi. O da onun ya yalancı olacağı ya da doğru sözlü olacağıdır. Eğer yalancıysa yalanın vebali ona aittir ve o vebal ona yapışır. Eğer doğru sözlüyse sizi tehdit edegeldiği azâbın bir kısmı olsun size isabet eder. Doğru sözlü bir peygamberden sâdır olan bir tehdit olduğu hâlde, onlara karşı yumuşak davranıp şerlerinden korunmak ve orta yolu takip etmek için “Tehdit edegeldiği azâbın tamamı” demedi... مُسْرِفٌ /müsrif, haddi aşan, demektir. “Yalancı” iddiasında yalancı olan, bu da aynı şekilde yumuşak davranma babındandır. Mana, eğer o haddi aşan yalancı biriye Allah (celle celâlühü) onu kendi haline bırakmak suretiyle başarısız kılar ve onu helâk eder. Böylece siz de ondan kurtulursunuz. Ya da eğer haddi aşan, yalancı biri olsaydı elbette Allah onu peygamberliğe hidâyet etmezdi ve elbette onu mûcizelerle desteklemezdi, şeklindedir...”²⁰³

Nesefî’ye göre mûcizelerin amacının yerine getirilmesi, yani peygamberlik iddiasında bulunan kimsenin doğru sözlü oluşuna delil olması ve onu tasdiklemesi noktasında bütün mûcizeler değer bakımından eşittirler ve aynıdırlar. “**Kâfirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mûcize indirilseydi ya! (Halbuki) sen ancak bir uyarıcısın ve her toplumun bir rehberi vardır.**”²⁰⁴ âyetini tefsir ederken bu hususu dile getirir. Buna göre “Kâfirler diyorlar ki: Ona Rabbinden bir mûcize indirilseydi ya!” Sırf inatları yüzünden Rasûlullah (sav)’a inen âyetleri mûcize olarak kabul etmediler. Onlar tıpkı Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ’ya verilen mûcizeler türünden mûcizeler istediler. Meselâ asanın yılanı dönüşmesi, ölülerin diriltilmesi gibi. İşte bunun üzerine Rasûlullah (sav)’a şöyle denildi: “Halbuki sen ancak bir uyarıcısın” Yani sen, uyarmak üzere gönderilen bir kimsesin. Onların başlarına gelecek olan kötü sondan korkutacak ve onlara öğüt vereceksin. Tıpkı sendin önceki diğer peygamberlerin yaptıkları gibi. Senin görevin, onlara doğru gelecek ve senin bir uyarıcı olduğunu gösterecek şeyleri, mûcizeleri göstermen iledir. Bunun doğruluğu da herhangi bir âyet ya da mûcize ile olabilir. Çünkü bir davanın

²⁰³ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/208-209; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 9/165.

²⁰⁴ er-Ra’d 13/7.

doğruluğunu kanıtlamak için bütün âyetler yani mûcizeler değer bakımından eşittirler, aynıdır. “*Ve her toplumun bir rehberi vardır.*” Yani onları hak dine yöneltecek ve kendilerine has olan bir mûcize ile Allah'a davet edecek bir peygamber gönderilmiştir. Yoksa onların istedikleri ve onların tahakkümü sonucu gelecek bir âyet ya da mûcize değil, Allah'ın dilediği bir mûcize ile göndermiştir.”²⁰⁵

Mûcize nübüvvet iddiasıyla birlikte meydana gelmelidir. Bir fiilin sadece olağanüstü olması veya sadece Allah'ın yapabileceği türden bir fiil olması mûcize olması için yeterli değildir. Mesela Allah Teâlâ, ölüyü diriltmek, güneşi batıdan doğurmak, yeri depreştirmek veya insanları gölgelemek gibi olağanüstü bir fiil yaratmış olsa, fakat bu fiil herhangi bir şahıs tarafından peygamberliğinin delili olarak ileri sürülmemişse veya bir peygamberin elinde zuhur etmemişse mûcize olarak isimlendirilmez... Bu bakımdan olağanüstü bir olaya mûcize denilebilmesi için bir peygamberin elinde zuhur etmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu durumda nübüvvet iddiasının peşi sıra vuku bulan hârikulâde olay peygamberliğin ispatı sayılacağı gibi, söz konusu olayın, mûcize türünden bir olay olduğu da anlaşılmış olur. ²⁰⁶ Bu bağlamda Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin “*O, İsrâiloğullarına bir elçi olarak gönderildiğinden onlara diyecek ki: Şüphesiz ben, size Rabbiniz tarafından bir mûcize ile geldim. Şüphesiz ben, size çamurdan kuş şeklinde bir şey yapar, bunun ardından da ona üflerim. O da Allah'ın izniyle hemen canlanıp bir kuş olur. Aynı zamanda anadan doğma kör olanları ve abraş (denilen tendeki alaca) hastalığını da iyileştirir ve Allah'ın izniyle ölüleri de diriltirim. Bu arada size, yediklerinizi ve evlerinizde biriktirdiğiniz şeyleri de haber veririm. Eğer gerçekten inanan kimselerden iseniz bütün bunlarda sizin için kesin deliller vardır.*”²⁰⁷ ayetindeki ‘*قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ*’ / ‘Şüphesiz ben, size Rabbiniz tarafından bir mûcize ile geldim.’ ifadesini “peygamberlik iddiamı doğrulayan bir gerçekle geldim ya da bir gerçeği, bir mûcizeyi size getirdim”²⁰⁸ diye izah ederek mûcizenin peygamberini tasdikler mâhiyette ve nübüvvet iddiasıyla birlikte olduğunu ifade etmiştir. Nitekim Ebü'l-

²⁰⁵ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/143-144; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 5/567.

²⁰⁶ Atik, *Kur'an'a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize*, 70-71.

²⁰⁷ Âl-i İmrân 3/49.

²⁰⁸ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/256-257; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 2/277.

Berekât en-Nesefî'nin mûcizenin nübüvvet iddia eden kimsenin doğru sözlü olduğuna delil olma yönünü anlatırken verdiği kral-elçi örneğinden de anlaşılacağı üzere nübüvvetin tasdiklenmesi olayı mûcizenin, nübüvvet iddiasından önce vukû bulmuş olmamasını ve nübüvvet iddiasıyla birlikte ortaya çıkmış olmasını gerektirmektedir. Bununla beraber peygamberin, daha önce vuku bulmuş gaybî bir hadiseyi haber vermesi ise mûcize olarak kabul edilir. Yukarıdaki ayette Hz. İsâ'nın *'Evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm'* şeklindeki ifadesi, bir mûcize olarak takdim edilmiştir.²⁰⁹ Ayrıca Nesefî ***"Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştir. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'ân'da lanetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz."***²¹⁰ ayetini tefsir ederken Rasûlullah'ın gaybtan haber vermesini mûcize olarak kabul etmiştir: "Nitekim Hz. Peygamber (sav) Bedir'e vardığında: "Allah'a yemin ederim ki sanki ben topluluğun savaş alanlarını görür gibiyim" diyordu. Rasûlullah (sav) eliyle yeri işaret ederek: "İşte şurası filancanın düşeceği-öldürüleceği yerdir" diye işaret ediyordu. Ancak Kureyş topluluğu da Rasûlullah (sav)'e Bedir savaşıyla alâkalı olarak vahyedilen şeyleri ve rüyasında onların öldürölüp yıkılacağı yerlerin kendisine gösterildiğini duymuşlar ve bunu, eğlenerek, alay ederek aralarında konuşuyor ve yine alaylı bir şekilde eğer bunlar olacaksa hemen oluversin diye acele ile, bir an önce olmasını istiyorlardı. Çünkü buna inanmıyorlardı. Onlar bu mûcizevî gerçeklerle alay ediyorlardı."²¹¹ Yine aynı şekilde ***"Rumlar (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç (üç ila dokuz) yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minler de Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah dilediğine yardım eder. O mutlak galiptir, çok esirgeyicidir."***²¹² ayetinin izahında da buna işaret ederek "Bu, O'nun (sav) peygamberliğinin doğruluğuna ve Kur'ân'ın, Allah katından geldiğine dair en açık ayettir. Çünkü o, gaybtan haber vermektedir."²¹³ demiştir. ***"Ancak (bildirmeyi) dilediği Peygamber bunun***

²⁰⁹ Atik, *Kur'ân'a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize*, 72.

²¹⁰ el-İsrâ 17/60.

²¹¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/265; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/361.

²¹² er-Rûm 30/2-5.

²¹³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/690; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/210.

dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar.²¹⁴ âyetini “Gaybın bir kısmını bilsin ve gaybdan haber vermesi mûcize olsun diye ancak râzı olduğu elçiye bildirir. Ve onu gaybına dilediği kadar muttali kılar.”²¹⁵ Bu şekilde tefsir ederek bu hususu dile getirmiştir.

- d-** Benzerini getirmenin mümkün olmayışdır: Eğer benzeri getirilebilseydi, bu durumda peygamberi yalanlayanın da doğruluğu ispat edilmiş olurdu. Zira peygambere muhalif olanın da peygamberi yalanlayıp bu konudaki haklılığını mûcizeyle desteklemesi mümkün hale gelirdi.²¹⁶ Nitekim Nesefî mûcize tanımında ‘mûcizenin bir benzerini getirmekten kaçınmalarıyla/âciz kalmalarıyla birlikte’ ifadesine yer vermiş, buradaki ‘kaçınma/âciz kalma’ kaydıyla mûcizenin benzerinin getirilemeyeceğini aksi durumun resulü yalanlayanların doğruluğuna delalet edeceğini bunun ise çelişki doğuracağını ifade etmiştir.²¹⁷ Bu noktada bir de karşımıza ‘tehaddî’ kavramı çıkmaktadır. Aslında mûcize için yapılan tariflerde doğrudan veya bir terim olarak ‘tehaddî’ (meydan okuma) kelimesi zikredilmemişse de -ki Nesefî de tanımında mûcizenin meydan okumasından bahsetmemekle birlikte mûcizeye meydan okuyan kimsenin o mûcizenin bir benzerini getirmekle ona muarazada bulunmaktan kaçındığını/âciz kaldığını dile getirmiştir²¹⁸- ‘tehaddî’ kelimesi ‘hârikulâdelik’ ile birlikte iki unsurdan biri olan ‘peygamberlik iddiasının’ bizzat kendisindedir. Yani tehaddî kavramı ön şartları olmayan mutlak olarak meydan okuma anlamındadır. Çünkü olağanüstü olaylarla teyit edilmiş peygamberlik iddiası zaten kendi başına bir tehaddî yani meydan okumadır.²¹⁹ Nesefî **“Ey insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil geldi ve size apaçık bir nur indirdik.”**²²⁰ âyetinin tefsirini yaparken ‘mûcize’ kelimesinin ‘muhataplarını benzerini getirmekten âciz bırakan’ şeklindeki anlamından hareketle bu meydan okumaya dolaylı yoldan işaret etmektedir: “Ey

²¹⁴ el-Cin 72/27.

²¹⁵ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/554; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/430.

²¹⁶ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 245-246.

²¹⁷ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 179.

²¹⁸ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 179.

²¹⁹ Nebati, *Mûcize, Kerâmet, Nüzûl-i İsâ*, 97. Sâbûnî ise “şayet mûcize bu meydan okuma olmadan ortaya çıkmış olsa peygamber için keramet olmuş olurdu, mûcize değil” diyerek tehaddîyi şart koşturmuştur. Bkz.: Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye*, 186-187.

²²⁰ en-Nisâ 4/174.

insanlar! Şüphesiz size Rabbinizden kesin bir delil yani apaçık mûcizelerle herkesi âciz bırakacak deliller ortaya koyan bir elçi geldi ve size apaçık bir nûr indirdik. Şaşkınlıklar doğuran, karanlıkları aydınlatan bir Kur'ân indirdik.”²²¹

- e- Mûcize hârikulâde olmalıdır: Aslında bu şart diğer şartların içerisinde yer alan bir özelliktir. Zaten terim anlamını karşılayacak şekilde ‘mûcize/âciz bırakan’ kelimesinin kullanılıyor oluşu da bu hususu vurgulamak içindir. Diğer şartları ele alırken mûcizelerin muhataplarını âciz bırakacak mahiyette olduğunu, sihir, büyü gibi şeyler gibi beşerin gücünü aşan özellikte olduğunu açık bir şekilde ifade etmiştik. Neseî de **“Süleyman, “Rabbim beni bağışla, bana, benden sonra kimsenin ulaşamayacağı bir hükümlerlik ver. Şüphesiz ki sen, daima bağışta bulunursun.” dedi.”**²²² âyetini tefsir ederken mûcizelerin hârikulâde olması gerektiğini vurgular: “Bu vasfı, haset için değil, kendisi için bir mûcize olsun diye istedi. Ondan dönünce rüzgâr ve şeytanlar onun emrine verildi. Mûcize de hârikulâde olmayınca mûcize olmaz.”²²³ Bu noktada mûcizelerin hârikulâde olması gerektiği ile ilgili Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin ‘hârikulâde’ kavramının kapsamını iki şekilde değerlendirdiğini görmekteyiz. Ona göre hârikulâde olan bir şey alışılmamış/olağanüstü bir fiil olabileceği gibi, olağan bir fiilden âciz bırakmak şeklinde de olabilir. Tıpkı Hz. Zekeriyâ'nın kelimadan menedilmesi gibi. Çünkü olağan olan bir şeyden menetmek de âdeti bozmaktır/olağanüstüdür.²²⁴ Nitekim Zekeriyâ Aleyhisselam da hasta olmadığı halde, konuşmadan kesilmiştir. Neseî de **“Rabbim! dedi: “(öyle ise) bana bir işaret ver” “Senin işaretin sapasağlam olduğun hâlde tam üç gün (ve gündüz) insanlarla konuşamamandır” dedi.”**²²⁵ âyetini “Yani senin alâmetin, azaların sağlam olmasına ve sende dilsizlik ya da tutukluluk hâli olmamasına rağmen konuşamamandır.”²²⁶ bu şekilde izah ederek bu hususu ifade etmiş olmaktadır.

²²¹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/421; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 3/249.

²²² Sâd 38/35.

²²³ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/156; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 9/42.

²²⁴ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 180. Bu yaklaşımı Sâbûnî'de de görmekteyiz. Bkz.: Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye*, 186.

²²⁵ Meryem 19/10.

²²⁶ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/328; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 6/514.

2.4. Mûcize Göstermeden Önce Resûle İman Etmek Vâcip Midir?

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin mûcize başlığında ele aldığı meselelerden bir tanesi de Hz. Peygamber (sav)'in peygamber olarak gönderilmesinden önce, risâletin mümkün olduğu bir zamanda, bir kimse nübüvvet iddiasında bulunursa bu kimseye karşı takınılması gereken tavrın ne olacağı meselesidir. Ona göre böyle bir durumda nübüvvet iddia eden kimsenin evvela iddiasına bakılır. Şayet iddiası Zerdüş'tün iki âciz yaratıcı iddiası ya da Mani'nin iki köklü kadîm yaratıcı iddiası gibi varlığı imkânsız bir iddia ise bunu reddetmek vâciptir. Bunun bâtil oluşunu teyit eden bir delil istenmedikçe delil talep edilmez.²²⁷ Zira iddiası zatı itibarıyla imkânsız olduğundan iddiasının bâtil olduğunun bilinmesi başka bir delili istetmez. Bu konuda ihtilaf yoktur. İhtilaf edilen husus ise böyle bir kimsenin iddiasının mümkün olduğu durumdadır. Bu konuda ihtilaf Hâricî gruplardan İbâdiyye ve Bâtînîlerden bazı kimseler iledir. Nesefî'ye göre nübüvvet iddiasında bulunan bir kimsenin bu davasının doğruluğunu ispat etmek için mûcize göstermesi zorunludur. Aksi takdirde insanların onun bu iddiasını kabul etmeleri vâcip değildir. Bu açıdan Nesefî, peygamberlik iddiasının kesinlik kazanabilmesi ve insanların da bu iddiayı kabul etmeleri hususunda sorumlu tutulabilmeleri için bu iddianın mûcize ile teyit edilmesini zorunlu görmektedir. Bu çerçevede, Hâricîler'in görüşlerine de yer verir. Onlardan İbâdiyye fırkasının bu görüşe muhalefet ederek mûcize ve deliller göstermeden önce de peygamberlerin sözünü kabul etmenin zorunlu ve vâcip olduğu şeklinde bir iddiada bulunduklarını nakleder. Çünkü İbâdiyye'ye göre Allah Teâlâ'nın yarattığı her şey O'nun vahdaniyetine delalet eder. Buna göre Allah Teâlâ delilsiz (mûcizesiz) bir peygamber yaratıp ona vahyettikleri ile kullarını mükellef kılabilir. Bu konuda mûcize yaratması, göstermesi şart değildir. Nesefî'ye göre onların bu görüş ve iddiaları yanlıştır. Çünkü peygamberlik iddiasında bulunun kişi bu iddiasının doğruluğuna dair bir mûcize göstermezse, bu durumda onun peygamber olup olmadığı hususu veya peygamberliğinin tespit edilmesi mümkün kategorisine girmiş olur. Belki de bu iddia sahibi kişi iddiasında yalancıdır. Buna göre kendisine ait bir mûcize olmaksızın onun sözünün kabul edilmesini gerekli görmek, kabul etmenin küfür olduğu bir sözü onaylamanın gerekliliğine hükmetmek anlamına gelecektir ki bu kabul edilecek bir durum değildir. Bir diğer ifadeyle ona göre mûcize peygamberlik davasını olumlu ya da olumsuz yönde

²²⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 177-178.

etkileyebilir. Bu olağanüstü olay, bazen iddia sahibinin iddiasında doğru olmadığını, hatta yalancı olduğunu da ortaya koyabilir. Bu durumda onun sözünü kabul etmek küfür olur. Dolayısıyla Nesefî, hak peygamber ile yalancı peygamberin ancak mûcize ile ayırt edilebileceğine dikkat çekmekte, bu nedenle de peygamberlik iddiasında bulunan bir kimsenin sözünü mûcize olmaksızın kabul edilmesini vâcip görmemektedir.²²⁸ Mûcize gösterdikten sonra o kimseye inanmak ise vâcip olmaktadır. Nesefî **“Bir vakitler de demiştiniz ki: “Ey Musa! Biz Allah’ı açık bir şekilde görmedikçe asla sana iman etmeyeceğiz.” Nihayet siz bakıp duruyor olduğunuz halde sizi hemen bir yıldırım çarptı.”**²²⁹ âyetinin izahında bunların Hz. Mûsâ (a.s.)’nın kendilerine mûcizeleri göstermesine rağmen ona iman etmekten kaçınıp ondan Allah’ı açık olarak baş gözüyle görmek isteyen kimseler olduklarını, oysaki peygamberler mûcizeleri gösterdikten sonra artık o açık mûcizeler karşısında onlara iman etmenin vâcip yani farz olduğunu, dolayısıyla da açık mûcizelere rağmen böylesi tavır sergileyenlerin mûcize istemelerinin câiz olmadığını belirtmiştir. Çünkü bunlar, Hz. Mûsâ (a.s.)’dan doğru yolu bulmak için değil, aksine inat ve direnmek için istekte bulunuyorlardı, demiştir.²³⁰

Nesefî bu vücûbiyet karşısında, özellikle de mûcize talep edip mûcizeler açıkça gösterilmesine rağmen mûcize getiren elçiye hâlâ yalanlamaya devam eden kavimlerin sünnetullah kapsamında helak edildiklerine de dikkat çeker. **“Bizi, âyetler (mûcizeler) göndermekten alıkoyan tek şey, öncekilerin bu âyetleri yalanlamış olmasıdır. Nitekim Semûd kavmine, açık bir mûcize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, (bu deveyi boğazladılar ve) bu yüzden zâlim oldular. Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.”**²³¹ âyetinin tefsirinde de bu hususu açıkça beyan etmiştir: “Burada söz konusu edilen âyetlerden ya da mûcizelerden murat, Kureyş tarafından istenen Safa tepesinin altına dönüştürülmesi, ölülerin diriltilmesi ve buna benzer talepleridir. Yüce Allah’ın milletler hakkında geçerli olan kanunu şöyledir. Eğer ümmetlerden ya da milletlerden herhangi birisi bir âyet ya da mûcize ister de onların bu isteklerine olumlu cevap verilip mûcize gösterildiğinde, buna rağmen iman etmedikleri takdirde, derhal onların köklerinin kazınmasına sebep bir azap gönderilir. İşte buna göre mana şöyledir:

²²⁸ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 177-178; Recep Önal, *Ebü’l-Berekât en-Nesefî’ ve Kelâmî Polemikleri* (Bursa: Emin Yayınları, 2017), 359-360.

²²⁹ el-Bakara 2/55.

²³⁰ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/90; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/301-302.

²³¹ el-İsrâ 17/59.

‘Onların istedikleri âyetleri ve mûcizeleri göndermekten bizi engelleyen şey, önceki toplumlardan meselâ Âd ve Semûd kavimleri gibi kalpleri damgalanmış olup da istekleri üzerine gelen mûcizeleri yalanlamaları sebebiyle bunların durumları da onların durumlarına benzeyeceğindendir. Eğer istedikleri o âyetler gönderilmiş olsaydı, bunlar da tıpkı ismi geçenlerin âyetleri yalanladıkları gibi gelen âyetleri mutlaka yalanlayacaklardı. Bunun üzerine de köklerini kazıyacak azâba da müstahak olurlardı. İşte biz bu nedenle, seni kendilerine peygamber olarak gönderdiğimiz toplumun işini kıyamet gününe erteledik.’ Allah Teâlâ âyetin devamında daha önceki toplumların istedikleri mûcizeleri anlatmış, ardından da mûcizelerin istekleri üzerine gönderildiği hâlde bunları yalanlamaya kalkışmaları yüzünden de helâk edildiklerini gösteren bir âyet-mûcize zikretmiştir. Bu mûcize de Hz. Sâlih (a.s)’in dişi devesidir. Çünkü bu kavmin helâk ediliş belirtileri onların sınırlarına gelip dayanmıştı. Zira gelip geçen herkes de bunu görüyordu. İşte bunun üzerine Rabbimiz şöyle buyuruyor: “Nitekim Semûd kavmine, - istekleri üzerine- açık bir mûcize olmak üzere bir dişi deve vermiştik. Onlar ise, bu deveyi boğazladılar -buna rağmen nankörce davranıp kafir oldular- ve bu yüzden zâlim oldular.” yani küfre girdiler. “*Halbuki biz âyetleri ancak korkutmak için göndeririz.*” Eğer bununla istenen âyet ya da mûcizeler demek isteniyorsa, mana şöyle olur: ‘Bu takdir biz onların isteklerine bakarak âyet göndermeyiz. Ancak korkutmak maksadıyla azap için bir öncü haber, bir ileri gözcü olsun diye göndeririz. Eğer buna rağmen korkmazlarsa azap başlarına iniverir.’ Eğer mûcize ya da âyet istekleri bunun dışında bir gaye içinse buna göre mana şöyle olur: “Biz Kur’ân âyetleri ve daha başka âyetler gibi mûcizeleri sadece âhiret azâbıyla korkutmak için göndeririz.”²³²

2.5. Mûcizenin Çeşitleri

Mûcizenin çeşitleri konusunda farklı yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Şüphesiz farklı yaklaşımların ortaya çıkmasındaki temel neden, mûcizeye farklı açılardan yaklaşılmış olmasıyla alakalıdır. Kelamcılar mûcize olarak isimlendirilen olayın keyfiyetini esas alarak bir tasnif yapmışlar ve genel anlamda mûcizeleri ‘Hissî’ ve ‘Aklî’ olmak üzere iki başlık altında ele almışlardır. Söz konusu tasnifi, sadece Hz. Peygamber (sav)’in mûcizelerini tasnif etme sadedinde ele alanlar olmuştur. Bu durumun, mûcize tasniflerindeki belirsizliğin ve genel bir usul oluşturmadaki eksikliğin sebeplerinden biri

²³² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/264; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/359.

olduğu düşünülebilirse de Hz. Peygamber (sav)’ın nübüvvetinin ispatına öncelik verilmesiyle alakalı olduğunu görmek gerekir. Çünkü O’nun nübüvvetinin ispat edilmesi aynı zamanda diğer peygamberlerin de nübüvvetinin ve dolayısıyla mucizelerin varlığının da ispatı anlamına gelecektir.²³³ İmam Mâtürîdî ve Ebü’l-Muîn en-Neseî’nin yaklaşımlarına baktığımızda onların genel olarak mucizeleri tasnif etmekten ziyade Hz. Peygamber (sav)’i esas alarak O’nun mucizelerini hissî ve aklî olarak ikili bir şekilde ele aldıklarını görmekteyiz. Özellikle de Ebü’l-Muîn en-Neseî’de bu çok daha sistematik bir şekilde tasnif edilmiştir. Sâbûnî’nin konuya bakışına baktığımızda ise o da diğer iki âlim gibi mucizeleri genel olarak tasnife tâbi tutmayıp, Hz. Peygamber (sav) özelinde sınıflandırma yoluna gitmiştir.

Ebü’l-Berekât en-Neseî de diğer üç âlim gibi genel olarak mucizeleri tasnif yoluna gitmemiştir. Ona göre Hz. Peygamber (sav)’in elinde O’nun nübüvvet davasını ispat eden birçok mucize meydana gelmiştir. Ancak o, bu mucizeleri de İmam Mâtürîdî, Ebü’l-Muîn ve Sâbûnî’nin yaptığı sınıflandırmalar gibi belli bir sınıflandırma yapmadan zikretmiş, sistematik bir tarzda ele almamıştır.²³⁴ Genel anlamda mucizeleri tasnif etme yoluna gidilmediği için ve Hz. Peygamber (sav)’e ait mucizelere değinildiği, bunlar tasnif edildiği için bu konudaki tasnifleri ve bilgileri tezimizin üçüncü bölümünde, Hz. Peygamber (sav)’in nübüvvetini ispat kısmında ele almayı uygun gördük.

2.6. Sihir ve Nazar

Âlimlerimizce sihir meselesi, peygamberliğin en önemli delillerinden olan ve olmazsa olmaz derecesinde olan mucize ile karışma ve birbirlerinden ayırt edilememe ihtimali olabileceğinden ötürü tartışılmışken, nazar/isâbet-i ayn ise özellikle peygambere yönelik tesiri itibarıyla onun getirdiği hakikatlere hâlel getirebileceği endişesinden hareketle tartışılan bir mesele olmuştur. Biz de mucize başlığı altında bu meseleyi ele almayı uygun gördük.

İsâbet-i ayn, ‘dokunmak, değmek’ manasına gelen isâbet ile ‘göz’ anlamına gelen ayn kelimelerinden meydana gelen bir terkip olup ‘göz değmesi’ demektir. Türkçede daha

²³³ Atik, *Kur’ân’a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize*, 85.

²³⁴ Yeşilyurt, *Neseî Kelâmı*, 256.

çok bakmak, görmek, gözü ilişmek; cinlerin görmesi manalarına gelen nazar kelimesi kullanılır. Terim olarak “güzel bulunan bir şeyin bakışları etki altına alması ve ona maddî veya manevî bakımdan zarar verilmesi” şeklinde tanımlanır.²³⁵ Câhiliye Arapları’nın hayatında nazarın büyük öneminin bulunduğu bilinmektedir. Onların telakkisine göre bakışlar çoğunlukla kötü etkiler doğurur.²³⁶ Bu sebeple nazarı dokunan kişilerden sakınıyor ve uzak duruyorlardı.²³⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de nazar konusuna doğrudan temas eden âyet bulunmamakla birlikte dolaylı biçimde bu meseleye işaret eden âyetlerin mevcut olduğu kabul edilir.²³⁸ Selef âlimleri nazar meselesine yer verirken kelâmcılar, muhtemelen itikadı ilgilendirmediği ve âhâd haberlere dayandığından bu konuyu eserlerinde detaylıca ele almamışlardır. Fakihler ise daha çok, kötü bakışlı kişiden korunmak ve nazardan kurtulmak için alınması gereken tedbirler üzerinde durmuşlardır.²³⁹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî de eserlerinde nazar meselesine detaylıca yer vermemiştir. Nesefî, Mu’tezile’nin aksine Ehl-i Sünnet’in, sihir ve nazarın hak olduğunu kabul ettiğini söyler. Ona göre de nazar haktır. Çünkü Hz. Peygamber (sav)’in ‘Nazar haktır. Nazar kişiyi mezara, deveyi kazana sokar.’ buyurduğunu söyler. Nesefî **“Sonra şöyle dedi: Oğullarım! Şehre hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin. Ama Allah’tan gelecek hiçbir şeyi sizden savamam. Hüküm Allah’tan başkasının değildir. Onun için ben yalnız O’na dayandım. Tevekkül edenler yalnız O’na dayansınlar.”**²⁴⁰ ayetinin tefsirinde Rasûlullah’tan nakillerle nazarın hak olduğunu vurgulamış, Mu’tezile’den Cübbâî’nin nazarı inkâr ettiğini ifade etmiştir. Buna göre: **“Sonra şöyle dedi: Oğullarım! Şehre hepiniz bir kapıdan girmeyin, ayrı ayrı kapılardan girin.”** Cumhûr’a göre Hz. Yâkub çocuklarına göz değmesinden yani nazardan ve onların konumlarının öneminden dolayı endişe etmişti. İlk gidişlerinde Hz. Yâkub çocuklarına şehre ayrı ayrı kapılardan girmelerini emretmemiştir. Çünkü ilk seferinde bunlar tanınan kimseler değillerdi. Bir de bize yani Ehl-i Sünnet’e göre göz değmesi denilen nazar haktır. Bunun varlığı da herhangi bir şeye bakılınca veya ondan dolayı şaşkınlık ve hayret içinde kalırsa yüce Allah’ın böyle bir bakış esnasında bir kusur ve bir sıkıntı ya da zarar meydana getirmesidir. Nitekim Hz. Peygamber (sav) torunları Hz. Hasan ile Hüseyin için -Allah

²³⁵ Topaloğlu-Çelebi, "Kelam Terimleri Sözlüğü", "İsâbet-i ayn", 160.

²³⁶ İlyas Çelebi, “Nazar”, TDV İslâm Ansiklopedisi (Erişim 06 Şubat 2024).

²³⁷ Topaloğlu-Çelebi, "Kelam Terimleri Sözlüğü", "İsâbet-i ayn", 160.

²³⁸ Topaloğlu-Çelebi, "Kelam Terimleri Sözlüğü", "İsâbet-i ayn", 160-161.

²³⁹ İlyas Çelebi, “Nazar”.

²⁴⁰ Yûsuf 12/67.

her ikisinden de râzı olsun- dua edip Allah'a sığınır ve şöyle dua ederlerdi: “Tam olan kelimelerin ile her şeytanın şerrinden ve her zehirleyici canlının da kötülüklerinin dokunmasından, her rahatsız edici göz değmesinden her ikinizi de senin koruman ve sığınağın altına havale ediyorum.”²⁴¹ Ancak Mu'tezile mezhebinden olan Ebû Ali Cübbâi

nazar yani göz değmesini inkâr etmiştir. Bu görüş ise, anlattığımız gibi kabul görmeyip reddolunmuştur.”²⁴² Nesefî **“O inkâr edenler Zikri (Kur'ân'ı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi. Hâlâ da (kin ve hasetlerinden): “Hiç şüphe yok ki o bir delidir.” derler.**”²⁴³ âyetinin tefsirinde de bu meseleye değinmiştir. Ona göre “**لَقَدْ** ve **لَقَدْ**” onun ayağını yerinden kaydırdı, demektir. Yani; kâfirler neredeyse sana düşmanca nazarlarının şiddetinden seni gözleriyle yerinden kaydıracaklardı. Ya da sana karşı aşırı kinlerinden ötürü seni helâk edeceklerdi, demektir. Esad oğulları içinde nazar değdiren adamlar vardı. Onlardan biri üç gün aç kalır da ona gelen (deve, koyun gibi) bir şeye: “Bugüne kadar bunun bir benzerini görmedim.” derse o helâk olurdu. Aşırı nazar değdiren birinden, Rasûlullah (sav)’e karşı bunun bir benzerini söylemesi istendi. O da: “Bugüne kadar böyle bir adam görmedim.” dedi. Ancak Allah (celle celâlühü) onu bundan korudu. Hadisi şerifte şöyle buyrulmuştur: “Nazar değmesi gerçektir. Zira nazar deveyi tencereye adamı da kabre sokar.” Hasan (r.a.)’dan şöyle nakledilmiştir: “Nazara karşı bu âyet okunmalıdır...”²⁴⁴

Sözlükte “bir şeyi olduğundan başka türlü göstermek, aldatmak, oyalamak; birinin ilgisini çekmek, gönlünü çelmek” manalarında masdar olan sihr kelimesi “hile, aldatma; sebebi gizli kalan iş” anlamlarında isim olarak da kullanılmaktadır.²⁴⁵ “Özel yetenekler kullanılarak veya ruhanî varlıklardan yardım alınarak yapıldığı iddia edilen olağanüstü işler” diye tanımlanabilir.²⁴⁶ İslam âlimlerine göre sihir el çabukluğu, göz boyama ve yaldızlı sözler söyleyerek meydana getirilen bir hile ve aldatma aracı olabileceği gibi şeytan gibi kötü ruhlu varlıkların yardımıyla esrarengiz etkileme iddiaları biçiminde de olur. Türkçede sihir karşılığında büyü kelimesi de kullanılır. Ancak büyü ağırlıklı olarak ruhanî varlıklara dayandığı halde sihir hokkabazlık, el çabukluğu ve illüzyon gibi

²⁴¹ Buhârî;3371. Ebu Dâvud;4737. Tirmizî;2060 ve Ahmed b. Hanbel, Müsned;1/236

²⁴² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/123-124; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/508.

²⁴³ el-Kalem 68/51.

²⁴⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/527; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/358.

²⁴⁵ İlyas Çelebi, “Sihir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2009, 37/170.

²⁴⁶ Topaloğlu-Çelebi, “*Kelam Terimleri Sözlüğü*”, “Sihir”, 283.

teknikleri de kapsar.²⁴⁷ Nesefî'ye göre nazar gibi sihir de haktır ve hakikati vardır. Ona göre Ehl-i Sünnet'in görüşü bu şekilde iken ²⁴⁸ Mu'tezile mensuplarının sihri, tahyîl/hayal-izlenim verme ve temvîh/kamufle etme olarak kabul ettiğini, dolayısıyla da sihrin hakikatinin olmadığını iddia ettiklerini söyler. Peygambere varan yolun tıkanacağı gerekçesinden hareketle de sihri inkâr ettiklerini söyler.²⁴⁹ Nitekim Kâdî Abdulcebbar, sihir yapan kimselerin olağanüstü olaylar göstermelerini, başka bir ifadeyle, sihrin gerçekte hârikulâde olmasını doğru bulmaz. Çünkü, bu durumda, mucizenin nebinin doğruluğunu ispatlaması zayıflar, peygambere güven azalır. Çünkü onun doğruluğunu ispatlayıcı özellikteki olayların bir benzerini de sihir yapanlar göstermiş olur, demiştir.²⁵⁰ Nesefî'ye göre Mu'tezile'nin 'kul, fiilin yaratıcısıdır' şeklindeki görüşlerinden hareketle 'sihirbaz, sihrinin yaratıcısıdır' diyebilmeleri için sihir eyleminin sonucunu sihirbaza nispet etmeleri gerektiğini ancak bunu yapamadıklarını söyler. Çünkü sihirbazın, gücü nispetince, sihre doğrudan etkisi/mübâşeret bulunmuyordu. Yine 'tevellüd yoluyla/dolaylı olarak sihirbaz, sihrin yaratıcısıdır' da diyemediklerini söyler. Çünkü bir mahalle illiyet bağı bulunmuyordu. İlliyet bağı ise onlara göre mütevellidâtın yaratılması/meydana gelmesi için şarttır. Ona göre onların 'Bu Allah Teâlâ'nın yarattığı bir şeydir' demeleri de câiz değildir. Çünkü kabih/çirkin olan bir şeyi meydana getirmek sefehtir. Allah'a ise sefihlik izafe edilemez ki bu yüzden de onlar Allah'ın kulların fiillerini yaratmasını kabul etmezler. Çünkü küfrü ve masiyetleri yaratmak kabihtir. Netice itibariyle de Mu'tezile'nin, 'sihir temvîh (kamufle etme) ve tahyîldir (hayal-izlenim verme)' deme yoluna gittiklerini söyler.²⁵¹ Nesefî, Mu'tezile'nin iddialarını dile getirdikten sonra mensubu olduğu Ehl-i Sünnet'in görüşlerini de dile getirir. Nesefî, Hz. Peygamber (sav)'in 'Sihir, haktır.' sözünden hareketle sihrin tahakkuk ettiğini, sâbit olduğunu ve de tahyil/hayal-izlenim verme olmadığını ifade eder. Ve her şeyin yaratıcısının Allah Teâlâ olduğundan hareketle sihrin de aynı şekilde Allah'ın yaratmasıyla meydana geldiğini söyler.²⁵² Ona göre **"Düğümlere üfüren (neffâsât)lerin şerrinden..."**²⁵³ ayetinde yer alan 'neffâsât' kelimesinin 'kadınlar ya da nefesle ya

²⁴⁷ Topaloğlu-Çelebi, "Kelam Terimleri Sözlüğü", "Sihir", 284.

²⁴⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/387.

²⁴⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 204; Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî ve Kelâmî Polemikleri*, 316.

²⁵⁰ Recep Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet* (Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2022), 277.

²⁵¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 205.

²⁵² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 205.

²⁵³ el-Felak 113/4.

da iplere düğümler atıp onlar üzerine üfüren ve sihir yapan büyücü topluluklar' anlamına geldiğini, 'نفث' *nefese* kelimesinin ise 'tükürüklü olarak üflemek' anlamında olduğunu söyleyerek bu ayetin Mu'tezile'nin, sihrin gerçekleşmesinin ve eserinin meydana gelmesinin inkârı hususundaki sözünün bâtil olduğuna delil teşkil ettiğini ifade eder.²⁵⁴ Neseî bu konuda **“(O şeytan) gerek cinden, gerek insandan (olsun)”**²⁵⁵ âyetinin tefsirinde Hz. Peygamber (sav)'e de sihrin yapıldığına dair bir nakilde bulunur. Onun tefsirine göre: “Vesvese vereni beyan eder. Şeytanın: *“Böylece biz her peygambere insan ve cin şeytanlarını düşman yaptık.”*²⁵⁶ âyetinde olduğu gibi cinlerden ve insanlardan olmak üzere iki kısım olduğunu açıklamaktadır. Ebû Zeri'l-Gıfari (radıyallahü anh)'in bir adama: “İnsan şeytanından Allah'a sığındın mı?” dediği nakledilmiştir. Rivâyet edildiğine göre Peygamber (sav)'e sihir yapılmıştı. Hastalandı, uyurken ona iki melek geldi. Biri diğerine:

- Ona ne oldu? diye sordu. Diğer:

- Sihir yapıldı, dedi.

- Ona kim sihir yaptı? diye sordu.

-Yahûdî Lebid b. A'sam, dedi.

- O'na neyle sihir yaptı? diye sordu.

— “Zi ervan kuyusunun dibindeki taşın altında hurma tomurcuğunun kapçığı içinde bulunan tarak ve tararken dökülen saç veya sakal kılı ile” dedi. Rasûlullah (sav) uyandı. Ve Zübeyr, Ali ve Ammar (rhm)'ı gönderdi. Onlar kuyunun suyunu boşalttılar. Kapçığı çıkardılar. İçinde Rasûlullah (sav)'in başının tarantısı ve tarağından dişler vardı. Onda bir de yay kirişi vardı. Ona on bir düğüm atılmış ve iğneler saplanmıştı. İşte bu esnada bu iki sûre (felak ve nâs) nâzil oldu. Cebrâîl (aleyhisselâm), her âyeti okudukça bir düğüm çözüldü. Sonuncu düğümün çözülmesinde Rasûlullah (sav) sanki bir diz bağından kurtulmuş gibi kalktı. Cebrâîl (aleyhisselâm) şöyle demeye başladı: “Allah'ın ismiyle seni okuyup üflüyorum. Allah sana, sana eza veren her hastalıktan şifa verecektir.” Bundan dolayı Allah'ın (celle celâlühü) kitabından ve Rasûlü'nün (sav) sözünden olan şeylerle efsun yapmaya, okuyup üflemeye cevaz verilmiştir. Süryanîce, İbrânîce ve Hintçe olan

²⁵⁴ Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/698; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 10/730; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 205; Önal, *Ebû'l-Berekât en-Neseî ve Kelâmî Polemikleri*, 316-317.

²⁵⁵ en-Nâs 114/6.

²⁵⁶ el-En'âm 6/112.

şeylerle değil. Zira onlara inanmak ve onlara itimat etmek helâl değildir.”²⁵⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî daha sonra İmam Mâtürîdî'den iktibasla sihre dair hükümlere de yer vermektedir. Nesefî, *“Yahudiler, Süleyman'ın hükümlerine uydular. Oysa Süleyman büyü yapıp kâfir olmadı, ancak şeytanlar kâfir oldular. Çünkü onlar halka sihri ve Babil'de Hârût ve Mârût adlı iki meleğe indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Oysa o iki melek herkese, “Biz ancak imtihan için gönderildik, sakın büyü yaparak kâfir olma!” diye uyarmadıkça hiçbir kimseye büyü (sihir) ilmini öğretmezlerdi. Onlar, o iki melekten koca ile karısının arasını ayıracak şeyleri öğreniyorlardı. Fakat Allah'ın izni olmadan büyücüler hiçbir kimseye zarar verecek değiller. Böylece onlar kendilerine fayda verecek olanı değil de zarar verecek olanı öğrenirler. Yemin olsun ki; onlar, büyüü tercih edip satın alanların - büyüye inananların ahiretten bir nasiplerinin- paylarının olmadığını kesin olarak bilirlerdi. Karşılığında canlarını satıp verdikleri şey ne kötüdür! Keşke bunu bilselerdi!”*²⁵⁸ ayetinin tefsirinde “Bu iki meleğe indirilen şey, sırf insanları imtihan için Allah tarafından indirilen sihir (büyü) ile ilgili ilimdir. Kim bu ilimden öğrenir ve buna göre amel ederse ve içinde de iman edilmesi bakımından gerekli bir şart var ve bu şart hiçe sayılıyorsa işte bu yüzden o kimse kâfir olur. Fakat kim de bundan sakınır ya da öğrenir de fakat bununla amel etmez ya da amel etmemek kastıyla öğrenirse, ancak sihrin kötülüklerinden korunup sakınmak için bunu öğrenirse ve buna aldanarak bir şey yapmazsa bu kimse mü'mindir.”²⁵⁹ ifadelerine yer verir. Aslında Mâtürîdî'ye göre sihrin kaynağı da semâvîdir. Fakat insanlar zamanla o kaynağı unutmuş ve onu birbirlerinden öğrenmeye başlamışlardır. Sonuçta diğer meslekler gibi o da bir meslek haline gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de Yahudilerin, Hz. Süleyman hakkında, onun hükümdarlığı sihir sayesinde elde ettiği şeklindeki iddiaları yer alır. Mâtürîdî'ye göre Yahudiler bu konuda şeytanın iğvasına kapılmışlardır. Halbuki bir rivayete göre iki melek olan Hârut ile Mârut'a verilen şeyler aslında güzel sözlerden ibaretti. Fakat şeytanın telkinleriyle onların içine sihir, küfür ve yalan karıştırıldı ve asılları bozuldu. Dolayısıyla ondan sonra gelen insanlar da güzel sözlerin aslını değil de bozulmuş şeklini (sihir) birbirlerinden öğrenim yoluyla almaya başladılar.²⁶⁰ Nesefî'ye göre kendi ahabı içinden bazılarının söylediği

²⁵⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/700-701; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/734-735.

²⁵⁸ el-Bakara 2/102.

²⁵⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/279; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/384-385.

²⁶⁰ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 178.

‘sihir, küfürdür’ sözü tevil edilmelidir. Zira Şeyh Muhammed Ebû Mansûr Mâtürîdî (v.333/944)’nin bu konuda şunları söylediğini aktarır: “Mutlak manada sihirbazlar ya da büyücüler kâfirdir, demek yanlıştır, hatadır. Ancak o kimsenin durumunu çok iyi incelemek ve gözden geçirmek lâzımdır. Eğer bu araştırma ve inceleme sonucu iman edilmesi gereken şartlardan birini ret ya da inkâr var ise, o kimse kâfirdir, böyle bir durum yok ise küfür değildir. Eğer kişi, insanı öldüren veya onu hasta eden veya karı-koca arasını ayıran bir şeyi yaptıysa bu imanın şartından olan bir şeyi inkâr değildir, bu yüzden küfür olmaz. Ancak bu kişi fâsık ve yeryüzünde fesat/bozgunculuk için uğraşan bir kişidir. Bu durumda da sihir yapan erkek olsun kadın olsun öldürülür. Çünkü öldürmenin sebebi yeryüzünde bozgunculuk için çabalamalarıdır. Bu sebep kadını da kapsamaktadır. Şayet bir sihir küfrü gerektiriyorsa; yani küfür olan bir sihri (büyüyü) eğer biri yapıyorsa bundan dolayı büyü yapan kişi erkek ise öldürülür, kadınsa öldürülmez. Çünkü öldürülmenin sebebi irtidat/mürtedliklidir. Mürted olan kadın öldürülmez.”²⁶¹ Ayrıca yukarıdaki ayetteki **وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ** / “Böylece onlar -ahirette- kendilerine fayda verecek olanı değil de zarar verecek olanı öğrenirler.” bu kısmın, sihirden uzak durmanın, kaçınmanın vâcip olduğuna delil teşkil ettiğini ifade etmiştir.²⁶²

2.7. Kerâmetü’l-Evliya

Kelam kitaplarımızda mûcize konusu ile birlikte ele alınan ve tartışmalara neden olan bir diğer mesele de kerâmet meselesidir. Kerâmetin mâhiyet itibarıyla mûcize ile benzerlik taşıması bu tartışmaların merkezini oluşturmaktadır. Dolayısıyla da peygamberliğe hâle getirir endişesiyle velinin kerâmetini reddedip imkânsız görenler olduğu gibi onun mevcudiyetini kabul edenler de olmuştur. Böylece problem genel olarak velâyetle ilgili olmaktan çıkarak, daha çok "velinin kerâmetinin imkânı ve bunun mûcize karşısındaki durumu" şeklinde bir mahiyet kazanmıştır.²⁶³ Dolayısıyla biz de sihir ve nazar meselesinde olduğu gibi keramet meselesini de mûcize başlığı altında ele almayı uygun gördük.

²⁶¹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 204-205; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1279; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/384.

²⁶² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/280; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/387.

²⁶³ Yeşilyurt, *Nesefî Kelamı*, 275.

Kerâmet, ‘cömert olmak; iyi, ahlaklı, asil ve değerli olmak’ manalarında mastar, ‘iyilik, cömertlik,’ anlamında isim olarak kullanılır.²⁶⁴ Terim olarak “Allah’ın sâlih, takva sahibi velî kullarından zuhur eden olağanüstü hâl”²⁶⁵ veya “Bir kişiden nübüvvet iddia etmeksizin olağanüstü bir durumun ortaya çıkması”²⁶⁶ olarak tanımlanır. Mûcize gibi keramet de hârikulâde halleri ifade eden bir terim olarak Kur'an'da ve hadislerde geçmez. İlk zamanlarda genellikle "âyet" terimiyle ifade edilen bu tür olaylar için II. (VIII.) yüzyıldan itibaren sûfiler vasıtasıyla kerâmet kelimesi kullanılmaya başlanmıştır.²⁶⁷

Kerâmet konusu Nesefî düşünce sisteminde de genel olarak velâyet kavramından çok, velinin kerâmetiyle ilgili konular üzerine inhisar etmiştir.²⁶⁸ Bu çerçevede Nesefî, Mu'tezile'nin ve Eş'arîlerden Ebû İshak İsferyânî'nin kerâmeti inkâr ettiklerini belirtir.²⁶⁹ Onların bu görüşünü geçersiz kabul eden Nesefî, velilerin kerâmetinin câiz olduğunu çeşitli kıssalarda anlatılan ve şahit olunan bazı hadiseleri naklederek ispatlamaya çalışır. Çünkü ona göre bu hadiselerin gerçek olduğuna dair bazı âyetler, meşhur rivayetler ve yaygın haberler vardır ve bu konuda herhangi bir şüphe bulunmamaktadır. Bu nedenle Nesefî, Ehl-i Sünnet'in bu rivayet ve haberlerden dolayı kerâmetin varlığını kabul ettiğini belirtir.²⁷⁰

Ebü'l-Berekât en-Nesefî, kerâmetin câiz olduğuna dair Kur'an'da zikredilen kıssalardan deliller getirmiştir. Misal olarak Hz. Süleyman (a.s.)'ın vezirinin kıssasını zikreder. Vezirin Hz. Süleyman (a.s.)'a “*Ben onu (Belkıs'ın tahtını) sen göz açıp kapayıncaya kadar getiririm*”²⁷¹ dediğini, Hz. Süleyman (a.s.)'ın da “*tahtını yanı başında yerleşmiş olarak görünce... Bu Rabbimin bir lütfudur.*”²⁷² dediğini aktarır. Nesefî, cumhura göre vezirin adının Âsaf olduğu ve peygamber olmadığı belirtilen bu kişiden sâdir olan şeyin kerâmet olduğunu ifade eder.²⁷³ Yine Hz. Meryem'in bir erkek olmaksızın hamile

²⁶⁴ Topaloğlu-Çelebi, “Kerâmet”, 183; Süleyman Uludağ, “Kerâmet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 2022, 25/265.

²⁶⁵ Topaloğlu-Çelebi, “Kerâmet”, 183; Uludağ, “Kerâmet”, 25/265; Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 258.

²⁶⁶ Cürcânî, “*Kitâbü't-Ta'rîfât*”, “Kerâmet”, 265.

²⁶⁷ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 258-259.

²⁶⁸ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 275.

²⁶⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 195; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-'Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, 84.

²⁷⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 195; Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî ve Kelâmî Polemikleri*, 313-314.

²⁷¹ en-Neml 27/40.

²⁷² en-Neml 27/40.

²⁷³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 195-196.

olmasını, Hz. Zekerîyya (a.s.)’in mihrapta onun yanına her girdiğinde görünürde bir sebep olmamasına rağmen yiyecek bulmasını da- Hz. Meryem’in peygamber olmadığını vurgulayarak- keramet örneği olarak zikreder. Yine bu minvalde Ashâb-ı Kehf’in peygamber olmamalarına rağmen mağarada 300 seneden fazla canlı olarak kalmalarını da zikretmektedir.²⁷⁴

Öte taraftan Nesefî, peygamber olmayan bazı Allah dostlarından/evliyaullah çeşitli kerâmetlerin sâdır olduğunu da belirtir.²⁷⁵ Nesefî **“Bilesiniz ki, Allah’ın dostlarına korku yoktur, onlar üzülmeyecekler de.”**²⁷⁶ âyetini tefsir ederken ‘evliyaullah’ı şu şekilde tanımlar: “Evliyaullah yani Allah’ın sevgili kulları, Allah’a itâat ederek O’nu kendileri için veli ve yardımcı olarak kabul edip ima edenlerdir ki Allah da onlara ikramda bulunarak kendilerine yardımcı ve veli olmuştur. Ya da bunlar, Allah’ın kendilerini burhan yoluyla doğruya yönelttiği ve bunların da Allah’ı veli edindikleri kimselerdir. Çünkü Allah kendilerine burhan vermiş, onlar da bunu hakkıyla yerine getirerek, gereklerini de yaparak, yarattıklarına merhamet göstererek Allah’a karşı olan görev ve dostluklarını yerine getirmişlerdir. Ya da bunlar Allah için başkalarına karşı, aralarında herhangi bir akrabalık bağı olmaksızın, aralarında bir mal alışverişi, çıkar kaygısı bulunmaksızın birbirlerini sevenlerdir. Ya da bunlar, bundan sonra gelecek olan âyette de belirtildiği gibi (*“Onlar ki, iman etmişler ve takvâyâ ermişlerdir”*) Allah’ın emirlerine bağlı ve yasaklarından uzak olan takva sahipleridir.”²⁷⁷ Onlardan sâdır olan kerametlerin bir kısmını ayrıntılı olarak nakleder. Buna göre: Hz. Ömer’in Medine’de minberde iken Nihâvent’teki ordusunu görüp ‘Ey Sâriye! Dağa, dağa!’ demesi ve aralarında 500 fersah mesafe olmasına rağmen Sâriye’nin bu sesi işitmesi; Hz. Ömer’in ‘Eğer Allah’ın emriyle akıyorsan uysal ak!’ diye yazdığı mektubun Nil Nehri’ne atılmasıyla Nil’in (bu şekilde) akması; Hâlid b. Velîd’in Hîre’de zehirlenmesine rağmen kendisine bir zarar gelmemesi; Abbad b. Bişr ve Useyd b. Hudayr’ın Rasûlullah’ın yanından ayrıldıklarında ikisinden birisinin asısından kandil gibi ışıık çıkması; Üveys hadisi ve onun Herim b. Hayyan ile buluşup daha önce birbirlerini tanımamalarına rağmen ikisinden birisinin diğerine ismiyle selam vermesi ve ona Hz. Ömer’in vefat ettiğini bildirmesi üzerine bunu inkar eden Herim’e ‘Bana bunu Alîm ve Habîr olan haber verdi’ demesi; Alâ b. Hadremî (r.a.)’nin

²⁷⁴ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 196.

²⁷⁵ Önal, *Ebü’l-Berekât en-Nesefî’ ve Kelâmî Polemikleri*, 314.

²⁷⁶ Yûnus 10/62.

²⁷⁷ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/30; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/210-211.

Allah'ın ism-i azamıyla dua edip arkadaşlarıyla birlikte denizin üzerinde yürümesi; Tabağın tesbih etmesi ve Selman Fârisî ile Ebü'd-Derdâ'nın da bu tesbihi işitmeleri; Habib el-Acemî'nin terviye gününde Basra'da, arefe gününde ise Arafat'ta görülmesi; Fudayl b. İyad'dan dolayı dağın hareketlenmesi ki o Mina Dağı'ndayken 'Eğer evliyaullahtan bir veli bu dağa sallanmasını işaret etseydi sallanırdı' demiş o sırada da dağ hareketlenince 'Sakin ol! Bununla seni kastetmedim' demesiyle dağ sakinleşmiştir; Zünnûn-i Mısırî'nin yatağı evin dört köşesinde döndürmesi ki o eşyanın velilere itaatinden söz ederken 'Şu yatağa 'evin dört köşesinde dön!' demem itaattendir' demiş ve yatak da evin dört köşesinde dönmüştür. O sırada orada bulunan genç ölene değin ağlamıştır; İbrahim b. Edhem'in bir bahçeyi koruduğu vakit onu uyku tutması ve ağzında nergis dalları bulunan bir yılanın o dallarla İbrahim b. Edhem'e serinlik yapması; Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin 'Allah Teâlâ'yı hakkıyla zikreden bir kimse ölüyü diriltmeye niyetlense diriltir' demesi sonra da elini önündeki hastaya sürüp ve o hastanın iyileşip ayaklanması gibi örnekleri Allah dostlarından sâdır olan kerâmetler olarak zikretmiş, kerâmetlerin bu sayılanlardan çok daha fazla olduğunu söylemiştir.²⁷⁸ Ayrıca Neseî, Kuşeyrî'nin 'kerametlerin bazen davete icabet, bazen zahiri bir sebep olmaksızın yemek veya su ortaya çıkarmak veya mesafeleri kısa zamanda katetmek veya düşmandan kurtulmak veya da insanın içten söylediği sözleri işitmek olduğunu' söylediğini nakletmiştir.²⁷⁹

Kerâmetin câiz olduğunu bu şekilde Kur'ân ayetleriyle ve Allah dostlarından yaptığı nakillerle delillendirmeye çalışan Neseî, daha sonra kerâmete yönelik yapılan itirazları cevaplandırmaya çalışmıştır.

Kerâmetin varlığını kabul etmeyenlere göre, eğer kerâmetler mümkün olsaydı, mucizeler ile karışır. Dolayısıyla da peygamberin bilinmesine ulaştıran yollar kapanır ve nübüvveti ispat etme imkânı kalmazdı.²⁸⁰ Çünkü mucizeler, peygamberlerin elinde onların nübüvvetini ispat için Allah tarafından gerçekleştirilen olağanüstü (harikulade) olaylardır. Bunlar başkalarının elinde gerçekleşirse, hususen peygamberliğe delil olma özelliği kaybolur. Mucizenin delil oluşu konusunda zihin karışıklığına ve şüpheye yol

²⁷⁸ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 196-201.

²⁷⁹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 202.

²⁸⁰ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 202; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-'Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, 84; Yeşilyurt, *Neseî Kelamı*, 276.

açar.²⁸¹ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Mu'tezile, Râfîzîler ve Cehmiyye'nin bu görüşte olduklarını dile getirir. Bu iddia sahiplerine göre "*Hurma dalını kendine doğru silkele ki, üzerine taze, olgun hurma dökülsün.*"²⁸² âyet-i kerimesinde Meryem'in (a.s) kerametlerinden bize karşı delil olarak sunduğunuz şey, Hz. Îsâ'nın (a.s) kerâmetidir. Şu âyet-i kerimede de aynı durum geçerlidir: "*Zekeriyya, onun yanına, mâbede her girişinde orada bir rızık bulur*"²⁸³ Bu da Zekeriyya'nın (a.s) kerâmetidir.²⁸⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî bu tarz iddiaları mûcize ile kerametın temel özelliklerini ve aralarındaki temel farklılıkları dile getirerek cevaplar.

Ona göre bu tarz bir iddiada bulunulamaz. Çünkü mûcizelerin peygamberin elinde, nübüvvet iddiası üzerine (nübüvvet iddiasıyla birlikte) gerçekleştiğini söyler. Dolayısıyla bir velî, nübüvvet iddia edecek olsa anında kâfir ve Allah'ın düşmanlarından olurdu. Böyle bir durumda ise onun elinde asla olağanüstü bir durum ortaya çıkmazdı, demektedir.²⁸⁵

Ayrıca Nesefî'ye göre mûcize sahibi -mûcize onun peygamberliğinin delili olduğundan- o mûcizeyi açıkça ortaya koyup izhar ederken, kerâmet sahibi kimse şöhret haliyle ortaya çıkabilecek gururlanma ve kibirlenme korkusundan dolayı bu kerâmetini gizleme çalışır.²⁸⁶

Yine ona göre mûcize sahibi peygamber her türlü gûnahtan, tebdil ve tahriften masum ve akıbetinden emin iken, kerâmet sahibi velî için aynı durum söz konusu değildir. Zira sonuçtan emin değildir. Bunun bir istidraç olması da mümkündür.²⁸⁷

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre velînin her bir kerâmeti peygamberinin mûcizesi olmaktadır. Zira bir kimsenin velî olduğu kerâmet göstermesiyle bilinir. Velî olması ise, inancında hak üzere olduğunu gösterir. Onun inancı ise peygamberinin peygamberliğini kabul etmesi ve peygamberinin sözlerine ve fiillerine ittiba etmesidir.²⁸⁸ Ebü'l-Berekât bu konuda Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin yolundan gitmektedir. Ebûl-Muîn'e göre, nebînin

²⁸¹ Ardoğın, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 262.

²⁸² Meryem 19/25.

²⁸³ Âl-i İmrân 3/37.

²⁸⁴ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, çev. Yusuf Arıkaner, 160.

²⁸⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 202; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-'Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, 84.

²⁸⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 202.

²⁸⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 202; Yeşilyurt, *Nesefî Kelamı*, 276.

²⁸⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 202.

risâletini ikrar eden ve yolunu izleyen velînin velâyet ve kerâmet durumu, peygamberin risâlet iddiasında, tebliğ ettiği din ve şeriatla doğruluğunun delilidir.²⁸⁹ Ebü'l-Muîn en-Nesefî meseleye bir de fayda açısından bakarak, kerâmeti peygamberin risâletinin ispatı olarak değerlendirmektedir. Çünkü velînin kerâmetini gören kimse, peygamberin asrında yaşayıp da onun mûcizesini gören kimse gibidir. Bu izahıyla o, ispat değeri bakımından mûcize ile kerâmeti birbirinden ayırmamaktadır.²⁹⁰ Bu minvalde İmam Mâtürîdî, Hristiyanların, Hz. İsâ'nın elinde cereyan eden mûcizeleri onun ulûhiyetine delil olarak ileri sürmelerini cevaplandırırken, bütün peygamberlerin de mûcizeler gösterdiklerini söyler ve mûcizelerin tek başına nübüvveti tanımanın yolu olmadığını dile getirir. Allah Teâlâ'nın birçok insana kerâmetler izhar etme imkânı vermesine rağmen bu durumun o kimseler hakkında nübüvveti yorumlanmamasını bu görüşünü destekleyici delil olarak gösterir. Böylece Mâtürîdî kerâmetin de hak ve gerçek olduğunu beyan etmiş olur.²⁹¹ Bunlara ek olarak Sâbûnî de kerâmetin câiz oluşunun aklen de sâbit olduğunu söyler. Ona göre kerâmet, Allah Teâlâ'nın, kulun taatin meyvesini bilsin/tatsın diye yaptığı olağanüstü fiilidir. Böylece kulun bu konudaki rağbeti artar, inandığı dinin hak din, ittiba ettiği peygamberin sâdık olduğunu bilir ve inandığı dinin sıhhatine dair basireti artar. Bir velinin elinde zuhur eden bütün kerâmetler hakikatte vardır ve bunlar velînin tâbi olduğunu söylediği peygamber için bizatihi mûcizedir.²⁹² Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre her kim kerâmetin kabul edilmesi durumunda peygamberin mûcizesinin iptal olacağını ve peygamberlerin bilinmesine engel teşkil edeceğini iddia ederse, bu kişi hata etmiştir.

Nesefî bu konuda bir başka itiraz olarak da kabul etmeyenlerin 'Hârikulâde olan bir olayın bir fayda sağlamak için olduğunu, mûcizenin aksine kerâmet göstermede ise bir faydanın olmadığını, ayrıca peygamberi peygamberlik iddia eden (mütenebbî) yalancı peygamberlerden ayırt etmenin zorunlu bir ihtiyaç olduğunu, velîyi ise, velâyetine inanma zorunluluğu olmadığı için, başkasından ayırt etmeye ihtiyacın olmadığını' öne sürdüklerini söyler.²⁹³

²⁸⁹ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 277.

²⁹⁰ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 277.

²⁹¹ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 176.

²⁹² Sâbûnî, *el-Kifâye*, 210.

²⁹³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 203.

Nesefî bu iddiayı bu konudaki faydaları dile getirerek cevaplar. Ona göre kerâmet göstermede velînin kendisine iman ettiği peygamberin peygamberliğini ispat etmeyi sağladığı gibi kişinin bu kerâmet sayesinde tıpkı peygamberin yaşadığı zamanda onun mucizelerini gören bir kimse gibi olmasını sağlar.²⁹⁴ Yukarıda zikrettiğimiz üzere Nesefî konuya Ebü'l-Muîn en-Nesefî ile aynı şekilde yaklaşmıştır. Ayrıca Nesefî'ye göre bu durum velînin günahlardan korunma ve ibadetleri yerine getirme konusunda gayret etmesine teşvik olur. Bu sayede kerâmet sahibinin yüksek mertebelere ulaşabilmesi ve üstün bir şerefe nail olabilmesi için Allah Teâlâ'nın kendisini kerâmete muttali kıldığı sâlihlerden olan kimseleri çaba ve gayrete teşvik eder, onu değişim ve yok olmaktan korur ve şerefli ve üstün mertebelerde kalmasını ve bu konumunu korumasını sağlar.²⁹⁵ Bu noktada da aktardığımız üzere Sâbûnî ile aynı şekilde yaklaşmıştır.

Nesefî'ye göre nebî, velînin aksine bütün insanlığa gönderildiği için nebî olduğunu bilmesi, gerekir. Bilmemesi câiz değildir. Ancak velînin velî olduğunu bilmesi câiz olduğu gibi -ki bu onun için kerâmettir- bilmemesi de câizdir. Aynı şekilde velî olan kimsenin, kerâmetleriyle övünmeden ve gururlanmadan, doğru yolu bulmak isteyen kimseleri taatte bulunmaya teşvik etmesi ve mücahedelerinin sıkıntılarına katlanabilmelerine yardımcı olması amacıyla kerâmetini göstermesi-izhar etmesi de câizdir.²⁹⁶

Nesefî kerâmet meselesini ifade ettikten sonra netice itibariyle olağanüstü olan şeylerin 4 tane olduğunu söyler:

- 1) Peygamberin mucizesi. Bu da meydan okuma (tehaddî) ile birlikte olur.
- 2) Velînin kerâmeti. Bu da istidrâc olma korkusuyla olur.
- 3) Kendilerine yönelen sıkıntılardan ve onlara gelen belalardan kurtulmaları konusunda avama/insanlara yapılan (olağanüstü) yardım-maûnet.

²⁹⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 203.

²⁹⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 203.

²⁹⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 203; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-'Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, 84.

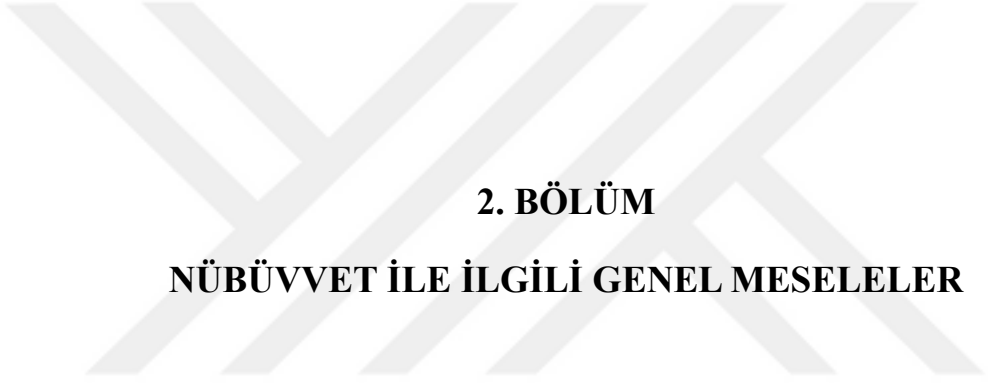
- 4) Ulûhiyet iddia eden kişi için de istidrâc²⁹⁷ ve ihânet.²⁹⁸ Firavun hakkında anlatılanlar gibi.²⁹⁹

²⁹⁷ Neseî, “(Rasûlüm!) Sen bu sözü (Kur’ân’ı) yalan sayanı bana bırak (kendini üzme). Yakında biz onları bilmedikleri bir yönden yavaş yavaş azâba yaklaştırırız.” (el-Kalem 68/44) âyetini tefsir ederken istidrâc kavramını şöyle açıklamıştır: “Onu şuna yavaş yavaş yaklaştırdı.” denir. Yani; onu helake düşürünceye kadar merhale merhale düşürdü, demektir. Allah Teâlâ’nın, isyankâr kulları derece derece düşürmesine istidrâc denir. İstidrâc: Allah’ın (celle celâlühü), onlara sıhhat ve nimet vermesi, onların da Allah’ın (celle celâlühü) ihsanını günahların artmasına sebep kılmalarıdır. “*Bilmedikleri bir yönden*” istidrâc olduğunu anlamadıkları bir yönden. Denildi ki: İstidrâc: Onlar günahı tazeledikçe Allah’ın (celle celâlühü) da onlara nimeti tazelemesi ve onlara onun şükrünü unutturmasıdır. Peygamber (sav): “Allah’ın, günahı ısrar ve devam ettiği hâlde bir kula ihsan ettiğini gördüğünde bil ki o (kul) yavaş yavaş helake sevk edilmektedir.” buyurdu ve bu âyeti okudu. Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 3/525; Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 10/355-356.

²⁹⁸ Ulûhiyyet veya nübüvvet iddiasında bulunan veya büyü yapan bir kimsenin elinde iddiasını yalanlayacak hârikulâde olayın ortaya çıkmasıdır. Topaloğlu-Çelebi, “İhânet”, 144.

²⁹⁹ Bu taksimi Sâbûnî’de de görmekteyiz. Bkz.: Nûreddin es-Sâbûnî, *el-Kifâye*, 211.

2. BÖLÜM

NÜBÜVVET İLE İLGİLİ GENEL MESELELER

1. NEBÎ-RESÛL MUKÂYESESİ

Peygamber kelimesi dilimize Farsçadan girmiş dinî bir kavramdır. Bu kavramı Arapçada iki kelime karşılamaktadır. Bunlar; “nebî” (نَبِيّ) ve “resûl” (رَسُول) kelimeleridir.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre «نَبِيّ /nebî» kelimesi hakkında iki görüş vardır. Birinci görüşe göre «النَّبَا /nebe'» kelimesinden türemiştir. Nebe' ise; önemli bir iş ile ilgili haberdur. Nebî kelimesinin «nebe'/haber» kelimesinden türediğini kabul edenler, peygamber olan zâtın, Allah'tan haberler vermesinden dolayı bu görüşü kabul etmişlerdir. Bu durumda «نَبِيّ /nebî» kelimesi, «فَعِيل» vezninde olup, «مُفْعِلٌ» ve «مُفْعَلٌ» manalarıdır. Yani, Allah'tan haber veren, demek olup, "münbe'" de, Allah'ın vahiy yoluyla kendisine haber verdiği kimse demektir.³⁰⁰ Ayrıca İbn Manzûr, kelimenin haber anlamını taşımasından dolayı hem haber alma hem de haber verme anlamlarını kapsadığını ilave ederek, bu kelimenin tam da peygamberlerin yaptığı işe karşılık geldiğine işaret etmektedir.³⁰¹

İkinci görüşe göre ise bu kelime, «نَبَا /nebâ» kelimesinden alınmadır ki bu da ‘yükseldi, yüksek oldu’ anlamlarına gelir. Bu durumda «نُبُوءَة /nübüvvet» kelimesi de yüksek yer demektir.³⁰² Nebî'nin bu kökten türediğini ifade edenler, onun, yaratıkların en yüce ve şerefli olması düşüncesinden hareket etmektedirler. Nebînin mazhar olduğu nübüvvet makamı, kaynağı ve sonuçları itibarıyla yücelik ve üstünlük ifade etmektedir. Zira nübüvvetin kaynağı Allah'tır. Nübüvvetin temelini oluşturan vahiy ve onun ürünü olan bilgi ve haberler, nitelik açısından diğer bilgilere ve haberlere kıyasla özel bir değer ve üstünlüğe sahiptir.³⁰³

Resûl kelimesi ise, “r-s-l” (ر س ل) kökünden (mastarı, “risl”) gelir, “bir görevi yerine getirmek ve o görevle ilgili veri toplamak üzere gitmek” demektir. Sözlükte elçi, mesaj vb. anlamlar ifade eder. Resûl kelimesi hem gönderilen mesaj hem de mesajı yüklenip götüren kimse anlamındadır.³⁰⁴

³⁰⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/94 el-Bakara 2/61; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/600 en-Neml 27/22.

³⁰¹ Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 14.

³⁰² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/94 el-Bakara 2/61.

³⁰³ Salih Sabri Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet* (İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2020), 12.

³⁰⁴ Erdinç Doğru, “Dilbilim ve Kur'an Çerçevesinde Bir Anlam Analizi: Resul ve Nebi Kavramları”, *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research - İslam Araştırmaları* IV/2 (2011), 5.

Nebî ile resûl kavramlarının aynı anlama mı sahip olduğu yoksa farklı anlamlara mı geldiği konusu âlimler arasında tartışılan bir mesele olmuştur. Kelam âlimleri bu konuda ihtilaf etmişlerdir. Nebî ile resûl arasında farkın olup olmadığı meselesi nübüvvet bahislerinde umumî kanaatler arasında önemli bir yer tutmamakla birlikte, görevleri ve nitelikleri bakımından bu iki kavramın arasında bazı farklılıkların bulunduğunu ortaya koymak sûretiyle peygamberlik silsilesinin mâhiyetine vurgu yapılmıştır.³⁰⁵ Nebî ile resûl arasında farkın olup olmadığı konusunda iki görüş vardır:

- a. ‘Nebî ile resûl arasında fark yoktur’ görüşünü savunanlar: Bazı düşünürler, resûl ve nebî kavramlarının, iki farklı nitelikteki peygamberi değil de her bir peygamberin iki farklı yönünü ifade ettiğini dile getirmektedirler. Buna göre resûl ya da nebî nitelemesiyle anılan peygamberler arasında herhangi bir fark yoktur. Bu düşüncenin önemli temsilcilerinden biri, Kâdî Abdülcebbar’dır. Kâdî Abdülcebbar’a göre, ıstılah açısından nebî ve resûl aynı şeydir. Gerek nebî gerekse resûl, Allah’ın kendilerine vahiy gönderdiği ve bu vahiy ile kendilerini yüceltip diğer insanlara nispetle üstün kıldığı kimselerdir. Nebî tabiri, peygamberin yücelik ya da haber alması vasıflarına binaen; resûl tabiri ise vahyin aktarıcısı olmasına binaen kullanılan ifadelerdir. Bu iki isimlendirme, iki farklı özellikteki peygambere ait iki farklı niteleme değil, peygamberlerin tamamı için kullanılan iki farklı nitelemeden ibarettir.³⁰⁶ Bu düşüncede olanlar bazı ayetlerde nebî ve resûl kavramının bir tek peygamber için kullanılmasından yola çıkmışlardır. Örneğin “(Resûlüm!) *Kitap’ta İsmâil’i de an. Gerçekten o, sözüne sâdıktı, resûl ve nebî idi.*”³⁰⁷ âyetinde Hz. İsmail (a.s) hem nebî hem de resûl olarak vasfedilmiştir.³⁰⁸ Adudüddin el-Îcî de bu görüşe katılarak şöyle demektedir: Nebî de rasûl de Allah katında yüce ve seçkin sıfatlarla muttasıftır. Nebî ve rasûl olmada şahsî gayret ve riyâzetle kazanılan özellikler ve özel kabiliyet şartı yoktur. Allah onları seçmiş ve peygamberlik nimetine mazhar kılmıştır.³⁰⁹ Bunlara göre nebî/resûl, Allah’ın, kulları arasından tercihte bulunarak belli bir topluluğa veya bütün insanlara tebliğ etmesi için gönderdiği kişilere denir.³¹⁰ Mu’tezile âlimleri

³⁰⁵ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 20.

³⁰⁶ Barlak, *Kelâm’da Nübüvvet Tartışmaları*, 15.

³⁰⁷ Meryem 19/54.

³⁰⁸ Okşar, *Peygamberlik Olgusu*, 9.

³⁰⁹ Can, *Mâtürîdî’nin Nübüvvet Anlayışı*, 43.

³¹⁰ Barlak, *Kelâm’da Nübüvvet Tartışmaları*, 17.

farkın sadece, nebînin ilham yoluyla vahiy alması, resûlün ise aynı zamanda melek vasıtasıyla vahiy alan bir peygamber olması, olduğunu söylemişlerdir.³¹¹

- b. ‘Nebî ile resûl arasında fark vardır’ görüşünde olanlar: İslam düşünürlerinin çoğunluğunun kanaati ise, nebî ve resûlün, farklı niteliklere haiz peygamberlere ait iki ayrı isimlendirme olduğu yönündedir.³¹² Bunlara göre bu iki kavram Kur’an’da farklı anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. Örneğin Hac sûresinde yer alan “**(Ey Muhammed!) Biz, senden önce hiçbir resûl ve nebî göndermedik ki...**”³¹³ âyetine binaen nebî ve resûl kavramları atıf vav’ı ile ayrıldığı için bir farklılığı içermektedir, görüşündedirler.³¹⁴ Ehl-i Sünnet içerisinde çoğunluğun görüşü de bu şekildedir. Nitekim İmam Eşârî ve İmam Mâtürîdî resûl ve nebî kavramlarını birbirinden ayırmıştır. İmam Mâtürîdî’ye göre nebî, insanların talebi üzerine Allah katından haberler getiren kişi iken resûl, insanlar ister kendisinden talep etsinler ister karşı çıksınlar, risâleti tebliğ etmekle görevli ve her hâlükârda bununla mükellef olan kişiye denir.³¹⁵ Ehl-i Sünnet’in resûl-nebî ayrımı esasına dayanan genel kanaatin, zamanla Müslüman toplumda yerleşen bir görüşe dönüştüğü görülmektedir. Buna göre nebî, ilâhî vahyi Cebrâil’in getirmesinden farklı bir biçimde, yaygın kanaate göre de ilhâm ve sadık rüya yolu ile alan ve aynı zamanda aldığı vahiy ile yeni bir şariat getirmeyip kendinden önceki şariata uygun davranılması konusunda insanlara tebliğ etmekle görevlendirilen peygamberken resûl, Allah’ın vahyettiği ilâhî emir ve bilgileri tebliğ etmekle yükümlü olan ve kendisine bir kitap ve şariat verilen peygamberdir.³¹⁶ Bu görüşe göre, resûl ve nebî arasında kaplam ilişkisi yani umum ve husus farkı vardır. Her resûl, aynı zamanda nebîdir ama her nebî resûl değildir.³¹⁷

Ebü’l-Berekât en-Nesefî’nin görüşü de Ehl-i Sünnet’in ve çoğunluğun görüşü gibidir. Ona göre de resûl, kendisine kitap verilen peygamberken nebî ise, Yuşa (aleyhisselâm) gibi, kendisine kitap verilmediği hâlde Allah’tan haber veren

³¹¹ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 21.

³¹² Barlak, *Kelâm’da Nübüvvet Tartışmaları*, 15.

³¹³ el-Hac 22/52.

³¹⁴ Okşar, *Peygamberlik Olgusu*, 8.

³¹⁵ Can, *Mâtürîdî’nin Nübüvvet Anlayışı*, 43.

³¹⁶ Barlak, *Kelâm’da Nübüvvet Tartışmaları*, 17-18.

³¹⁷ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 51.

peygamberdir.³¹⁸ Bu konuda Nesefî “*Senden önce gönderdiğimiz hiçbir resûl ve nebî yoktur ki bir şeyi arzuladığı zaman şeytan onun arzusunun vesvese karıştırmamış olsun. Allah şeytanın karıştırdığını giderir. Sonra Allah kendi âyetlerini sağlamlaştırır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sâhibidir.*”³¹⁹ âyetini tefsir ederken bu âyetin resûl ve nebînin anlamlarının birbirinden farklı olduğuna açık delil olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber (sav)’in peygamberlerin sayısı ile ilgili söylediği bir hadisi de delil getirir. Buna göre ‘Nebî (sav)’e nebîler hakkında soruldu da o şöyle cevap verdi: “Yüz yirmi dört bindir” Onlardan kaç resûldür? denildi. “Üç yüz on üçü” buyurdu.”³²⁰ Nesefî aynı ayetin tefsirinde resûl ve nebî kavramlarını biraz daha detaylandırarak resûlün, mûcize ile birlikte kendisine kitap indirilen peygamber, nebînin ise kendisine kitap indirilmeyen ancak kendisinden önceki peygamberlerin şeriatine davet etmekle emrolunan peygamber olduğunu söylemiş, bu konuda resûlün şeriatini vazeden/ getiren, nebînin ise başkasının şeriatine uyan olarak tanımlandığını da ifade etmiştir.³²¹

2. NÜBÜVVETİN HÜKMÜ

Kur’ân-ı Kerîm’in bize sunmuş olduğu bilgilerden, insanlık tarihinin peygambersiz bir topluma şahitlik etmediğini, her ümmete mutlaka müjdeleyici ve uyarıcı olarak peygamberler gönderildiğini öğrenmekteyiz.³²² Tezimizin birinci bölümünde nübüvvetin imkânsız olduğunu kabul eden Berâhime, Sümeniyye gibi grupların iddialarına ve bu iddialara yönelik cevaplara yer vermiştik. Nübüvvetin insan açısından zorunlu olduğu konusunda İslâm ümmeti içinde icmâ vardır. İslâm Filozoflarının, Ehl-i Sünnet kelâmcılarının, Mu‘tezile’nin ve Şîî düşünürlerin tamamının kanaati, insanların peygambere ihtiyacının kaçınılmaz olduğu yönündedir. Bu görüş birliğinin yanı sıra nübüvvetin varlığını kabul edenler arasında, nübüvvetin hükmü üzerine yapılan tartışmalar söz konusu olup asıl problem, nübüvvetin Allah açısından hükmünün ne olduğuna dairdir.³²³ Yani bu disiplinlere ait literatürde tartışma, daha ziyade bunun

³¹⁸ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/340 Meryem 19/51.

³¹⁹ el-Hac 22/52.

³²⁰ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/447; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/219.

³²¹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/447; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/219.

³²² Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 29.

³²³ Barlak, *Kelâm’da Nübüvvet Tartışmaları*, 66-67.

mâhiyetinde ve Allah-insan ilişkisi bağlamındaki konumundadır. Bu bağlamda peygamberler göndermenin niteliği, Allah'ın iradesine bağlı olarak peygamber göndermenin zorunlu olup olmadığı tarzında tartışmalar konunun çerçevesini oluşturmuştur. Biz de 'nübüvvetin hükmü' başlığı altında peygamber göndermenin Allah üzerine vâcip olup olmadığı meselesini ele alacağız.

Bu konuda kelam mezhepleri arasında üç farklı yaklaşımın olduğunu görmekteyiz. Buna göre,

- a. 'Peygamber göndermek Allah üzerine vâciptir' diyenler: Müslüman filozoflar, Mu'tezile ve Şia Allah'ın insanlara elçiler ve haberciler göndermesini vâcip kabul ederler. Müslüman filozoflara göre, insan, toplumsal bir varlıktır. Toplum hayatı da düzen ve adaleti gerektirir. İnsanlar neyin adalet olduğunu bilemezler ve ihtilaf ederler. Bu nedenle insanlara adaleti ve ictimâî kanunları getirecek peygamberlik zorunludur. Onlara göre peygamber gönderme, âlemdeki doğal yasalar gibi zarûrîdir. Âlem, Allah tarafından feyz ve sudur sonucu var edildiği gibi Allah tarafından peygamber gönderilmesi de zarûrîdir.³²⁴ Mu'tezile, nübüvvet, el-adl ilkesi içinde Allah'a vâcip bir lütuf olarak yer verir.³²⁵ Lütuf kavramı Mu'tezilî düşüncenin 'adl' ilkesinin önemli kavramlarından biri olup, Allah'ın mükellefe teklifine yönelik (yani dinî konularda) yapmak zorunda olduğu hususları ifade eder.³²⁶ Mu'tezilîler peygamber göndermenin (bi'set) maslahat, yani lütuf olduğunda müttefiklerdir.³²⁷ Bu kabullerinden ötürü de meseleyi Allah'ın insanlarla ilişkisini açıklayan 'adl' ilkesi kapsamında ele almışlardır. Mu'tezilî anlayışa göre, hüsün ve kubuh, Allah'ın belirlemesine bağlı olmaksızın fiillerde zâtî olarak mevcuttur. Allah, âdil ve hakîm bir varlık olarak fiilleri içinde kabihlik bulunmayan, bütün fiilleri hasen olan bir varlıktır. Zira Allah'ın mutlak âlim, âdil ve hakîm bir varlık olması, bu fiiller içerisinde ancak ve ancak hasen olanlara yönelmesini gerektirir. Daha açık bir ifade ile, fiiller içerisinde hasen olanları işlemek, Allah üzerine vâcip olur. Nübüvvetin vâcpliği meselesi de Mu'tezile tarafından bu kapsamda ele alınarak işlenmiş bir konudur.³²⁸ Ayrıca onlara göre

³²⁴ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 40.

³²⁵ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 41.

³²⁶ Orhan Şener Koloğlu, *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2017), 288.

³²⁷ Koloğlu, *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*, 455.

³²⁸ Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 64.

Allah'ın iman edeceklerini bildiği kullar için peygamber göndermesi, insanlar açısından yarar sağlayacak bir iş olup, Allah açısından da bu konuda yapılabilecek işlerin en iyisi, yani aslah olanıdır. Diğer taraftan, Allah'ın iman etmeyeceklerini bildiği kullara peygamber göndermesi, adaletin gereği olarak, bu kulların ileride öne sürebilecekleri bir mazereti bertaraf etmesi açısından yine yarar doğuran bir fiil olmaktadır. Buna göre her iki yönüyle de yarar sağlayan bir fiil, ilgili konudaki en ideal fiildir. Allah, mutlak âdil ve hikmet sahibi bir varlık olarak en iyi olan fiili yapmak durumunda olduğundan, aslah niteliğine sahip “peygamber gönderme işi”, Allah üzerine vâcip olur. Bunun aksine bir davranış, adalete ve aslah olanı yapmaya aykırı bir tutum olacağından, Allah'ı bunun dışında olacak bir şekilde davranabilmeyle nitelemek, Allah'a zulüm atfetmek anlamına gelir. Bu ise, Allah için kullanılması muhâl nitelemelerdendir. Dolayısıyla ilâhlık nitelikleri gereği Allah'ın en iyi olanı yapması vâcip olduğundan, peygamber göndermek de Allah üzerine vâcip bir iş olarak görülmelidir. Bu vucûbiyet, dışarıdan bir dayatma mahiyetinde olmayıp, Allah'ın kendine ilke edinmesi anlamında, aklî bir gereklilik olarak görülmektedir.³²⁹ İmâmiyye de Mu'tezile ile aynı görüştedir.

- b. ‘Peygamber göndermek Allah için mümkündür’ görüşünde olanlar: Eş'arî mezhebine mensup olanlara göre Allah'ın peygamber göndermesi zorunlu olmayıp mümkün mertebesinde ve O'nun bir lütfudur. Eş'arîler nübüvvet konusunu izah ederken genel olarak, sırf aklî olarak Allah Teâlâ'nın insanlara peygamber göndermesinin vâcip veya müstahil olması açısından konuya yaklaşımdan ziyade, Allah'ın fiillerinden biri olduğu için O'nun diğer fiilleri gibi nübüvvetin de mümkün olduğu hususunda görüş birliğine varmışlardır. Eş'arîyye mezhebine göre akıl eşyanın ve fiillerin güzellik ve çirkinliğini, iyilik ve kötülüklerini tesbit etmede belirleyici değildir. Zira eşyanın tabiatında iyilik ve kötülüğe delalet eden bir şey yoktur. Bir şey ancak dinin tespiti ile iyi veya kötü, güzel veya çirkin olur. Durum böyle olunca, insan ancak nübüvvetin gerçekleşmesinden sonra iyi ve güzel olanları seçebilir ve sorumlu olabilir. Buna göre, akıl açısından Allah'ın insanlara peygamberler göndermesi vâcip değil,

³²⁹ Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 64-65.

mümkündür. Allah'ın insanlara peygamber göndermesi bir lütuf ve ihsandır; göndermemesi ise bir zaaf ve noksanlık değildir.³³⁰ İmam Eş'arî'nin bu konu hakkındaki görüşü şudur: Allah'ın insanlara nebîler ve resuller göndermesi lütuf ve ihsandır, fakat göndermemesi noksanlık değildir. Allah'ın, peygamber gönderdiği zaman kavminin kendisine inanacağı veya küfrünü arttıracacağı bilinse bile bu fiili terk etmesi de kötü değildir. Nübüvvet O'nun hakkında zorunlu da imkânsız da değildir.³³¹

- c. 'Peygamber göndermek Allah'a hikmet yönünden vâciptir' görüşünü kabul edenler: Bu görüş Mâtürîdî âlimlere nispet edilmektedir. Mâtürîdî âlimler bu konuda iki görüşe ayrılmışlar, onların çoğunluğu Eş'arî âlimler gibi peygamber göndermenin aklen mümkün mertebede olduğu, Allah'a vâcip olmadığı, O'nun bir lütfu olduğu görüşünü benimsemişlerken Mâverâünnehir kökenli âlimler ise görüşlerinde Mu'tezile'ye yaklaşmışlar; ancak onların söylediği gibi Allah'ın peygamberler göndermesini kendi zâtı ve kudreti itibarıyla değil de lütuf ve hikmetinin, insanların risâlete olan ihtiyacının bir gereği olarak vâcip olduğunu kabul etmişlerdir.³³² Nitekim Allah Teâlâ'nın, insanlara lütufta bulunarak onları dünyevî ve dinî konularda bilgilendirmesi, doğru yolu göstererek ahlâkî açıdan ileri seviyelere yükselmelerini sağlaması aklen mümkün, hikmet açısından ise zorunlu bir husustur.³³³ Bununla birlikte İmam Mâtürîdî, Allah'a herhangi bir şeyi vâcip kılmanın uygun olmayacağı düşüncesinden hareketle emir ve nehyin hikmet içinde yer aldığını, Allah'ın peygamber göndermesinde hakîm olduğunu ifade etmekle yetinmiş; gerek emir ve nehyi, gerekse nübüvveti 'hikmetin gereği' şeklinde nitelememeye özen göstermiştir. Bu yaklaşımıyla o, Mu'tezile'nin adalet ilkesi ve aslah fikrine bağlı bir şekilde açığa çıkan 'peygamber göndermenin Allah üzerine vâcip olduğu' sonucuna varmamış, aksine Allah'a hiçbir şeyin zorunlu kılınamayacağını vurgulamıştır. Diğer taraftan o, Eş'arîlerden de farklılaşmış, peygamber göndermeyi aklî imkân sınırının ötesine taşıyarak hikmetin tabii bir sonucu şeklinde ortaya koymuştur.³³⁴ Ona göre, hikmetin adalet ve lütfkârlık

³³⁰ Recep Önal, 'İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği', *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 163.

³³¹ Hikmet Yağlı Mavil, *İmam Eş'arî'nin Kelâm Düşüncesi* (Ankara: İSAM Yayınları, 2018), 300.

³³² Önal, 'İslam Kelamı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği', 163-164.

³³³ Orhan Şener Koloğlu, *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi* (Ankara: TDV Yayınları, 2018), 77.

³³⁴ Hülya Alper, *Mâtürîdî* (İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019), 78.

olarak iki şekli vardır. Allah'ın adaleti, her şeyi yerli yerine koymasıdır. Lütfu ise, onun sonu yoktur. Neticede, ilahî bir fiilin hikmet dışı olma imkânı yoktur. Zira hikmet dışına çıkmak sefihlik olmaktadır ki bu durum Allah'ın rububiyetine aykırıdır.³³⁵ Dolayısıyla Allah'ın peygamber göndermesi hem hikmet hem de lütuf ve rahmettir. Daha sonraki Mâtürîdiyye mezhebi mensuplarınca peygamber göndermek akıl açısından bir zorunluluk (hikmeten vâcib) olarak kabul edilmiştir.³³⁶

Ebü'l-Muîn en-Nesefî ise İslam âlimlerinin nübüvvetin varlığını kabul noktasında görüş birliği içerisinde olmalarına rağmen nübüvvetin gerekliliği meselesinde ikiye ayrıldıklarını, Ebü'l Abbâs el-Kalânîsî haricindeki erken dönemdeki Sünnî kelimcilerle Ehl-i Hadis kelâmcıları olarak ifade ettiği Eş'arîler'in -kısaca kelimcilerin çoğunluğunun- Allah'ın peygamber göndermesini mümkün kabul ettiklerini söyler.³³⁷ Ebü'l-Muîn en-Nesefî bazı muhakkik kelimcilerin ise risâleti 'fî hayyizi'l-vâcibât' konumunda değerlendirdiklerini açıkça belirtmiştir. Zira aklı iyilik ve kötülüğün tanınması için bir alet kabul eden ve bunu mün'ime şükrün vâcipliğine bağlayanlara göre, risâlet vâciptir. Risâletin vâcipliğini söylerken de bunu herhangi birinin Allah'a vâcib kılması ya da onun kendi üzerine vâcib kılmasını kastetmezler. Bununla varlığının muhakkak olduğunu ifade etmek isterler. Onlara göre vücûb, aslında anılan şeyin varlığını fazlasıyla vurgulamayı ifade eder. Nitekim imtina'/imkânsız olma da gerçek anlamı açısından mevcut olmamanın pekiştirilmesini ifade eder. Vücûb ve imtina' hakikatte zıt konumda bulunan iki karşıt gücü ifade eder. Risâletin varlığını pekiştirerek söylemelerinin nedeni onu Kadîm Celle Teâlâ'nın hikmetinin muktezasından saymalarıdır. Hikmetinin muktezasınca var olmaması imkânsızdır. Zira onun yok olması sefeh türünden bir şeydir, bu ise Kadîm Celle Teâlâ için imkânsızdır. Allah'ın varlığını bildiği şey nasıl ki kaçınılmaz olarak varlığı gerçekleşiyor ve vâcibu'l-vücûd oluyorsa, yani varlığı pekiştiriliyorsa ancak bu varlık bir başkasının Allah

³³⁵ Sönmez Kutlu, "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî", *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*, haz. Sönmez Kutlu (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 59.

³³⁶ Alper, *Mâtürîdî*, 59.

³³⁷ Kılıç Aslan Mavil, "Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği", *derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 5/9 (2017), 81.

Teâlâ'ya onu vâcip kılmasıyla olmayıp aksine onun varlığının kaçınılmaz olarak gerçekleşmesi anlamındaysa bu da böyledir.³³⁸

Mâtürîdîler gibi Mu'tezile'nin de Allah açısından nübüvvetin hükmünü vâcip kabul ettiklerini belirten Ebü'l-Muîn en-Neseî, kendi mezhebinden olanlar içerisinde bu şekilde vâcip kabul edenleri Mu'tezile'nin benimsediği aslah fikrini benimseme tehlikesine karşı uyarmaktadır. Mu'tezile'nin nübüvveti vâcip görmelerinin arka planında aslah fikri olduğunu belirtir. Halbuki Mâtürîdiyye mezhebi, hüsün ve kubhun aklî oluşu ilkesinden hareket ederek risâleti zorunlu görmüş, bunu da "Allah'ın hikmetinin muktezası olan gerçeklik" şeklinde ifade etmiştir. Zira tabiatta yer alan iyilik ve kötülüğü fark eden, yaratılanlardan hareketle yaratıcıyı tanıyan, mün'ime şükretmenin gerekliliğini gören, evrendeki mükemmel düzenin boşuna var edilmediğini tefekkür ederek bir imtihan fikrine varan insan aklının fûrua/detay noktalara ilişkin sorularının yanıtsız kalması, varacağı hedefi bilen insanın çıktığı bu yolculukta karşılaştığı yol ayrımlarında (imkân) rehbersiz bırakılması Allah'ın hikmetiyle bağdaşmamaktadır. Bilakis böylesine bir başıboş bırakma, her şeyi bilen ve gören, her şeye güç yetiren bir ilah hakkında düşünülmesi imkânsız olan abes işlerdendir. Bu sebeple din (ilâhiyyât/vâcip ve müstahilller) alanından haber vermesi Allah'ın bir lütuf ve ihsânı olarak değerlendirilip aklî hüküm bakımından câiz (mümkün) kategorisinde ele alındığı halde; ahkâm (sem'îyyât/mümkünler) alanına ait bilgileri içeren nübüvvet, ilâhî hikmetin bir gereği olarak aklen vâcip kabul edilmektedir.³³⁹

Ömer Neseî, akaidinde resûller göndermede hikmetlerin olduğunu ifade etmiş, Teftâzânî de bu akaide yazdığı şerhinde bu ifadenin resûl göndermenin -Allah'a- vâcip oluşuna işaret ettiğini, ancak bu vücûbiyetin -Mu'tezile'nin iddia ettiği üzere- Allah'a gereklilik, Allah'a vâcip olma (vücûb 'ala'llah) anlamında olmadığını, aksine hikmetin onu gerektirmesi manasında olduğunu belirtmiştir. Teftâzânî'ye göre peygamber göndermek Berâhime ve Sümeniyye'nin iddia ettiği gibi muhal de değildir, bazı kelimcilerin benimsediği üzere olması ve olmaması

³³⁸ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 320.

³³⁹ Mavil, "Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği", 82-83.

birbirine eşit olan manasında mümkün de.³⁴⁰ Eş'arî bir kelamcı olan Teftâzânî, bu konuda Mâtürîdîlerle aynı görüşe sahiptir.

Sâbûnî de, kendi mezhebinden bazılarının peygamberliği hikmetin gerektirdiği şeylerden kabul ettiklerini söyler. Ancak o, bununla beraber kendi mezhebinin ekseriyetinin nübüvvet bahsinde 'aslah olanı yapmak Allah'a vâciptir' görüşünde olan Mu'tezile'ye benzeme vehminden ötürü vâcip lafzını kullanmaktan imtina ettiklerini, bunun ise en ihtiyatlı tavır olduğunu söyler.³⁴¹

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin yaklaşımı da Ebü'l-Muîn en-Nesefî'nin yaklaşımıyla paralellik arz etmektedir. Ona göre insanlara her iki dünya (dareyn) menfaatlerinden ihtiyaç duydukları şeyleri açıklamak, onlara hikmet çeşitlerinden faydalar sağlamak, onları yüksek derecelere ulaştırmak için uyarıcılar ve müjdeleyiciler olarak peygamberler göndermek risâletin mümkün mertebede olduğu yönü ifade ederken bir de risâletin vücûb yönü vardır.³⁴² O da Ebü'l-Muîn gibi mütেকelliminin çoğunluğunca resûller göndermenin mümkünât mertebesinde kabul edildiğini, ashabından muhakkik kelamcı olanların ise bunu vâcibât mertebesinde kabul ettiklerini belirtir. Nesefî daha sonra vücûb kavramını izah eder. O vücûb kavramıyla 'Allah Teâlâ üzerine, bir kimsenin vâcip kılmasıyla ya da O'nun kendisine vâcip kılması şeklinde vâciptir' i kastetmediklerini söyler. Ona göre kastedilen, resûller göndermenin Allah'ın hikmetinin gerektirdiği/muktezası olan şeylerden olduğudur. Zira Allah'ın hikmetinin gerektirdiği şeylerden olan bir şeyin var olmaması ise muhaldir. İşte ona göre peygamber göndermek de böyledir. Nesefî'ye göre hakiki manada (hakikatte) vücûp, kendisiyle mezkûr şeyin varlığını fazlasıyla tekit edilmesinin, onun pekiştirilmesinin anlatıldığı bir lafızdır. Tıpkı mümteni/imkânsız lafzı ile, zikredilen şeyin mevcut olmadığını pekiştirmenin ifade edilmesi gibi.³⁴³ Yani ona göre vücûp lafzı ile bir şeyin varlığının kesin bir şekilde vuku bulacağı ifade edilir. Ona göre vâcip ve mümteni hakikatte zıtlara tekabül eden karşılıklı iki şeydir (mütেকâbil). Mütেকâbil ise hem

³⁴⁰ Ahmed el-Ferhârî, *en-Nibrâs Şerhu Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, thk. Okan Kadir Yılmaz (İstanbul: Dâru'l-Yâsîn, 2012), 574-575.

³⁴¹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 179.

³⁴² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 173; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-'Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, 74.

³⁴³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 173.

ikisinin bir arada olmadığı hem de ikisinin aynı anda ortadan da kalkmadığı şeydir; mümteni olmadığı zaman vâcib (var) olur. Neseî risâletin vâcib oluşunu Allah'ın bilgisinin tahakkuku örneğini vererek izah eder. Ona göre Allah Teala'nın var olacağını bildiği bir şeyin kesin olarak varlığının tahakkuk etmesi de böyledir. O şeyin varlığı ise vâcib olur. Ama 'vücûbiyeti bir kimsenin vâcib kılması iledir' anlamında değil. Bilakis onun varlığı kesin bir şekilde tahakkuk eder, anlamındadır. O bu görüşü şeriat gelmeden önce nimet verene (mün'im) şükretmek gerektiğini (vâcib) söyleyen herkesin kabul ettiğini söyler.³⁴⁴

Neseî daha sonra 'peygamber göndermek hikmetin gerektirdiği şeylerdendir' ifadesini izah etmeye çalışır. Ona göre mahlukat cehalet ve noksanlık/kusur üzere yaratılmıştır, hikmet ve ilimde yüksek dereceye ulaşmaya ve gelişmeye yatkındırlar/uygundurlar. Allah Teala, kullarına karşı rahmet ve acıma-mağfiret-şefkat ile mevsuftur. Bu yüzden kullarının zevâlini gerektirecek bir şey sebebiyle (cehalet ve noksanlık) kullarına yardım etmemelik yapmaz. Dolayısıyla Allah Teâlâ, kullarını cehalet ve noksanlığı ortadan kaldırmayı gerektirecek bir şeyle desteklemiştir, onlara yardımda bulunmuştur. Bu noktada hikmet ise, resûller göndermede ve şeri'atler vazetmededir. Ki böylece ülkelerin/beldelerin tahribi ve kan dökmek gibi bozgunculuk/fesat ve abes sebepler kalkar ve kullar arasında nefret ve düşmanlığa neden olan çekişme/çatışma unsurları sona erer. Neseî bunu bir benzetmeyle ifade eder. O, âmâ olan bir kimseye isteklerine ulaştırın önemli bir yolu takip etmesini emreden, onu çukurlara ve tehlikelere düşmemesi için sağa ve sola sapmaktan nehyeden kimsenin (bu davranışı) hikmetten hatta rahmet ve şefkatten sayıldığı görülmez mi? demiştir.³⁴⁵

3. NÜBÜVVETİN VEHBİLİĞİ-KESBİLİĞİ

Nübüvvet bahisleri içerisinde tartışılan meselelerden bir tanesi de peygamberlik makamının Allah'ın kuluna vehbetmesiyle yani bahşetmesiyle mi yoksa kulun çaba ve gayretinin yani kesbinin neticesiyle mi elde edilen bir makam olduğudur. Başlıktan da anlaşılacağı üzere bu konuda iki görüş söz konusudur:

³⁴⁴ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 173.

³⁴⁵ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 174.

a. Nübüvvetin kesbî olduğunu savunanlar: Müslüman filozoflar, Bâtîniyye ve İsmâiliyye gibi gruplar bu görüştedir. Hişam b. Amr el-Fuvatî'ye nispet edilen görüşe göre peygamberlik, yapılan fiillerin karşılığında kazanılan bir makam olup, dünya devam edene değin peygamberlik de devam edecektir. Sâhih b. Abbâd'a göre ise peygamberlik, peygamberin yaptığı fiillerin karşılığıdır.³⁴⁶ Bâtînîlerin görüşüne göre ise peygamber, üzerine saf, kutsî bir kuvvet feyezân eden şahıstır. Peygamberlik ise kişiden kişiye intikal eden bir husustur. İsmâiliyye'ye göre de nübüvvet kesbîdir ve kişinin duyguları iyi bir eğitimden geçerek nübüvvete muhatap olacak dereceye ulaşmaktadır. Böylece insan melekler mertebesine ulaşır ve vahyi kabul etmek için kalbi açılır.³⁴⁷ İslam filozofları ise peygamberlik yoluyla ay üstü âlemle ilişki kurulması konusunda kişisel özelliklerin etkili olduğunu savunmuşlardır.³⁴⁸ Onlara göre peygamberlik, kişinin nefsini arındırıp kavrayış ve irade gücünü kemale erdirmesinin sonucudur. Yani nefis Faal akılla ilişki kurarak manevi bir güce ulaşır ve bu makamı kesbetmiş olur. Ayrıca nübüvvet öğrenme ve öğretme aracılığıyla olmadan malumatı doğrudan idrak etmeyi sağlayan bir kuvvet olup 'kudsî akıl' olarak ifade edilir.³⁴⁹ Fârâbî, peygamberin üç temel özelliğinin olduğunu söyler ve bunları peygamberin gaybî olan şeylere muttali olması, melekleri tasviren görerek (mütehâyîye) ondan vahiy alan olması ve mûcize izhar eden kişiler olması olarak ifade eder. Böylece nübüvveti nefse ait bir özellik görür.³⁵⁰ Bunun için nefsin temizliği ve fitratın saflığı gerektir. Ki böylece peygamberin nefsi en yüksek kemale erip Faal akıldan manalar feyezân edebilir. Bu insan kendisine vahiy gelen insan olur ve Tanrı (a.c.) faal aklın aracılığıyla ona vahiy indirir.³⁵¹ İbn-i Sînâ'ya göre de nefis çok güçlendiğinde, duyular ve akıl gücü ile mütehâyîyeyi denetler ve fizik ötesi âlemde bilgi alabilir duruma gelebilir. Aslında nefsin gücü arttıkça, duyularla olan ilişkisi azalır ve fizik-ötesi âleme yönelişi kolaylaşır... Nihayet duyulardan ve başka yerlerden gelen engeller ortadan kalkınca bir an metafizik âleme yönelebilir. Böylece

³⁴⁶ Barlak, *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*, 58.

³⁴⁷ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 146.

³⁴⁸ İbrahim Bayram, "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (01 Haziran 2015), 179.

³⁴⁹ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 46.

³⁵⁰ Bayram, "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", 180.

³⁵¹ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 46-47.

metafizik aleme dair de bilgi elde edebilir.³⁵² Şunu da belirtmek gerekir ki hem Fârâbî'nin hem de İbn-i Sînâ'nın nübüvvete dair ifadelerinden hareketle onların nübüvvetin kesbîliğini savunduklarını söyleyenler olduğu gibi vehbîliğe yaklaşan tavırları olduğunu söyleyenler de olmuştur.³⁵³

- b. Nübüvvetin vehbî olduğunu savunanlar: Eş'arîler, Mâtürîdîler ve Mu'tezile'nin çoğunluğu yani kelim âlimlerinin geneli bu görüştedir.³⁵⁴ Onlar, peygamberliği peygamberin kendisinde bulunan zâtına ait bir özellik veya mücâhede, riyâzet, ilim tahsili vb. yollarla elde edilen (kesb) bir özellik ya da makam olarak gören anlayışlara karşı çıkmışlardır.³⁵⁵ Onlara göre peygamberlik makamı, çalışıp çabalamayla elde edilemeyecek derecede üstün ve tamamen ilâhî bir lütuf ve ihsanın sonucu olan bir yüce mertebedir.³⁵⁶ Peygamberlik, vahiy ve ilahi kitaplar, tamamen Allah vergisidir. Rahman'ın insanlara lütfettiği manevi bir hediye: mevhibe-i ilâhiyyedir.³⁵⁷ Nübüvvetin vehbî oluşunu savunanlar arasında da peygamberlik makamı ile peygamberin zâtı arasındaki ilişki durumuna göre iki görüş söz konusudur. Buna göre İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî (ö.478/1085), Seyfeddin Âmidî (ö.631/1233), Seyyid Şerîf Cürcânî (ö.816/1413) ve Sa'deddin Teftazânî (ö.792/1390) gibi birçok kelimciye göre peygamberlik tamamen ilâhî bir lütuftur ve peygamberliğin kişinin sahip olduğu bedenî ve ruhî özellikleriyle bir ilgisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla peygamberlik hususunda bu işe liyakatinden ve riyazet, zâtî istidat, fitrî safiyet vb. herhangi bir şekilde kesbinden söz etmek mümkün değildir. Tamamen dilediğini yapan Allah'ın rahmeti ve lütfu ile belirlenen bir makamdır.³⁵⁸ Ebü'l-Muîn en-Nesefî (ö.508/1115), Fahreddîn er-Razî (ö.606/1209), Abdülkerîm eş-Şehristânî (ö.548/1153) ve Nûreddîn es-Sâbûnî (ö.580/1184) gibi âlimler ise peygamber olarak seçilen kişilerin bedenî ve ruhî açıdan diğer insanlardan üstün bir şekilde yaratıldıklarını söyleyerek nübüvvet ile nebî arasında bir bağ kurmuşlardır.³⁵⁹ Bu konudaki ihtilafın sebepleri

³⁵² Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 47.

³⁵³ Bu konudaki görüşler için bkz.: Bayram, "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", 182-183.

³⁵⁴ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 25.

³⁵⁵ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 47.

³⁵⁶ Bayram, "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", 173.

³⁵⁷ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 47.

³⁵⁸ Bayram, "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", 173.

³⁵⁹ Bayram, "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", 174-175.

arasında insanların sahip oldukları ruhların ve nefislerin mâhiyet ve öz itibariyle eşit olup olmadığı konusundaki görüş ayrılığından da bahsedilebilir. Buna göre bir görüşe göre bütün ruhlar ve nefisler mâhiyet itibariyle eşittirler. Bu durumda peygamberliğin bazılarına verilmesi tamamen Allah'ın ihsanı ve lütfu olmaktadır. Diğer görüşe göre ise bütün ruhlar ve nefisler mâhiyet ve öz itibariyle farklıdır. Bu durumda da bazı nefisler cismânî bağlardan kurtulmuş ve ilâhî nurlarla parıldayan bir durumdadır. Ancak bu durumda olan nefisler (kimseler) vahiy ve risâleti kabul etmeye uygundur.³⁶⁰

İmam Mâtürîdî'nin nübüvvetin vehbîliği-kesbîliği meselesine yaklaşımına bakacak olursak ona göre nübüvvet kesbî olmayıp Allah'ın mutlak iradesiyle, kulları içinden dilediğini seçip görevlendirmesi neticesinde elde edilen bir makamdır. Ona göre bir insanda herhangi bir iktisâbî üstünlük olursa bir başkası da ondan daha fazlasına, en azından onun aynısına sahip olmak isteyecektir. Zira bu özellik insanın fitratında mevcuttur. Bu takdirde de peygamber ile peygamber olmayı birbirinden ayırt etmek mümkün olmayacaktır. Yine ona göre nübüvvet çalışarak elde edilseydi, diğer insanların engel olmaları sebebiyle peygamberler o mertebelere ulaşamazlardı. Bu yüzden İmam Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın, peygamber olmayan birisinin kimi özelliklerine güvenerek nübüvvet iddiasında bulunmasını engelleyeceğini söyler.³⁶¹

Ebü'l-Muîn en-Nesefî'ye göre de nübüvvet makamı kesbî değil, vehbîdir. Ona göre Allah Teâlâ, peygamberlik makamı için bir kulunu seçmeyi irade ettiğinde onlar arasından akıl, anlayış ve genel tavırları itibariyle seçkin olan kimseleri öne çıkarmış, cahil ve şerir olan kişileri bu makama getirmeyeceğini ifade etmiştir. Yine Allah Teâlâ, bu mertebeye yükseltip peygamber kılacağı kimselere bedenî ve ruhî bir üstünlük bahşetmiş, onları görevini yapma hususunda destekleyecek meziyetlerle donatıp eksikliklerden uzaklaştırmıştır.³⁶²

³⁶⁰ Yavuz, *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*, 28.

³⁶¹ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 148.

³⁶² Bayram, "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi", 173.

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin konuyla ilgili yaklaşımına baktığımızda ise ona göre de nübüvvet, kulun çalışması ve gayretiyle elde edilen bir makam olmayıp, Allah'ın kuluna bahşetmesiyle sahip olduğu bir makamdır. Ona göre nübüvvet, Allah Teâlâ'nın bir nimeti hatta nimetlerin en üstünü olup hiçbir nimetle asla eşdeğer değildir. Nitekim **“Bununla beraber Rabbinin nimetini (durmayıp minnetle, şükürle) söyle (anlat).”**³⁶³ ayetinin tefsirinde, ayetteki ‘nimet’in Allah'ın Hz. Muhammed (sav)’e verdiği nübüvvet makamı olduğunu, nübüvvet makamının ise nimetlerin en üstünü olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁴ Yine Nesefî nübüvvet makamının Allah'ın kullarına olan en büyük rahmeti-merhametinin eseri, ihsanı ve lütfu olduğunu vurgulayarak peygamberlik makamının üstünlüğüne ve yüceliğine dikkat çekmiştir. **“Kimi Yahûdiler de Allah'ı gereği gibi takdir edip tanımadılar. Çünkü “Allah hiçbir insana hiçbir şey indirmedir” dediler (...).”**³⁶⁵ ayetinin tefsirinde “Yani peygamberlerin gönderilişini ve Allah'ın onlara vahyini indirmesini inkâr ettiklerinde Allah'ın kullarına karşı merhametli ve şefkat sâhibi olduğunu gerektiği şekilde ve hakkıyla tanıyıp takdir etmediler. Halbuki peygamberlerin gönderilmesi ve Allah'ın onlara vahyi, Allah'ın kullarına olan en büyük rahmeti ve merhametinin eseri idi. Çünkü yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“Resûlüm! Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.”* (el-Enbiyâ 21/107)” ifadelerine yer vererek bu hususu dile getirmiştir.³⁶⁶ Ayrıca Nesefî **“O hâlde, sakın Allah'ın peygamberlerine verdiği sözden cayacağını sanma! Çünkü Allah, mutlak üstündür, kimsenin yaptığını yanma bırakmaz.”**³⁶⁷ ayetini tefsir ederken peygamberlerin Allah tarafından seçilen seçkin insanlar olduğunu ifade etmiştir.³⁶⁸ O, **“Kitap ehlinde olan kâfirler de başka şeyleri ilâhlaştıran müşrikler de Rabbiniz tarafından size herhangi bir**

³⁶³ ed-Duhâ 93/11.

³⁶⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/655; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/665. Nübüvveti nimet olarak ifade ettiği diğer ayetlerin tefsirleri için bkz.: Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/625 en-Neml 27/93; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/518 el-Kalem 68/1-2; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/385-386 et-Tûr 52/29; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/134 es-Sâffât 37/114.

³⁶⁵ el-En'âm 6/91.

³⁶⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/520; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 4/21. Ayrıca nübüvveti ihsan ve lütf olarak ifade ettiği diğer ayetlerin tefsiri için bkz.: Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/480 el-Cuma 62/4; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/390 el-Bakara 2/105; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/518 el-Kalem 68/1-2; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/165 İbrâhîm 14/1.

³⁶⁷ İbrâhîm 14/47.

³⁶⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/180; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/105.

hayrın (vahyin) indirilmesini arzu etmezler. Oysa Allah rahmet denilen vahyini dilediği kuluna tahsis eder. Allah büyük lütuf ve ihsan sahibidir.”³⁶⁹ âyetini açıklarken de Yahudi ve müşriklerin kendilerini vahye daha layık kimseler olarak gördüklerini, bu yüzden de haset edip çekememezlik ettiklerini ve vahiyden herhangi bir şeyin onlara inmesini ya da indirilmesini istemediklerini ifade ederek buna karşılık Allah Teâlâ’nın “وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ” / “Oysa Allah rahmet denilen vahyini dilediği kuluna tahsis eder.” (el-Bakara 2/105) buyurarak bunun peygamberliğe dilediği kimseyi tahsis edeceği, onların istedikleri şekilde olmayacağı anlamına geldiğini belirtmiştir. ³⁷⁰ Ona göre Allah Teâlâ peygamberlik makamına dilediği kimseyi seçer, nübüvveti dilediğine verir ve de iradesi doğrultusunda hikmetinin gerektirdiği kişiye verir. Nitekim **“O, Allah’ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sâhibidir.”**³⁷¹ âyetinin tefsirinde “Nübüvvet, Allah’ın lütfudur. Onu vermeyi istediği ve hikmetinin gerektirdiği kişiye (ya da kişilere) verir.”³⁷² ifadelerine yer vererek bu hususu vurgulamıştır. **“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.”**³⁷³ âyetini açıklarken de âyetin başında yer alan ve soru anlamına gelen hemzenin, inkâr için olduğunu, bunun cehalette üzerine olmayan, peygamberliğe kimin ehliyetli olabileceği ve seçimi, tercihi konusunda tahakkümde bulunanlara karşı şaşkınlığı ve hayreti ifade ettiğini belirterek böylece kimsenin böyle bir seçim haklarının olmadığı gerçeğini bu sorunun gösterdiğini söyler. **“Dünya hayatında onların geçimliklerini, geçinebilecekleri şeyleri -ki bu onların rızıklarıdır- aralarında biz paylaştırdık”** âyetin bu kısmının ise ‘onlara en basit olan şeylerini yani azıklarını bile aralarında biz bölüştürürken, hiç peygamberlik gibi bir üstün dereceyi onlara bırakır mıyız? Bu olacak bir şey mi? Ya da rızık bakımından kimilerine göre nasıl ki üstün kılmış isem, aynı şekilde peygamberliği de dilediğime tahsis etmekle üstün kılarım. Bunu size

³⁶⁹ el-Bakara 2/105.

³⁷⁰ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/118; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/390.

³⁷¹ el-Cuma 62/4.

³⁷² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/480; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/256.

³⁷³ ez-Zuhruf 43/32.

bırakacak değilim' anlamına geldiğini belirtir.”³⁷⁴ O, Allah'ın, insanların kendi talepleri ve beklentileri doğrultusunda istediği kişileri peygamberliğe seçmeyeceğini, nasıl ki rızık taksimini kendi iradesi doğrultusunda yapıyorsa aynı şekilde peygamberliğe seçeceği kişileri de kendi irade ve hikmetiyle belirlediğini vurgulamıştır. Bu noktada Neseî inkarcıların ifadelerine de yer vermiştir. **“İçlerinden bir adama, “İnsanları uyar ve iman edenlere, Rableri katında onlar için yüksek bir doğruluk makamı olduğunu müjdele” diye vahyetmemiz, insanlar için şaşılacak bir şey mi oldu ki, (peygamber onları uyarınca) o kâfirler, “Bu elbette apaçık bir sihirbazdır” dediler.”**³⁷⁵ âyetini tefsir ederken inkarcıların Hz. Muhammed (sav)'in peygamber olarak seçilmesini tahkir edip şaşkınlıklarını nasıl dile getirdiklerini ortaya koymuştur: “Özellikle bunların kendisi sebebiyle şaşkınlığa düştükleri şey, bu vahyin bir beşere, bir insana gelmesidir. Özellikle de büyük olarak kabul ettikleri liderlerinden herhangi birine değil de kabileleri içerisinde böyle basit birine vahyin gelmesine hayret etmektedirler. Çünkü bunlar kendi sakat düşüncelerine göre şöyle gerekçeler uyduruyorlardı ve diyorlardı ki: “Allah, Allah! Allah elçilik görevini verecek birini bulamadı da bula bula Ebû Tâlib'in yetimini mi buldu?” Aynı şekilde Hz. Peygamber (sav)'in onlara ölümden sonra diriltileceklerini hatırlatmasını, onları cehennem ateşiyle korkutup uyarmasını, cennetle müjdelemesini hep şaşkınlıkla karşıladılar. Halbuki bunların hiçbirisi hayret edilecek ve şaşkınlık gösterilecek şeylerden değildirler. Çünkü toplumlara ve milletlere gönderilen peygamberlerin hepsi yine onların içinden olan onlar gibi kimselerdi. Bir de herhangi bir yetim veya yoksulu peygamber olarak gönderilmesi de hayret uyandıracak bir durum değildir. Çünkü Yüce Allah, peygamberliği, ancak onun sebep ve şartlarını taşıyanlara verir, peygamberlik için bunları seçip tercih eder. Dünyadaki zenginlikler, ileri düzeyde bir yerler edinmiş olmak, peygamber olmanın sebep ve şartlarından değildir.”³⁷⁶ Neseî, Ebû'l-Muîn en-Neseî ve Sâbûnî'nin izinden giderek peygamber olarak seçilen kişilerin bedenî ve ruhî açıdan diğer insanlardan üstün bir şekilde yaratıldıklarını söylemiş, nübüvvet ile nebî arasında bir bağ kurmuştur. **“(Ey Resulüm!) De ki: “Allah bizim de Rabbimiz, sizin de Rabbiniz iken O'nun hakkında siz kendinizce**

³⁷⁴ Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/271; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 9/352.

³⁷⁵ Yûnus 10/2.

³⁷⁶ Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/5-6; Ebû'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 5/128.

birtakım deliller ileri sürerek bizimle tartışmaya mı girişiyorsunuz? Bizim yaptıklarımız bize aittir, sizin de yaptıklarınız size aittir. Biz Allah’a samimiyet ve içtenlikle bağlı kalanlarız.³⁷⁷ âyetinin tefsirinde de peygamberlerin burada Allah’ın birliğini kabullenip buna ihlâs ve samimiyetle sarılarak iman ile bağlı kalanlar olduklarını dile getirdiklerini, inkarcıların ise Allah’a ortak koştuklarını, dolayısıyla da ihlâs sahibi olanların elbette ikrama daha lââyık olduklarını ve de başkalarından daha çok peygamberliğe müstahak olduklarını dile getirir.³⁷⁸ Ayrıca yukarıda zikrettiğimiz Yûnus Sûresi’nin 2. âyetinin tefsirinde Allah Teâlâ’nın, peygamberliği, ancak onun sebep ve şartlarını taşıyanlara verdiğini, peygamberlik için bunları seçip tercih ettiğini; dünyadaki zenginliklerin, ileri düzeyde bir yerler edinmiş olmanın, peygamber olmanın sebep ve şartlarından olmadığını ifade ettiğini belirtmiştik. Yani ona göre Allah Teâlâ peygamberliği dilediği kimselere verdiği gibi buna ehil olan, liyakat sahibi kimselere vermiştir ki onlar da yaşantıları itibariyle bunu hak edecek derecede takva ve ihlas sahibi kimselerdi. Nitekim ***“Sâlihlerden bir peygamber olarak ona İshak’ı müjdeledik. Kendisini ve İshak’ı mübarek kıldık. İkisinin soyundan da iyi olan da vardır, açıktan açığa kendisine zulmeden de vardır.”***³⁷⁹ âyetini açıklarken her peygamberin sâlihlerden olmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir.³⁸⁰ Ayrıca ***“Âhiret de dünya da Allah’ındır.”***³⁸¹ âyetinin tefsirinde ise dünya ve âhiretin Allah’ın mülkünde olduğunu, her ikisinde de hükmün O’na ait olduğunu, dolayısıyla da peygamberlik ve şefaât yetkisini isteyene değil, dilediğine ve râzı olduğu kimselere verdiğini ifade ederek bu hususu vurgulamıştır.³⁸² ***“Mûsâ da dedi ki: “Katından kimin hidâyet getirdiğini ve bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir. Şüphesiz zalimler kurtuluşa eremezler.”***³⁸³ âyetinin izahında ***“Mûsâ da dedi ki: “Katından kimin hidâyet getirdiğini ve bu yurdun (güzel) sonucunun kimin olacağını Rabbim daha iyi bilir.”*** Yani kimin en büyük felâhta olacağını ve kimi peygamber kılacağını, buna kimin

³⁷⁷ el-Bakara 2/139.

³⁷⁸ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/135; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/447.

³⁷⁹ es-Sâffat 37/111-112.

³⁸⁰ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/133-134; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/594.

³⁸¹ en-Necm 53/25.

³⁸² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/393; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/40.

³⁸³ el-Kasas 28/37.

ehil olup olmadığını en iyi olarak Rabbim bilir. Kimi hidâyetle göndereceğini, kime en güzel son vadettiğini en iyi olarak bizzat Rabbimin kendisi bilir. Eğer sizin ileri sürdüğünüz gibi büyü yapan bir sihirbaz olsaydı, kendiliğinden böyle bir sihri uydursaydı, Allah (celle celâlühü), onu peygamberliğe ehil görmezdi ve peygamber kılmazdı. Çünkü Allah (celle celâlühü), hikmet sâhibidir, hiçbir şeye muhtaç değildir, büyüden ve sihirden müstağnidir. Bu itibarla Allah (celle celâlühü), yalancıları peygamber olarak göndermez” ifadeleriyle de bu yaklaşımını dile getirmiştir.³⁸⁴ Son olarak Nesefî, **“Süleyman Dâvud'a vâris oldu ve dedi ki: “Ey İnsanlar! Bize kuş dili öğretili ve bize her şeyden (nasip) verildi. Şüphesiz bu apaçık bir lütûftur.”**³⁸⁵ âyetini açıklarken peygamberliğin ne kesbedilen bir makam olduğunu ne de miras kalan bir makam olduğunu zikretmiştir.³⁸⁶ Zira **“Ki (o) bana ve Yakûboğullarına mirasçı olsun. Rabbim, onu beğendiğin bir insan yap.”**³⁸⁷ âyetinin “Bana, ilmî yönden de nübüvvet yönünden de Ya'kûboğullarına mirasçı olan bir çocuk lütfet.” anlamına geldiğini, nübüvvet vâris olmanın ise, onun vahyedilmeye uygun olması demek olduğunu, yoksa nübüvvetin miras bırakılması anlamına gelmediğini söyler.³⁸⁸

4. PEYGAMBERLERİN BEŞER OLMALARI

Nübüvvet ile ilgili hususlardan birisi de peygamberlerin beşeriyeti meselesidir. İmam Mâtürîdî'ye göre Kur'ân'da peygamberlerin beşer türünden gönderilmesi insanlara bir lütuf olarak nitelendirilmiştir. Çünkü her varlık kendi türüyle uyur; kişi, melek ve cin gibi başka türlerden olan varlıkları, onları görememe sebebiyle, tanıma kabiliyetinden yoksundur. Ayrıca peygamberler insan türünden gönderilmiş olmasalardı, doğrulukları ve güvenilirlikleri de anlaşılmayacaktı.³⁸⁹ Yani ona göre her varlık kendi türünden bir varlıkla ülfet eder, kaynaşır. Başka bir cinsle bu mümkün olmaz. Bu yüzden de insanların kalplerini birbirine ısındırıp birleştirmek ve aralarındaki ihtilaflarını gideren bir dine çağırarak üzere beşer türünden peygamberler gönderilmiştir.³⁹⁰ Nûreddin es-Sâbûnî de

³⁸⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/643; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/84.

³⁸⁵ en-Neml 27/16.

³⁸⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/595; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/540.

³⁸⁷ Meryem 19/6.

³⁸⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/327; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/510.

³⁸⁹ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 69-70.

³⁹⁰ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 69-70.

bir başka açıdan yaklaşarak peygamberlerin insanî ihtiyaçlar ve beşerî sıkıntılarda kavimleriyle aynı özelliklere sahip olduklarını, Allah Teâlâ'nın [insanların,] peygamberlerin ilah olduklarını zannetmesinler diye şöyle buyurduğunu aktarır: *"Onları yiyip içmez bir beden kılmadık", "De ki: Ben sizin gibi bir beşerim."* Bunun sebebinin ise onların, peygamberlerin durumlarının yüceliğini ve makamlarının büyüklüğünü görüp de Hz. İsa (a.s.)'ya yaptıkları gibi yapmamalarını sağlamak ve peygamberler [Allah'a] ibadet ederken katlandıkları sıkıntılar noktasında [kendi cinslerinden oldukları için insanları] ilzam edebilmek olduğunu söyler.³⁹¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye baktığımızda o, Kur'an-ı Kerim'de sık sık vurgu yapılan peygamberlerin beşer olduklarına yönelik ayetleri tefsir ederken Mâtürîdî'nin değindiği noktaya vurgu yapmış, onların insan olduklarını, evlenip çocuk sahibi olduklarını, çarşı pazarda gezdiklerini ifade etmiştir. Nitekim ***"Andolsun senden önce de peygamberler gönderdik ve onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber için mûcize getirme imkânı yoktur. Her müddetin (yazıldığı) bir kitap vardır."***³⁹² âyetini tefsir ederken "Yani senden önceki peygamberler de kadınlarla evlenmişler ve onlar da çocuk sâhibi olmuşlardı. Peygamber olmak, evlenmemek demek değildir. O da bir insandır, bütün insanların evlenip çocuk sâhibi oldukları gibi peygamberler de bu kanuna tâbidirler"³⁹³ demiştir. Yine ***"Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de yemek yerler, çarşılarda dolaşırlardı, sizin bir kısmınızı, diğer kısmınıza imtihan (vesilesi) kıldık. (Bakalım) sabredecek misiniz? Rabbin her şeyi hakkıyla görmektedir."***³⁹⁴ âyetinin "senden önce hiçbir peygamber göndermedik ki onlar yemesinler ve çarşıda dolaşmasınlar" manasına geldiğini söylemiştir.³⁹⁵ Ayrıca Nesefî, peygamberlerin içinde bulundukları ümmetleri arasından onlara gönderildiklerini ifade etmiş, inkarcıların telakkisinde ise elçilerin meleklerden olması gerektiği şeklinde bir beklentilerinin olduğunu, beşer olarak gönderilen elçileri ise şaşkınlıkla karşıladıklarını ve yadırgadıklarını söylemiştir. ***"O gün her ümmetin içinden kendilerine birer şâhit göndereceğiz. Seni de hepsinin üzerine şâhit olarak getireceğiz. Ayrıca bu Kitâb'ı da sana, her şey için bir açıklama, bir hidâyet ve rahmet kaynağı ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."***³⁹⁶ âyetinin tefsirinde "O gün her ümmetin

³⁹¹ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 22; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kırılcım, 37.

³⁹² er-Ra'd 13/38.

³⁹³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/158; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/39-40.

³⁹⁴ el-Furkân 25/20.

³⁹⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/531; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/391.

³⁹⁶ en-Nahl 16/89.

içinden kendilerine -peygamberlerini aleyhlerine- birer şâhit -olarak- göndereceğiz.” Çünkü ümmetlerin peygamberleri, onlardan ve onların içinden olan kimselerdir” ifadeleri ile izah ederek bu hususu dile getirmiştir.³⁹⁷ Nesefî **“Zaten, kendilerine hidâyet rehberi geldiğinde, insanların (buna) inanmalarını sırf, “Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?” demeleri engellemiştir.”**³⁹⁸ âyetini tefsir ederken Mekke halkının kendilerine hidayet rehberi olarak Kur’ân ve peygamber geldiğinde onların bunlara inanmalarını engelleyen sebebin **“Allah, peygamber olarak bir beşeri mi gönderdi?”** şeklindeki söylemleri olduğunu, Allah Teâlâ’nın ise hikmetinin bir gereği olarak insanlara peygamber olarak meleği göndermeyeceğini, melekleri ise ancak kendisi gibi melek olanlara ve peygamberlere elçi olarak gönderdiğini ifade etmiştir. Nesefî de İmam Mâtürîdî gibi Allah Teâlâ’nın insan türüne elçi olarak bir insan göndermesini Allah’ın hikmetinden saymıştır. Zira **“(Ey Resûlüm! Onlara şunu) söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş gezip dolaşan melekler olsaydı, elbette onlara gökten, peygamber olarak bir melek gönderirdik.”**³⁹⁹ âyetinin tefsirinde bu hususu vurgulamıştır. Buna göre: “Ey Resûlüm! Onlara şunu söyle: Eğer yeryüzünde yerleşmiş -tıpkı insanlar gibi karar kılmış, burada yerleşmiş ve onlar gibi ayakları üzerinde- gezip dolaşan -kanatlarıyla göğe uçmayan ve oradakilerden bir şeyler dinleyip duymayan, Allah’ın ilminin gerektirdiği şeyleri de bilmeyen- melekler olsaydı, elbette onlara gökten, -kendilerine hayır öğreten ve onları doğru yola yönlendiren- peygamber olarak bir melek gönderirdik. Ancak insanlar mevzubahis olduğunda, melek ancak onların içinden peygamber olarak seçilmiş olan kimselere gönderilir. Seçilen bu peygamber de onların davetiyle ilgili görevlerini yapar ve insanları irşat eder” demiştir.⁴⁰⁰ Ayrıca Nesefî, **“Bunun üzerine kavminin ileri gelen kâfirleri (şöyle) dedi: “Bu da sizin gibi insandan başka bir şey değildir. Size üstün gelmek istiyor. Eğer Allah (elçi göndermek) dileseydi, melekleri indirirdi. Biz ilk babalarımızdan böyle bir şey işitmedik.”**⁴⁰¹ âyetini açıklarken inkarcıların önde gelenlerinin avam tabakasına “Bu da sizin gibi yiyor, içiyor. İnsandan başka bir şey değil o. Eğer Allah elçiler göndermeyi dileseydi melekleri gönderirdi. İnsanların elçi olarak gönderildiğini ya da bize emrettiğini şu tevhidi ve tanrılarımızı kötülemeyi ilk babalarımızdan işitmedik” diyerek elçinin beşer değil de meleklerden olması ile ilgili

³⁹⁷ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/229; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/256.

³⁹⁸ el-İsrâ 17/94.

³⁹⁹ el-İsrâ 17/95.

⁴⁰⁰ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/278; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/399-400.

⁴⁰¹ el-Mü’minûn 23/24.

beklentilerini ifade etmiş, bu tarz beklenti içine giren insanların şaşılacak insanlar olduğunu söylemiştir. Zira onlar taşın tanrılığını kabul ediyorlar da insanın elçiliğini kabul etmiyorlar.⁴⁰² Bu noktada Nesefî'nin temas ettiği diğer bir husus da melek ve cinlere gönderilen elçiler meselesidir. O, yine ayetlerden hareketle bu meseleyi izah etmektedir. **“Ey cin ve insanlar topluluğu! Kendi içinizden size âyetlerimi anlatan ve bu gününüzle karşılaşacağınıza dair sizi uyaran peygamberler gelmedi mi? (...)”**⁴⁰³ âyetini tefsir ederken insanlara kendi içlerinden peygamber gönderildiği gibi cinlere de kendi içlerinden peygamber gönderildiğini söylemiş, ancak bu konuda ihtilaf olduğundan bahsederek cinlerin elçilerinin bizim peygamberimizin de olabileceğini belirtmiştir. Nesefî'nin ifadeleri şu şekildedir: “Dahhak'tan gelen rivâyete göre, tıpkı insanlara onların kendi içlerinden elçiler gönderildiği gibi, cinlere de kendi içlerinden peygamberler gönderilmiştir. Çünkü insanlar, ancak kendi hemcinsleriyle uyum sağlayabilirler. Kaldı ki nassın zahiri de zaten bunu gösteriyor. Fakat kimi ilim adamları da peygamberler yalnızca insanlardan gönderilmişlerdir, düşüncesini savunmuşlardır. Ancak burada şöyle deniliyor: *“Sizden, sizin içinizden peygamberler”* Mademki Rabbimiz bu ifadesinde cinlerle insanları birlikte zikretmiş ve her ikisine birden böylece seslenmiş, O hâlde onlardan da peygamberlerin gönderildiği fikri de doğrudur. Evet eğer her ikisinden birinden geleceği ifade olursa da böyle. Nitekim Yüce Mevla şöyle buyuruyor: *“İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir. Aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar... İkisinden de inci ve mercan çıkar.”* (er-Rahmân 55/19-20,22) Ya da cinlerin elçileri bizim peygamberimiz de olabilir. Çünkü Yüce Allah şöyle buyuruyor: *“Kur’ân okunması bittiğinde uyarıcılar olarak cinler kavimlerine döndüler.”* (el-Ahkâf 46/29)’⁴⁰⁴ Nesefî aynı şekilde meleklerden de peygamberler olduğunu, Allah’ın peygamberlerinin melek ve insan olarak iki kısım olduğunu ifade etmiştir. Nitekim **“Allah meleklerden ve insanlardan peygamberler seçer. Şüphesiz Allah her şeyi işitendir, görendir.”**⁴⁰⁵ âyetini izah ederken “Meleklerden olan peygamberler Cebrâîl, Mikail, İsrâfil ve diğerleridir. İnsanlardan olan peygamberler İbrâhîm, Mûsâ, İsâ, Muhammed ve diğerleridir. -Allah’ın selâmı üzerlerine olsun- Bu insanlardan peygamber olacağını kabul etmeyenlere cevaptır. Ayrıca Allah’ın peygamberlerinin melek ve insan

⁴⁰² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/464-465; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/252.

⁴⁰³ el-En'âm 6/130.

⁴⁰⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/537-538; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 4/72.

⁴⁰⁵ el-Hac 22/75.

olarak iki kısım olduğunu açıklamaktadır. Denildi ki: “Bu âyet “*Kur’ân aramızdan buna mı indirildi*” dedikleri vakit indi. Şüphesiz ki Allah onların sözünü işitendir. Elçiliği için seçtiği kişiyi görendir. Ya da peygamberlerin, akılların kabul ettiği hususlardaki sözlerini işitendir, milletin ret ve kabul hususundaki hallerini görendir” ifadelerine yer vermiştir.⁴⁰⁶

5. PEYGAMBERLERİN ÜSTÜNLÜĞÜ

5.1. Peygamberlerin-Meleklerin-İnsanların Birbirlerine Üstünlüğü

Nübüvvet başlığı altında tartışılan bu meselede görüş ayrılıkları vardır:

Mu’tezile, meleklerden olan elçilerin bütün insanlardan; yani insanlara gönderilen peygamberlerden ve diğer insanların tamamından üstün olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre onların sıralaması şöyledir:

Melekler> Peygamberler dâhil tüm insanlar

Şîa’ya göre Hz. Peygamber (sav), diğer nebîler, resûller ve hüccetler (imamlar), meleklerden daha üstündür. Allah, Adem’i yaratacağını bildirdiğinde meleklerin söyledikleri, Adem’in onlardan daha üstün olmasından dolayı idi. Onlara göre Allah, Hz. Muhammed (sav) ve imamlardan daha üstün bir varlık yaratmamıştır. Onların sıralamaları:

Peygamberler ve İmamlar> Melekler

Hasen b. Fadl el-Becelî dışında Ehl-i Hadis de nebîlerin meleklerden üstün olduklarını kabul etmiştir. Onlara göre ise sıralama: Peygamberler> Melekler

Ehl-i Sünnet’e göre de nebîler meleklerden üstündür. Nitekim Eş’arîler insandan olan peygamberlerin, melek peygamberlerden üstün olduğunu ama bunun dışında umum meleklerin de umum insanlardan üstün olduğunu söylerlerken, Mâtürîdîler ise insanlardan olan peygamberlerin meleklerden üstün olduğunu; meleklerin Cebrâîl gibi resûllerinin ise, insan peygamberlerin dışındaki tüm insanlardan üstün olduğunu; mü’min

⁴⁰⁶ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/455-456; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/235.

ve muttaki olan insanların da melek resûllerin dışındaki tüm meleklerden üstün olduğunu kabul etmişlerdir.⁴⁰⁷ Buna göre:

Eş'ârilerin sıralaması: İnsan Peygamberler> Melek Peygamberler

(Bunlar dışında) Umum Melekler> Umum İnsanlar

Mâtürîdîlerin sıralaması ise: İnsan Peygamberler> Tüm Melekler

Melek Peygamberler> Peygamberler dışındaki tüm insanlar

Muttaki İnsanlar> Melek peygamberler dışındaki tüm melekler

Mâtürîdîlere göre Allah'ın meleklerle Hz. Âdem (a.s.) için secde etmelerini emretmesi, bu üstünlüğe delildir. Zira secde edilen (mescûd leh) secde edenden üstündür, havassın (insanların resûllerinin) havassa (meleklerin resûllerine) üstünlüğü sabit olunca da avamın (insanların) avama (meleklerle) üstünlüğü de sabit olur.⁴⁰⁸

Ebü'l-Berekât en-Nesefî bu konuda da Mâtürîdî çizgisinden ayrılmamıştır. Ona göre insanlığın en özel kesimi (havas) olan tüm peygamberler Cebrâîl, Mîkâîl, Azrâîl vd. gibi meleklerin en özel olanları (havas) olan melek peygamberlerden üstün bir konuma sahiptir. Meleklerin havâssı da insanlardan iman etmiş (mü'min) olanlardan daha üstündürler. İnsanların mü'min olan avam/sıradan tabakası ise meleklerin avam tabakasından daha üstün konuma sahiptir. O bu şekildeki taksimatı yaptıktan sonra insanların meleklerden üstün oluşunu insanın ve meleklerin yaratılış özelliklerinden hareketle delillendirmeye çalışır. Ona göre insanlar heva ve nefis sahibi olarak yaratılmışlardır. İnsanlar heva ve nefislerine uyma imkanları bulunmalarına rağmen Allah'ın rızasını kazanmak için heva ve nefislerine uymayıp bunları alt edebilmişlerdir. Peygamberler ise insan olmalarına rağmen ismet (günahtan mâsum olmaları) sıfatına sahip olduklarından bu açıdan meleklerle benzerler. Ancak peygamberler, beşer olmaları hasebiyle nefsânî arzu ve isteklerinin, bedenî taleplerinin önüne geçmeleri sebebiyle meleklerden üstün olmuşlardır. Çünkü peygamberlerin Allah'a olan itaatleri meleklerle kıyasla çok daha ağırdır, zordur. Bu zorluğun sebebi ise insanın önünde pek çok engellerin olmasıdır. Halbuki melekler böyle değildir. Onlar zaten fitratları-yaratılışları

⁴⁰⁷ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 75-76.

⁴⁰⁸ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 75.

gereği Allah’a itaat eder bir şekilde yaratılmışlardır. Neticede de insanlar daha fazla sevaba sahip olmuşlardır.⁴⁰⁹

Nesefî ayrıca Mu’tezile mezhebinin *“Ne Mesîh ve ne de Allah'a yakın melekler, Allah'ın kulu olmaktan geri dururlar. O'na kulluktan geri durup büyüklenen kimselerin hepsini (Allah) yakında huzuruna toplayacaktır.”*⁴¹⁰ âyetine dayanarak meleklerin tüm insanlardan üstün olduklarını savunduklarını söyler. Buna göre onlar “Yükseliş ancak aşağıdan yukarıya doğru söz konusudur. Meselâ, filân kimse bana hizmetten kaçınmadığı gibi, babası da bundan kaçınmaz, denilir, fakat kölesi (işçisi) de bundan kaçınmaz denmez. Çünkü böyle bir ifade güzel olmaz ve yakışık almaz. Buna göre, وَلَا الْمَلَكَةُ الْمُقَرَّبُونَ *“Ne de Allah’a yakın (mukarreb) melekler”* kavli, yani derece ve değer bakımından onlardan daha üstün olanları da Allah'a kul olmaktan kaçınmazlar, büyüklük taslamazlar, demektir. Çünkü bunun böyle olduğuna özellikle en yakın meleklerin de burada zikredilmesi gerçeği delalet eder, bu yüzden de ifade dikkate alındığında değer bakımından mukarreb melekler peygamberlerden dolayısıyla da tüm insanlardan üstün olmaktadır” şeklinde iddialarını delillendirmeye çalışırlar. Nesefî Mu’tezile’nin bu iddialarına cevap olarak, onların söyledikleri gibi sıralama itibariyle ikincinin (mukarreb melekler) birinciden daha efdal olduğunu kabul ettiklerini söylemiş, ancak bunun üzerinde tartışılan konuyla alakasının olmadığını ifade etmiştir. Çünkü âyetin bütün mukarreb meleklerin Hz. İsa’dan daha efdal olduğuna delalet ettiğini, bütün mukarreb meleklerin de insanlardan olan bir elçiden daha üstün olduğunu kabul ettiklerini belirtmiştir. Ki Ehl-i Sünnet’ten bazı kimselerin de bu görüşte olduğunu söylemiştir. Ancak Nesefî bu noktada burada söylenmek istenen şeyin farklı olduğunu söyleyerek, buradaki efdaliyet hususunu izah etmeye çalışmıştır. Ona göre meleklerin insanlardan daha üstün kabiliyette olmaları, Levh-i Mahfûz’daki bilgilere sahip bulunmaları, doğurmaktan ve evlenmekten beri (uzak) olmalarına yani beşerde var olan bu manadaki özelliklerin onlarda bulunmamasına rağmen onlar Allah’a ibadet ve itaatten kaçınmamışlar, herhangi bir büyüklük sergilememişlerdir. Bu durumda bir başkasından dünyaya gelen, güçlü olanlara karşı güç yetiremeyen, onların bildiklerini bilmeyen bir kimse ile bunlar nasıl bir olur? Bu, olacak şey değildir. Çünkü insanlar meleklerin sahip oldukları güce sahip değiller, onların sahip oldukları ilimlere de sahip değiller. Nasıl olur

⁴⁰⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/420 en-Nisâ 4/172.

⁴¹⁰ en-Nisa 4/172.

da melekler kulluktan kaçınmazken, insanlar kaçınmış olsun? İşte bu durum, yani büyük bir güce, genişçe bir bilgi dağarcığına sahip olmak, farklı bir yaratılışla yaratılmış olmak ahmaklığa götürebiliyor. Meselâ Hristiyanlar gibi. Bunlar Hz. İsa (aleyhi's-selâm)'dan bu yönleri itibariyle kul olma özelliğini ortadan kaldırmışlar ve ona ilahlık vasfını vermişlerdir. Çünkü Hristiyanlar bakmışlar ki; Mesih İsa (aleyhi's-selâm) babasız olarak bir anneden dünyaya geliyor, kendisi anadan doğma körleri, abraş (alaca) hastalığına yakalanmış olanları iyileştirerek sağlıklarına kavuşturuyor, ölüleri diriltiyor, evlerinde neleri yiyip içtiklerini neleri saklayıp depoladıklarını haber veriyor, işte bu özellikleri sebebiyle onu kul olmaktan ayrı tutmuşlar ve ona ilahlık vasfını vermişlerdir. Bu kimselere şöyle denilir; sizin saydığınız bu özelliklerin en mükemmeli İsa Mesih (aleyhi's-selâm)'de değil de melekler de vardır. Buna rağmen melekler Allah'a kul olmaktan ötürü büyüklük taslamamışlar ve onlar bunu en büyük şeref kabul etmişlerdir. O hâlde Mesih İsa (aleyhi's-selâm) bir takım farklı niteliklere sahiptir diye neden Allah'a kul olmaktan büyüklenip kaçınsın ki? Böylece Neseî âyetin işaret ettiği hususun Mu'tezile'nin kendine dayanak oluşturmaya çalıştığı bu meseleden farklı bir noktaya işaret etmekte olduğunu dile getirmiştir.⁴¹¹

Ayrıca Neseî, ***“Yoksa sen onların çoğunun gerçekten söz dinleyeceğini yahut akıllanacağını mı sanıyorsun? Gerçekte onlar, hayvanlar gibidir. Hatta onlar yolca daha sapıktırlar.”***⁴¹² âyetini tefsir ederken “Melekler, ruh ve akıldan; hayvanlar, nefis ve hevadan ibârettir. İnsanlar ise imtihan sebebiyle bütün bu hasletlerin toplandığı yerdir. Dolayısıyla, insanda, nefis ve heva galip gelirse hayvanlar ondan üstün olur. Ruh ve akıl galip gelirse, o melâike-i kiramdan üstün olur.” şeklindeki ifadelere yer vererek bu hususa dikkat çekmiştir.⁴¹³ ***“Babacığını, Allah tarafından sana azap dokunup da şeytanın yakını olmandan korkuyorum.”***⁴¹⁴ âyetinin tefsirinde ise peygamberlerin makam itibariyle yaratılmışların en üstünü olduğunu belirtmiştir.⁴¹⁵

⁴¹¹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/419-420; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 3/246-247.

⁴¹² el-Furkân 25/44.

⁴¹³ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/540; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 7/32.

⁴¹⁴ Meryem 19/45.

⁴¹⁵ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/338; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 6/536.

5.2. Peygamberlerin Birbirlerine Üstünlüğü

Peygamberlerin birbirlerine üstünlüklerinin olup olmadığı konusuna Ebü'l-Berekât en-Nesefî iki şekilde yaklaşmaktadır. Nesefî *“İşte böylece peygamberlerden kimini ötekilerine üstün kıldık. Allah onlardan kimisiyle konuşmuş ve kimilerini de derecelerle yükseltmiştir. Meryem oğlu İsa'ya apaçık belgeler verdik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile güçlendirdik. Eğer Allah dileseydi o peygamberlerden sonra gelen toplumlar, kendilerine gelen apaçık mucizelerden sonra savaşmazlardı. Ama onlar anlaşmazlığa düştüler. Dolayısıyla onlardan kimisi iman etti, kimisi de kâfir oldu. (Bütün bunlara rağmen) Allah dileseydi onlar savaşmazlardı. Fakat Allah dilediğini yapar.”*⁴¹⁶ âyetinin tefsirinde “تِلْكَ الرُّسُلُ / O peygamberler” ifadesiyle bu sûrede söz konusu edilen peygamberlerden, Hz. Âdem (a.s)’den tutun ta Hz. Dâvud (a.s) peygambere kadar haklarında bilgi verilen peygamberler ya da Resûlullah (sav)’ın bilgisi dahilinde bulunan peygamberlerin söz konusu edildiğini belirtmiş, فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ / “Kimini kiminden üstün kıldık” ifadesinin de peygamberlerin peygamberliklerinin ötesinde birtakım özellikleriyle ve meziyetleriyle birbirlerine üstün kılındıkları anlamında olduğunu belirtmiştir. Ona göre peygamberlerin hepsi, tıpkı mü'minlerin iman noktasında eşit olmaları gibi onların da risâlet noktasında, risâlet görevlerinde eşit olduklarını söyler. Nesefî bu açıdan birbirlerine üstünlüklerinin olmadığını ifade etmektedir. Zira peygamberler Allah'tan aldıkları vahiyleri insanlara ulaştırma ve emirlerini yerine getirme konusunda aynı vazifeyi, tevhide davet etme vazifesini îfa etmişlerdir. Ancak o, onların bu açıdan eşit olduklarını ancak bir başka açıdansa eşit olmadıklarını, kiminin kiminden daha üstün olduklarını söylemiştir. Ona göre mü'minler nasıl ki iman etme dışında taatleri ve amelleri yerine getirme yönünden farklılık gösteriyorlarsa, peygamberler de bu şekildedir. Zira ortak amaçları insanlara hakikatleri ulaştırmak olmasına rağmen onların yaşayışları, amelleri, ortaya koydukları mücadeleler farklı farklı olmuştur. Nitekim ona göre Allah Teâlâ bu gerçeği, Allah onlardan kimisiyle -Meselâ Hz. Mûsâ ile, arada herhangi bir elçi olmaksızın doğrudan- konuşmuş ve kimilerini de derecelerle yükseltmiştir, diyerek açıklamıştır.⁴¹⁷ Sâbûnî de bu âyetin peygamberlerin bazılarının bazılarından üstün olduğuna delalet ettiğini söylemiş, Ebü'l-Hasan el-Beşâgarî'den iktibasla Müslümanların, peygamberlerin mertebelerini ayırmakla meşgul

⁴¹⁶ el-Bakara 2/253.

⁴¹⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/208; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 2/120-121.

olmalarının güzel bir meşguliyet olmadığını, ancak icmâlî olarak resûllerin nebîlerden; resûllerin bazısının da bazısından üstün olduğunun söylenebileceğini, bu üstünlüğün ise bi'set ve irsâl noktasında olmayacağını belirtmiştir. Nitekim Hz. Peygamber (sav)'in "Kardeşlerim resûllere salât edin. Zira onlar benim gönderildiğim gibi gönderilmiştir" ifadesinden dolayı söz konusu mesele hakkında bize gerekenin, peygamberlere iman umdesine zeval getirmeyecek seviyede onları bilmemiz olduğunu aktarmıştır. Çünkü ona göre peygamberlerin Allah katındaki makamlarına vâkıf olmanın hiçbir yolu yoktur. Zira onların sırları gizli olup, zorunlu olarak değil ilâhî takdirle [onların sırları] âlemin [bilgisinden] çekilmişlerdir.⁴¹⁸

Peygamberlerin birbirlerine üstünlüğü meselesinde bir de karşımıza "ülü'l-azm" kavramı çıkmaktadır. Ülü'l-azm, 'sahip olanlar' anlamındaki ülü ile 'sabırlı, dayanıklı ve kararlı olmak; sabır, kararlılık' manasındaki azm kelimesinin oluşturduğu terkip olup 'Sabırlı, gayretli ve kararlı olanlar' demektir.⁴¹⁹ Kur'ân'da bu ifade "*Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret*"⁴²⁰ ayetinde geçmektedir. Ülü'l-azm peygamberlerin Ahzâb sûresi 7. âyetinden hareketle beş tane olduğu ifade edilir. Bunlar: Hz. Muhammed, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ (aleyhimü's-selâm) peygamberlerdir.⁴²¹ Nesefî de "*Hani biz peygamberlerden söz almıştık, senden, Nûh'tan, İbrâhîm'den, Mûsâ'dan ve Meryem oğlu Îsâ'dan (evet) biz onlardan pek sağlam bir söz aldık.*"⁴²² âyetinin tefsirinde bu atıf zincirinin, onların faziletlerini açıklamak için olduğunu, çünkü onların ülü'l-azm peygamberler olduğunu ve onların şeriat sahipleri olduklarını söylemiştir. Ona göre Hz. Muhammed (sav) onların en üstünü olduğundan âyette onlardan önce zikredilmiştir. Böyle olmasaydı, zamanı önce olan önce zikredilirdi.⁴²³ Ayrıca ona göre Allah'ın onu, evrensel olarak tüm insanlığa ve cinlere peygamber olarak göndermesi, Hz. Peygamber (sav)'e binlerce denilebilecek manada çok mûcizeler verilmiş olması, ki ondan önceki hiçbir peygambere bu manada mûcize verilmiş değildir, bu mûcizelerin en büyüğü ve de dünya durdukça yeryüzünde her daim var olacak olan Kur'ân mûcizesinin ona verilmesi onun tüm peygamberlerin en üstünü

⁴¹⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 25-26; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım, 40-41.

⁴¹⁹ Topaloğlu-Çelebi, "Ülü'l-azm", 332.

⁴²⁰ el-Ahkâf 46/35

⁴²¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/319-320.

⁴²² el-Ahzâb 33/7.

⁴²³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/18; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/312.

olduğuna delildir.⁴²⁴ Sâbûnî de insanların Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bütün insanlardan üstün olduğu noktasında aynı fikirde olduklarını belirterek O'nun üstün olma yönlerine değinir. Buna göre, Allah Teâlâ, Hz. Peygamber (sav)'i, diğerkavimlerin başına gelen yerin dibine geçirilme, [başka hâle] dönüştürölme, çığlık ve taş yağmasıyla helak olmak hususlarında insanların güven kaynağı hâline getirmiştir. Nitekim Allah Teâlâ'nın "*Sen içlerinde olduğuça Allah onlara azap etmez*" kavlı celîli anılan durumu sabit hâle getirmektedir.⁴²⁵ Yine "*Ey peygamber! Sana tabi olan müminlerle beraber Allah sana yeter*" âyetince Allah'ın Hz. Peygamber (sav)'e ve kıyamete değin ona tâbi olanlara yardım etme noktasında kâfi geleceğinin belirtilmesi, Allah Teâlâ'nın geçmiş ümmetlerde, onun olmadığı asırlarda ve nebîler, resuller ve mukarrabîn melekler arasındaki kitaplarda onun şânını yüceltmesinde hatta kelime-i şahadette ve ezanda onun ismini kendi ismiyle zikrederek şânını yüceltmesinde de O'nun üstünlüğü zikredilmektedir. Binaenaleyh Allah Teâlâ "*Benim ismim ancak senin isminle birlikte zikredilir*" buyurmuştur.⁴²⁶ Ayrıca bütün peygamberlerin O'nun üstünlüğünü ikrar ettiklerini, her birinin O'nunla kavuşmayı arzuladıklarını ve bunu ümmetlerine vasiyet ettiklerini belirtir. Hz. Peygamber (sav) "*Âdem'i gördüm; o şu şekildeydi, İbrâhîm'i şu hâlde iken gördüm. Mûsâ'yı şu şekilde gördüm*" buyurarak haber verdiği şekilde miraç gecesı kendisinin diğerk peygamberlere olan üstünlüğünü izhar ettiğini, Allah Teâlâ'nın "*Bir gece, kulunu götüren Allah eksikliklerden münezzehtir*" beyanıyla Allah Resûlünün üstünlüğüne işaret ettiğini söylemiştir.⁴²⁷

İmam Mâtürîdî, ülü'l-azm peygamberlerin ortak özelliklerini şöyle ifade eder:

- Allah'tan aldıkları mesajları ölümleri pahasına da olsa zalim ve güçlü kimselere tebliğ etmeleri,
- Muhatap oldukları kitleler kendilerine nasıl davranırlarsa davransınlar onlara katlanıp görevlerini terk etmemeleri,
- Kavimlerinin helak olması için beddua etmemeleri,
- Başlarına gelebilecek belâ ve sıkıntılara karşı sabırlı olmaları,

⁴²⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/208. Bu konudaki ifadeleri için ayrıca bkz.: Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 193-194; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/262 el-İsrâ 17/55; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/682 et-Tevbe 9/43.

⁴²⁵ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 197; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım, 249.

⁴²⁶ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 198; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım, 256.

⁴²⁷ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 268; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım, 330.

- İbadetlerini ve vazifelerini tam olarak yerine getirmeleri,
- Nefislerinin ver hevalarının isteklerine boyun eğmemeleri.⁴²⁸

6. PEYGAMBERLERİN ÖZELLİKLERİ

Kelam âlimlerinin nübüvvet kurumu ve peygamberlerin vasıfları üzerinde durmalarının en önemli sebebi nübüvvetin dindeki konumunu ve peygamberlerin Allah ve insan iletişimindeki yerini belirlemektir.⁴²⁹ Neseî, bir peygamberde olması gereken (vâcip), olmazsa olmaz özellikleri (Hasâisü'n-Nebî) şu şekilde açıklamaktadır:

6.1. Peygamberlerin Erkek Olmaları

Peygamberlerin sadece erkeklerden mi olabileceği, kadınların peygamber olup olamayacağı meselesi “Mâtürîdiyye ile Eşâriyye arasındaki farklılıklar”ı konu edinenler dışında kelam kitaplarında en az yer verilen, bazen hiç bahsedilmeyen bir meseledir. Bunda peygamberlerin sadece erkeklerden gönderildiğine dair çoğunluğun ittifak etmesi etkilidir.⁴³⁰ Bununla birlikte, bu konu, nebî-resûl ayrımı, vahiy kavramının farklı anlamları, nübüvvette tebliğ görevinin yeri, tebliğin nebilerin ortak sıfatı olup olmaması gibi konularla da ilgilidir. Bu meselede özellikle şu dört kadının nebî olup olmadıkları konusunda ihtilaf edilmiştir: Hz. Meryem, Firavunun eşi Âsiye, Hz. Sâre ve Hz. Hâcer. Bu dördüne Hz. Havva'yı ve Hz. Mûsâ'nın annesini de ilave edenler vardır.⁴³¹ Bu konudaki ihtilaf Eş'arîler ile Mâtürîdîler arasındadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki ‘peygamberlikte erkeklik şart değil’ görüşü Eş'arîlerin çoğunluğunca paylaşılmamıştır. Bu yüzden tam anlamıyla bir ihtilaftan söz edilmez. Bazıları ise bunu ‘lafzî bir ihtilaf’ olarak telakki eder.⁴³²

Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, “Senden önce de şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını resûl göndermedik”⁴³³ âyetinden hareketle kadınların resûl olarak

⁴²⁸ Topaloğlu-Çelebi, “Ülû'l-azm”, 332; Muhammed Aruçi, “Ülû'l-Azm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Şubat 2024).

⁴²⁹ Selim Özarslan, “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (15 Aralık 2006), 110.

⁴³⁰ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 187.

⁴³¹ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 187-188.

⁴³² Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 191-192.

⁴³³ Yûsuf, 12/109

gönderilmediğini, nebî olarak gönderildiklerini söyler. Zâhirî İbn Hazm da Eş'arî ile aynı kanaattedir.⁴³⁴ İmam Eş'arî ile aynı görüşte olan Eş'arî âlimler, Hz. Mûsâ'nın annesine vahyedildiğini, Cebrâil (a.s.)'in Hz. Meryem'e elçi olarak gönderildiğini bildiren âyetlerden hareketle kadınların peygamber olabileceklerini belirtmişlerdir.⁴³⁵

Mâtürîdîlere göre ise peygamberler sadece erkeklerden gönderilmiştir. Nübüvvette erkek olmak bir şarttır. "*Senden evvel (peygamber olarak) gönderdiklerimiz şehir halkından kendilerine vahyeder olduğumuz erkek adamlardı.*"⁴³⁶ İmam Mâtürîdî, Allah Teâlâ'nın peygamberimize hitaben, kendisinden önce sadece erkeklerden peygamberler gönderdiğini söylediği ve 'rical' tabirini kullandığı bu âyeti tefsir ederken, cinsiyet üzerinde durmaz ve onu 'beşer' olarak yorumlar. Aynı ifadenin yer aldığı bir başka âyeti de insanlardan başka elçi göndermedik, şeklinde tefsir ederek 'rical' tabirinin yine 'beşer'den kinaye olduğunu söyler. İkinci olarak da kadınlardan peygamber gönderilmediği anlamına ihtimal verir. O takdirde kadın-erkek herkese erkeklerden peygamberler gönderilmiş olabileceğini ifade eder. "Biz senden önce de yalnız kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden (rical) başkasını elçi göndermedik..." âyetinden, nübüvvet ve risâlet görevinin gerek ve şartlarının kadınlara uygun düşmeyeceği için, sadece erkeklerden peygamberler gönderildiğinin anlaşılabileceğini söyler.⁴³⁷ Mâtürîdîlere göre Hz. Meryem'e vahyedilmesi, şer'î anlamda vahiy değildir. Çünkü âyetlerde buna delâlet yoktur.⁴³⁸

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre kadınların peygamberliğini câiz gören Eş'arîlerin aksine peygamberin erkek olması şarttır. Çünkü ona göre kadın olmak, meşhur olmak ve davet vazifesinde bulunmak ile çelişen bir şeydir. Zira kadınların evlerinde kalmakla emrolunduklarını söyler. Nübüvvetin ise davet ve mûcize ortaya koymakla meşhur olmayı gerektiren bir kurum olduğunu ifade etmiştir. O da diğer Mâtürîdîler gibi kadın olmanın gizlenmeyi gerektirdiğini ifade etmiştir.⁴³⁹ Mâtürîdîler'e göre kadın evde oturmakla emrolunmuş; aleni konuşmaktan, bir ihtiyaç nedeniyle olmadıkça dışarı çıkıp girmekten, mahremleri olmayanlarla bir araya gelmekten men olunmuştur. Bunlar, nebînin nübüvvet iddiasıyla öne çıkma ve halk tarafından tanınma durumuyla bağdaşmaz.

⁴³⁴ Özarslan, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", 114-115.

⁴³⁵ Özarslan, "Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri", 116.

⁴³⁶ en-Nahl, 16/43

⁴³⁷ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 131.

⁴³⁸ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 200.

⁴³⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 187.

Erkeklik şartı, risâlet işinin davet amacıyla tanınma, ilan ve insanların toplandığı yerlere sıkça gitmeye bağlı oluşundandır. Ayrıca kadın saltanat, hadler ve kısaslar konusunda yargıda bulunmak için uygun değildir. Kadınların yönetim, saltanata geçmeleri, yargıyı üstlenmeleri ve namaz kıldirmaları uygun olmadığında icmâ vardır. Bunlar ise nübüvvet ve risâletin furû' hükümleridir. Furû' hükümleri için uygun olmayanın nübüvvetin aslı için de uygun olmaması daha evladır, görüşündedirler.⁴⁴⁰ Ayrıca Nesefî **“Mûsâ'nın annesine, “Onu emzir, başına bir şey gelmesinden korktuğun zaman onu denize (Nil'e) bırak, korkma, üzülme. Çünkü biz onu sana döndüreceğiz ve onu peygamberlerden kılacağız” diye vahyettik.”**⁴⁴¹ âyetinin tefsirinde buradaki ‘vahyettik’ ifadesinin ‘ilham yoluyla bildirdik ya da rüya yoluyla veya bir melek aracılığıyla haber verdik’ anlamına geldiğini Hz. Îsâ'nın annesi Hz. Meryem'e de aynı bu şekilde vahyedildiğini, vahiy denilen bu ilhamın ise aslında risâlet yani peygamberlik anlamında bir durumu ifade etmediğini, çünkü kadınların peygamber olamayacağını belirtmiş, bu itibarla da Hz. Mûsâ'nın annesi de Hz. Meryem de peygamber değildi, demiştir.⁴⁴² O da **“Senden önce de, şehirler halkından kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber göndermedik.”**⁴⁴³ âyetinin ‘peygamber olarak melekleri değil, erkekleri gönderdik’ ya da ‘gönderdikleri arasında peygamber olarak tek bir kadın da yoktur’ anlamına geldiğini ifade etmiştir.⁴⁴⁴

6.2. Peygamberlerin Yaşadıkları Zamanın En Akıllı Kişileri Olmaları (Fetânet)

Nesefî, **“Beşikte bir bebek iken ve yetişkinlik çağında iken de insanlarla konuşacak ve sâlihlerden olacaktır.”**⁴⁴⁵ âyetinin tefsirinde bebeklik çağlarında olsun olgunluk dönemlerinde olsun peygamberlerin konuşmalarının anlaşılamayacak veya yadırganacak bir hâl olmadığını, çünkü; onlarda aklın her zaman yerinde ve sapasağlam olduğunu, akli melekelerinde bir sıkıntı asla söz konusu olmayacağını belirtmiş, yaşadıkları zamanın ise en akıllı kişileri olduklarını söylemiştir.⁴⁴⁶

⁴⁴⁰ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 201-202. Bu yaklaşımı Sâbûnî'de de görürüz. Bkz.: Sâbûnî, *el-Kifâye*, 183-184.

⁴⁴¹ el-Kasas 28/7.

⁴⁴² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/628-629; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/51.

⁴⁴³ Yûsuf 12/109.

⁴⁴⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/138; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/554.

⁴⁴⁵ Âl-i İmrân 3/46.

⁴⁴⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 187; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/256; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 2/275.

6.3. Peygamberlerin Yaratılış İtibariyle/Fiziken İnsanların En Güzeli Olmaları

Nesefî peygamberlerin bu özelliğini Hz. Peygamber (sav)’den hareketle açıklamaktadır. Ona göre Hz. Peygamber (sav) de yaratılış itibariyle insanların en güzeliydi. O, orta boylu idi ancak iki uzun boylu kimseyi de boy olarak geçirdi. O’nun hakkında ‘Onun yüzüne ve Ay’a bakınca O (sav) daha güzeldi, miskten daha güzel kokuyordu, ipekten daha yumuşaktı, O’nun teri alınır ve güzel kokuda faydalanılırdı, cüssesi büyüktü, saçları uzun ve dalgalı, rengi gül gibiydi, alını geniş, kaşları gürdü, burnu dar, hafif eğimli ve az kalkıktı, gözü siyah ve iriydi, boynu uzun, sakalı yoğundu, dişleri tane tane idi, görünümü nurlu ve güzeldi, göğsü genişti, karnı düz, kemikleri kalındı, ağzı genişti (Eski Araplarda bu güzel kabul edilir), iki omzunun arası da genişti, döşü ince, kolu uzundu, avucu genişti, eli sertti, kol ve bacakları uzundu, tatlı ve sevimliydi, bütün bedeni ölçülüydü heybetliydi ve yanakları da düzdü.’ denildiğini rivayet etmiştir.⁴⁴⁷

6.4. Peygamberlerin Ahlaken İnsanların En Güzeli Olmaları

Nesefî’ye göre peygamberlerin hiçbirisi asla yalan söylemezler (Sıdk). Nitekim Nesefî, **“(Resûlüm!) Kitap’ta İsmâîl’i de an. Gerçekten o, sözüne sâdıktı. Ve bir Resul, bir Nebiydi.”**⁴⁴⁸ âyetinin tefsirinde “Hazret-i Allah onun sözüne sâdik olmasını zikretti. Halbuki bu, bütün peygamberlerde olan bir özelliktir. Bunun sebebi, onun şerefini yüceltmektir. Çünkü onun en meşhur hasleti bu idi.” demiştir.⁴⁴⁹ Nesefî Hz. Peygamber (sav)’in diğer vasıfları hakkında şöyle devam etmiştir: O’nun hakkında en ufak bir günah bilinmemiştir. Kötü-hakaret içerikli söz söylememiştir. Bağıra çağıra konuşmamıştır. Çok cömert ve şefkatliydi. Hata öyle cömert ve şefkatliydi ki Allah Teâlâ “...ölçüsüzce eli açık da olma” (el-İsrâ 17/29) ve “O halde onlar için üzümlere kendini helak etme” (Fâtır 35/8) âyetleriyle ona uyarıda bulunmuştur. Yine Efendimiz (sav) vefalıydı, zühd sahibiydi. Güvenilirdi (Emânet). **“O, şöyle demişti: “Allah’ın kullarını (esaret altındaki İsrâ’îl oğullarını) bana teslim edin. Çünkü ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim.”**⁴⁵⁰ âyetini “Bu konuşmasını da: ‘Çünkü ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim’ mealindeki bu gerekçeye bağladı. Yani risâletim ve mesajım konusunda

⁴⁴⁷ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 187.

⁴⁴⁸ Meryem 19/54.

⁴⁴⁹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/341; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/542-543.

⁴⁵⁰ ed-Duhân 44/18.

güvenilir ve itham edilmemiş olan bir elçiyim.” şeklinde tefsir etmiştir.⁴⁵¹ O (sav) dosdoğruydı, iffetliydi, sabırlıydı, sözünü yerine getirirdi öyle ki düşmanları dahi onun izini takip ederdi, demiştir.⁴⁵²

Sâbûnî Hz. Peygamber (sav)’in fizikî ve ahlakî özellikleri hakkında, bu tarz sıfatların ve ahlaki vasıfların daha önce ve sonra gelenlerden hiç kimsede bir arada toplanmadığını, bu vasıfların O’nda toplanmasının zâtının şerefine ve şanının büyüklüğüne delalet ettiğini, öyle ki bu konuda hiç kimsenin ona denk olmadığını söylemiştir.⁴⁵³

6.5. Peygamberlerin İnsanların En Cesur Ruhlu ve Lisânen Onların En Fasih Konuşanları Olmaları

Nesefî, Hz. Peygamber (sav)’in de bu vasıflarda olduğunu, O’nun Arapların ve acemlerin en fasih konuşanı olduğunu söylemiştir. Cesaret konusunda da O’nun kesinlikle arkasına dönüp kaçan biri olmadığını belirtmiş, bu yüzden de Allah Teâlâ’nın “*Allah seni insanlardan korur*” (el-Mâide, 5/67) âyetinde belirtilen Allah’ın va’dine dayanıp güvendiğini söylemiştir.⁴⁵⁴

Bu konuda Nesefî’nin kısaca değindiği bir diğer husus da peygamberlerin kendi kavimlerinin dilleriyle gönderilmesi meselesidir. Nesefî “*Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik. Ta ki (Allah’ın emirlerini) onlara en iyi bir şekilde açıklasın. Artık Allah dilediğini saptırır, dilediğini de doğru yola iletir. Çünkü O, güçlüdür ve hikmet sâhibidir.*”⁴⁵⁵ âyetini tefsir ederken peygamberlerin kavimlerine, kavimlerinin konuştukları dil ile gönderildiğini belirtmiş, bunun da hikmetinin, onlara ne maksatla gönderildiğini ve kendisiyle nelerin gönderildiğini onlara açıklaması için olduğunu, ayrıca ileride Allah’a karşı kendileri için bir hüccet veya gerekçe olarak bunu ileri sürmesinler ve “Bize seslendiğin ve anlatmaya çalıştığın şeyi, dilin sebebiyle anlayamıyoruz” diyemesinler diye olduğunu söylemiştir. Nesefî bu noktada öne sürülebilecek bir itirazı da cevaplandırır. O, “Bizim Peygamberimiz (sav) bütün insanlara peygamber olarak gönderilmiştir. Nitekim el-A’râf sûresinde Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

⁴⁵¹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/290; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 9/406.

⁴⁵² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 188.

⁴⁵³ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 194-195.

⁴⁵⁴ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 188.

⁴⁵⁵ İbrâhîm 14/4.

“De ki: Ey insanlar! Ben gerçekten sizin hepinize Allah'ın peygamber olarak gönderdiği Resûlüyüm.” (el-A'râf, 7/158) Hatta hem insanlara ve hem de cinlere peygamber olarak gönderilmiştir. Halbuki bunların hepsinin de konuştukları dilleri farklı farklıdır. Diyelim ki yarın Arapların Allah'a karşı bir itirazları olamayacak, çünkü peygamberleriyle aynı dili paylaşıyorlar. Ancak Araplar dışındaki toplumların ellerinde bir hücceti ya da gerekçesi olacaktır. Çünkü onlar peygamberin dilini bilmemektedirler, buna ne diyeceksin?” şeklindeki itirazı “Allah bu hususta ya tüm dillerde vahyini indirir veya sadece bunlardan biriyle indirebilir. Ancak Allah'ın bütün dillerde vahyi indirmesine ihtiyaç yoktur. Çünkü o dillere gelen vahyi çevirmek yani tercüme etmek bunun yerine geçer. Bu da mazeretlerin önünü alır. Böylece bir tek dilde indirilmesi belirlenmiş olur. Bunun için de Hazret-i Peygamberin içinde bulunduğu toplumun diliyle ona vahyin gelmesi bu işte o dilin belirlenmiş olması daha yerindedir. Çünkü kavmi ona daha yakındır. Bir de böyle olması durumunda tahrif edilmekten, değiştirilmekten daha uzak ve daha bir korunmuş olmaktadır.” diye cevaplandırmıştır.⁴⁵⁶

6.6. Mâsum Olmaları (İsmet)

Peygamberlerin ismet sıfatına sahip olup olmadıkları tartışılan bir mesele olmuştur. Sâbûnî, ismetin sözlükte “engelleme ya da tutma ile korumak” anlamına geldiğini, Allah Teâlâ'nın şöyle buyurduğunu aktarır: “...kendilerini Allah'ın cezasından kurtaracak biri de yoktur...”⁴⁵⁷ Yani koruyan ve engelleyen. Allah'ın Hz. Nuh hakkındaki şu haberi de böyle: “Nûh dedi ki: “Bugün Allah'ın hükmünden ancak O'nun esirgedikleri kurtulacaktır...”⁴⁵⁸ ve şu ayeti: “Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı yapışın...”⁴⁵⁹ yani tutunun. İstilahta ise peygamberi onun değerini düşürecek, saygınlığını zedeleyecek/manen kirletecek şeylerden gerekli/lâzım koruma anlamına geldiğini söyler.⁴⁶⁰ Ayrıca “günah işlemeye gücün yetmesine rağmen günahlardan kaçınma melekesi” olarak da tanımlanmıştır.⁴⁶¹

⁴⁵⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/162; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/52.

⁴⁵⁷ Yûnus 10/27

⁴⁵⁸ Hûd 11/43

⁴⁵⁹ Âl-i İmrân 3/103

⁴⁶⁰ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 203.

⁴⁶¹ Cürcânî, “Kitâbü't-Ta'rîfât”, “İsmet”, 228.

Bu konudaki bir diğer kavram ise zelle kavramıdır. Zelle, “ayağı kaymak, sürçmek” anlamındaki zell (zülûl) kökünden türemiş bir isim olup ‘sürçme, yanılma’ demektir. Terim olarak “mükelleften kasıtsız olarak vuku bulan gayri meşru davranış”⁴⁶² veya “sehven (dalgınlık veya unutma sebebiyle) emre muhalefet etmek”⁴⁶³ olarak tanımlanmıştır. Sâbûnî, zelle ile [peygamberlerin] haktan batıla, taatten masiyete ve zikirden gaflete meylettikleri mânâsının anlaşılamayacağını ancak onlardan zellenin sadır olmasının anlamının, bazı beşerî vasıflarda devam etmeleri yahut en faziletli olana karşı daha az faziletli olanı tercih etmeleri olduğunu söyler.⁴⁶⁴ Ebü’l-Berekât en-Nesefî ise zelle kavramını peygamberden kasıtsız olarak sâdır olan küçük günah, olarak tanımlamıştır.⁴⁶⁵

Haricîlerden Fudayliyye ve Haşeviyye dışında, bütün mezhepler peygamberlerin ismet sıfatına sahip olduklarında, onların büyük günahları işlemelerinden masum olduklarında ittifak etmişlerdir.⁴⁶⁶ Ehl-i Sünnet, Haricîler, Mu'tezile ve Şia mezhepleri peygamberlerin masum olmalarının gerekli olduğunu savunurlar. Bu gereklilik Ehl-i Sünnet açısından peygamberin temsil ettiği özel görev, söz ve fiillerinin dinin tebliği ve tebyinini ifade ediyor olması, insanlar için model oluşu itibarıyla, Haricîler için büyük günah işleyen kâfir olduğu şeklindeki görüşleri itibarıyla, Mu'tezile için adalet ve lütuf prensiplerinden hareketle, Şia'nın İmâmiyye mezhebi için ise peygamberin ismet sıfatı, masum imam anlayışına temel oluşturması hasebiyledir.⁴⁶⁷ İsmetin nasıllığı, kapsamı ve peygamberlerin günahlardan nasıl masum oldukları konularında ise ihtilaf vardır.⁴⁶⁸

Haşeviyye, vahiy gelmeden önce de sonra da peygamberlerin günah işlemelerinin câiz olduğunu, nebîlerin büyük ve küçük günahlardan masum olmadıklarını iddia etmiş, bu iddialarını da Hz. Davud, Hz. Süleyman, Hz. Yusuf ve diğer peygamberlerin büyük günah işlediği vehmini oluşturan kıssalara dayandırmışlardır. Fudayliyye'ye göre ise günah

⁴⁶² Topaloğlu-Çelebi, “Zelle”, 353; İlyas Çelebi, “Zelle”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Erişim 06 Şubat 2024), 44/223.

⁴⁶³ Cürçânî, “Kitâbü't-Ta'rifât”, “Zelle”, 184.

⁴⁶⁴ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 30; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım 44.

⁴⁶⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Menâru'l-Envâr*, çev. Soner Duman, Osman Güman, Süleyman Kaya, 243.

⁴⁶⁶ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 157.

⁴⁶⁷ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 159.

⁴⁶⁸ Zeki Yıldırım, “Kur'ân'da Peygamberlerin İsmeti”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (30 Haziran 2003), 84.

işlemek küfürdür ve peygamberlerin peygamberlikten önce de sonra da günah işlemeleri mümkündür.⁴⁶⁹

Peygamberlerin vahiy öncesi ve sonrası küfürden masum oluşları konusunda Mu'tezile mezhebi ile Ehl-i Sünnet aynı kanaattedir. Fakat günahlardan mâsum oluşları hususunda ise ayrılmışlardır.⁴⁷⁰

Ehl-i Sünnet'in çoğunluğu ile Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf ve Ebû Ali el-Cübbâî, peygamberlerin peygamberlik geldiği vakitten itibaren,⁴⁷¹ Mu'tezile'nin ekserisi âkil bâliğ olmalarından itibaren, Şîa mezhebi ise peygamberler ve imamların doğdukları andan itibaren mâsum olduklarını savunmuşlardır.⁴⁷²

Mu'tezile mezhebi nebîlerden günahın sâdir olmasının, insanların gözünde onları küçülteceğini; insanların onlara kulak vermeyeceğini, onlara ittiba etmenin önüne geçecek bir antipatiye (tenfir) sebebiyet vereceğini bu yüzden de risâletin hikmetinin kaybolacağını söylemiştir. Bu yaklaşıma binaen onların çoğu peygamberlikten önce ve sonra peygamberlerin kasten veya sehven büyük günah işlemekten masum olduklarını söylemişlerdir. Mu'tezilî kelamcı Kâdî Abdülcebbâr'a göre nebî büyük olsun küçük olsun her türlü nefret oluşturan davranıştan berî olmalıdır. Çünkü peygamber göndermenin amacı, kullara lütuf ve fayda sağlamak olduğundan bu yolla ortaya konan şeyin, onlara en açık şekillerde gösterilmesi gerekir. Bunlardan biri Allah Teâlâ'nın elçisini, kendisini kabulü zorlaştıran şeylerden uzak tutmasıdır. Şayet onu bu durumlardan koruyamayacak olsaydı, insanların onu kabulü gerçekleşmezdi. Çünkü mükellef buna ancak söylediğimiz şekilde yakın olabilir. Bu nedenle de Allah Teâlâ'nın elçisini nefreti gerektiren diğer hallerden de koruması gerekir.⁴⁷³ Ona göre peygamberlerin bu şekilde olmayan yani nefret gerektirmeyen küçük günahlar işlemeleri konusunda masum olmaları zorunlu değildir. Yanılıp veya unutup küçük günahları işlemeleri mümkündür. Bunun muhal olduğuna dair bir delil yoktur. Nefreti gerektirmeyen küçük günahlar ise sadece sevabı azaltır. Bu da nafil ibadetlerle sevabı artırmayı terk etme konumundadır. Mu'tezile'nin

⁴⁶⁹ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 157.

⁴⁷⁰ Önal, *Ebü'l-Berekât en-Neseft' ve Kelâmî Polemikleri*, 308-309.

⁴⁷¹ Koloğlu, *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*, 462.

⁴⁷² Mehmet Bulut, "İsmet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Şubat 2024), 23/134-136.

⁴⁷³ Kâdî Abdülcebbâr, *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*, çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 436.

geneli, günah, zelle ve hafiflik sayılacak mübah fiillerin onlarda görülmeyeceğini; bazıları da bunun onların eylemlerinde gerçekleşmesi mümkün olsa da konuşmalarında görülemeyeceğini ileri sürmüştür.⁴⁷⁴

Şîa ise peygamberlerin ve imamların masumiyetini doğumlarından itibaren başlattıklarından onların küfür ve şirkten, yalan söylemekten, büyük küçük her türlü günahattan, hata, yanılma ve unutmadan mâsum olduklarını söyler. Ayrıca takiyye düşüncesini benimsediklerinden takiyye olarak peygamberlerin günah işleyebileceklerini dahası “küfr” izhar edebileceklerini iddia etmişlerdir.⁴⁷⁵

Ehl-i Sünnet âlimleri de Mu'tezile gibi, onların bi'setten önce ve sonra kasten veya sehven yüz kızartıcı günah işlemekten masum oldukları görüşündedir. Yine onların çoğunluğuna göre de yüz kızartıcı olmayan küçük günahları unutarak veya yanılarak da olsa işlemeleri mümkündür. Ancak onlar bu günahlarda ısrar etmez, Allah tarafından uyarılarak bunlardan vazgeçerler.⁴⁷⁶ Ehl-i Sünnet'in çoğunluğuna göre bi'setten sonra peygamberler kasten büyük günah işlemekten masumdurlar. Sehven işlemeleri ise mümkündür. Yine Ehl-i Sünnet'in çoğunluğuna göre bi'setten sonra kasten küçük günah işlemeleri mümkündür. Sehven küçük günah işlemeleri ise ittifakla câizdir. Bi'setten önce ise onlardan büyük günahın meydana gelemeyeceğine dair bir delil yoktur.⁴⁷⁷ Ancak Peygamberler bi'setten önce günah işlemeleri durumunda ilâhî iradenin devreye girmesiyle davranışlarını değiştirip doğru yola yönelirler ve toplum nezdinde güvenilir olma vasıflarını korurlar.⁴⁷⁸ Ebû Hanîfe peygamberlerin, küçük günahlardan da masum olduklarını söylerken onun takipçileri, onun bu ifadesine ‘vahiy geldikten sonra’ kaydını koymuşlardır. Mâtürîdî âlimlere göre peygamberlik öncesinde onlardan nadir de olsa günahın sâdır olması câizdir ancak daha sonra (peygamberlik döneminde) ise hâlleri düzelir (salah) ve doğrulur (sedad).⁴⁷⁹ Semerkandî'ye göre de peygamberler, büyük günahlardan masumdurlar ancak küçük günahlardan masum değillerdir.⁴⁸⁰ Eş'arîler'in

⁴⁷⁴ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 167-168.

⁴⁷⁵ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 170.

⁴⁷⁶ Bulut Mehmet, “İsmet”, 23/134-136.

⁴⁷⁷ Ferhârî, *en-Nibrâs Şerhu Şerhi'l-Akâidi'n-Nesefiyye*, 604-606.

⁴⁷⁸ Bulut Mehmet, “İsmet”, 23/134-136.

⁴⁷⁹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 208.

⁴⁸⁰ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 169-170.

çoğunluğuna göre de büyük veya küçük masiyet, bi'set öncesinde, aklî olarak imkânsız değildir.⁴⁸¹

Sâbûnî, insanların ismetin keyfiyeti konusunda ihtilaf ettiklerini söyler. Bazılarına göre ismet, o konuda kulun ihtiyarı olmaksızın Allah Teala'nın tam/apaçık yardımudur. Bu ise ya tıpkı meleklerin tabiatı gibi taatlerden nefret etmeksizin ve günahlara meyletmeksizin diğer yaratılanların tabiatlerinden farklı bir tabiatla yaratılmalarıyla olur. Ya da Allah Teala'nın beşer tabiatında olan şeyleri onların tabiatına koyduktan sonra Allah'tan bir hayır olarak onların himmetlerini günahlardan çevirmesi ve taatlere çekmesiyle olur. Bazılarına göre ise ismet, Allah'ın lütfu ve yardımıyla olur ancak bu onların günahlardan kaçınma ve taatte bulunma konusundaki ismetten sonra ihtiyarlarını nefyetmeyecek şekildedir.⁴⁸² Eş'arîler ile Mâtürîdîler arasında da istitaatin işlevine/tesirine dair farklı anlayışlardan sebebiyle bir ihtilaf söz konusudur. Bu da peygamberlerin günah işleme gücüne sahip olup olmadıkları hakkındadır. Eş'arîler, peygamberlerin günah işleme istitaatine sahip olmadığını öne sürerler.⁴⁸³ Onlara göre ismet, "Allah Teala'nın peygamberlere itaat gücü verip masiyet gücü vermemesidir." Yani "Masiyet işlemeye engel olan ruhi bir melekedir." Buna göre peygamberlerin günah işlemeye güçleri olmadığından onların günah işlemeleri mümkün olmamaktadır.⁴⁸⁴ İmam Mâtürîdî ve onun takipçilerine göre ise ismet sıfatı, sorumluluğu/imtihanı ve günah işleme imkânını, günden kaçınmak için tahammül edilecek zorluğu ortadan kaldırmaz. Dolayısıyla ismet sıfatı, günah işleme potansiyeliyle birlikte söz konusudur. Peygamberin günahlardan masum oluşu, günah işleme potansiyeline sahip olmama şeklinde değil irade ve azmi ile günden uzak durma şeklindedir. Peygamberlerin günah işlemekten uzak oluşları, nefsanî arzuların bulunmamasından; günah işleyecek güce sahip olmamalarından veya iradelerinin bulunmamasından değildir. Mecburî olarak Allah'ın emirlerini yerine getirmeleri ve günahlardan alıkonulmaları şeklinde de değildir. Peygamberler, insan olmaları itibarıyla günah işleme gücüne sahip oldukları hâlde, Allah tarafından hidayete erdirilmiş, ilahî inayetle kalpleri aydınlatılmış, vahiyle eğitilmiş ve Allah'ın delilleriyle günahlardan korunmuşlardır.⁴⁸⁵ Sâbûnî de bunun sahih ve itimad edilecek görüş

⁴⁸¹ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 165.

⁴⁸² Sâbûnî, *el-Kifâye*, 204.

⁴⁸³ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 175-176.

⁴⁸⁴ Yıldırım, "Kur'ân'da Peygamberlerin İsmeti", 84-85.

⁴⁸⁵ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 178.

olduğunu beyan eder. Ona göre eğer böyle olmasaydı peygamberler fiillerinde mecbur olurlardı. İtaat eylemini yapma ve gûnahdan sakınmada mecbur olan kimse ise yaptıkları ve terk ettikleri şeylerde mükafatlandırılmaz. Peygamberlerin fiillerinin sevaba sebep olmaktan çıktığını söylemek ise fâsit bir sözdür. Çünkü şayet peygamberler hakkında gûnahın gelmesi ve itaati terk etme düşünülmeseydi/ bu onlar için mümkün olmasaydı Allah'ın onları masiyetten nehyetmesi ve taati emretmesi Allah için uygun olmazdı. Tıpkı âmânın harama bakmaktan nehyedilmemesi gibi. Titrek olanın hareketle emrolunmaması gibi. Şayet emir ve nehiy olmasaydı taat ve masiyet tahakkuk etmezdi. Çünkü taat, emre uymak; masiyet ise yasağı işlemektir. Taat ve masiyet bulunmadığında ise aynı şekilde ismet de tahakkuk etmez. İsmete yönelik bu taktirde/beyanatta onun iptaline neden olan bir yön vardır ki bu bâtıldır.⁴⁸⁶

Ayrıca Mâtürîdî'ye göre, Allah tarafından korunmuş olmaları sebebiyle nübüvvetten önce ve sonra büyük gûnahlardan uzak bulunan, dolayısıyla bu yüzden azap görmeyecek olan peygamberler, peygamber olmayanların aksine, ufak şeylerden (zelle) dolayı hesaba çekilirler ve azarlanırlar (itâb). Nitekim, -iki davalı arasında hüküm verip sonra da hata yaptığını zanneden- *"Dâvûd kendisini denediğimizi düşündü ve Rabbi'nden mağfiret diledi. Eğilerek secdeye kapandı, tövbe edip yöneldi; biz de onu bağışladık"* âyetlerinde bu husus dile getirilmektedir. Bu âyetler Mu'tezile'nin, Allah'ın peygamberleri küçük gûnahlardan (zelle) dolayı cezalandırmasının uygun olmayacağı iddiasına cevap teşkil etmektedir. Eğer öyle olmasaydı, burada ve diğer bazı âyetlerde de ifade edildiği gibi, peygamberler bundan korkmaz ve hemen Allah'a yönelip tövbe etmezlerdi.⁴⁸⁷ Sâbûnî'ye göre [peygamberler hakkında] vârid olan itâb âyetleri, onların Allah katındaki kıymetlerinin büyük, konumlarının kıymetli; ismet ve seçkinlik hallerinin vurgulanması için zikredilmiştir. Öte yandan ilgili âyetler, her insanın bilgisiz, aciz, zayıf, kusurlu ve eksik olması açısından câiz olabileceğini ifade eder. Halbuki Allah Teâlâ celâl ve kemâl sıfatlarıyla [bütün varlıklardan] ayrı bir konumda olup ilgili durumlar kendisi için câiz değildir.⁴⁸⁸

⁴⁸⁶ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 204.

⁴⁸⁷ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 142.

⁴⁸⁸ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 26; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım 41.

Ebü'l-Berekât en-Neseî'ye göre ise peygamberler sözlerinde ve fiillerinde kendisinin kadrini düşürecek, kendisinin saygınlığını azaltacak şeylerden masumdurlar. Ona göre eğer peygambere kendi irade ve kastı olmaksızın bir şey vâki olursa Rabbi onu uyarır, onu boşlamaz. Ona göre Hâricîlerden Fudayliye ve Haşviyye'nin hilafına bi'setten önce de sonra da peygamberler küfürden masumdurlar. Zira Fudayliye, 'Her masiyet küfürdür' görüşlerinden hareketle 'Peygamberler için küfür câizdir' demişlerdir. Haşviyye de vahiyden sonra günah işlemleri caizdir, görüşündedir.⁴⁸⁹

Neseî'ye göre bu konuda öne sürülen;

*"O yerde gerekli temizliği yapıp hâkimiyetini kuruncaya kadar bir peygamberin esirlerinin olması uygun değildir. Siz geçici dünya varlığını istiyorsunuz, oysa Allah âhireti istiyor; Allah izzet ve hikmet sahibidir. Allah'ın daha önceden yazılmış bir hükmü olmasaydı elde ettiğiniz menfaat sebebiyle size büyük bir azap dokunurdu."*⁴⁹⁰

*"Allah seni affetti de doğru söyleyenler sence belli olmadan ve kimlerin yalancı olduğunu bilmeden niçin onlara izin verdin?"*⁴⁹¹

*"Belini büken yükünü üzerinden kaldırmadık mı?"*⁴⁹²

*"Senin geçmiş gelecek bütün günahını Allah'ın bağışlaması için..."*⁴⁹³

*"Yüzünü ekşitip başını çevirdi. Görme engelli o kişi geldi diye."*⁴⁹⁴

*"Rablerinin rızasını isteyerek sabah akşam O'na yalvaranları kovma!"*⁴⁹⁵

*"Şu bir gerçek ki Allah, peygambere ve o sıkıntılı zamanda, içlerinden bir grubun moralleri bozulmaya yüz tuttuktan sonra bile ona bağlılıklarını koruyan muhacirlere ve ensara lütfuyla muamele etti ve sonra da tövbelerini kabul etti. Allah onlara karşı çok şefkatli ve merhametlidir."*⁴⁹⁶

⁴⁸⁹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-I'timâd*, 188-189.

⁴⁹⁰ el-Enfâl, 8/67-68

⁴⁹¹ et-Tevbe 9/43

⁴⁹² el-İnşirâh 94/2-3

⁴⁹³ el-Fetih 48/2

⁴⁹⁴ Abese 80/1-2

⁴⁹⁵ el-En'âm 6/52

⁴⁹⁶ et-Tevbe 9/117

“Kendi günahın için, erkek kadın müminler için Allah’tan af dile.”⁴⁹⁷

“Ey peygamber! Allah’ın sana helâl kıldığını, eşlerini hoşnut etmek arzusuyla niçin kendine haram kılıyorsun?”⁴⁹⁸ âyetleri ve “Şüphesiz ben her gün yetmiş defa Allah’tan bağışlanma diliyorum.” hadîsi hususunda ona göre, bunlar Resûlullah tarafından câiz olmayan bir fiilin işlendiğini îmâ ediyor görünseler de bu "efdal olanı terk etme" şeklinde anlaşılmalıdır. Nesefî’ye göre bu hususu, "ebrârın iyilikleri mukarrebûnun seyyiatındandır" özdeyişi daha güzel açıklamaktadır. Yani inananların işlemiş oldukları iyilikler, maneviyat âleminin yıldızları ve zirve şahsiyetleri olan peygamberlere göre sıradan işler derecesinde kalmaktadır. Bu özdeyiş "peygamberlerin fiillerinde, insanların anlayamayacağı birtakım hikmetler bulunabilir" tezini vurgulayarak, peygamberlerin her fiilini iyiye yorumlama imkânı vermektedir.⁴⁹⁹ Ayrıca "(Ey Muhammed!) Andolsun ki, senden önceki peygamberlere de şu husus vahyolunmuştur: Allah’a ortak koşarsan, işlerin şüphesiz boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun"⁵⁰⁰ âyetinde Hz. Peygamber (sav)’in şirk konusunda uyarıldığı görülmektedir. Bu âyetle, Hz. Peygamber (sav)’in şahsında diğer insanlar kastedilmektedir. Burada şirk, her ne kadar peygamberler için imkânsız olan bir şey ise de imkânsız olan şeylerin farz edilmesi câizdir. Ayette zikredilen şirk-i hafî olup, Allah’tan başkasına yönelmeyi ifade eder. Nesefî bu konuda İbn Abbas’ın "Kur’an bana nazil oldu, komşu sen dinle" şeklindeki görüşünü naklederek meseleyi açıklamaya çalışır. Türkçede bu "kızım sana söylüyorum, gelinim sen işit" atasözünde ifadesini bulmuştur. O halde bu ayette, Hz. Peygamber (sav)’in ismetine yönelik hiçbir tereddüt bulunmadığını ve ayetteki uyarının onun şahsında bütün insanlığa olduğunu söylemek mümkündür.⁵⁰¹

Nesefî, Mu’tezile mezhebinin peygamberlerin peygamberlikten önce de masum olduklarını kabul ettiklerini, kendilerine göre ise peygamberlikten önce nadiren de olsa günah işlemelerinin câiz olduğunu söylemiştir. Çünkü vahiy gelmeden önce insanların peygamberlerin sözlerini kabul etmeleri vâcib/zorunlu değildir. Bu durumda peygamberlikten sonraki durumun aksine bu noktada masumiyet şart koşulmaz. Eğer (vahiyden sonra) masiyet onlara câiz olsaydı, onların yalan söylemeleri de câiz olurdu.

⁴⁹⁷ Muhammed 47/19

⁴⁹⁸ et-Tahrîm 66/1

⁴⁹⁹ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 251.

⁵⁰⁰ ez-Zümer, 39/65

⁵⁰¹ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 251.

Zira yalan masiyettir. O zaman da peygamberlerin insanlara karşı hüccet olma durumu ortadan kalkardı. Böylece delil getirilen-hedeflenen şey açıklığa kavuşmaz, şüphe götürmez olmazdı. Çünkü böyle bir durumda onların haberlerinde yalan ihtimali olacağı için onların haberlerine itimat edilmezdi. Ancak bakıldığında bir resûl, insanların delillerini çürütmek için gönderilmiştir. Bu ise ancak onların haberlerine itimat edildiği zaman olur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “*Müjdeleyen ve uyarın peygamberler gönderdik ki, insanların peygamberlerden sonra Allah’a karşı tutunacak bir delilleri olmasın!*”⁵⁰²

Nesefî aksi görüşte olanların kendi görüşlerine delil olarak kullandıkları ve ilk bakışta bazı peygamberlerin günah işleyip hataya düştükleri izlenimi veren birtakım âyetlere ilişkin yorumlarını aktararak, çeşitli açılardan eleştiriye tâbi tutar.⁵⁰³ “***Derken şeytan cennetten her ikisinin de ayağını kaydırды (...)***”⁵⁰⁴ âyetinden hareketle “Hz. Adem’in Cennet’te iken yasak ağacın meyvelerinden yemek suretiyle rabbine isyan edip, hata ettiği; daha sonra hatasından dolayı pişman olup, tövbe ettiği ve Allah’ın da onun tövbesini kabul ettiği zikredilmektedir. Tövbe etme ise bir kişinin yapmış olduğu bir fiile sonradan duyduğu pişmanlıktan dolayı yapılan bir eylemdir. Dolayısıyla tövbeden önce bir günahın işlenmiş olması gerekir. Bu yoruma göre Hz. Adem’in günah işlediği sabit olmaktadır” iddiasında olanlar olmuştur. Nesefî, bu âyetlerin tefsirinde yapılan bu yorumları uygun bulmadığını söyler.⁵⁰⁵ O âyetin tefsirinde Hz. Adem’in zellesini, işlemiş olduğu hata sebebiyle te’vil etmek gerektiğini belirtmiştir. Ona göre bu da iki şekilde yapılabilir: Ya bir önceki âyetteki *هَذِهِ الشَّجَرَةُ* / “*Şu ağaca yaklaşmayın*” ifadesi nehiy haramlık ifade eden bir nehiy değil, tenzih ifade eden bir nehiydir ya da *الشَّجَرَةُ* / ağaç kelimesindeki lâm, ahd içindir (Yani falanca/şu ağaca yaklaşmayın, denmektedir). Ama Allah Teâlâ ise cinsi kastetmiştir. (Yani Allah, Hz. Âdem’e cennetteki hiçbir ağaca yaklaşmayın diye emretmiş, Hz. Âdem ise özel bir ağaç anlamış ve o ağaçtan yememiş, gitmiş başka bir türden yemiş, şeklinde bir yorum yapılmış) Ancak birinci görüş daha doğrudur. Bu da peygamberler için zelle kelimesinin kullanılabilmesine bir delil olmuş olur. Nitekim Buhârâ âlimleri de bu görüştedir. Bu kelime muhalefet etmeyi kastetmeksizin emri çiğnemek/emre aykırı davranmak eyleminin ismidir. Tıpkı çamurda yürüyen kimsenin

⁵⁰² en-Nisa 4/165, Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 191.

⁵⁰³ Bu tarz âyetlerin izahına yönelik mukayese için bkz.: Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 33-190.

⁵⁰⁴ el-Bakara 2/36.

⁵⁰⁵ Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî' ve Kelâmî Polemikleri*, 352.

ayağının kayıp sürçmesi gibi. Semerkant âlimlerine göre ise peygamberler hakkında ma'siyet/günah kelimesi kullanılamayacağı gibi onların fiilleri hakkında zelle kelimesi de kullanılamaz. Çünkü denilir ki: Peygamberler üstünü ve en iyisi varken, yani efdali varken, iyisini/fâdılı yaptı. İşte bundan dolayı onlar kınanmışlardır.⁵⁰⁶ Nitekim Neseî **“Senden yükünü de (kaldırıp) almadık mı?”**⁵⁰⁷ âyetinin tefsirinde bunun haddizatında bilinmeyen bir zelle olduğunu, zellenin ise iki üstün şeyden daha üstün olanı işlemeyi terk olduğunu ifade etmiş, peygamberlerin böyle şeyler sebebiyle azarlandıklarını ve onun ondan kaldırılmasının ise bağışlanmasını ifade ettiğini söylemiştir.⁵⁰⁸ Ona göre Hz. Adem'in buradaki hatası veya isyanı kendisine emredilen şeyleri unutması sebebiyledir. Yoksa bir peygamberin bilerek ve kasten Allah'ın emrine muhalif davranması düşünülemez. Kaldı ki unutkanlık sebebiyle işlenen fiilin sorumluluğu olmadığı için unutulmuş işlenen bir fiilden dolayı kişi sorumlu tutulamaz. Dolayısıyla işlenen bu tür fiilin günah olduğu söylenemez. Ayrıca **“Bunun üzerine ondan yediler. Böylece kendilerine kötü yerleri göründü. Üstlerini cennet yaprağı ile örtmeye çalıştılar. Âdem Rabbine âsi olup şaşırıldı.”**⁵⁰⁹ âyetindeki Hz. Âdem'in buradaki isyanının onun şaşkınlığı sebebiyle olduğunu söyler. Bu şaşkınlık nedeniyle düşüncesizce hareket etmiştir ki, bu durum Allah'ın emrine isyan etme anlamına gelmez. Çünkü isyan bir emre veya nehye muhalefet etmektir. Bu muhalefet bazen kasıtlı ve bilinçli olur ki, buna günah (mâsiyet/isyan) denir; bazen de kasıtsız olur ki buna da zelle (küçük günah) denir. Ayette Hz. Âdem'den sâdır olan fiil, "isyan" ile vasıflandırıldığı için doğru bir fiil olmaktan çıkmış, yanlış bir fiil olmuştur. Bu nedenle onun yanlış olan bu fiili zelle olarak düşünmek gerekir. Neseî bu hususta onun zellesinde mükellefler için açık bir men ve yeterli bir öğüt vardır, sanki burada onlara “Bakın ve ibret alın” Yaptığı bu kaba işten ötürü Allah'ın sevgilisi masum bir peygamberin bile zellesi nasıl teşhir edildi. Öyleyse sizler, büyük günahlar bir tarafa sizden sâdır olabilecek küçük günahlarda bile gevşeklik göstermeyin.” denildiğini de aktarır.⁵¹⁰

⁵⁰⁶ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/47; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 1/271-272. Sâbûnî de bu görüştedir. Bkz.: Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 30.

⁵⁰⁷ el-İnşirâh 94/2.

⁵⁰⁸ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/656; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 10/667.

⁵⁰⁹ Tâhâ 20/121.

⁵¹⁰ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/387-388; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 7/84; Önal, *Ebü'l-Berekât en-Neseî' ve Kelâmî Polemikleri*, 352-353.

“Nûh rabbine şöyle seslendi: “Ey rabbim! Şüphesiz oğlum da ailemdendir. Senin vaadin elbette haktır. Sen hâkimlerin en âdilisin” dedi. Allah buyurdu ki: “Ey Nûh! O senin ailenden değildir. Çünkü onun yaptığı iyi olmayan bir iştir. Sakın hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme! Ben cahillerden olmayasın diye sana öğüt veriyorum.”⁵¹¹ âyetlerinden hareketle Hz. Nûh'un, ailesinin bir ferdi olduğunu gerekçe göstererek kendi oğlunun boğulmaktan kurtulması için Rabbine yalvarması üzerine, Rabbi tarafından kendisine bunun mümkün olmadığı bildirilerek, hakkında kesin bilgi sahibi olmadığı bir şeyi talep etmekle günah işlediği, bu sebeple de azarlandığı haber verilmektedir. Bu yoruma göre de Hz. Nûh Rabbinden uygun olmayan bir şeyi talep etmek suretiyle rabbine isyan etmiş ve günah işlemiş olmaktadır. Nesefî bu tarz yorumları da doğru bulmaz. Ona göre burada Hz. Nuh, oğlunun âsî, kâfir ve münafık olduğunu bilmesine rağmen Rabbinden, onu kurtarmasını istemiş değildir. Aksine Hz. Nûh, oğlunun iman sahibi olduğunu zannediyordu. Bu zannî bilgisinden hareketle böyle bir talepte bulunmuştur. Ayette geçen "hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi benden isteme" ifadesini de bu bağlamda düşünmek gerekir. Bu nedenle onun bu talebi günah ve isyan olarak yorumlanamaz. Çünkü peygamberler küfrü seçen bir kimsenin kurtuluşunu bilerek istemez. Dolayısıyla Hz. Nûh'un oğlunu boğulmaktan kurtarmak için rabbine "oğlum benim ailemdendir" demesinin sebebi oğlunu mü'min zannetmesinden dolayıdır. Yoksa onu kâfir olduğunu bile bile Rabbinden kurtarmasını istememiştir.⁵¹²

“Kadın onu kesinlikle arzulamıştı; eğer rabbinin işaret ve ikazını görmeseydi o da kadını arzulardı. Böylece onu, kötülükten ve ahlâksız bir iş yapmaktan uzak tutmak istedik. Şüphesiz o samimi kullarımızdandı.”⁵¹³ âyetinden hareketle Hz. Yûsuf'un nefesine uyarak Züleyha ile zina etmeye meyletmesi, bu meyli sebebiyle günah işlediği ve daha sonra bundan tövbe ettiği ifade edilmektedir. Nesefî'ye göre peygamberlerin masumiyeti sıfatıyla çelişeceğinden dolayı bu âyetlerden hareketle de bir peygamberin günah işlediği sonucu çıkartılamaz. Nesefî, âyette zikredilen "Yûsuf'un (zinaya) meyletmesi veya yönelmesi/وَهَمَّ بِهَا" ifadesinin "zinaya kastetti, karar verdi ve bu kararını gerçekleştirmeye çalıştı" şeklinde yorumlandığını belirtir. Ancak Nesefî bu tür yorumları doğru bulmaz. Ona göre âyette geçen "وَهَمَّ بِهَا" /o da ona meyletti" ifadesi karar verip

⁵¹¹ Hûd 11/45-46.

⁵¹² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/64; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/322-323; Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî' ve Kelâmî Polemikleri*, 353-354.

⁵¹³ Yûsuf 12/24.

uygulamaya çalıştığı anlamına gelmez. Bu ifadeyle kastedilen kalpten veya gönülden geçen hatalı ve yanlış şeylerdir. Allah onu meylettiği bu tür fiili işlemekten onu korumuştur. Kaldı ki Nesefî'ye göre Allah kalpten geçen bu tür düşüncelerden dolayı kulunu sorumlu tutmaz. Nesefî bu konuda Mâtürîdî'nin şu yorumunu aktarır: "وَهُمْ بِهَا" /o da ona meyletti, ifadesi Hz. Yûsuf'un kalbine böyle bir duygu ve his girmişti, fakat kul kalbinden geçen yanlışlardan dolayı hesaba çekilmez ve sorumlu tutulmaz. Çünkü kulun bu tür his ve duygulara mâni olması mümkün değildir. Bu nedenle de kul hesaba çekilmez. Kaldı ki eğer Hz. Yûsuf'un ona (Züleyha'ya zinâ etmesi için) meyletmesi, kadının (Züleyha) kesin karar verdiği anlamda bir kararlılık olsaydı, Allah asla Yûsuf'u ihlas sahibi ve samimi olan kulları arasında zikrederek övmezdi."⁵¹⁴

“Mûsa, halkın habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada biri kendi tarafından, diğeri düşmanı tarafından; kavga eden iki adam gördü. Kendi tarafından olan, düşmanına karşı ondan yardım istedi. Mûsa da ona bir yumruk indirip onu öldürdü. Mûsa dedi ki: “Bu şeytanın işidir. O, gerçekten apaçık bir saptırıcı düşmandır.”⁵¹⁵ âyetindeki durum ise Hz. Mûsâ'nın kazara bir adamı öldürmek suretiyle günah işlemesi ve bundan dolayı Rabbinden af ve mağfiret dilemesidir. Nesefî'ye göre âyette anlatılan bu hâdise de peygamberlerin mâsum oluşlarına bir engel teşkil etmez. Çünkü ona göre meydana gelen öldürme olayı Hz. Mûsâ'nın kasıtlı olarak yaptığı bir fiil değildir. Aksine ondan kazara ve istemeyerek sâdır olan durumdur. Çünkü bir peygambere Allah'tan izin verilmedikçe bir kâfiri kasten ve bilinçli olarak öldürmesi helal ve uygun düşmez. Bu öldürme olayında da Hz. Mûsâ'ya verilmiş herhangi ilâhî bir izin söz konusu değildir. Hz. Mûsâ da öldürme eyleminin kazara ve bilmeyerek gerçekleştiğini "bu şeytanın işidir" diyerek ifade etmiştir. Ayrıca kazara da olsa bu eyleminden dolayı nefesine yenik düştüğünü ve kendisine yazık ettiğini, bu nedenle Rabbin'den affedilmesini istemiştir. Allah da onun bu hatası, kusuru ve yanılığısından dolayı onu affetmiştir.⁵¹⁶

“Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. “Rabbim budur” dedi. Yıldız batınca da “Batanları sevmem” dedi...”⁵¹⁷ âyeti ve devamında Hz. İbrâhîm'in yıldız, ay

⁵¹⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/103-104; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/447-448; Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî' ve Kelâmî Polemikleri*, 354.

⁵¹⁵ el-Kasas 28/15.

⁵¹⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/633; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/61; Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî' ve Kelâmî Polemikleri*, 354-355.

⁵¹⁷ el-En'âm 6/76.

ve güneş için "*Benim Rabbim budur*" dediği, ifade edilmiştir. Onun bu ifadesi kendisinin dalâlet ve arayış içerisinde olduğuna ve kendisiyle ilgili küfür ve isyanın söz konusu olacağına işaret etmektedir. Nesefî, bu tür yorumları da peygamberlerin mâsum oluşlarına aykırı olduğu gerekçesiyle doğru bulmaz. Nesefî'ye göre Hz. İbrâhîm'in yıldız, ay ve güneş için "*Benim Rabbim budur*" ifadesi iki şekilde yorumlanabilir. Bunlardan birincisi, içinde bulunduğu kendi durumu ile ilgili olmayıp, kavminin hatalarına dikkat çekmek ve yanlışlarını kendilerine göstermek amacıyla söylenmiş bir ifadedir. Yani bu ifadeyi kavminin inançlarının yanlış olduğunu farklı bir üslup ile haber verme kabilinden söylenmiş bir söz olarak anlamak gerekir. İkincisi de bu tür kullanım, karşı tarafın düşünce ve inançlarıyla alay etme ve onlara acıma manasında kullanılmış olabilir. Bu durumda Hz. İbrâhîm'in bu ifadesi, yıldız, ay ve güneşe tapan kavminin bu inançlarıyla alay etmek için "*Rabbim bunlardır, öyle mi?*" şeklinde bir anlam kazanır. Dolayısıyla Nesefî, âyette geçen ifadelerin Hz. İbrahim'in isyan veya günah işlediği yönünde bir delil teşkil edemeyeceğine işaret etmiş olmaktadır.⁵¹⁸

“Zünnûn’u da (Yûnus) zikret! Hani öfkeli bir halde geçip gitmiş, kendisini asla sıkıştırmayacağımızı sanmıştı. Sonunda karanlıklar içinde, “Senden başka hiçbir tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben kötü işler yapmışım!” diyerek yalvardı. Bunun üzerine duasını kabul ettik ve onu sıkıntıdan kurtardık. İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarıyoruz.”⁵¹⁹ âyetlerinde Hz. Yûnus'un Rabbinin izni olmadan kavmini bırakıp, ayrılmasından ve tebliğ vazifesini tamamlamamasından bahsedilir. Onun bu hareketi Rabbine karşı isyan ettiği ve günah işlediği anlamına gelir. Nesefî, bu yaklaşımı da doğru bulmaz. Ona göre Hz. Yûnus'un yapması gereken kavminin aşırılıklarına karşı sabretmek ve onları terk etmekle ilgili Rabbinden gelecek izni beklemektir. Onun üzerine düşen en güzel davranış bu olmasına rağmen, böyle davranmadı. Bununla birlikte Hz. Yûnus'un bu şekilde davranmaması Rabbine karşı bir isyan ve günah manasında değil, en güzel olanı terk etme anlamına gelen "*zelle*" olarak yorumlanmalıdır.⁵²⁰

“Senden önce gönderdiğimiz hiçbir resûl ve nebî yoktur ki bir şeyi arzuladığı zaman şeytan onun arzusuna vesvese karıştırmamış olsun. Allah şeytanın karıştırdığını

⁵¹⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/516; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 3/576; Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî' ve Kelâmî Polemikleri*, 355.

⁵¹⁹ el-Enbiyâ 21/87-88.

⁵²⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/418; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/153; Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî' ve Kelâmî Polemikleri*, 356.

giderir. Sonra Allah kendi âyetlerini sağlamlaştıır. Allah her şeyi bilendir, hikmet sâhibidir.⁵²¹ âyetinde Garânîk kıssası anlatılır. Buna göre dediler ki: Hz. Peygamber (aleyhisselâm) kavmine âit bir mecliste Necm Sûresi'ni okuyordu. **وَمَنْوَةُ الثَّالِثَةِ الْاٰخَرٰى** /üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı' âyetine geldiğinde dilinden (tilke'l-ğarânigu'l-âlâ/ bu üçü ulu kuğulardır...) sözleri geçmiştir. O onu ismet sıfatıyla anladı ve farkına vardı. Denildi ki onu Cebrâîl uyardı. Onlara bunun şeytandan olduğu haberini verdi. Neseî'ye göre bu söz kabul edilir değildir. Çünkü buna göre Hz. Peygamber (sav) ya bunu kasten konuşmuş olacak ki bu câiz değildir. Çünkü bu küfürdür. Ve o putları övücü olarak değil, yericisi olarak gönderilmiştir. Ya da şeytan bunu Nebî (aleyhisselâm)'nin diline kaçınamayacağı bir şekilde cebrî olarak söyletmiştir, denildi. Ona göre bu da mümkün değildir. Çünkü şeytan başkasının hakkında buna güç getiremez. Âyette *“şüphesiz ki senin kullarım üzerinde hiçbir hakimiyetin yoktur”* (el-İsrâ 17/65) buyurulmuştur. Onun hakkında ise hiçbir şekilde olamaz. Ya da bu onun dilinden yanlışlıkla gafletle dökülmüştür, denildi. Neseî'ye göre bu da aynı şekilde reddolunmuştur. Çünkü vahyin tebliğı esnasında onun üzerine böyle bir gafletin çökmesi câiz değildir. Eğer bu câiz olsaydı onun sözüne itimat bâtil olurdu. Çünkü Allah Teâlâ kendisine vahyedilenlerin sıfatları hususunda *“bâtil ona ne önünden ne de ortasından gelemes”* (Fussilet 41/42) ve *“Kur'anı Biz indirdik ve onu biz koruyacağız”* (el-Hicr 15/9) demiştir. Bu görüşler bâtil olunca ortada sadece bir görüş kalıyor o da Hz. Peygamber (sav) **وَمَنْوَةُ الثَّالِثَةِ الْاٰخَرٰى** /üçüncüsü olan diğerini, Menât'ı' âyetinden sonra susmuştur ve bundan sonra şeytan Hz. Peygamber (sav)'in okuyuşuna bitişik bir şekilde bu kelimeleri söylemiştir. İşte burada bazı kişiler bunu Hz. Peygamber (sav)'in konuştuğunu zannetmişlerdir. İşte bu sebeple bu Nebî (aleyhisselâm)'nin okuyuşuna atılmış olmaktadır. Şeytan Hz. Peygamber (sav) zamanında konuşuyordu ve sözünü işitiyordu. Rivâyet olunduğuna göre o Uhûd günü *“Agah olun ki Muhammed öldürülmüştür”* diye yüksek sesle bağırıştır. Bedir günü de *“Bugün insanlardan hiçbiri size galip gelemes. Ben de sizin yardımcınızım”* (el-Enfâl 8/48) demiştir. Allah şeytanın attığı şeyi giderir, iptal eder ve onun şeytandan olduğunu bildirir. Sonra da şeytanın yenilerini eklemesine karşı âyetlerini güçlendirir ve korur. Allah peygamberine neyi vahyettiğini bilir. Şeytanın kastını da bilir. O hikmet sâhibidir.⁵²²

⁵²¹ el-Hac 22/52.

⁵²² Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/448; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 7/219-220.

Bunların dışında Nesefî, "*Şaşırmış bulup da yol göstermedi mi?*"⁵²³ ve "*Andolsun (bilfarz) Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun.*"⁵²⁴ âyetinde olduğu gibi Hz. Peygamber ile ilgili olarak, ilk bakışta kendisinden dalâlet, mâsiyet, sapıklık, günah vb. durumların sâdır olabileceği izlenimi veren âyetleri karşı tarafın iddialarına cevap sadedinde yorumlamaya çalışır. Buna örnek vermek gerekirse; Nesefî'ye göre "*Şaşırmış (dâll) bulup da yol göstermedi (heda) mi?*" âyetinde geçen "*dâll*/şaşırmış" lafzının anlamı "nübüvvet ilkelerini, şeriat ahkâmını ve vahiy yolunun ne olduğunu ve hangi anlama geldiğini bilmeyen ve bunlara vakıf olmayan" demektir. "*Hedâ*/yol gösterme" ifadesi de "şeri'at ve Kur'ân'ı sana bildirmedi mi" anlamına gelmektedir. Buradan hareketle Nesefî, bu âyetten Hz. Peygamber (sav)'in hak yoldan ayrıldığı, sapıklığa, küfre düştüğü anlamı çıkarılamaz. Çünkü Hz. Peygamber (sav) ilk halinden kendisine vahyin gelişine kadar putlara ibadet etmekten ve Allah'a isyan eden günahkârların pisliklerine bulaşmaktan korunmuştur.⁵²⁵ Diğer taraftan Nesefî'ye göre "*Ey Peygamber Allah seni affetsin...*"⁵²⁶ ifadesinden yola çıkarak Hz. Peygamber (sav)'in bir günah işlediği ve bu günahından dolayı affedildiği gibi bir anlam çıkartılamaz. Çünkü bu ifade bir zelle veya dil sürçmesi sebebiyle bir kinayeli ifadedir. İfadede yer alan "aff" lafzı da isyan veya mâsiyetin bağışlanması anlamında değil işlenen zelle veya dil sürçmesinden dolayı karşı tarafın tatlı bir şekilde uyarılması ve ikaz edilme manasındadır. Dolayısıyla âyette geçen "Allah seni affetsin" ifadesi Hz. Peygamber (sav)'in Rabbine isyan etmesi veya masiyet işlemesi değil, en güzel olan bir uygulamayı terk etmesi sebebiyle tatlı bir şekilde uyarılması anlamına gelir.⁵²⁷ Nesefî "*Andolsun (bilfarz) Allah'a ortak koşarsan, işlerin mutlaka boşa gider ve hüsranda kalanlardan olursun.*" âyetini de bu bağlamda yorumlamıştır. Ona göre âyette Allah Teâlâ Hz. Peygamber (sav)'in kendisine ortak koşmayacağını bilmesine rağmen, Allah'a ortak koşmaması yönünde onu uyarmıştır. Hz. Peygamber (sav)'in Allah'a ortak koşması imkânsızdır. Buna rağmen Allah bu konuda ona uyarıda bulunmuş, Allah'a şirk koşmamasını farz kılmıştır. Allah'ın muhal olan şeyleri farz kılması mümkün ve câizdir. O zaman burada anlatılmak istenen

⁵²³ ed-Duhâ 93/7.

⁵²⁴ ez-Zümer 39/65.

⁵²⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/654-655; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/664-665.

⁵²⁶ et-Tevbe 9/43.

⁵²⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/682-683; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 4/561-562.

başka bir husus vardır. Bu da Allah'ın Hz. Peygamber (sav)'in şahsında bütün insanlara kendisine şirk koşulmaması konusunda uyarıda bulunmasıdır. O halde bu âyette, Hz. Peygamber (sav)'in mâsum oluşuna yönelik hiçbir tereddütün olmadığını âyetteki uyarının da onun şahsında bütün insanlığa olduğunu söyleyebiliriz.⁵²⁸ Bu açıklamalardan da anlaşıldığı üzere Nesefî, vahiyden önce ve sonra peygamberlerin her türlü masiyetten masum oluşu üzerinde önemle durmuş, küfür, isyan ve bunun gibi fiiller ile onların nitelenmesini asla tasvip etmemiştir. Çünkü ona göre peygamberlerin mâsiyet işlemeleri câiz ve mümkün olursa, bu durumda "yalan söylemeleri" de câiz ve mümkün olur. Dolayısıyla Nesefî'ye göre peygamberlerin günah işlemesinin mümkün görülmesi din ve dinî ahkâmının peygamberlerin haberine dayanması ve bu durumda habere yalan karışma ihtimali bulunması nedeniyle, dinin iptali anlamına gelecektir. Bu nedenle onların günah işlemesi mümkün değildir.⁵²⁹

7. PEYGAMBERLERİN SAYISI

Ebü'l-Berekât en-Nesefî peygamberlerin sayısının kaç tane olduğu konusunda onları belli bir sayı ile sınırlandıramayız demiştir. Zira ona göre eğer peygamberlerin sayısı belli bir sayı ile sınırlandırılacak olursa bu durumda peygamberlerden olmayan kimselerin de peygamberler grubuna girmesi gibi bir durum söz konusu olurdu. Veya tam tersine peygamberlerden olanların peygamberler grubundan çıkarılması durumu hâsıl olabilirdi. Yani nebî olan kimselerden bazıları çıkarılmış olurdu veya nebî olmayan kimselerin nebî olduğuna şahitlik etmiş olunurdu ki bu câiz değildir, demiştir.⁵³⁰ Bu hususta Nesefî **“Bir kısım peygamberleri sana daha önce anlattık, bir kısmını ise sana anlatmadık. Ve Allah Mûsâ ile gerçekten konuştu.”**⁵³¹ âyetini tefsir ederken meseleye bir de başka açıdan bakarak âyetin tefsirinde “Ebû Zer (r.a) Hz. Peygamber (sav)'e, ne kadar peygamber gönderildiğini sormuş. Hz. Peygamber (sav) de şöyle buyurmuştur: “Yüz yirmi dört bin peygamber gönderilmiştir.” Bu defa: “Bu gönderilenler arasında Resûl olanların sayısı kaç tanedir?” diye sormuş. Hz. Peygamber (sav) buna da şu karşılığı vermiştir: “Üç yüz on üç tanedir. İlk Resûl Hz. Âdem (a.s), son Resûl de sizin peygamberiniz Muhammed

⁵²⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/191-192; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 9/128.

⁵²⁹ Önal, *Ebü'l-Berekât en-Nesefî' ve Kelâmî Polemikleri*, 357-358.

⁵³⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 194. Bu yaklaşımı Sâbûnî'de de görürüz. Bkz.: Sâbûnî, *el-Kifâye*, 190.

⁵³¹ en-Nisâ 4/164.

(sav)’dir. Bunlardan dört tanesi; Hûd, Sâlih, Şuayb ve Muhammed (sav) Arap soyundandır.” rivayetini nakletmiş, bu âyet ve rivayeti birlikte değerlendirerek âyetin peygamberleri tek tek isimleriyle tanıyıp iman etme şartının olmadığı, yani imanın sahih olması için tek tek hepsini bilme ve tanıma gereği olmadığı manasına geldiğini söyler, herhangi biri inkâr edilmedikçe hepsine birden îman etmenin yeterli olacağını, çünkü şart olarak istenenin hepsine birden iman edilmesi olduğunu belirtmiştir. Ona göre eğer hepsine ayrı ayrı iman etmemiz şart olmuş olsaydı yüce Allah onları mutlaka bizim için bir bir sayardı.⁵³²

8. PEYGAMBERLERİN GÖREVLERİ

8.1. Tebliğ ve Tebyin

Peygamberler, onları diğer insanlardan ayırt edebileceğimiz birtakım görevlere ve özelliklere sahiptirler. Peygamberlerin asli görevleri, insanlığı uyarmak ve müjdelemektir. Bu itibarla öncelikle Allah’tan aldıkları mesajları insanlara bildirmekle görevlidirler. Onların bu faaliyetlerine bir şeyi veya bir haberi ulaştırmak anlamına gelen tebliğ denmektedir. Aynı zamanda bir özellik olarak kabul edilen bu fenomen, Allah’ın kulları ile peygamber aracılığıyla kurduğu bir iletişimdir.⁵³³ Ebü’l-Berekât en-Nesefî de tefsirinde peygamberlerin görevlerine işaret edici âyetleri açıklamaya çalışmıştır. Kısaca bunlara göz atalım.

*“Ortak koşanlar dediler ki: “Allah dileseydi ne biz ne de babalarımız ondan başkasına tapardık. Onun emri olmadan hiçbir şeyi de haram kılmazdık.” Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Peygamberlerin üzerine açık seçik tebliğden başka bir şey düşer mi!”*⁵³⁴ âyetinin tefsirinde peygamberlerin görevlerinin en temelde sadece hakkı tebliğden ve halkı da şirkin bâtil ve anlamsız olduğunu, çirkin olduğunu bildirmek ve onları bundan haberdar etmekten ibaret olduğunu ifade etmiştir.⁵³⁵

“Biz, onlara vâdettiğimiz (azâbın) bir kısmını sana göstersek de veya (ondan önce) senin canını alsak da sana ancak (Allah’ın emirlerini) tebliğ etmek düşer. Hesap yalnız bize

⁵³² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/416; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 3/234-235.

⁵³³ Okşar, *Peygamberlik Olgusu*, 27.

⁵³⁴ en-Nahl, 16/35

⁵³⁵ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/212; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/203.

âittir.”⁵³⁶ âyetinde ise peygambere gereken görevin yalnızca tebliğde bulunmak olduğunu, peygamberlerin diğer görevlerinin de varlığına işaret eden âyetlere rağmen bu şekilde onun görevinin sadece tebliğ olduğunun vurgulanmasının sebebini ise “*Hesap yalnız bize âittir.*” âyetiyle ifade etmiş, onların amellerine göre haklarında gerekeni yapmak, hesaba çekip cezalandırmak ise Allah’a âittir, bunun peygambere âit olmadığını ve ona düşmeyeceğini belirterek tefsir etmiştir.⁵³⁷ Nitekim “(Ey Resûlüm!) Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibârettir.”⁵³⁸ âyetinin izahında da bu hususu, “Ey Resûlüm! Yine de -İslam’dan- yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir tebliğden ibârettir” bundan böyle senin yapabileceğin bir şey ve sorumluluk yoktur. Çünkü sana düşen asıl görev, senin apaçık olarak tebliğ etmendir. Zaten sen de bunu yaptın, diyerek ifade etmiştir.⁵³⁹

Peygamberler, Allah’tan aldıkları vahiyleri insanlara olduğu gibi bildirme görevleri yanında bu mesajların doğru ve sıhhatli olarak anlaşılmasını sağlayacak birtakım açıklamalarda bulunurlar ki bu da tebyindir.⁵⁴⁰

“*Apaçık mûcizeler ve kitaplarla (gönderildiler.) İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur’ân’ı indirdik.*”⁵⁴¹ âyetinin tefsirinde Nesefî, “İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için -zikrin yani Kur’ân’ın içinde yer alan hükümleri, emredilen ve yasaklanan şeyleri, nelerin vaat olduğunu ve nelerle uyarıldığını anlatman için- ve düşünüp anlasınlar uyarılarına dikkat etsinler de uyansınlar- diye sana da bu Kur’ân’ı indirdik.” ifadeleriyle bu hususu dile getirmiştir.⁵⁴²

“*İşte bunlar Allah’ın kendilerine nimet verdiği peygamberlerden, Âdem’in soyundan, Nûh ile birlikte (gemide) taşıdıklarımızdan, İbrâhîm ve İsrâ’il (Yakûb)’in soyundan, doğruya ulaştırdığımız ve seçkin kıldığımız kimselerdendir. Onlara, çok merhametli olan Allah’ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapanırlar.*”⁵⁴³ âyetinde de bu peygamberlerin,

⁵³⁶ er-Ra’d 13/40

⁵³⁷ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/158-159; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/41.

⁵³⁸ en-Nahl, 16/82

⁵³⁹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/227; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/249.

⁵⁴⁰ Okşar, *Peygamberlik Olgusu*, 27-28.

⁵⁴¹ en-Nahl 16/44

⁵⁴² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/212; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/212.

⁵⁴³ Meryem, 19/58

Allah'ın İslam'ın güzelliklerine ulaştırdığı ve dini açıklamaları ve hakikati göstermeleri için insanlar arasında seçtiği kimselerden, olduğunu ifade etmiştir.⁵⁴⁴

8.2. Tebşîr ve İnzâr

Mutluluk verici bir haber getirmek ve tebliğ anlamında dine çağırmak olan tebşîr kavramının peygamberlerin tebliğ görevleri ile ilgisi ise olumlu haberler anlamında; ahiret nimetleriyle ilgili müjde, zor zamanlarda yardımın geleceğine yönelik müjde, çocukla müjdeleme, rüzgarların rahmetin ve yağmurun müjdeci olması, bazı kimselerin müjdelenmesi gibi geniş kullanım alanına sahiptir. Terim anlamı olarak inzâr ise korkutma ve sakındırma anlamına gelmektedir.⁵⁴⁵

*“Biz seni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Her millet için de mutlaka bir uyarıcı (peygamber) bulunmuştur.”*⁵⁴⁶ Neseî bu âyetin “Biz seni hak olan bir gönderişle gönderdik” anlamına geldiğini belirtmiş, yani vaatle müjdeleyici, vaîdle (tehditle) uyarıcı olarak gönderdik, şeklinde de bu ifadeyi açarak tebşîr ve tenzîrin va'd ve vaîd ile olan irtibatını ortaya koymuştur. “Senin ümmetinden önce hiçbir ümmet yoktur ki, onlara, sapkınlığın kötü neticesiyle ve inkarın kötü sonucuyla uyaran bir uyarıcı gelmesin” demiştir.⁵⁴⁷

*“O, şöyle demişti: “Allah'ın kullarını (esaret altındaki İsrâ'il oğullarını) bana teslim edin. Çünkü ben size gönderilen güvenilir bir peygamberim.”*⁵⁴⁸ âyetinde de bir peygamberin bir kavme gönderilmesinin onlara söyleyeceği sözleri var anlamına geldiğini, bu nedenle, burada geçen (en) harfinin aynı zamanda “kavil /söz söyleme” gerçeğini de içerdiğini, zira peygamber bir kavme geldiğinde ancak onlara müjde vermek, onları uyarmak ve onları Allah'a (celle celâlihü) davet etmek için gönderildiklerini söylemiştir.⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/342; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 6/546. Bu konudaki diğer âyetlerin tefsirleri için bkz.: Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/159 er-Ra'd 13/41; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/220 en-Nahl 16/64; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/365-366 Tâhâ 20/42; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/515 Nûr 24/54; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/669 el-Ankebût 29/18; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/493 et-Teğâbün 64/12.

⁵⁴⁵ Okşar, *Peygamberlik Olgusu*, 28-29.

⁵⁴⁶ Fâtır 35/24

⁵⁴⁷ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/85; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 8/473.

⁵⁴⁸ ed-Duhân, 44/18

⁵⁴⁹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/289; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 9/406.

“Şüphesiz Biz seni şahit müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.”⁵⁵⁰ âyetini de “Mü'minleri cennetle müjdeleyici ve kâfirleri de cehenneme karşı uyarıcı olarak gönderdik.” olarak tefsir etmiştir.⁵⁵¹

9. PEYGAMBERLERİN GAYBI BİLMESİ

Gayb, ‘gizli kalmak, gizlenmek, görünmemek, gözden kaybolmak’ mânalarında mastar ve ‘gizlenen, hazır olmayan, bulunmayan şey’ anlamında isim veya sıfat konumunda kullanılır. Terim olarak, “akıl ve duyular yoluyla hakkında bilgi edinilemeyen varlık alanı” diye tanımlanır.⁵⁵² Peygamberlerin gaybı bilip bilemeyecekleri ihtilafı bir yana gaybın ne kadarına muttalî oldukları da tartışma konusudur. Peygamber, aslında Allah katından bazı gaybî bilgileri getirir. Bu, her peygamber için geçerlidir. Bununla birlikte peygamber, kendiliğinden gaybî bilgileri bilemez.⁵⁵³ İslam âlimlerine göre peygamber, gaybı bilmesini sağlayan bir melekeye sahip değildir. Gayb âlemine ilişkin bilgilere, kendi meleke ve tahsiliyle ulaşamaz. O, gayb alanında ancak vahiy yoluyla, Allah’ın bildirdiklerini bilir. Gaybî bilgiler peygambere vehbedilir, tıpkı peygamberlik makamının kendisine vehbedilmesi yani ilahî bir ihsan olarak verilmesi gibi.⁵⁵⁴ Bu konuda Müslüman filozoflar olarak bilinen Meşşâî filozoflar farklı düşünmüşlerdir. Onlara göre nebî, gayba muttalîdir. Nefis cevherinin arınmışlığı (safâ) ile onlar öğrenme ve öğretme olmaksızın ilk ilkelere ulaşmadaki gücüne sahip olurlar. Öğrenme ve öğretme olmaksızın ma’kûlâtı kavramayı sağlayan kuvveye filozoflar ‘el-aklû’l-kudsî’ demişlerdir.⁵⁵⁵

Ebü’l-Berekât en-Nesefî de İslam âlimleri ile aynı görüşe sahiptir. O **“De ki: “Göktekiler ve yerdekiler gaybı bilemezler, ancak Allah bilir. Onlar öldükten sonra ne zaman diriltileceklerinin de farkında değildirler.”**⁵⁵⁶ âyetinin tefsirinde gaybı, “hakkında herhangi bir delil ortaya konulamayan şey” olarak tanımlamış, yaratılmışlardan

⁵⁵⁰ el-Fetih, 48/8

⁵⁵¹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/335; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 9/527. Bu konudaki diğer âyetlerin tefsiri için bkz.: Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/573 eş-Şuarâ 26/115; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/36 el-Ahzâb 33/46; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/85 Fâtır 35/23; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/126 es-Sâffât 37/72.

⁵⁵² Topaloğlu-Çelebi, “Gayb”, 102.

⁵⁵³ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 204.

⁵⁵⁴ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 204.

⁵⁵⁵ Ardoğan, *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*, 204.

⁵⁵⁶ en-Neml 27/65.

hiçbirisinin gayb konusunda hiçbir şeye muttalî olamayacağını, herhangi bir bilgiye sahip olmadıklarını söylemiş, bu itibarla âyetin “Allah'tan başka hiçbir kimse gaybı bilemez” manasına geldiğini söylemiştir.⁵⁵⁷ Nesefî her ne kadar bu âyetin açıklamasında gaybı kimsenin bilemeyeceğini söylese de **“Ancak (bildirmeyi) dilediği Peygamber bunun dışındadır. Çünkü O, bunun önünden ve ardından gözcüler salar.”**⁵⁵⁸ âyetini tefsir ederken de peygamberleri istisna saymıştır. Ona göre Allah Teâlâ gaybı, gaybın bir kısmını bilsin ve gaybden haber vermesi mucize olsun diye ancak râzı olduğu elçiye bildirir. Nesefî Allah'ın, peygamberini gaybına dilediği kadar muttalî kıldığını ifade ederek de İslam filozoflarından ayırmıştır. Nesefî bu noktada Allah dostu velîlere hâsıl olan bilgilere de değinir. Ona göre velînin bildirdiği bir şeyin vuku bulması kesin değildir. Çünkü o, rüyaya ya da keşfe göre haber verir. Nesefî yine Allah'ın, peygamberlerine gaybı bildirmesi hususunda **“Allah, mü'minleri üzerinde bulunduğunuz şu durumda (münâfıklarla iç içe olmuş hâlde) bırakacak değildir; sonuçta murdar olan ile temiz olanı ayırt edecektir. Ey iman edenler! Allah size gaybı bildirecek de değildir. Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer (ve onu gaybtan haberdar kılar). O hâlde Allah'a ve Resûlüne iman edin. Eğer iman eder ve sakınırsanız, bu takdirde sizin için pek büyük bir ecir vardır.”**⁵⁵⁹ âyetini **“Fakat Allah, peygamberlerinden dilediğini seçer ve onu gaybtan haberdar kılar.”** Yani; ancak Allah peygamber gönderir ve ona vahyeder ve bu yoldan gayb âleminde şu şeyler şöyle ve şöyledir, diye bilgi ve haber getirir. Buna bağlı olarak da “filân kimsenin kalbinde münâfıklık vardır, filân kimsenin gönlünde ise dürüstlük, ihlâs ve samimiyet vardır.” diye ümmetini, inananlarını haberdar kılar.” diye tefsir etmiş, peygamberin verdiği bu türden haberlerin, onun kendi kafasından değil bizzat yüce Allah'ın ona bildirmesiyle olduğunu vurgulamıştır. Nesefî bu noktada Bâtînîlerle olan ihtilafı da dile getirmiştir. Bu âyetin Bâtînî görüşe sahip olanlara karşı kendileri için delil olduğunu söylemiştir. Çünkü Bâtînîler, imamlarının da bu ilme sahip olduğunu ileri sürmektedirler. Eğer böyle bir kimsenin peygamberliği sabit değilse, dolayısıyla eldeki bu nassa (delile) aykırı hareket ediyorlar, demektir. Zira Bâtînîler resûl olmayanın da gayba ait bilgileri bileceğini iddia ediyorlar. Eğer böyle biri için peygamber olduğunu ileri sürerlerse bu takdirde bu nassın dışında bir başka nassa da aykırı davranmış olurlar.

⁵⁵⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/617; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/19.

⁵⁵⁸ el-Cin 72/27.

⁵⁵⁹ Âl-i İmrân 3/179.

Bu ise, “peygamberlerin sonuncusu” manasında olan, “وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ”⁵⁶⁰ âyetine aykırıdır, demiştir.⁵⁶¹

10. PEYGAMBERLERİN İCTİHADİ

Nesefî’nin değindiği meselelerden biri de peygamberlerin içtihadı meselesidir. Ona göre peygamberlerin bazı konularda içtihatla bulunması câizdir. Nesefî vahyin zâhir ve bâtın olmak üzere ikiye ayrıldığını; zâhir vahyin üç türlü olduğunu, bunların: meleğin dili ile sabit olan ve Hz. Peygamber (sav)’in, kesin bir alamet ile tebliğ edeni (yani Cebrâil’i) bildikten sonra kulağına gelen vahiy; sözlü olarak herhangi bir beyan olmaksızın meleğin işareti ile Hz. Peygamber (sav) nezdinde sabit olan vahiy; bir de Allah’ın kendi katından peygamberine bir nûr göstermesi suretiyle herhangi bir şüphenin söz konusu olmadığı bir ilham ile Hz. Peygamber (sav)’in kalbine doğan vahiy olduğunu söylemiştir. Ona göre bâtın vahiy ise Hz. Peygamber (sav)’in naslarla sabit hükümler üzerinde içtihat ederek düşünmek suretiyle nâil olduğu vahiydir. Nesefî peygamberin içtihadını vahiy kapsamında değerlendirmiştir. Nitekim “*O (nun konuşması kendisine) vahyedilenden başkası değildir.*”⁵⁶² âyetini “Size Kur’ân’dan getirdikleri kendi hevasından ve re’yinden sâdır olan şeyler değildir. Ancak o Allah (celle celâlühü) katından kendisine vahyedilen vahiydir.” olarak açıklamış, bu âyeti peygamberlerin içtihadı olmadığına dair delil olarak öne sürenlere ise Allah-u Teâlâ onlara içtihadı kolaylaştırdığında ve onları, ona (o içtihadı) getirdiğinde, bu vahiy gibi olur, hevadan konuşmak olmaz, diyerek cevap vermiştir.⁵⁶³ Nesefî Hz. Peygamber (sav)’in, vahyin gelmediği konularda vahyi beklemek, bekleme süresi geçtikten sonra da re’yi ile amel etmekle yükümlü olduğunu söylemiş ve peygamberin yanlış bir içtihat üzerinde bırakılmayacağını belirterek bu içtihadının Allah katından uyarı ile düzeltileceğini ifade etmiştir. Halbuki peygamber dışındaki müçtehitlerin rey yolu ile beyanları [yani içtihatları] ise böyle değildir. Müçtehitler masum olmadıkları için, şayet içtihatları hatalı ise bu içtihat hatalı olarak kalır. “*(Ey Peygamber!) Allah seni bağışlasın. Mazeret ileri sürenlerden kim doğru söylüyor ve kim yalan konuşuyor, durumlarını iyice ortaya çıkarmadan niçin kendilerine izin*

⁵⁶⁰ el-Ahzâb, 33/40

⁵⁶¹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/315; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 2/460-461.

⁵⁶² en-Necm 53/4.

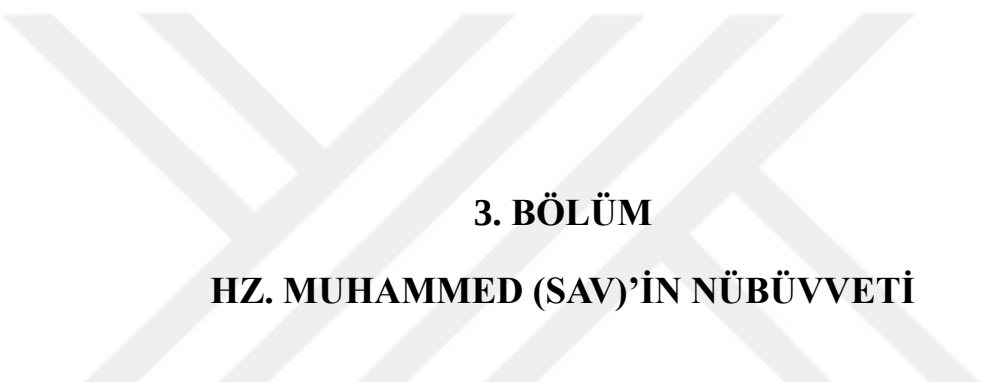
⁵⁶³ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/389; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/33.

verdin?”⁵⁶⁴ âyetini “Resûlullah (sav) yapmakla emrolunmadığı hâlde iki şey yaptı. Bunlardan birisi münâfıklara burada görüldüğü gibi savaştan geri kalmaları için izin vermesi, diğeri de esir olarak aldığı kimselerden serbest kalmalarına karşılık fidye almış olmasıydı. İşte bu yüzden yüce Allah kendisini uyarmıştı. Bu, aynı zamanda peygamberlerin kimi konularda içtihadta bulunmalarının câiz olduğuna dair bir delildir. Çünkü Peygamberimiz (sav) bu kararı kendi içtihadına dayanarak vermişti. Ancak bundan dolayı uyarılmasının sebebi, içtihadta bulunabilme yetkisi olmakla birlikte en önemli olan hususu, en efdal uygulamayı terk etmiş olmasından dolayıdır. Dolayısıyla peygamberler en efdal olanı terk ettiklerinden ötürü yüce Allah'tan azar ve uyarı işitmişlerdir.” diye tefsir ederek bu hususu dile getirmiştir.⁵⁶⁵ Ona göre Hz. Peygamber (sav)’in içtihadı, ilham gibi olup başkası hakkında delil olmasa bile kendisi hakkında kesin bir delildir.⁵⁶⁶

⁵⁶⁴ et-Tevbe 9/43.

⁵⁶⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/683; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 4/562.

⁵⁶⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Menâru'l-Envâr*, çev. Soner Duman, Osman Güman, Süleyman Kaya, 213.

3. BÖLÜM

HZ. MUHAMMED (SAV)'İN NÜBÜVVETİ

1. HZ. MUHAMMED (SAV)'İN NÜBÜVVETİNİ İSPAT

Kur'ân'da belirtildiğine göre geçmiş peygamberlerden Hz. İbrâhîm (as), kendi soyundan, âyetlerini okuyup Kitap ve Hikmet'i öğretecek bir peygamber göndermesini Allah'tan niyaz etmiştir. Allah Teâlâ bu duasını kabul ederek Hz. İbrâhîm (as)'in soyundan gelen Hz. Muhammed (sav)'i, uzunca bir dönem kendilerine uyarıcı gelmemiş bulunan ümmî Araplara, âyetlerini okuyup onları arındıran, Kitâb'ı ve Hikmet'i öğretip uyaran, müjdeleyen ve insanların Yaratan'a inanmaları için tanıklık yapan bir peygamber olarak görevlendirmiştir. Cenâb-ı Hak, temiz ve üstün bir yaratılışa sahip kıldığı ve vahiyleri almaya elverişli olarak yarattığı insanlar arasından geçmişte elçilerini seçip gönderdiği gibi, âhir zaman döneminde de peygamberliğe elverişli olarak yarattığı Hz. Muhammed (sav)'i seçip göndermiştir.⁵⁶⁷

Kelam âlimleri kelam kitaplarında İslam inancının üç ana esasını ifade eden usûl-i selâse içerisinde ilâhiyyât ve sem'îyyât bahislerinin yanı sıra nübüvvât başlığı altında peygamberlik kurumuna yönelik bir çok meseleyi ele almışlardır. Onların, fer'î meseleleri ele almadan önce nübüvvet kurumunun varlığına yönelik yapılan itirazları, ortaya atılan iddiaları 'isbât-ı nübüvve' başlığı altında cevaplandırmaya çalıştıklarını daha önce ifade etmiştik. Âlimlerimizin nübüvvât bahisleri içerisinde ele aldıkları en önemli meselelerden birisi de peygamberlik zincirinin son halkası ve nübüvvet kurumunun mütemmim parçası olan Hz. Peygamber (as)'in nübüvvetini ispat meselesi olmuştur. Aslında bir yönüyle O'nun nübüvvetini ispat etmek diğer peygamberlerin nübüvvetini de ispat etmek anlamına gelmektedir. Zira diğer peygamberlere yönelik bilgiler O'nun haber vermesiyle elde edilmektedir. Dolayısıyla âlimlerimiz de hem Hristiyanlık ve Yahudilik gibi tahrif olmuş dinlerce ortaya konan ve onların mensuplarınca dillendirilen bilgilerin doğruluğunun sorgulanıp elekten geçirilmesi için hem de peygamberlerin hayatlarının, davalarının hatta insanlık tarihinin doğru bir şekilde anlaşılması ve de doğru bir inanç tesis edebilmek için son peygamber Hz. Muhammed (sav)'in nübüvvetini ispat etmeyi elzem görüp kitaplarında da bu ispata gayret etmişlerdir. Biz de tezimizin bu bölümünde Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetini ispatını, nübüvvetin ispatı meselesinde olduğu gibi İmam Mâtürîdî, Ebü'l-Muîn en-Nesefî ve Nûreddin es-Sâbûnî'nin yaklaşımlarına da

⁵⁶⁷ Yusuf Şevki Yavuz, "Hz. Muhammed'in Peygamberliği ve 'Son Peygamber' Oluşu", *Vahiy ve Peygamberlik*, haz. Yusuf Şevki Yavuz, (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2018), 321-322.

değinererek Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin özelinde ele almaya çalışacağız. Şunu da belirtmek istiyoruz ki Hz. Peygamber (sav)'in peygamberliğini ispat ederken O'nun en büyük delili olan Kur'ân-ı Kerim meselesine de değineceğiz ancak Kur'ân'ın mûcizevî yönünü ve onun muhataplarını âciz bırakan (i'câz) yönünü ayrı bir başlık altında ele alacağız.

İmam Mâtürîdî, Hz. Peygamber (sav)'in geldiği dönemi ve coğrafyayı onun nübüvvetini ispat eden aklî mûcizeler kapsamında ele alır ve o doğrultuda değerlendirir. Ona göre, peygamberlerin gelmesi tarih boyunca insanlar tarafından yadırganmamış bir hakikattir. Doğal olarak Hz. Muhammed (sav)'in gelmesi de garip karşılanmamıştır. Zira Allah'ın tekerrür eden iradesi (âdetullah) insanlar doğru yoldan saptıklarında onlara hidayet vesilesi olan bir peygamber göndermek şeklinde tezahür etmekteydi. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm her ümmete mutlaka bir uyarıcı (nezîr) geldiğini haber vermektedir. Mâtürîdî'ye göre bu durum Hz. Muhammed (sav)'in nübüvvetine karşı yapılan itirazları da ilk elden boşa çıkarmaktadır... Nitekim Hz. Muhammed (sav)'in geliş zamanı ona olan ihtiyaca tamamen uygun düşmektedir. Zira onun geldiği devir fetret dönemi idi ve ilim yok olmuştu. İnsanlar sapıklık içinde ve bilgi kaynaklarından mahrumdu.⁵⁶⁸ Ona göre insanların din konusundaki ihtilafı Allah'ın şeriatını değiştirmeye, onun izlerini yok etmeye ve ona dair haberleri silmeye kadar varınca, Allah Teala kendi şeriatını ihya etmek için akıllara durgunluk veren mûcizeler ortaya koyacak birisini göndererek insanlara lütuf ve ihsanda bulunmuştur. O da özü itibarıyla tüm semavi dinlerle aynı olan İslam'ın tebliğ edicisi Hz. Muhammed (sav)'dir.⁵⁶⁹

Mâtürîdî, Hz. Muhammed (sav)'e nübüvvet ve risâlet görevi verilmeden önce gerek Tevrat ve gerekse İncil'in, Kur'an'ın bazı bölümleriyle uyum arz etmekte olduğunu ve hem Hz. Muhammed (sav)'in hem de onun ümmetinin özelliklerini haber verdiğini söyler. Ona göre şayet Kur'an o günkü Tevrat'a uygunluk arz etmeseydi bunu hemen açığa vururlar ve Kur'an'ı ortadan kaldırmaya çalışırlardı. Böyle bir şeye girişmemiş olmaları, Hz. Muhammed (sav)'in nübüvvetinin ve Kur'an'ın Tevrat'a uygunluğunun bir başka delilidir. Nitekim Tevrat'a iman etmek Hz. Muhammed (sav)'e ve ona indirilene, dolayısıyla tüm peygamberlere ve onlara indirilenlere iman etmeyi gerektirmektedir.

⁵⁶⁸ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 157.

⁵⁶⁹ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 161.

Ayrıca “Kendilerine kitap verdiklerimiz onu kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanır. Yine de içlerinden bir grup bile bile gerçeği saklıyorlar.” (el-Bakara 2/146) âyeti Resûlullah (sav)’ın adının ve özelliklerinin önceki kitaplarda haber verildiğinin en açık delilidir. Zira bu âyet geldiğinde de hiçbirisi bu gerçeği inkâr edemedi. Mâtürîdî ayetteki oğul benzetmesine dikkatimizi çeker. Başka tanıdıkların aksine, bir kimsenin oğlu birden fazla özellikleri ile tanınır. Nitekim Ehl-i kitap Hz. Peygamber (sav)’i birçok özelliği ile tanıyorlardı. Fakat inat edip onu tanımazlıktan geldiler ve gerçeği bile bile gizlediler. Burada gizleme için kullanılan "ketm" fiili de bize bir başka ipucu vermektedir. Gizleme bir gerçeği biliyorken söz konusu olur. Kişi bilmediği bir şeyi gizleyemez. Dolayısıyla bu âyet Ehl-i kitabın Resûlullah (sav)’ı tanıyor olduklarını, bunu bilmelerine rağmen gizlediklerinin bir başka ispatıdır.⁵⁷⁰ Hz. Peygamber (sav) Ehl-i kitap ile fikri tartışmada da bulunmuştur. Kitap ehli helak edilmelerinden endişe ettikleri için (haklı olduğunu bildikleri) Peygamber (sav)’i apaçık inkâr edememişlerdir. Hatta Resûl-i Ekrem (sav) Ehl-i kitabı "haksız olan kahrolsun!" (Mübâhele) duasına çağırarak, Yahudileri "Eğer haklı olduğunuza inanıyorsanız ölümü isteyin", Hristiyanları da "Geliniz bizim oğullarımızı ve sizin oğullarınızı yanımıza alıp birlikte dua edelim de Allah'tan yalancılar üzerine lanet dileyelim" şeklinde mübâheleye davet etmiştir. Ayrıca bütün muhataplarına "Haydi hepiniz bana tuzak kurun, sonra da mühlet vermeyin" âyetinde belirtildiği şekilde meydan okumuştur. Hz. Peygamber (sav)’in mucizelerinden biri de "Allah seni insanlardan korur." (el-Mâide, 5/67) âyetinde ifade edildiği üzere muarızlarının korkusundan emin olduğunu ve Allah'a güvendiğini ilan etmesidir.⁵⁷¹

Mâtürîdî, Hz. Peygamber (sav)’in Ehl-i kitap dışındaki topluluklara gönderilmiş bir peygamber olabileceği iddiasını vahyin aynı kaynaktan geldiği, birinin kabulünün diğerinin kabulünü gerektireceği şeklinde cevaplandırmıştır.⁵⁷²

Mâtürîdî, Kur'an'da önceki kitaplarla paralel olarak zikri geçen başka örnekler de verir. Mesela, cin kıssasının onlarda da geçtiğini ve cinlerin Hz. Peygamber’in nübüvvetini tasdik ettiğini söyler. Allah’ın bu meselede de olduğu gibi geçmiş ümmetlere ait kıssaları

⁵⁷⁰ Can, *Mâtürîdî’nin Nübüvvet Anlayışı*, 167-168.

⁵⁷¹ Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu 291.

⁵⁷² Bekir Topaloğlu, “Ebû Mansûr Mâtürîdî’nin Kelami Görüşleri”, *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*, haz. Sönmez Kutlu (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 205.

haber vermesinde Hz. Muhammed'in risâletinin ispatı vardır. Çünkü Allah, onların bilip gizlediği olayları bunları bilmeyen birisinin aracılığı ile kendilerine haber vermektedir.⁵⁷³

Mâtürîdî'nin nübüvveti ispat hususunda en çok üzerinde durduğu konulardan biri de peygamberlerin sûreten (şemâil) sîreten (ahlâk) bakımından üstün özelliklere sahip olmalarıdır. Kur'ân'ın verdiği öneme paralel olarak Mâtürîdî de Hz. Muhammed (sav)'in şemâiline ve onun insanlarla ilişkisine çokça yer verir. Bu cümleden olarak, onun yaratılışındaki mûcizelere dikkat çeker: “Kendisinin dünyaya gelişine kadar nesilden nesile intikal eden nur, iki omuzu arasında bulunan mühür, orta boylu diye nitelendirilmekle birlikte uzun boylularla yan yana geldiğinde boyunun onları aşması, vahye mazhar kılınmadan önce bulutun kendisini gölgelendirmesi, herkesçe mâlum olduğu üzere göğsünün açılarak içinin yıkanması ve eski haline döndürülmesi, çocukluğunda ve gençliğinde bile -soydaşlarının düşkünlüğüne rağmen- putlara tapmaktan uzak kalmış, amcası Abbas onun hürmetine Allah'tan yağmur dilemiş ve gerçekten halk rahmete mazhar kılınmıştır. Bir de inkârcılara karşı uyguladığı anlatılan muamele. Şöyle ki o ne yaranma siyaseti takip eder ne de tartışmaya girerdi. Hz. Peygamber kaba saba konuşan ve yüksek sesle bağırıp çağıran biri de değildi. Onun yalan söylediğine kimse şahit olmamıştır, düşmanları bile onu doğrulukla vasıflandırmıştır. Onun kimseyi aldatmadığını, hayasızlıkla yorumlanabilecek hiçbir davranış sergilemediğini, her hususta olduğu gibi cezalandırmada da sırf Allah'ın rızasını gözettiğini, yarın için hiçbir şey biriktirmediğini, çok değerli dünya nimetlerine rağmen davasından taviz vermediğini, nice güçlü kuvvetli zorbalardan ve krallardan çekinmeyip onlara karşı koyduğunu, kendisinden çok uzaklardaki düşmanlarının bile onun korkusuna kapıldığını, Resûlullah'ın kendisine ve inananlara yapılan her türlü ezaya sabredip birçok sıkıntıya katlandığını, insanların hak dine girmeleri dışında hiçbir teklifini kabul etmediğini belirtir.” Mâtürîdî, Hz. Peygamber (sav)'in vasıflarını zikrettikten sonra, onun hayatını ve şahsî özelliklerini dikkatli bir şekilde gözetleyip bunlar üzerinde düşünen birisinin ondaki ilahi desteği ve yardımı göreceğini ve diğer peygamberler gibi onun da Allah'ın elçisi olduğunu anlayacağını söyler.⁵⁷⁴

⁵⁷³ Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 169.

⁵⁷⁴ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 292; Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 162-163.

İmam Mâtürîdî, Hz. Muhammed (sav)'in nübüvvetini kabul etmeyenlerin ileri sürdükleri özellik mesela mûcize ise, o da mûcizeler göstermiştir ve mûcizeleri mûcize yapan şey aynıdır, der. Mûcizelerin büyüklüğüne dikkat çekmek isteyenlere de Hz. Muhammed (sav)'in mûcizelerindeki üstünlüğün ve şaşırtıcılığın (i'câz) hiçbir peygamberde bulunmadığını söyler. Onlardan birinin elimizde bulunan Kur'an-ı Kerim olduğunu ifade etmiş, Hz. Peygamber (sav)'in bununla bütün inkârcılara meydan okuduğunu ve onun bir benzerini getirmekten âciz kaldıklarını söylemiştir. Ayrıca bu hususta Kur'an-ı Kerim'in diğer mûcizevî yönlerine de değinmiştir.⁵⁷⁵

Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Hz. Peygamber (sav)'in davasının doğruluğunu şu dört şarta bağlamıştır:

- 1-Davasının mümkünattan olması,
- 2-Davasına uygun mûcizeler göstermesi,
- 3-Davasında herhangi bir sapıklığın olmaması,
- 4-Davasının çelişkiden sâlim olması.

Ebü'l-Muîn en-Nesefî, peygamberin bu şartlar muvacehesinde insanlara peygamber olarak gönderilebileceğini ve imkân dahilinde olan bu görevin, Allah'ın vahdaniyetiyle beraber hikmete mebni hükümlerle ortaya konabileceğini vurgulamış, bu şartlara muvafık bir tarzda nübüvvet iddiasında bulunan Hz. Muhammed (sav)'in risâletinin sabit olduğunu belirtmiştir.⁵⁷⁶

Ebü'l-Muîn en-Nesefî, Hz. Muhammed (sav)'in davasına mutabık birçok mûcize izhar ettiğine işaret ederek, onun davasında şirk, küfür, yalan ve fisk sayılacak herhangi bir durumun söz konusu olmadığını, kendisinden önceki peygamberleri tasdik edici bir tarzda davasında herhangi bir çelişki ve uygunsuzluk bulunmadığını belirtmiştir.⁵⁷⁷ Ayrıca kendisine son derece ihtiyaç duyulan bir zamanda, kavminin bir kurtarıcı beklediği bir dönemde ortaya çıktığını belirtir.

Bu noktada göz kamaştıran mûcizeler ve açık hüccetlerin O'nun nübüvvetine delil olduğunu, Kur'an-ı Kerîm, ayın yarılması, hurma kütüğünün inlemesi, elinde bulunan

⁵⁷⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-tevhîd*, 290-291; Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 113.

⁵⁷⁶ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 348.

⁵⁷⁷ Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 348.

taşların Allah'ı tesbih etmesi, duasının bereketiyle az yemeğin çoğalması O'nun mucizelerinden olduğunu söyler.⁵⁷⁸

Sâbûnî de Allah Teâlâ'nın O'nun nübüvvetine yönelik mucizeleri bir araya getirerek diğer peygamberlere müsavi kılarken, O'na aklî, haberî ve hissî mucizeler tahsis ederek diğerlerinden ayırttığını söylemiştir.⁵⁷⁹ O da Mâtürîdî ile benzer yaklaşımla Hz. Peygamber (sav)'in üstünlüklerine birçok açıdan değinerek O'nun peygamberliğine işaret etmiştir. Buna göre O'nun üstünlüğü kendi nefsinde, fiillerinde, ahlakında, soyunda, neslinde, sırrının berraklığında ve sebât etme hususlarında zâhir olmaktadır. Kendi nefsinin üstünlüğü, Ümmü Ma'bed, Hind b. Ebi Hâle ve diğer sahabelerin rivayet ettiğine göre sûretinin kemâli, şeklinin güzelliği, yaratılışının itidal derecede olması, beşerin imtihan olduğu musibet ve ayıplardan uzak olma hususlarında aşikâr olmaktadır. Ahlak ve fiillerindeki üstünlüğü, onun yumuşak huyluluğu, vakarı, tevazusu, cömertliği, hoşgörülü davranması, ümmetini koruması ve onları gözetmesi ve Allah'ın yarattığı varlıklara olan şefkatidir. Hatta Allah Teâlâ "*Sen elbette üstün bir ahlaka sahipsin*" buyurarak onun üstün ahlakını vurgulamıştır. Nesebinin üstünlüğü ise her asırda isimleriyle methedilen ve bütün kabileler arasında itibarları ile anılan değerli bir soyunun bulunmasıdır. Tıpkı Hz. Peygamberin nurunun, bulunduğu erkeğin ve kadının yüzünde parlaması gibi... Sırrının berraklığına gelirse, onun itimat edilemeyen şeylerden ve huzur bulunamayan varlıklardan uzak durmasıdır. "*Elbette sen öleceksin, onlar da ölecek*" âyeti hakkında Mâtürîdî'nin "Sen her ne kadar Allah'ı iyi derece de bilsen de ilahlığın sırrına vakıf olamazsın, ümmetin de seninle benim aramızdaki sırra vakıf olamazlar." dediğini aktarır. Ayrıca Allah Teâlâ'nın sadece ona mahsus olmak üzere kendisinin, meleklerin ve bütün ümmetinin ona salât ettiğini haber verdiğini söyler.⁵⁸⁰

Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin yaklaşımına baktığımızda ise o da Mâtürîdî ve Ebü'l-Muîn gibi Hz. Peygamber (sav)'in yaşadığı coğrafya ve dönemden hareketle O'nun nübüvvetinin gerekliliğini ortaya koymuştur. Neseî bu noktada âdetâ Hz. Peygamber (sav)'in yaşadığı dönemin fotoğrafını çekmeye çalışmıştır. Ona göre Hz. Peygamber

⁵⁷⁸ Ebü'l-Muîn en-Neseî, *Bahru'l-Kelâm*, çev. Yusuf Arıkaner, 168.

⁵⁷⁹ Sâbûnî, *el-Kifâye*, 191.

⁵⁸⁰ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 205-206; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım, 257-258.

(sav)’in içinde bulunduğu dönemde şeriatlerin tamamı unutulup gitmişti, hikmetler bütünüyle silinmişti, zulmün izleri aşikârdı, adaletsizliğin işaretleri bâki idi, küfür yeryüzünün her tarafını kaplamıştı ve bâtil yeryüzünün her bir yanını doldurmuştu. Nesefî o dönemdeki milletleri ve dinleri de tasvir eder. Ona göre,

-Araplar, putları ilah edinmişlerdi. Kız çocuklarını kaçınılmaz bir yasa olarak diri diri gömüyorlardı. Yeryüzünde bozgunculuk için çabalamak daimî bir âdet olmuştu. Kan dökmek derinleşmiş bir huy halini almıştı. Soygunculuk ve yağma kârlı bir ticaret olmuştu.

-Fârisîler, ateşe tapmakla uğraşıyorlardı. Onlar kızları ve anneleriyle cinsel ilişkide bulunuyorlardı.

-Türkler, ülkeleri/beldeleri tahrip etme, kendilerini yenilgiye uğratanları cezalandırma işine düşkündüler. Enine boyuna yeryüzünün her tarafına at koşturmayı sürdürüyorlardı. Dinleri putlara tapmaktı. Âdetleri, huyları ise insanlara zulüm idi.

-Hint milleti, putperest olarak ve kendilerini ateşte yakmakla bilinirlerdi.

-Yahudiler, Mesih’i yalanlama, tahrif ve teşbih (Allah ile yaratılmışlar arasında benzerlik kurma) ile meşguldüler.

-Hristiyanlar ise hulûl ve teslis ile meşguldüler.⁵⁸¹

Nesefî **“Fakat biz (Mûsâ’dan sonra) birçok nesiller meydana getirdik. Üzerlerinden uzun çağlar geçti.”**⁵⁸² âyetinin tefsirinde de “Yani ömürleri oldukça uzun geçti, aradan çağlar geçtiği hâlde uzun bir dönem peygamberler gelmedi. Artık gerçek manada haberler de ortadan kayboldu. İlimler yerini bilgisizliğe bıraktı. Birçok bilgilerde ve gerçeklerde tahrifat ve değişiklik yapıldı. İşte bu nedenle biz de söz konusu gerçek bilgileri yeniden tazelemek, meydana getirilen tahrifatı ve değiştirmeleri açıklamak istedik.” diyerek bu durumu dile getirmiştir.⁵⁸³

Nesefî böyle bir ortamda ne zaman ki doğru sözlü, parlak alâmetlerle ve açık mûcizelerle, kesin delillerle desteklenip doğrulanmış olan, berrak şeriatin, güzel ve hak olan dinin, sırât-ı müstakimin sahibi olan Hz. Muhammed (sav) gönderildi, bu rezil cehalet durumları, bâtil ve dalalet hükümlerleri zâil oldu demiştir. Zira Hz. Peygamber (sav), insanları saf ve temiz olan aklın gerektirdiği hakikatlere yani tevhid inancına, hâlis ibadete, âdil

⁵⁸¹ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 192.

⁵⁸² el-Kasas 28/45.

⁵⁸³ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/646; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/92.

kanunlara, ayırıştırıcı siyaseti ve içinde bulunulan süregiden tabloyu ve kötü âdetleri reddetmeye çağırmıştır. Getirdiği hakikatler garip, tuhaf ve insanların alışık olmadığı şeyler değil, insanların aşına ve alışık olduğu türden gerçeklerdir. Bu yüzden de aklen bir çelişki ve imkânsızlık taşımamaktadır. Getirdiği gerçekler hem ilmî bir imkansızlıktan uzak hem de yapıp-edilebilirlik (amelen) bakımından hikmete uygundur. Bu sebeple ne şahsı ve ne de davasının cerh edilmesi ve delillerine muaraza edilmesi mümkün olmamıştır.⁵⁸⁴ Böylece hanîf olan millet parlak bir nûra, kalıcı eserlere, bütün ülkelerde güçlü unsurlara, pek çok yardımcılara ve muhafızlara dönüştü, diller her şeyi bilen hükümdarın tevhidini söyledi, mahlukatı yaratanın marifetiyle akıllar aydınlandı ve mahlukat dünya sevgisinden Mevlâ'nın sevgisine râci oldu, demiştir.⁵⁸⁵ Nesefî bu şekilde İmam Mâtürîdî'nin de ifade ettiği gibi Allah'ın tekerrür eden iradesinin (âdetullah) -ki bu insanlar doğru yoldan saptıklarında onlara hidayet vesilesi olan bir peygamber göndermek şeklindedir- tezahür ettiğini, O'nun peygamberliği ile beraber insanların dalalet durumundan hidayet durumuna dönüşümlerindeki Hz. Peygamber (sav)'in etkisini ortaya koyarak O'nun nübüvvetinin varlığını, güçlü ve üstün oluşunu ispat etmeye çalışmıştır.

Nesefî de İmam Mâtürîdî gibi mübâhele âyetlerinden hareketle Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetini ispata çalışır. Ona göre ***“Sana gelen bu gerçek bilgilerden sonra kim seninle tartışmaya girerse onlara de ki: “Gelin! Çocuklarımızı ve çocuklarınızı, kadınlarımızı ve kadınlarınızı, kendimizi ve kendinizi çağıralım ve sonra topluca dua ederek, kimler yalan söylüyorsa, Allah'tan o yalancıları helâk etmesini dileyelim.”***⁵⁸⁶ bu âyette anlatılanlar ve âyetin kendisi, Hz. Peygamber (sav)'in peygamberliğinin sahih olduğunun delilidir. Çünkü bu konuda ne muhalif olan birinden ve ne de taraftar olan herhangi bir kimseden buna cevap ve karşılık verildiğine ilişkin bir rivâyet yapılmamıştır.⁵⁸⁷

Nesefî'ye göre Hz. Peygamber (sav)'in nübüvveti tevatüren sabittir. Ve diğer peygamberlerde olduğu gibi onun elinde de mûcizeler zuhur etmiştir. Ona göre elinde mûcize zuhur eden herkes hakikaten peygamberdir. Zira nübüvvet iddia etmenin

⁵⁸⁴ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 256.

⁵⁸⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 192-193.

⁵⁸⁶ Âl-i İmrân 3/61.

⁵⁸⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/261-262; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 2/293.

akabinde iddiasına mutabık mûcize ortaya koymak Allah Teâlâ'dan başkası için mümkün değildir. Yani kişinin peygamberlik iddiasının akabinde mûcize göstermesi Allah'ın o kimseyi tasdik ettiği anlamına gelmektedir. Neseî bunu fiilî tasdik olarak ifade etmiştir. Ona göre böyle bir kimse zorunlu olarak peygamberdir. O daha sonra Hz. Peygamber (sav)'in ayın yarılmaması, ağacın boyun eğmesi, taşın ona selam vermesi gibi bazı mûcizelerinden bahsederek onun da zorunlu olarak peygamber olduğunu belirtmiştir. Neseî bu noktada dile getirilen bir itirazı da cevaplandırmıştır. Bazı kimselerin peygamber(ler)in ortaya koyduğu mûcizelerin tevatür seviyesine ulaşmadığını söyleyerek onların peygamberliğinin sabit olmadığını iddia ettiklerini aktarır. Neseî'ye göre mûcizeleri nakledenler şayet her nesilde/tabakada tevatür derecesine ulaşırsa bu durumun neticesi gayet açıktır. O kimsenin peygamber olduğunda şüphe olmaz. Ona göre eğer böyle bir dereceye ulaşamaz ise icmâya, icmânın muktezasına bakılır. Bu konuda bir görüş birliği söz konusuysa maksat yine hâsıl olur. Tıpkı Hz. Ali (r.a)'nin cesareti, Hâtim et-Tâî'nin cömertliği konusunda olduğu gibi. Şayet rivayetler âhâd olup tevatür yoluyla sâbit olmaz ise, nasıl ki Hâtim'in cömertliğinin, Hz. Ali (r.a)'nin cesaretinin sübutunun kat'î oluşu âhâdların tamamından biliniyorsa bu durum da böyle bilinir. Yani âhâdların tamamından hareketle peygamberliği sâbit olur.⁵⁸⁸ Ona göre Hz. Peygamber (sav)'in mûcizelerinin en açığı ise Kur'ân-ı Kerim'dir. O, delillerin en mükemmeli ve en açık olanıdır. Nitekim Neseî **“Sonra ondan yüz çevirdiler ve “Bu bir öğretilmiş, bu bir deli!” dediler.”**⁵⁸⁹ âyetinin tefsirinde “Onlara en büyük gerçek olan geldiği hâlde, yine de inatlarından vazgeçemediler... Bu gerçekler de Resûlullah'ta (sav) açıkça gösterilen mûcizeler ve herkesi âciz bırakan Kitap'tan beyyine, delillerin ve daha başka şeylerin gösterilmesi, sunulmasıdır.” diyerek bu hususu vurgulamıştır.⁵⁹⁰

Hz. Peygamber (sav)'in risâleti, diğer peygamberlerden bağımsız mütalaa edilemez. Bu nedenle mutlak olarak risâlet için ortaya konulan şart ve prensipler Hz. Peygamber (sav)'in risâleti için de geçerli olacaktır. O'nun kişisel özellik ve yetenekleri yanında, davası da içerik ve mâhiyet itibarıyla diğer peygamberlere benzediği gibi, davasını ispat başvurduğu metot bakımından da aynîlik arz etmektedir. Bu nedenle de geçmiş

⁵⁸⁸ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 181. Benzer yaklaşımı Sâbûnî'de de görürüz. Bkz.: Sâbûnî, *el-Kifâye*, 198-199.

⁵⁸⁹ ed-Duhân 44/14.

⁵⁹⁰ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 3/289; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 9/403.

peygamberlerin nübüvvetini kabul ve tasdik eden birinin, Hz. Peygamber (sav)’in risâletini kabul etmemesi düşünülemez.⁵⁹¹

Nesefî, her peygamberin ayrı ayrı nübüvvetinin ispatı cihetine gitmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber (sav)’in risâletinin ispatı, diğer peygamberlerin de nübüvvetlerinin ispatı anlamını taşımaktadır. Zira nübüvvet dava eden ve bu davasının doğruluğunu mûcize ile ispat eden Hz. Peygamber ve O'nun getirdiği Kur’ân geçmiş peygamberlerden ve onların ellerinde zuhur eden "asanın yılanı dönüşmesi", "cebinden çıkardığında bembeyaz parıldayan el (yed-i beyza)", "Alaca (abraş) hastalığına yakalananların iyileştirilmesi", "taştan devenin çıkması", "rüzgârın insanın emrine verilmesi" gibi mûcizelerden haber vermektedir. Bu nedenle Nesefî, Hz. Peygamber (sav)’in risâletinin ispat edilmesini, diğer peygamberlerin nübüvvetlerinin ispatı için yeterli görmektedir.⁵⁹²

Nesefî ayrıca Hz. Peygamber (sav)’in henüz gerçekleşmemiş, geleceğe dair verdiği haberlerin de O’nun nübüvvetine delil olacağını söyler. **“Ey iman edenler! Sizden kim dininden dönerse (bilsin ki) Allah, sevdiği ve kendisini seven mü’minlere karşı alçak gönüllü (şefkatli), kâfirlere karşı onurlu ve zorlu bir toplum getirecektir.”**⁵⁹³ âyetinin tefsirinde Allah Teâlâ’nın kendisini seven bir başka toplumu yakın bir gelecekte getireceğini, bu toplumun amellerinden ve yaptıklarından memnun ve hoşnut kalacağını, bu amellerinden ötürü de onları öveceğini, bunların da Allah’a itâat edeceklerini, O’nun rızasını kazanmayı her şeye tercih edeceklerini söylemiştir. Ona göre âyetin bu kısmı, Hz. Peygamber (sav)’in peygamberliği yani nübüvveti için bir delildir. Çünkü, Resûlullah henüz meydana gelmemiş olan ve sonradan meydana çıkacak bir gerçeği onlara bildirmektedir.⁵⁹⁴ Yine **“Gerçek şu ki kâfirler insanları, Allah yolundan alıkoymak için mallarını harcıyorlar. Onlar bu imkanlarını yine de hep harcarlar. Sonunda onlar amaçlarına ulaşamayacaklarından bu harcamaları, onların yüreğinde derin bir acı ve pişmanlık doğuracaktır.”**⁵⁹⁵ âyetinde de Hz. Peygamber (sav) kâfirler henüz yenilgiyi tatmadan evvel onların yenilgiye uğratılacaklarını haber vermiş ve haber verdiği gibi de

⁵⁹¹ Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 254-255.

⁵⁹² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 186; Yeşilyurt, *Nesefî Kelâmı*, 259-260.

⁵⁹³ el-Mâide 5/54.

⁵⁹⁴ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/454; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 3/367.

⁵⁹⁵ el-Enfâl 8/36.

gerçekleşmiştir. Nesefî'ye göre bu da O'nun nübüvvetine delildir.⁵⁹⁶ ***“Rumlar (Arapların bulunduğu bölgeye) en yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Halbuki onlar, bu yenilgilerinden sonra birkaç (üç ila dokuz) yıl içinde galip geleceklerdir. Eninde sonunda emir Allah'ındır. O gün mü'minlerde Allah'ın yardımıyla sevineceklerdir. Allah dilediğine yardım eder. O mutlak galiptir, çok esirgeyicidir.”***⁵⁹⁷ Nesefî bu âyetlerin, Hz. Peygamber (sav)'in gaybtan haber verdiğini belirterek bu âyetlerin O'nun peygamberliğinin doğruluğuna ve Kur'an'ın, Allah katından geldiğine dair en açık ayetler olduğunu söylemiştir.⁵⁹⁸ O, ***“Allah'ın yardımı ve fetih geldiğinde...”***⁵⁹⁹ âyetindeki fethin Resûlullah (sav)'in Araplara ya da Kureyş'e karşı zaferi ve Mekke'nin fethi ya da Allah'ın mü'minlere yardımı ve şirk (sahiplerinin) beldelerini onların fethi anlamına geldiğini, gerçekleşmeden önce bunun bildirilmesinin ise peygamberlik alâmetlerinden olduğunu söylemiştir.⁶⁰⁰

H. Peygamber (sav)'in Ümmîliği

Sözlükte “kastetmek” anlamındaki “emm” kökünden veya “anne” anlamına gelen ümm ya da “topluluk, millet” gibi mânaları ifade eden ümmet kelimesine nisbetle elde edilen ümmî “okuma yazma bilmeyen, tahsil görmemiş; az konuşan, konuşurken hata yapan kimse” demektir. Hz. Peygamber (sav)'in ümmîliğinin kelimenin “okuma yazma bilmeme, eğitim almamış olma” biçimindeki anlamına uygunluğu konusunda müfessirler arasında görüş ayrılığı yoktur.”⁶⁰¹ Nesefî de ***“O hâlde Allah'a ve Onun kelimelerine-kitaplarına iman eden ümmî-okuma ve yazması olmayan bir- peygamber olan Rasûlüne iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”***⁶⁰² âyetinin tefsirinde ümmî kelimesinin anadan doğma olarak aynen kalmış, herhangi bir yere gidip öğrenim görmemiş ve bu manada annesinden doğduğu gibi kalan ve hiç okuma yazması olmayan kişi, anlamına geldiğini belirtmiştir.⁶⁰³ Tahsil görmemiş bir ümmî iken Kur'an gibi bir kitap getirmiş olması onun bir mucizesi ve nübüvvetinin ispatı olarak kabul edilmiştir.⁶⁰⁴

⁵⁹⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/644; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 4/429.

⁵⁹⁷ er-Rûm 30/2-5.

⁵⁹⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/690; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/210.

⁵⁹⁹ en-Nasr 110/1.

⁶⁰⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/689; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/717.

⁶⁰¹ M. Suat Mertoğlu, “Ümmî”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Şubat 2024), 42/309-310.

⁶⁰² el-A'râf 7/158.

⁶⁰³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/610-611; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 4/313.

⁶⁰⁴ Mertoğlu, “Ümmî”, 42/309-310.

Nitekim âlimlerimiz de bu Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetini ispat bahsinde bu hususu dile getirmişlerdir.

İmam Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber, kitapları ve eğitim müesseseleri olmayan bir kavmin içinden ümmî bir peygamber olarak gönderilmiştir. O, nübüvvet öncesi dönemde hiçbir kitabı mütalaa etmemiş, şiir veya benzeri bir şeyle de meşgul olmamıştı. Ona göre Hz. Peygamber'in okuma yazma bilmediğinin delili bu konuda aksine bir iddianın ileri sürülmemiş olmasıdır. Öyle ki Allah insanlara, "...Haydi onun benzeri bir süre getirin" (Yûnus 10/38) dediğinde susmuşlar ve karşılık verememişlerdir. O, Hz. Muhammed'in eğitim almak için herhangi bir kimseye gitmediğini ispat sadedinde de böyle bir bilgin ya da filozof olsaydı, bu o insanlara gizli kalmazdı; zira o, bu tür şeylerin gözden kaçmayacağı kadar dar bir muhit içinde yaşamaktaydı, der. *"Bunlar sana vahyettiğimiz gayb haberlerindendir. Ne sen ne de kavmin daha önce bunları biliyordunuz."* (Hûd 11/49) meâlindeki âyetin bu görüşünü teyit ettiğini söyler. Ayrıca ona göre eğitim almamış (ümmî) bir kimsenin kitaplardan bir şey öğrenemeyeceğini, duyduklarını da tam anlamıyla hafızasına alamayacağını söyler ve böyle birisinin kavramasının ancak birtakım ruhânî sûretler yoluyla olabileceğini kasteder. Bu durum ise insanların şüphelerini çeker. Nitekim o dönemde ümmî olan bir kimseden hata, yalan vs. olabilir endişeleri ile şiir bile rivayet edilmezdi. Bu sebeple müşrikler onun Kur'ân'ı ezberlemesine çok şaşmışlardı. Hatta Mâtürîdî, Hz. Peygamber'in o devirde insanlar arasında ezberi en kuvvetli olan bir kimse olduğunu kaydeder ve bunu ona okutan ve ezberletenin Allah olmasına bağlar. O'nun ezberlemek için kendini yormasına, sıkıntıya düşmesine gerek yoktur. İşte böyle bir zaman diliminde yaşamış ve söz konusu özelliklere sahip birinin insanları uzmanlık alanlarına giren bir meselede aciz bırakması imkân dışıdır, demiştir.⁶⁰⁵

Ebü'l-Muîn en-Nesefî de İmam Mâtürîdî ile benzer bir yaklaşımla hiçbir eğitim almamış ve cahil bir toplum içerisinde yetişmiş bir kişinin kırk yaşından sonra ani olarak evrenin yaratılışı, yaratıcının varlığı, birliği, sıfatları, diriliş olayı ve kainatla ilgili daha nice derin ilmi meseleleri gündeme getirmesi ancak hayranlık ve hayretle karşılanır ki, kendisinin yetiştiği putperest topluluğun tevhid konusunda hiçbir bilgisi yoktu. Bilim adamlarının

⁶⁰⁵ Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, çev. Bekir Topaloğlu, 391; Can, *Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*, 159-160.

ancak yıllarca çalışarak elde edebilecekleri bilgileri böyle bir kişinin kendi kendisine öğrenmesi mümkün değildir. Hz. Peygamber (s.a.v), Medine'den hiç çıkmadı. Kutsal kitaplardan hiçbir şey okumadı. Hiç kimseye öğrenci olmadı. Böylece Kur'an'dan haber verdiği şeylerin kendisi tarafından olmadığı bilinmiş olmaktadır. Dolayısıyla bu anlatılanlar gösteriyor ki, Resulullah'ın bilgisi vahye dayanmaktadır, diyerek bu hususa vurgu yapmıştır.⁶⁰⁶

Sâbûnî de eğer Hz. Peygamber kendisine vahiy gelmeden önce kitap okuyabilseydi [onun nübüvvetini] kabul etmeyenler ilgili kitaptan öğrenip onlara okumasından şüphe ederlerdi. Ancak onlar, Peygamber Efendimizin hâlinde onun kitap okumadığını ve kimseden bir şey öğrenmediğini bildikleri için anılan şüphe ortadan kaybolmuştur. Dolayısıyla onlar insaflı bir şekilde düşünseler Hz. Peygamber'in, onlara Allah'ın vahyini tebliğ ettiğini anlardı, demiştir.⁶⁰⁷

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin de Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetini ispat sadedinde ortaya koyduğu delillerden birisi O'nun ümmî oluşudur. O da diğer âlimler gibi buradan hareketle onun nübüvvetini ispat etmektedir. Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre Hz. Peygamber Mekke'de doğmuştur. Mekke ise hakikat mevzularının ele alındığı bir yer olmayıp ilmî kitaplardan da hâlî bir yerdî. Ayrıca Hz. Peygamber (sav) kısa sürede sadece iki defa yolculuk da bulunmuştur. O (sav), okuma ve ilim öğrenmek için uğraşmamıştır. Mütalaa ve araştırma yapmada ısrarcı olmamıştır. Ömrünün 40 senesini bu hal/bu sıfat (ümmî) üzere geçirmiştir. Kırk yıl geçtikten sonra onun elinde bu tarz bir kitabın zuhur etmesi apaçık bir mûcizedir, karşı konulmaz bir âlâmettir. İddia ettiği şeyin doğruluğuna da kesin bir delil ve apaçık bir kanıt teşkil etmektedir. Nitekim bu tarz bir kitabın ömrünü ilim ve adabları elde etmek için geçirmemiş ümmî olan birinin elinden ortaya çıkması ancak hiçbir şeyin kendisinden uzak olmadığı, hiçbir sırrın kendisinden gizli kalmadığı Allah Teâlâ'nın gayb âlemlerinden ona ilhamı ve vahyetmesiyle olur. Nitekim Allah Teâlâ bu hususta şöyle buyurmuştur: “*Kulumuza indirdiğimiz şeyden dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzerini siz getirin*” (el-Bakara, 2/23) Yani âlimlerden eğitim, mütalaa ve okuma görmemiş Hz. Muhammed (sav)'in elindekinin bir benzerini... Bunu

⁶⁰⁶ Ebü'l-Muîn en-Nesefî, *Bahru'l-Kelâm*, çev. Yusuf Arıkaner, 170; Sönmez, *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı*, 371.

⁶⁰⁷ Sâbûnî, *el-Müntekâ*, 263-264; Sâbûnî, *Peygamberlerin Masumiyeti*, çev. Murat Kaan Kıvılcım, 324.

yapamadıkları, yapamayacakları aşikârdır ve bu da ona apaçık bir delildir.⁶⁰⁸ Nesefî, Hz. Peygamber (sav)’in ümmîliği konusunda **“De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım. Allah da onu size bildirmezdi. Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum. Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?”**⁶⁰⁹ âyetini **“De ki: eğer Allah dileseydi onu size okumazdım.”** “Yani o Kur’an’ı okuyup anlatmamı Allah istedi, O’nun dilemesiyle ben okuyup anlatıyorum. Bunun açıklanıp ortaya konması olağanüstü, şaşılabilecek bir hâldir. Düşünün bir kez, hiç okuma ve yazması olmayan, hiçbir öğrenim de görmemiş, hiçbir ilim adamıyla karşılaşmamış olan bir adam ortaya çıkacak ve bu adam size gayet açık, net ve fasih bir kitap okuyacak, işte bu cidden şaşkınlık ve hayret uyandıracak bir şeydir. Hem de her fasih ve güzel söze de baskın gelecek, harikalar üstü bir harika olacak. Bütün nesirleri, bütün nazımları ezip geçecek ve hem de ilimlerin hem esaslarıyla hem de ikinci derecede olanlarıyla dopdolu bulunacak, metotlar taşıyacak. Bir de yalnızca Allah’ın bileceği ve O’ndan başka hiçbir kimsenin bilmeyeceği, bilemeyeceği gayblardan haber verecek... buna hiç şaşılmaz mı? **“Allah da onu size bildirmezdi.”** Yani bu Kur’ân’ı benim ağızımdan, benim dilimden Allah size bildirmezdi. **“Ben bundan önce bir ömür boyu içinizde durmuştum.”** Yani Kur’ân henüz inmeden önce ben yine aranızda idim. Yani ben bundan önce tam kırk yıl aranızda yaşadım, içinizden biri olarak bulundum. Bütün bu zaman zarfında size böyle bir şey getirip sundum mu? Ben buna kâdir değilim, aynı zamanda ben şu veya bu manada bir ilme, bir beyana sahip biri olarak da tanınmış değilim, böyle bir özelliğim de yoktur. Bunları düşünmeden, kalkıp bir de Kur’ân’ı benim uydurduğumu söylüyorsunuz, beni bununla töhmet altına sokuyorsunuz. Bu, olacak şey değildir. **“Hâlâ akıl erdiremiyor musunuz?”** O hâlde iyice bilin ki, bu Kur’ân sadece Allah katındadır ve Onun tarafından indirilmedir. Benim gibisinden olan bir şey değildir. İşte bu, onların kurdukları tuzaklarına, desiselerine bir cevaptır.”⁶¹⁰ diye tefsir ederek bu hususu net bir şekilde ifade etmiştir. **“Sen şu Kur’ân’dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun. (Okuyup yazsaydın) o takdirde bâtil peşinde koşanlar, şüpheye düşerlerdi.”**⁶¹¹ âyetinin tefsirinde ise âyette özellikle sağ el ifadesinin kullanılmış olmasının genelde yazışmaların sağ el ile yapılmasından dolayı olduğunu, bunun da Hz. Peygamber (sav)’in herhangi bir kitap okumadığını, herhangi bir

⁶⁰⁸ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 185-186.

⁶⁰⁹ Yûnus 10/16.

⁶¹⁰ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/11-12; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/149-150.

⁶¹¹ el-Ankebût 29/48.

şey yazmışlığının da olmadığını vurguladığını, şayet O (sav) okuma yazma bilseydi bâtil peşinde koşanların yani kitap ehlinin kesin şüpheye düşeceğini, bu durumda da ‘Bizim kitaplarımızda özelliklerini gördüğümüz kişi, onun ümmî olduğu, okuryazar olmadığıdır. Bu ise okuryazardır. Beklenen peygamber bu değildir.’ diyeceklerini belirtmiştir. Ona göre buradaki kesin şüpheye düşecekler Mekke müşrikleri de olabilir. Bu durumda da onlar ‘Belki de gidip bunu bir yerlerden öğrendi veya kendisi yazıp uydurdu.’ diyeceklerdi, demiş daha sonra da Mücahid ve Şabi'den “Peygamber (sav) ölene kadar okuma ve yazma bilmiyordu.” rivayetini nakletmiştir.⁶¹²

2. HZ. PEYGAMBER (SAV)’İN MÛCİZELERİ

Mûcizelerin çeşitleri başlığında Hz. Peygamber’den sâdır olan mûcizelerin taksimi konusunda İmam Mâtürîdî ve Ebü’l-Muîn Neseî’nin mûcizeleri hissî-aklî veya hissî-aklî-haberî şeklindeki tasnifle ele aldıklarını ifade etmiştik. Bu konuda Ebü’l-Berekât en-Neseî’nin herhangi bir tasnifte bulunmadığını tekrardan belirtmiş olalım. O her ne kadar tasnifte bulunmasa da Hz. Peygamber (sav)’den sâdır olan mûcizeleri zikretmiştir. Biz de bu noktada onun zikrettiği Resûlullah’ın elinde meydana gelen mûcizeleri aktarmakla yetinip, tasnif etmeyeceğiz.

Neseî’nin zikrettiği mûcizelerinden bir tanesi ayın ikiye yarılması mûcizesidir. **“Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.”**⁶¹³ âyetinin ‘kıyamet yaklaştı ve onun yaklaşmasının alâmetlerinden olan ayın yarılması vücûda geldi’ anlamına geldiğini söylemiş, İbn-i Mesud (r.a)’un “Hira dağı ayın iki parçası arasında gördüm.” dediğini aktarmıştır. Neseî ‘ay yarıldı’ ifadesinin o kıyamet gününde yarılar, şeklinde olduğunu söyleyenlerin de olduğunu söylemiş, bu noktada Cumhûrun, birinci görüş üzere olduğunu, Buhârî ve Müslim’de rivâyet edilenin de bu şekilde olduğunu belirtmiştir. “Eğer yarılsaydı, bu diğer bölgelerdeki kişilere de gizli kalmazdı ve eğer bu onlar tarafından bilinseydi, onu mütevâtir olarak naklederlerdi. Çünkü, insan tabiatı acâib şeyleri yayma özelliğine sahiptir.” şeklinde öne sürülebilecek bir itirazı ise Allah Teâlâ’nın bu olayı onlardan bir

⁶¹² Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 2/681; Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 8/188.

⁶¹³ el-Kamer 54/1.

bulutla gizlemesinin mümkün olduğunu söylemiş ve bu şekilde bir itirazın öne sürülemeyeceğini ifade etmiştir.⁶¹⁴

Nesefî ağacın O'na boyun eğmesini, taşın O'na selam vermesini, Tebük gazvesinde parmaklarının arasından su çıkmasını, kütüğün inlemesini, devenin O'na şikâyetle bulunmasını, kızarmış koyunun zehirli olduğunu dile getirmesini, az miktardaki içecek ve yiyeceğin bereketlenerek çok miktarda kişiye yetmesini O'nun mucizeleri arasında zikreder.⁶¹⁵ Ayrıca **“Biz sana şüphesiz apaçık bir fetih ihsan ettik.”**⁶¹⁶ âyetinin tefsirinde Zeccâc'dan nakille “Hûdeybiye fethinde Müslümanlar için büyük bir mucize vardır. O da onun kuyusunun suyu tamamen tükenmişti orada bir damla su bile kalmamıştı. Resûlullah (sav) suyu ağzında çalkaladı sonra onu kuyuya tükürdü. Kuyu derhal su ile doldu. Öyle ki bütün insanlar içtiler.” demiştir.⁶¹⁷ Ayrıca O'nun nübüvvetini ispat ederken ifade ettiğimiz Hz. Peygamber (sav)'in henüz gerçekleşmemiş olayları önceden haber vermesi ve o şekilde de gerçekleşmesi şeklindeki mucizelerini de burada hatırlatmış olalım. Nitekim Nesefî **“Hani sana: Rabbin, insanları çepeçevre kuşatmıştır, demiştik. Sana gösterdiğimiz o görüntüleri ve Kur'ân'da lanetlenen ağacı, ancak insanları sınamak için meydana getirdik. Biz onları korkuturuz da bu onlara, büyük bir azgınlıktan başka bir şey sağlamaz.”**⁶¹⁸ âyetinin tefsirinde de “Biz seni, Bedir olayından haberdar ederek, Bedir savaşını kazanıp zafer elde edeceksin, diye müjdeledik. İşte bu, şu kavlin manasıdır: **“O Topluluk yakında bozulacak ve onlar arkalarını dönüp kaçacaklardır.”**⁶¹⁹ Ve bir de şu kavlin manasıdır: **“(Resûlüm! Her türden ve renkten) kafirlere de ki: “Pek yakın bir gelecekte siz yenilecek ve (kıyamet gününde) cehennem de de toplanacaksınız. Gidip ebedî olarak kalacakları o yer ne kötü bir yerdir.”**⁶²⁰ Bu ayetlere dikkat edilirse, Rabbimiz ileride olabilecek şeyleri âdeta olmuş ve sonucu da görülmüş gibi bildirmektedir. Bu bakımdan **“İnsanları çepeçevre kuşatmıştır”** diye buyurmuştur. Bu da O'nun haber verdiği şeyler gibi ilahi kanun yani sünnetullah gereği gerçekleşecektir. Belki de Yüce Allah, Resûlü'ne rüyasında o savaş alanlarını da göstermiştir. Nitekim Hz.

⁶¹⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/399; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/59.

⁶¹⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 180; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-'Umde*, çev. Temel Yeşilyurt, 78.

⁶¹⁶ el-Fetih 48/1.

⁶¹⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/333; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 9/521.

⁶¹⁸ el-İsrâ 17/60.

⁶¹⁹ el-Kamer 54/45

⁶²⁰ Âl-i İmrân 3/12

Peygamber (sav) Bedir'e vardığında: “Allah'a yemin ederim ki sanki ben topluluğun savaş alanlarını görür gibiyim” diyordu. Resûlullah (sav) eliyle yeri işaret ederek: “İşte şurası filancanın düşeceği-öldürüleceği yerdir” diye işaret ediyordu.” ifadeleriyle bu hususu dile getirmiştir.⁶²¹

İsrâ ve Mi'râc Hâdisesi

Mi'râc, “yukarı çıkmak, yükselmek” anlamına gelen urûc kökünden türemiş bir ism-i âlet olup “yukarı çıkma vasıtası, merdiven” demektir. Terim olarak “Hz. Peygamber (sav)’in Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya, oradan da göğe yaptığı yolculuk” anlamına gelir. Arapça’da Resûlullah’ın Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya gidişi için isrâ, oradan göklere yükselişi için de mi'râc kelimesi kullanılmakta ise de Türkçe’de mi'râc terimi her iki merhaleyi de ifade etmektedir. Mi'râcın gerçekleşme biçimi konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bazı âlimlere göre mi'râc ruh ve bedenle, bazılarına göre ise sadece ruhla veya rüya şeklinde vuku bulmuştur.⁶²²

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre Hz. Peygamber (sav)’in yakaza halindeyken bizatihi şahsıyla (beden ve ruhla) mi'râcı haktır. Mekke'den Beytü'l-Makdîs'e gitmesi ise Allah Teâlâ'nın **“Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götürüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir; O, gerçekten işitendir, görendir.”**⁶²³ âyetiyle sabittir/haktır. Mescid-i Aksâ'dan semaya, Allah'ın dilediği yere götürülmesi de sahih hadislerde zikredilen meşhur haberlerle sabittir/haktır.⁶²⁴ Ona göre bu âyette geçen **سرى** ve **أسرى** aynı anlamdadır. Allah Teâlâ **عبدہ** ifadesi ile Hz. Muhammed (sav)'i kastetmiştir. **ليلا** zarftır. 'İsrâ' (gece yürüyüşü) sadece gece olmasına rağmen âyette **'lejl'** (gece) ifadesi ile takyid edilmesinin sebebi ya te'kid etmek içindir ya da nekre bir lafızla isrâ/yolculuk süresinin azaltmaya-indirmeye delalet etmesi içindir. Zira Allah Teâlâ Hz. Muhammed (sav)'e 40 gecelik mesafedeki Mekke'den Şam'a gecenin çok az bir vaktinde gece yolculuğu yaptırmıştır. Mescid-i Aksâ, Beytü'l-Makdîs'tir. Oradan urûc etmesinin hikmetini ise o zaman ondan başka Mescid bulunmuyordu, **“Çevresini mübarek-bereketli**

⁶²¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/265; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/361.

⁶²² Topaloğlu-Çelebi, *"Kelam Terimleri Sözlüğü"*, “Mi'râc”, 217-218.

⁶²³ el-İsrâ 17/1.

⁶²⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 194; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/244-245; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/299-300.

kıldığımız” bu ifadeyle burada anlatılmak istenen şey, din ve dünya ile ilgili bereket ve mübarek oluşudur. Çünkü burası, bütün peygamberlerin ibâdet merkezidir, vahyin indiği yerdir. Akar sular ve ırmaklarla, meyve veren türlü ağaçlarla çevrelenmiş bir yerdir, diyerek ifade eder. Bu yolculuğun hikmetini ise Hz. Muhammed (sav)’e, bizim birliğimize, onun da peygamberliğinin doğruluğuna delalet eden âyetlerimizi gösterelim için, çünkü gökleri ve oradaki âyetleri görmekle bu gerçeği daha huzurlu olarak anlamış olacaktır, diyerek açıklar. Hz. Peygamberimiz (sav) bu konuda şöyle buyurmuştur: “Ben uyku ile uyanıklık halinde Mescid-i Harâm’da Beytullah’ta küçük bir odada-yerde iken Cebrâil (a.s) ‘Burak’ ile bana geldi ve o gecede beni semaya yükseltti.” Ona göre semaya yükselme Beytü’l-Makdîs’ten olmuştur. Bu hadise Kureyş tarafından yalanlanınca Hz. Peygamber (sav) Kureyş’e kervanlarını, develerinin sayısını ve onların durumlarını haber vermiştir. Aynı şekilde onlara semada gördüğü şaşkınlık ve hayret uyandıran daha önce görülmemiş şeyleri de haber vermiştir. Hz. Peygamber (sav), peygamberlerle de karşılaşmış, Beytü’l-Ma’mûr’a ve Sidretü’l-Müntehâ’ya ulaşmıştır. Neseî **“Andolsun onu sidretü’l müntehânın yanında önceden bir defa daha görmüştü.”**⁶²⁵ âyetinin izahında Hz. Peygamber (sav)’in mi’râc gecesinde Cebrâil (a.s)’i bir defa daha aslî suretinde gördüğünü söyler.⁶²⁶ İsrâ olayı hicretten bir sene önce gerçekleşmiştir. Hz. Âişe (radiyallahü anha) annemizden rivâyete göre o, şöyle demiştir: “Allah’a yemin ederim ki Resûlullah (sav)’in bedeni kaybolmadı. Ancak O (sav) ruhuyla mi’râc yaptı.” Muâviye’den de benzeri bir rivâyet gelmiştir. Neseî, Cumhur’un Hz. Peygamber’in uyanık halde olduğu görüşünü kabul ettiğini söyler. Çünkü rüya görene bir değer izafe olunamaz ve uyuyan kimsenin gördüklerinin de bir meziyeti olamaz. Ona göre şayet beşerin yükselmesi imkânsız olsaydı meleklerin de nüzûlü imkânsız olurdu. Bu ise nübüvveti inkara sebep olur ki bu da küfürdür.⁶²⁷

3. KUR’ÂN-I KERİM VE İ’CÂZÜ’L-KUR’ÂN

Ebü’l-Berekât en-Neseî’nin üzerinde önemle durduğu en temel meselelerden birisi de Kur’ân-ı Kerim ve onun i’câzı meselesidir.

⁶²⁵ en-Necm 53/13-14.

⁶²⁶ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 3/391; Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 10/36.

⁶²⁷ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *el-İ’timâd*, 194-195.

Nesefî, Kur'ân-ı Kerîm'i şöyle tanımlamaktadır: Kur'ân-ı Kerim, Peygamber sallallahü aleyhi ve sellem'e indirilen, mushaflarda yazılı olan, şüpheyne mahal bırakmayacak şekilde mütevâtir bir yolla nakledilen kitaptır. Kur'ân, [yalnız mananın değil;] nazım ve mananın adıdır.⁶²⁸

Nesefî'ye göre Hz. Peygamber (sav)'in mucizelerinin en güzeli, delâleti en açık olanı, Kur'ân'dır. Zira Kur'ân, kıyamete kadar bâki kalacak aklî ve hissî bir delildir. Kur'ân nazm, hitap, şiir vb. edebî vecihleri ihtiva etmesi yönüyle duyuların algı alanına giren hissî bir mucize iken; getirdiği yüce gerçekler ve insanlar arasında mevcut bulunan edebî vecihlere benzemeyişi yönüyle de aklî bir mucizedir. Diğer mucizelerden farklı olarak her tarafa yayılmış, ufuklara açılmıştır. Çünkü diğer mucizeler bir mekâna ve bir zamana mahsustur. Nesefî bu hususta **“Kendilerine okunan kitabı sana indirmiş olmamız onlara yetmedi mi? Şüphesiz bunda inanan bir kavim için bir rahmet ve bir öğüt vardır.”**⁶²⁹ âyetini “Eğer hakkı ve gerçeği arıyorlarsa, inatçı değillerse o hâlde bu âyet, bu mucize onlara yetmiyor mu ki, başkaca mucizeler istemeye kalkışıyorlar? Halbuki bu Kur'ân, her zaman ve her yerde onlara hep okunup durmaktadır ve bu Kur'ân onlarla birlikte devam eden ve edecek olan sabit bir mucize olarak da hep sürüp gidecektir. Hâlbuki her mucize gösterildikten sonra kaybolup gider, kaybolmayacak yegâne mucize Kur'ân'dır. Çünkü o, süreklidir ve her yerde her zaman varlığı devam edecektir. Şüphesiz bunda -yani şu var olan ve ortada bulunan, her yerde ve her zaman da var olacak olan, varlığı ta kıyamete kadar de sürecek olan bu âyet, bu Kur'ân mucizesinde, inat eden bir kavim için değil-inanan bir kavim için bir rahmet -büyük bir nimet- ve bir öğüt -bir hatırlatma- vardır.” diyerek tefsir etmiştir.⁶³⁰

Kur'ân'ın lafzıyla ve manasıyla sahip oldukları güzellikleri pek çok âyetin tefsirinde vurgulayan Nesefî, **“Ona anlama ve anlatmayı/beyanı öğretti”**⁶³¹ âyetinin izahında Allah Teâlâ'nın, nimetlerini saydığını ve nimetleri içerisinden ilk nimeti öne aldığını bunun da “din” nimeti olduğunu söylemiş, din nimetinden de en yüksek mertebedeki zirveyi öncelediğini, en yüksek mertebedeki din nimetinin ise Kur'ân'la nîmetlendirmesi, O'nu indirmesi ve O'nu öğretmesi olduğunu ifade etmiştir. Çünkü ona göre Kur'ân,

⁶²⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Menâru'l-Envâr*, çev. Soner Duman, Osman Güman, Süleyman Kaya, 21.

⁶²⁹ el-Ankebût 29/51.

⁶³⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/682; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/191-192.

⁶³¹ er-Rahmân 55/4.

üstünlük yönünden Allah'ın (celle celâluhu) en büyük vahyi, kadr-u kıymet yönünden en üstünü ve eser olarak da din babında en güzeli. O semâvî kitapların zirvesi, onların tasdik edicisi ve onların ölçütüdür.⁶³² O, ***“Elif. Lâm. Râ. (Bu sana indirilen) hikmet sâhibi ve her şeyden haberdar olan (Allah) tarafından âyetleri sağlamlaştırılmış, sonra da açıklanmış bir kitaptır.”***⁶³³ âyetinde ***“âyetleri sağlamlaştırılmış”*** ifadesini izah ederken Kur'an'ın oldukça muhkem, sağlam ve sarsılmaz bir düzenle düzenlendiğini ve tanzim edildiğini, onda asla bir eksikliğin, gediğin olmadığını ve olmayacağını, onun oldukça sağlam ve sarsılmaz bir bina, yapı gibi olduğunu söylemiştir. ***“Sonra da açıklanmış”*** ifadesiyle de Kur'an'ın âdeta kadınların gerdanlıklarının dizileri arasına nadide incilerin serpiştirilip tane tane yerleştirilmesi gibi tevhide, ilahi hükümlere, öğütlere, kıssalara âit delillerin içinde yer aldığı bir kitap olduğunu söylemiştir. Ona göre bu ifadenin Kur'an'ın sûre sûre, âyet âyet olarak bölümler haline getirilmesi ya da indirilirken bölümlere ayrılıp parça parça olarak indirilmesi, tek bir defada gönderilmemiş bir kitap olması yahut da içinde kulların ihtiyaçlarına âit hususların etrafı olarak yer aldığı bir kitap olması anlamlarına da gelebileceğini söyleyerek Kur'an'ın sahip olduğu nizama ve sağlamlığa dikkat çekmiştir.⁶³⁴ ***“Hamd, O Allah'a ki, kuluna kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı.”***⁶³⁵ âyetinden hareketle Kur'an'da ihtilaf ve tezadın bulunmadığını ve içerisindeki her şeyin hikmet ihtiva ettiğini, âyetin de bu anlama geldiğini söyler.⁶³⁶ ***“İşte bu o Kitaptır ki, Allah tarafından gönderildiğinden asla şüphe yoktur. Emirlerine bağlılık gösterip yasaklarından kaçınan takva sahipleri için bir yol gösterendir.”***⁶³⁷ âyetinde ise Nesefî, “lk cümle (Elif Lam Mim) ile, meydan okunmak üzere ortaya konan bu Kitap hakkında uyarı ve ikâzda bulunulduğunu, hemen bunun peşinden bu Kitabın en üst seviyede kemal derecesine ulaşan ve bu özelliği taşıyan bir Kitap olduğu gerçeğinin anlatılıp buna vurgu yapıldığını, bunun ise işin meydan okunma yönünü kesin olarak ortaya koyduğunu söylemiş, hemen bundan sonra ikinci cümlede (*Zâlike'l-kitâbu lâ raybe fih*) “rayb” kelimesine nefiy (olumsuzluk) edatının eklenmesinin sebebi, Kur'an'da herhangi bir işkillenme, kuşkulanma durumunun var olmadığını açıklamak, bir de Kur'an'ın, kâfirlerin ileri sürdükleri gibi batıl bir kitap değil

⁶³² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/409; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/83.

⁶³³ Hûd 11/1.

⁶³⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/46; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/266.

⁶³⁵ el-Kehf 18/1.

⁶³⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/285; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/417.

⁶³⁷ el-Bakara 2/2.

Hak bir kitap olduğunu ispat etmek için olduğunu söylemiş, bunun ise bu kitabın bu yönüne bir tanıklık ve onun kemal yönünü tescil, onaylama olduğunu belirtmiştir. Çünkü hak olduğu gerçeği yakî olarak bilinsin diyedir. Dolayısıyla bunların kemâl derecesinden daha üstün bir kemal gösterilmez, gösterilemez. Nitekim batıl ve şüpheye dayalı olan şeylerden de daha eksik ve kısır olanı yoktur ve olamaz, demiştir. Sonra Allah Teâlâ'nın bu kitabın, *"Takva sahipleri için bir hidâyet"* olduğunu haber verdiğini, böylece yakîn denilecek bir kesinlikte bu kitabın etrafında bir şüphenin yer almayacağını tescil etmiş ve *"Ona önünden de ardından da batıl gelemmez."* (Fussilet 41/42) demekle de hak ve gerçek olduğunu belgelemiş olmaktadır, demiştir.⁶³⁸

Ebü'l-Berekât en-Nesefî, ***"Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasin diye apaçık Arapça bir dille Rûhu'l-emîn indirmiştir."***⁶³⁹ âyetini tefsir ederken Kur'ân'ın arapça indirilen bir kitap oluşu hakkında *"Mubîn kelimesinin; açık ve umumun yüz çevirdiği şeylerden arındırılmış anlamına geldiğini, bâ harf-i cerrinin ya münzirîne taallûk ettiğini; bu durumda "Bu dille uyarılardan biri olasin diye" manasına geleceğini, bu dille uyarıların ise; Hûd, Sâlih, Şuayb ve İsmâîl (aleyhisselâm) olduğunu ya da nezeleye taalluk edeceğini; bu durumda ise "Onunla uyarasın diye onu, Arapça olarak indirdi"* manasına geleceğini söyler. Çünkü onu yabancı bir dille indirmiş olsaydı, katiyetle ondan kaçarlardı *"anlamadığımız şeyi ne yapalım?"* derler ve uyarı, bununla imkansızlaşır. Bu açıdan bakıldığında, o Kur'ân'ın senin ve kavminin diliyle Arapça olarak indirilmesi, kalbine indirilmesi demektir. Çünkü sen ve kavmin onu anlarsınız. Eğer yabancı bir dille olsaydı sadece kulağına inmiş olacaktı, kalbine değil. Çünkü sen harflerin seslerini işitirsin ama, manalarını ne anlarsın ne de idrak edersin. Bazıları birkaç dil bilirler. Ana diliyle dışındakilerle konuştuğunda ise, çok iyi bilse de aklına, ilk önce lafızları, sonra manaları gelir. Ona göre bu, Allah'ın Kur'ân'ı, onun kalbine açık bir Arapçayla indirmesinin açıklamasıdır.⁶⁴⁰ Nesefî, ***"Eğer biz onu başka dilde bir Kur'ân yapsaydık onlar mutlaka, "Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi? Başka dilde bir kitap ve Araplar (bir peygamber) öyle mi?" derlerdi."***⁶⁴¹ âyetini de bu hususu dile getirerek *"Eğer biz onu -o zikri, o kitabı- başka dilde -Arapça olmayan bir yabancı dilde- bir Kur'ân*

⁶³⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/40; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/152-153.

⁶³⁹ eş-Şuarâ 26/193-195.

⁶⁴⁰ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/582; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 7/510.

⁶⁴¹ Fussilet 41/44.

yapsaydık onlar mutlaka, -inatları sebebiyle: 'Bu Kur'ân Arapça dışında indirilmemeli değil miydi?'-derler. Yine söylendiğine göre, eğer istedikleri gibi indirilseydi bu defa da: 'Onun âyetleri genişçe açıklanmalı değil miydi?' Yani anlayabilmemiz için Arapça bir Kitap olarak genişçe ve detaylı olması lazım gelmez miydi? diyeceklerdi. Bunu sırf inatları sebebiyle söylerler ve aynı zamanda: 'Başka dilde bir kitap ve Arap bir peygamber öyle mi?' derlerdi. Bu sefer de böyle itiraz ederlerdi.” diyerek tefsir etmiş, müşriklerin Kur'ân'ın Arapça indirilmesine inatları sebebiyle itiraz ettiklerine ve Arapça indirilmesindeki hikmete dikkat çekmiştir.⁶⁴²

Kur'ân'ın korunması konusunda Nesefî, **“Biz Kur'ân'ı hak olarak indirdik; o da hakkı getirdi. Seni de ancak müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.”**⁶⁴³ âyetinde Allah Teâlâ'nın Kur'ân'ı ancak hikmetle indirdiğini, onda inen ne varsa mutlaka hakkı ve hikmeti de beraberinde taşıdığını, çünkü Kur'ân'ın hayrın ya da iyiliğin her çeşidine insanı yönlendirmeyi kapsam olarak içeren bir kitap olduğunu söylemiştir. Veyahut da âyetin Allah'ın bu kitabı gökten sadece hakkı ve hakikati içeren, melekler tarafından korunan ve gözetim altında tutulan bir kitap olarak indirmesi anlamına da gelebileceğini söylemiş çünkü Kur'ân'ın, şeytanların onun üzerinde oyun oynamasından, tahrif ve tebdillerinden korunmuş bir hâlde Resûlullah'a indirildiğini belirtmiştir.⁶⁴⁴ **“Zikri (Kur'ân'ı) kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.”**⁶⁴⁵ âyetinde ise “Yüce Allah'ın, bu Kur'ân'ı indirenin kesinlikle kendisi olduğunu tekid etmektedir. Ve bunu, önceki kitapların aksine şeytanlardan korunmuş olarak indirenin de bizzat kendisi olduğunu, her zaman ve her vakit onu eklemelerden ve eksiltmelerden, tahriften, üzerinde oynanmaktan koruyacak olanın da yine bizzat kendisi olduğunu bildirmektedir. Çünkü yüce Kur'ân'dan önce indirdiği kitaplar hakkında bu anlam da onları korumakla ilgili olarak herhangi bir garanti vermemiş, ancak bunların korunmasını Rabbanilerden ve Ahbar denen din bilginlerinden istemiştir. Ancak bunlar da kendi aralarında taşkınlık ve azgınlıkları sebebiyle anlaşmazlığa düştüler. Bunun sonucunda da tahrif denilen bozulmalar ve değiştirmeler meydana gelmiş oldu. Ancak Allah, Kur'ân'ın korunması ya da muhafazası konusunu başkalarına havale etmemiştir. Nitekim, **وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ/onu**

⁶⁴² Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/239; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 9/253.

⁶⁴³ el-İsrâ 17/105.

⁶⁴⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/280; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/408.

⁶⁴⁵ el-Hicr 15/9.

mutlaka koruyan da biziz' kavlini de bu Kur'ân'ın kendi katından indirilen bir kitap olduğuna delil kılmıştır. Çünkü eğer bu Kur'ân beşer sözü olsaydı ya da bir tek âyeti değiştirilseydi, nasıl ki başka söz ve ifadelere birtakım eklemeler yapılıyor ve çıkarmalar oluyor idiyse mutlaka buna da eklemeler ve çıkarmalar yapılabilirdi” demiştir.⁶⁴⁶

Kur'ân'ın i'câzı meselesinde ise Nesefî, Kur'ân'ın nazımının mükemmel ve hayret verici olduğunu, onun bu yönüyle de mektuplar, hutbeler, recez beyitler ve şiirler gibi diğer nazım vecihlerinden de ayrıştığını, Kur'ân'ın bunların hiçbirisine benzemediğini söyler. O, Kur'ân'ın bütün mahlukata meydan okuduğunu ve onları delille susturduğunu ifade etmiştir. Ona göre Kur'an, belîğ ve güzel konuşan herhangi bir hatîbi Kur'ân'a denk veya Kur'ân'ın seviyesine yakın olan bir şeyi getirme konusunda engellemez. Nesefî, mecazen çölün kumlarından daha fazla olduklarını söylediği, şiir, belâgat ve edebiyatta zirvelere ulaşan, şiirde usta ve uzman olan çok sayıda kişiden hiçbirinin Kur'ân'ın bir sûresi kadarı ile bile karşı koyamadıklarını söyler. Ona göre onların bu âcizlikleri Kur'ân'ın Allah Teâlâ'dan gelen bir mûcize olduğuna delalet etmektedir. Zira bu delalet-delil ile risâlet iddiasında bulunan rasûlün doğruluğunu göstermiş olmaktadır.⁶⁴⁷ Nesefî ***“Eğer bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan cehennem ateşinden sakının.”***⁶⁴⁸ âyetinin tefsirinde de bu hususu dile getirmiş, *“Eğer bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- ...”* âyetiyle “Allah Teâlâ'nın itirazcı müşrikleri, Hz. Peygamber (sav)'in doğruluğunu öğrenip tanımları için onlara gereken yolu göstermek maksadıyla onlara “Mademki ona karşı koyabilecek, muaraza edebilecek durumda değilsiniz, mademki âciz olduğunuz ortaya çıkmıştır. Onu tasdik etmek de farz hale gelmiştir. Öyle ise, derhal ona iman edin ve yalanlayanlar ile inat edip direnenler için hazırlanmış olan azaptan korkun.” dediğini, bu âyette Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetini ispat eden iki delilin olduğunu söyler. Bu iki delilin ise meydan okunulan şeyden aciz kalacaklarının doğruluğu ve sahihliği ile müşriklerin böyle bir şeyi asla ve hiçbir zaman başaramayacaklarının haber verilmesi olduğunu, zira bu haberin Allah'tan başka hiçbir kimsenin hiçbir zaman bilemeyeceği bir gayb olduğunu söyler. Ona göre olayı gereği gibi düşünüp değerlendirmeden önce muarazadan (yani karşı koyup meydan okumadan) âciz kalacakları düşüncesi onlara göre

⁶⁴⁶ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/184; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/117.

⁶⁴⁷ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *el-İ'timâd*, 181.

⁶⁴⁸ el-Bakara 2/24.

şüpheli bir şeydir. Yani, müşrikler böyle bir işe başlamadan yenilip acze düşeceklerine pek ihtimal vermemekte idiler. Çünkü, bunlar kendi fesahatlerine (kavrayışlarına, zekalarına) güveniyorlar ve kendi belagatlerini (etkileyici söz söyleme yeteneklerini) üstün görüyorlardı. İşte burada izlenen yol da bu tarzda, onların değerlendirmelerine göre getirilmektedir. İşte bunun içindir ki, şüphe içeren, «in» edatıyla durum ele alınmış oldu. Bu bakımdan, vücup (gerekliklik) bildiren «izâ» edatıyla mesele değerlendirilmedi. Eğer burada, 'ityan' kelimesi yerine, "fiil" (yapma) kelimesine yer verilmeseydi, söz uzayıp gider ve şöyle denilirdi: "Eğer onun gibi bir sûre getirmezseniz -ki asla onun gibi bir sûre getiremeyeceksiniz.-" demiştir. Ayrıca "cehennem ateşinden korunmaları için ön şart, onun gibi bir sûreyi getiremeyecekleridir. Çünkü bunlar eğer istenileni getiremezlerse, böylece muarazada (tartışmada, karşı koymada) âcizlikleri ortaya çıkmış bulunacaktır. Bundan âciz oldukları anlaşılınca da Allah Resûlü (sav)'nün doğruluğu gerçekleşmiş olacaktır. Onlara göre Allah Resûlü'nün doğruluğu ortaya çıkınca da bunlar inatlaşma yolunu seçtiler ve iman edip boyun eğmekten kaçındılar. Sonuçta da kendilerine cehennem ateşi gerekli (vacip) kılınmış oldu." ifadeleriyle Kur'an'ın i'câzının Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetinin doğruluğuna delil olma yönünü izah etmiştir.⁶⁴⁹

Nesefî, Allah'ın yarattıkları arasından en çok kin ve düşmanlık besleyenleri, gurur ve asabiyet yönünden en şiddetli olanları olarak ifade ettiği Araplar hakkında bu konuda "Araplar güçleri olmasına rağmen karşı gelmekten çekindiler, meydan okumayı isteyerek ve gönüllü olarak terk ettiler" şeklinde bir düşüncenin hâsıl olabileceğini söyler. Nesefî böylesi bir düşüncenin yanlış olduğunu belirtir. Ona göre Araplar Hz. Peygamber (sav)'in davasını ortadan kaldırmak ve O'nun nûrunu söndürmek için kıymetli canlarını tehlikeye attılar, değer verdikleri mallarını bu uğurda harcadılar, askerlerini nakletmekten, kılıçlarını çekmekten, öldürücü mızraklarını taşımaktan, tehlikelere dalmaktan, savaşların zorluklarına dalmaktan, akranlarıyla savaşmaktan, cesurlarla şeref yarışına girmekten ötürü çetin sıkıntılara ve ağır meşakatlere katlandılar. Halbuki Hz. Peygamber (sav) ilk başta onlara Kur'ân-ı Kerim ile meydan okumuş, daha sonra kılıcını ortaya koymuştu. Onlar ise ancak kılıç ile karşı çıkabildiler. Bütün âlem onların ordusu olsa bile resûl onların yanında olmadıkça kılıç, onlara hiçbir fayda sağlamaz, demiştir. Ona göre Araplar eğer en kısa olan sûreye dahi karşı koyabilselerdi zaferleri bilinirdi, ortaya çıkardı

⁶⁴⁹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/66-67
1/227-229.

; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*,

ve de delilleri de galip gelmiş olurdu. Böylece savaş erzakları, mücadeleleri ve mızraklarıyla savaşta zorla aldıkları şeyler onlara yeterli olurdu. Halbuki onların irâdî olarak ve kendileri öyle tercih ettikleri için değil de acziyetleri ve mecbur kalmaları sebebiyle bu karşı koyma işinden vazgeçtikleri açıkça ortadadır.⁶⁵⁰

Nesefî, Ebû İsâ el-Verrâk'ın bu husustaki iddiasını da el alır. Verrâk'a göre müşriklerin Hz. Peygamber (sav)'le savaşıyor olmaları onları muarazadan/karşı koymaktan iştigal etmiştir. Nesefî onun bu iddiasının bâtil ve geçersiz olduğunu söyler. Bunun sebebinin şöyle ifade eder: Kur'ân'ın on üç sene boyunca Mekke'de onlara meydan okuduğunu, bu süre zarfında ise onlar arasında herhangi bir savaş, silahlı saldırı ve vuruşmanın olmadığını, dolayısıyla bu süre zarfında herhangi bir mâni müşrikleri karşı koymaktan alıkoymamışken ve de onları bundan meşgul edecek bir engel de olmamasına rağmen onların muarazada bulunmadıklarını, bulunamadıklarını belirtir.⁶⁵¹

Nesefî, Nazzâm'ın meşhur sarfe teorisinin de bâtil olduğunu söyler. Sözlükte “geri çevirmek, engel olmak” anlamındaki sarf kökünden türeyen sarfe, belâgat yönünden Kur'ân'ın benzerini meydana getirme gücünün bulunduğu, fakat inkârcıların bu gücü kullanmasının Allah tarafından engellendiği tezine dayanan İ'câzü'l-Kur'ân teorisini ifade eder.”⁶⁵² Nazzâm'a göre Kur'ân, i'câz eden (mu'ciz) bir kitap değildir. Herkesin Kur'ân'ın mükemmel nazminin ve şaşkınlık veren terkinin bir benzerini getirmeye gücü yeter. Çünkü bir sûrenin bütün lafızları i'câz edici/mu'ciz değildir. Ona göre icmâ da böyledir. Çünkü icmânın hükmü fertlerin hükmüne aykırı değildir. Nazzâm bu konuda şunu da iddia eder: Mütevâtir haberin yalana ihtimali vardır. Zira her bir ferdinin haberi yalana ihtimali vardır. İcmânın haberi de böyledir. İcmâ ehlinden her bir kimsenin hata etmesi câiz olduğu için icmâda hata olması da câizdir, der. Ona göre Allah Teâlâ'nın güçleri yetmesine, bunu yapabilme imkanları olmasına rağmen lütfu ile kafirlerin dikkatlerini, gayretlerini Kur'ân'a karşı koymakla meşgul olmaktan çevirmesi (sarfe) şeklindeki bir i'câz ancak mu'cizdir. Çünkü bunda olağanüstü bir durum vardır. Nesefî Nazzâm'ın bu iddialarına karşın Allah Teâlâ'nın “*Nihayet: “Ey yer suyunu yut denildi.” Sular çekildi, helâk hükmü de yerine geldi ve gemi Cudi dağı üzerine yerleşti. Ve:*

⁶⁵⁰ Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *El-İ'timâd*, 181-182.

⁶⁵¹ Ebû'l-Berekât en-Nesefî, *El-İ'timâd*, 182-183.

⁶⁵² Yusuf Şevki Yavuz, “Sarfe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 06 Şubat 2024), 36/140-141.

“Zâlim olan o kavmin canları cehenneme” diye söylendi.⁶⁵³ âyetinde bu hususa işaret edildiğini böylece Nazzâm'ın sözünün bâtıl olduğu ortaya çıktığını söylemiştir.⁶⁵⁴ Nitekim Nesefî âyeti hem manevî hem de lafzî fesahat yönünden ele almış, manevî fesahat açısından âyetin manalarının anlaşılması noktasında güzel bir nazma, dizime sahip olması, anlatmak istediği şeyi daha özet ve daha açık olarak net bir şekilde ortaya koyduğunu, maksadın anlaşılması konusunda düşünceyi ya da fikri kaypaklaştıran herhangi bir düğüm, bir anlaşmazlık tarafının bulunmadığını ve de arzulanan veya istenene ulaşabilmek için yolu dikenli hale getiren bir kayganlık veya zikzak durumunun da olmadığını, her şeyi açık ve net olarak ortaya koyduğunu söylemiş; lafzî fesahat yönünden ise âyetin tüm lafızlarının Arapça kelimeler olduğunu, hepsinin de Arap dilinde kullanıldığını, tamamının tenafürden, yani hoşla gitmeyen ifadelerden uzak kelimeler olduğunu, yine beşaatten yani çirkinlikten de uzak olduklarını söylemiş, ona göre dil açısından öylesine tatlı ve hoş ifadelerdir ki üzerinde bir daha o hoşlukta ifade yoktur. Hepsi de öylesine akıcıdır ki, akıcılıkta üzerinde örnek yoktur. Bütün bunlar âdeta insan boğazından kendiliğinden akıp giden berrak suyun akıcılığına benzerler. Tatlılıkta bal gibi, incelikte meltem gibidir. Nesefî bu ifadeleriyle Nazzâm'ın lafızlar üzerinden ortaya attığı iddiaların geçersizliğini ortaya koymuştur. Öyle ki ona göre bu gerçekler karşısında buna karşı çıkan muannitlerin, bunun beşer gücünün üstünde bir şey olduğunu ve bu açıdan da bu âyetin bir benzerini getiremeyeceklerini kabul ederek bunda mutabık kaldıklarını ifade etmiştir.⁶⁵⁵ **“Onlara âyetlerimiz açık açık okunduğu zaman (öldükten sonra) bize kavuşmayı beklemeyenler; ya bundan başka bir Kur'ân getir veya bunu değiştir” dediler. De ki: Onu kendiliğimden değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben, bana vahyolunandan başkasına uymam. Çünkü Rabbime isyan edersem büyük günün azâbından korkarım.**⁶⁵⁶ âyetinde de Nesefî, “Bu Kur'ân'dan başka bir Kur'ân getirme isteği, insanın yapabileceği bir şey değildir. Bu, onun güç yetiremeyeceği bir şeydir. Böylece onlar için, bunun apaçık bir mucize olduğu gerçeği de ortaya çıkmış oldu. Fakat buna rağmen onlar bundan âciz olduklarını bir türlü itirafta bulunmuyor ve kabullenmiyorlardı. Ancak sadece şöyle demekle yetiniyorlardı: “Eğer isteseydik biz de bunun gibisini söylerdik.”⁶⁵⁷ ifadeleriyle de onların Allah'ın onları engellemeleri

⁶⁵³ Hûd 11/44.

⁶⁵⁴ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *El-İ'timâd*, 183.

⁶⁵⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/63; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/320.

⁶⁵⁶ Yûnus 10/15.

⁶⁵⁷ el-Enfâl 8/31

sebebiyle değil de kendi acziyetleri sebebiyle karşı koymayı yapamadıklarına ve inatları sebebiyle de bu acziyetlerini dile getirmekten kaçındıklarına işaret etmiştir.⁶⁵⁸

Nesefî bu minvalde Kur'ân'ın inkarcılara yönelik meydan okumalarını zikreden âyetleri de detaylıca ele alır: **“De ki: Andolsun, bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak üzere eğer insanlar ve cinler bir araya gelseler, birbirlerine destek de olsalar, onun benzerini ortaya getiremezler.”**⁶⁵⁹ Nesefî bu âyetin *“Eğer istersek buna benzer sözler düzmeyi biz de kesinlikle başarabiliriz.”*⁶⁶⁰ demeleri üzerine nâzil olduğunu, onların belâgatta, nazımının güzelliğinde ve telifinde onun bir benzerini getirmek üzere birbirleriyle yardımlaşmış olsalar, birbirlerine arka da çıksalar yine de onun benzerini getirmekten mutlaka âciz kalırlardı” anlamına geldiğini belirtir.⁶⁶¹ **“Yoksa müşrikler, “Kur'ân'ı Muhammed mi uydurdu?” diyorlar. Ey Rasûlüm Muhammed! de ki: “Eğer iddianızda doğru ve samimi iseniz, siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin ve Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de yardıma çağırın!”**⁶⁶² âyetinde ise Yüce Allah'ın bu şekilde vahye karşı çıkıp da peygamberi yalanlayana bu kitabın benzerini getirmeleri karşısındaki âcizlikleri sonrasında on sûre getirmelerini isteyerek meydan okuduğunu, daha sonra ise bir tek sûre getirmelerini isteyerek meydan okuduğunu belirtir. Bunun da tıpkı yazışma konusunda ustalardan ve güzel yazabilen bir kimsenin arkadaşına; “Öyle ise sen de tıpkı benim yazdığım gibi on satır yaz da görelim” diye meydan okuyarak kendisinin yazı sanatında mahir olduğunu kanıtlaması gibi bir ifade tarzı. Eğer karşısındaki istenilen on satır yazamayacak durumda ise, bu defa, “Öyleyse sen on satır bırak da benimkisi gibi bir tek satır olsun yaz da görelim” diyerek bunu tek satıra indirmesine benzer bir meydan okuyuş olduğunu söyler. Müşrikler: “Sen bu Kur'ân'ı kendi kafandan uydurdun, kendin böyle bir şey ortaya koydun, bu Allah katından değildir” diye ulu orta konuşup karşı çıkıyorlardı. Bunun için de şöyle buyurdu: “Öyleyse hazırlanın, mademki bunu ben kendiliğimden uydurmuşum, siz de aynen ve tıpkı bunun gibi güzellikte benzer bir kelam, sûre getirin. Çünkü sizler de benim gibi fasih konuşan Arap toplumundan olan kimselersiniz. **“Ve Allah'tan başka çağırabildiklerinizi de yardıma çağırın!”** Böyle bir muarazaya, karşı çıkışa kimlerden destek ve yardım alacaksınız, yardım alın’ ifadelerine

⁶⁵⁸ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/11; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/148-149.

⁶⁵⁹ el-İsrâ 17/88.

⁶⁶⁰ el-Enfâl 8/31

⁶⁶¹ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/276; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/392.

⁶⁶² Hûd 11/13.

yer vermiştir. ⁶⁶³ **“Eğer kulumuz Muhammed’e indirdiğimiz Kur’an’dan herhangi bir şüphe içinde iseniz, haydi (küçük de olsa) onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianıza sâdık iseniz, Allah’tan başka güvendiğiniz şahitlerinizi de çağırın!”** ⁶⁶⁴ âyetinden hareketle benzeri bir sûre getirme konusundaki meydan okuma hakkında “Yani, siz de onun sûreleri gibi, âyetleri gibi bir sûre getirin. Hem de aralıklı olarak da olsa getirin, onun parçalarından bir tekini, en küçük bir sûresini olsun getirin!” dendiğini belirtir. ⁶⁶⁵ **“O müşriklere âyetlerimiz ulaştırılıp okununca; onlar şöyle dediler: “Biz bu okuduklarını daha önceden de işitmiştik, eğer istesek buna benzer sözler düzmeyi biz de kesinlikle başarabiliriz. Kaldı ki bu (Kur’ân,) geçmiş toplumlara dair efsanelerden başka bir şey değildir.”** ⁶⁶⁶ âyetinde de bunu söylemiştir: “Onların bu şekilde konuşmalarının kibir ve gururları sebebiyle olduğunu, bir bakıma hadlerini aşma, bir hayasızlık ve utanmazlık örneği olduğunu belirtir. Çünkü daha önce kendileri bu Kur’ân’ın tek bir sûresinin benzerini meydana getirmeye çağırılmışlar ve fakat bunu bile getirememişlerdi.” ⁶⁶⁷

Nesefî, Resûl’ün risâletine yönelik “Onlar Kur’ân’a karşı koydular ancak bu onun kelimelerinin yüceliği, çağrısının yaygınlığı, ona tâbi olanların çokluğu ve taraftarlarının çok olmasından dolayı meşhur olmadı, bilinmedi” şeklindeki iddiayı ise eğer karşı koysalardı bunu Kur’ân’ın düşmanları, Kur’ân’ın dostlarının naklettiği gibi nakledebilirlerdi. Ve de Kur’ân’ı inkâr edenler ona tâbi olanlardan çok olurdu. Ve ona düşman olanlar ona muhabbet duyanlardan daha çok olurdu, diyerek cevaplamış, Nebî (a.s)’nin taraftarlarının ve İslâm’ın yardımcılarının çokluğuna rağmen Müseylime’nin hezeyanlarının, zırvalarının ve de Allah Resûlü’nü hicvettikleri/yardımları şeyin unutulup gitmediğini görmüyor musun? demiştir. ⁶⁶⁸ Nesefî yukarıda izahına yer verdiğimiz **“Eğer bunu yapamazsanız -ki asla yapamayacaksınız- o halde yakıtı insanlarla taşlar olan ve kâfirler için hazırlanmış bulunan cehennem ateşinden sakının.”** ⁶⁶⁹ âyetinde bu konuda Allah tarafından müşriklerin böyle bir şeyi asla ve hiçbir zaman başaramayacaklarının haber verilmesinin gaybtan haber verme olduğunu, mucize olması amacıyla gaybî bir haberin

⁶⁶³ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/50; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/279.

⁶⁶⁴ el-Bakara 2/23.

⁶⁶⁵ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/64; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 1/223.

⁶⁶⁶ el-Enfâl 8/31.

⁶⁶⁷ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 1/642; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 4/424.

⁶⁶⁸ Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *el-İ’timâd*, 184.

⁶⁶⁹ el-Bakara 2/24

verildiğini söylemiş, müşrikler eğer herhangi bir şekilde buna karşı koyabilselerdi ve bir benzerini getirme başarısını gösterebilselerdi bunun mutlaka şöhret bulur yayılırdı, nasıl yayılmasın ki, zira buna dil uzatanlar, onu savunanlardan çok daha fazla idiler, demiştir.⁶⁷⁰

Ona göre Kur'ân-ı Kerim'in bir diğer mucizevî yönü de geçmiş milletlerin haberlerini ve Hz. Yûsuf (a.s), Hz. Mûsâ (a.s), Hz. Îsâ (a.s), Hz. İbrâhîm (a.s) ve diğerlerinin kıssaları gibi daha önce gelen peygamberlerin ahvalini ve gelecekte olacak olan haberleri içerisinde barındırmasıdır, diyerek bu hususta bazı âyetlerden deliller getirir:

*“Yakında o topluluk da yenilecek ve arkalarını dönüp kaçacaklar”*⁶⁷¹ Yani Bedir günündeki müşriklerin tamamını kastetmektedir.

*“İşte o zaman Allah size iki taifeden (kervan veya Kureyş ordusundan) birini vaad ediyordu ki, sizin olacaktı”*⁶⁷² İki taifeden biri ordu olup Allah orduyu yenmeyi onlara nasip etti, demiştir.

*“...Siz yakında çok kuvvetli bir kavme çağrılacaksınız.”*⁶⁷³ Burada çok kuvvetli bir kavimden murâd edilen şeyin Hanîfeoğulları kabilesi (Benî Hanîfe), onlarla savaşmaya çağıranın ise Hz. Ebûbekir (r.a) olduğunu ya da kavmin Pers halkı, davetçinin ise Hz. Ömer (r.a) olduğunu, her iki durumun da gerçekleştiğini söylemiştir.

*“Elif Lâm Mîm. Rumlar yakın bir yerde yenilgiye uğradılar. Fakat onlar bu yenilgilerinden sonra galip geleceklerdir.”*⁶⁷⁴ âyetin haber verdiği gibi gerçekleştiğini söyler.

*“...Mescid-i Harâm'a muhakkak gireceksiniz...”*⁶⁷⁵

*“Kur'an'ı sana indiren Allah, elbette seni dönülecek yere de gönderecektir.”*⁶⁷⁶ yani Mekke'ye ve onu oraya göndermiştir de.

*“Onu bütün dinlere üstün kılmak için...”*⁶⁷⁷ vb. neticede de onu üstün kılmıştır, diyerek Kur'an'ın gaybî haberlerinden örnekler vermiştir.⁶⁷⁸ Neseî'ye göre aynı şekilde Kur'ân-

⁶⁷⁰ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/66-67; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 1/228-229.

⁶⁷¹ el-Kamer 54/45

⁶⁷² el-Enfâl 8/7

⁶⁷³ el-Fetih 48/16

⁶⁷⁴ er-Rûm 30/1-2-3

⁶⁷⁵ el-Fetih 48/27

⁶⁷⁶ el-Kasas 28/85

⁶⁷⁷ et-Tevbe 9/33

⁶⁷⁸ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *el-İ'timâd*, 184-185.

1 Kerim miras, muâmelât ve ibâdât konusunda nevâzil hükümlerinin asılları, ilahî meseleler, tevhiî deliller, mebde ve meâd, ahlâkî ilimler, insanın iç temizliği, siyaset, dünyadan sakınma ve ahirete teşvik hakkındaki haberleri de tazammun etmektedir.⁶⁷⁹

Ayrıca **“Bilâkis, onlar ilmi kavrayamadıkları ve tefsiri kendilerine asla gelmemiş olan (Kur’ân’ı) yalanladılar. Onlardan öncekiler de böyle yalanlamışlardı. Şimdi bak, zalimlerin sonu nasıl oldu!”**⁶⁸⁰ âyetinin izahında onların beklenmedik bir şey karşısında kalınca, bunun üzerinde hiç düşünmeksizin, tefsirini anlamaksızın sırf atalarını taklit etmeleri sebebiyle böyle bir yola başvurdıklarını, fakat bu işin gerçek mana ve mahiyetini anladıktan sonra da inkâra, yalanlamaya devam ettiklerini, bunun ise sırf inatçılık olsun, karşı dursunlar diye yaptıklarını, âyetle öncelikle gerçeğin ne olduğunu henüz bilmeden bunu yermeye, aleyhte konuşmaya hemen kalkışmalarının bu yüzden olduğunu söylemiş, yine âyetle “hemen tepki verdiler, itiraza kalkıştılar” anlamına gelen kelimeye yer vermesinin de Kur’ân’ın mu’ciz olduğu gerçeğini onlara duyurup bildirsın maksadıyla olduğunu ifade etmiş, böylece onların Kur’an’ın yüceliğini ve i’câz yönünü anladıklarını söylemiştir. Çünkü Kur’ân onlara meydan okuyor ve bu meydan okuyuşunu da tekrar tekrar gündeme getiriyordu. Böylece Kur’ân’a karşı bütün güçlerini ve denemelerini ortaya koydular ve fakat gördüler ki, kendileri bunun bir benzerini getiremeyecekler ve bundan âcizdirler. Bu durumda yapılacak tek şeyleri kalıyordu, yalanlamak. Onlarda bunu çekemediklerinden ve azgınlıklarından dolayı bu yalanlama yolunu seçtiler, demiştir. Neseî daha sonra özetle Kur’ân’ın iki bakımdan mu’ciz ve benzerinin ortaya konmasının imkânsız olduğunu söylemiş, ilk olarak onun nazmı itibariyle mu’ciz olduğunu, ikinci yönünün ise gayb ile alâkalı olarak verdiği bilgiler bakımından mu’ciz olduğunu belirterek hem örneklerini verdiği âyetlerde görüldüğü üzere gaybtan haber verişine dikkat çekmiş hem de onların karşı koyamamalarının sebebinin müşriklerin meşguliyetlerine veya kendi irade ve tercihlerine dayandığını söyleyenlerin aksine onların bu konuda tamamen âciz kalmaları sebebiyle bunu yapamadıklarını ifade etmiştir. Nitekim inkârcıların Kur’ân’ın ne nazmına ve ne de belâgat açısından i’câz derecesine vardığına bakmaksızın, onun haber verdiği gayb ile ilgili bilgiler hakkında herhangi bir inceleme ve araştırma deney yapmaksızın, doğru mu yalan mı bakmaksızın hemen yalanlamaya kalkışmış olmalarını da buna bağlamıştır.⁶⁸¹ **“Eğer putlarınız size cevap**

⁶⁷⁹ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *el-İ’timâd*, 185.

⁶⁸⁰ Yûnus 10/39.

⁶⁸¹ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 2/23; Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 5/186-187.

veremiyorlarsa, o hâlde o Kur'ân ancak Allah'ın ilmi ve izniyle Muhammed'e indirilmiştir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O hâlde Müslüman oluyorsunuz değil mi?"⁶⁸² âyetinin tefsirinde de Allah Teâlâ'nın, kendisinden başka hiçbir kimsenin bilemeyeceği mu'ciz bir nazımla, kullarından benzerini hiç kimsenin meydana getiremeyeceği bir güzellikte Kur'ân'ı indirdiğini, gayb âlemlerinden haber veren ve hiçbir kimsenin bilmediği, bilemeyeceği bir nazım şekliyle indirdiğini ifade etmiştir.⁶⁸³

Nesefî Kur'an'ın i'câzı hususunda Hz. Peygamber (sav)'in ümmî oluşundan hareketle de izahatta bulunmaktadır. Onun Hz. Peygamber (sav)'in ümmî oluşuna yönelik düşüncelerini daha önce ifade etmiştik. Hz. Peygamber (sav)'in ümmî oluşu ile Kur'an'ın i'câzı arasındaki irtibatı ise şöyle ifade eder: **"O inkâr edenler Zikri (Kur'ân'ı) işittikleri zaman neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi. Hâlâ da (kin ve hasetlerinden): "Hiç şüphe yok ki o bir delidir." derler.**"⁶⁸⁴ âyetinin izahında müşriklerin Hz. Peygamber (sav)'e verilen peygamberliğe duydukları haset sebebiyle **"Hiç şüphe yok ki Muhammed delidir."** dediklerini, bunu ise câhil olduklarından değil de ümmî olmasına rağmen bütün şairleri susturan, çeşitli hükümler ve ilimler ihtiva eden bir kitabı getirdiği için, onun durumuna hayret ettikleri için ve insanları ondan nefret ettirmek için dediklerini aktarır.⁶⁸⁵ Yine **"Eğer kulumuz Muhammed'e indirdiğimiz Kur'ân'dan herhangi bir şüphe içinde iseniz, haydi (küçük de olsa) onun benzeri bir sûre getirin..."**⁶⁸⁶ âyetinde de مِنْ مِّثْلِهِ ifadesindeki 'hû' zamirinin Hz. Muhammed (sav)'e râci olma ihtimali göz önüne alındığında bunun "Tıpkı onun gibi bir ümmî olan, (okuma yazması olmayan ve ilim adamlarından ilim tahsil etmemiş olan) ve aynı zamanda orada onun gibi bir benzerine yönelmeksizin, (Kur'ân ve Muhammed gibi bir gerçeğe sığınmaksızın ki onlar dışında onlar gibisi yoktur) onun gibilerini toplayıp getirin! Yani "Eğer siz Muhammed (sav)'in kendisine vahyin indirildiğinden şüphe duyuyorsanız, öyleyse onunki gibi siz de bir Kur'an getirin." Çünkü, bu tefsir ya da yorum, **"Şahitlerinizi, yardımcılarınızı çağırın"** sözüne daha uygundur... Yani; "Allah'tan başka ilâh edindiklerinizi de (peşlerine takılıp ilâhlaştırdıklarınızı da) çağırın. Çünkü, siz onların hak üzere olduklarını ve yarın kıyamet gününde size şahitlik ya da tanıklıkta bulunacaklarını savunuyorsunuz veya size

⁶⁸² Hûd 11/14.

⁶⁸³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/51; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 5/280.

⁶⁸⁴ el-Kalem 68/51.

⁶⁸⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/527; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/358.

⁶⁸⁶ el-Bakara 2/23.

Kur'an'ın benzerini getirmede tanıklık edip yardımda bulunacakları da çağırın.” demektir.” anlamında olduğunu söylemiştir.⁶⁸⁷ **“De ki: Eğer Allah dileseydi onu size okumazdım...”**⁶⁸⁸âyetinin tefsirinde de “yani o Kur'an'ı okuyup anlatmamı Allah istedi, O'nun dilemesiyle ben okuyup anlatıyorum. Bunun açıklanıp ortaya konması olağanüstü, şaşılacak bir hâldir. Düşünün bir kez, hiç okuma ve yazması olmayan, hiçbir öğrenim de görmemiş, hiçbir ilim adamıyla karşılaşmamış olan bir adam ortaya çıkacak ve bu adam size gayet açık, net ve fasih bir kitap okuyacak, işte bu cidden şaşkınlık ve hayret uyandıracak bir şeydir. Hem de her fasih ve güzel söze de baskın gelecek, harikulade olacak. Bütün nesirleri, bütün nazımları ezip geçecek ve hem de ilimlerin hem esaslarıyla hem de ikinci derecede olanlarıyla dopdolu bulunacak, metotlar taşıyacak. Bir de yalnızca Allah'ın bileceği ve Ondan başka hiçbir kimsenin bilmeyeceği, bilemeyeceği gayblardan, bilinemezlerden haber verecek... buna hiç şaşılmaz mı?” ifadeleriyle O'nun ümmiliğinden hareketle Kur'an'ın mûcizevî ve mu'ciz yönünü açıkça ortaya koymuştur.⁶⁸⁹ Neseî Hz. Peygamber (sav)'in ümmî oluşu ile Kur'an'ın mu'ciz bir kitap oluşunu bağdaştırarak böyle bir kitabın ancak Allah kelâmı olacağını, Allah'ın Kur'an'ı peygamberini tasdikler mahiyette Resûlullah (sav)'a indirdiğini belirterek, Kur'an'ın Hz. Muhammed (sav)'in apaçık bir mûcizesi olduğunu, nübüvvetine kesin bir delil teşkil ettiğini ve karşı konulamaz bir alâmeti olduğunu belirtmiştir. Nitekim **“Eğer putlarınız size cevap veremiyorlarsa, o hâlde o Kur'an ancak Allah'ın ilmi ve izniyle Muhammed'e indirilmiştir. Allah'tan başka ilâh yoktur. O hâlde Müslüman oluyorsunuz değil mi?”**⁶⁹⁰ âyetinde “Allah'tan başka çağırdıklarınız, böyle bir şeyi meydana getiremeyeceklerinden ve bundan âciz kalacaklarından ötürü böyle bir meydan okuyuşa karşı size yardım etme konusunda cevap vermez ve gelmezlerse iyi bilin ki o Kur'an ancak Allah'ın ilmi ve izniyle Muhammed'e indirilmiştir.” Kesin bir bilgiyle bilmelisiniz ki bu Allah'ın emriyle indirilmiştir.” diyerek bu hususu vurgulamıştır.⁶⁹¹

⁶⁸⁷ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 1/64-65; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 1/225-227.

⁶⁸⁸ Yûnus 10/16.

⁶⁸⁹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/11-12; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 5/149-150

⁶⁹⁰ Hûd 11/14.

⁶⁹¹ Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru'n-Neseî*, 2/51; Ebü'l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 5/280-281.

4. HZ. PEYGAMBER (SAV)'İN NÜBÜVVETİNİN EVRENSELLİĞİ

Ebü'l-Berekât en-Nesefî'ye göre Hz. Peygamber (sav) tüm insanların ve cinlerin peygamberidir. O'nun peygamberliği ve dile getirdiği hakikatler kıyamete kadar bâki kalacak, kıyamete kadar gelecek tüm mahlûkâta da şâmil olacaktır. Bu yönüyle O'nun nübüvveti evrenseldir. Nitekim peygamberlerin birbirlerine üstünlüğü konusunda O'nun diğer peygamberlerden üstün oluşuna dair **“İşte böylece peygamberlerden kimini ötekilerine üstün kıldık. Allah onlardan kimisiyle konuşmuş ve kimilerini de derecelerle yükseltmiştir...”**⁶⁹² âyetinin tefsirinde Nesefî'nin “fazilet bakımından peygamberler aralarında birtakım farklılıklara sahip olmalarının yanında, onlardan derecelerle çok daha üst durumda olan da vardır ki, bu da Hz. Muhâmmed (sav)'tir. Zira Hz. Peygamber (sav)'e binlerce denilebilecek manada çok mûcizeler verilmiştir. Ondan önceki hiçbir peygambere bu manada mûcize verilmiş değildir. Bu mûcizelerin en büyüğü de Kur'ân'dır. Çünkü bu Kur'ân mûcizesi dünya durdukça yeryüzünde var olacaktır.”⁶⁹³ ifadelerine yer verdiğini O'nu diğer peygamberlerden üstün kılan önemli yönlerden birinin de evrensel olarak tüm insanlığa ve cinlere peygamber olarak gönderilmiş olmasını belirttiğini söylemiştik. Ayrıca **“O, Allah'ın lütfudur. Onu dilediğine verir. Allah, büyük lütuf sâhibidir.”**⁶⁹⁴ âyetinin tefsirinde de Hz. Muhammed (sav)' e verilen üstünlüğün Allah'ın bir lütfu olduğunu, O'nu üstün kılan hususun ise O'nun kendi asrındaki nesillerin ve diğer gelecek asırlardaki nesillerin peygamberi olması diye açıklayarak O'nun evrenselliğine vurgu yapmıştır.⁶⁹⁵

Nesefî bu noktada bir iddiayı da cevaplar. O, Yahudi ve Hristiyanlardan bazı kimselerin Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliği hakkında ‘O, sadece Araplara gönderilmiştir’ dediklerini, bu sözlerinin ise bâtil olduğunu belirtir. Çünkü ona göre onlar ‘O'nun Araplara gönderilen Allah'ın resûlü olduğunu kabul ettikleri zaman O'nun söylediği her şeyde sâdık/doğru sözlü olduğunu ortaya koymuş olurlar. Nitekim Hz. Peygamber (sav)'in şöyle buyurduğunu: “(Ben) siyahlara ve kızıllara gönderildim”, Allah Teâlâ'nın

⁶⁹² el-Bakara 2/253.

⁶⁹³ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/208; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 2/120-121.

⁶⁹⁴ el-Cuma 62/4.

⁶⁹⁵ Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 3/480; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 10/256. Bu konudaki diğer âyetlerin izahı için bkz.: Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 1/167 el-Bakara 2/6; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/524 el-Furkân 25/1; Ebü'l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî*, 2/543 el-Furkân 25/51-52.

ise “De ki: Ey insanlar! Gerçekten ben Allah’ın hepinize gönderdiği elçisiyim”⁶⁹⁶ buyurduğunu aktarır. Neseî bu âyetin tefsirinde “Hz. Muhammed (sav) bütün insanlara ve aynı zamanda cinlere de peygamber olarak gönderilmiştir.” demiştir.⁶⁹⁷ Ayrıca o bu konuda Hz. Peygamber (sav)’ın Yahudileri, Hristiyanları, Kayser’i, Kısra’yı dinine davet ettiğinin de tevâtüren sâbit olduğunu belirtir.⁶⁹⁸

5. HATMÜ’N-NÜBÜVVE

Nübüvvet bahisleri içerisinde ele alacağımız son konu ise Hz. Peygamber (sav)’ın peygamberlerin sonuncusu olması meselesidir. Kur’ân-ı Kerîm’e göre peygamberlik, insanlık tarihi ile başlayıp Hz. Muhammed (sav) ile sona eren bir süreçtir. O, Allah’ın elçisi ve nebîlerin sonuncusudur.⁶⁹⁹ Hz. Peygamber (sav)’ın nübüvvet silsilesinin bir devamı oluşu ve önceki nebevî geleneği tasdik eden bir ilâhî öğreti tebliğ etmiş olması, târihî süreç ile peygamberler silsilesi arasında bir sürekliliğin olduğuna ve O’nun nübüvvetinin tarihten kopuk olmadığına işaret etmektedir. Bu bağlamda Kur’ân, bu vahyin önceki ilâhî öğretilerin yeniden ve son bir sunumunu teşkil ettiğini, bu son vahyi tebliğ eden Hz. Peygamber (sav)’ın de kendisinden önceki peygamberler gibi olduğunu, fakat insanlık târihiyle başlayan bu sürecin son halkasını oluşturduğunu vurgulamaktadır.⁷⁰⁰

Ebü’l-Berekât en-Neseî’nin konuya yaklaşımına baktığımızda o, “**Muhammed, erkeklerinizden hiçbirinin babası değildir. Fakat o Allah’ın Rasûlü ve peygamberlerin sonuncusudur. Allah, her şeyi hakkıyla bilir.**”⁷⁰¹ âyetinin tefsirinde ‘خَاتَمُ النَّبِيِّنَ’ ifadesinin kıraat âlimlerinden Âsım’a göre te’nin üstünüyle okunup ‘mühür’ anlamına geldiğini, bu durumda “*hâteme’n-nebiyyîn*” terkinin ise Hz. Peygamber (sav)’ın peygamberlerin sonuncusu olduğu, O’ndan sonra hiç kimsenin gaybtan haber vermeyeceği anlamına geldiğini, Hz. Îsâ (a.s)’nın ise bu konuda Hz. Peygamber (sav)’den

⁶⁹⁶ el-A’râf 7/158

⁶⁹⁷ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Tefsîru’n-Neseî*, 1/610-611; Ebü’l-Berekât en-Neseî, *Neseî Tefsiri*, 4/312.

⁶⁹⁸ Ebü’l-Berekât en-Neseî, *el-İ’timâd*, 186-187. Bu yaklaşımı Sâbûnî’de de görmekteyiz. Bkz.: Sâbûnî, *el-Kifâye*, 200-201.

⁶⁹⁹ Fadıl Aygan, “Peygamberlik Zincirinin Son Halkası Olarak Hz. Muhammed’in Nübüvvetinin Mâhiyeti”, *Hiz. Peygamber’in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri 17-19 Ekim 2014*, (01 Ocak 2015), 53-54.

⁷⁰⁰ Aygan, “Peygamberlik Zincirinin Son Halkası Olarak Hz. Muhammed’in Nübüvvetinin Mâhiyeti”, 55.

⁷⁰¹ el-Ahzâb 33/40.

önceki haber verenlerden olduğunu, nitekim yeryüzüne indiğinde Hz. Muhammed (sav)’ın şer’atine göre onun ümmetinden biri gibi amel edeceğini belirtmiştir. Âsım’ın dışındaki diğer kıraat âlimlerinin ise te’nin esresiyle okuduklarını, bunun ise mühürleyen anlamına geldiğini, bu konuda İbni Mes’ûd (r.a)’un: “Fakat o, peygamberleri sonlandıran peygamberdir.” şeklindeki kırâatinin de bunu güçlendirdiğini söylemiştir.⁷⁰² Ayrıca Nesefî **“(Ey Resûlüm Muhammed!) Böylece seni, kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın. Onlar Rahmân olan Allah’ı inkâr ediyorlar. De ki: “O benim Rabbimdir. O’ndan başka ilâh yoktur. Sadece O’na tevekkül ettim ve dönüş sadece O’nadır.”**⁷⁰³ âyetini izah ederken de “Ey Resûlüm Muhammed! Böylece -büyük bir değeri olan, diğer gönderilenlere üstünlüğü bulunan bir gönderişle seni -gönderdik. Daha sonra da onu nasıl gönderdiğini açıklayarak şöyle buyuruyor: -kendilerinden önce nice ümmetlerin gelip geçtiği bir ümmete gönderdik -yani öyle bir ümmete gönderdik ki, ondan önce de nice ümmetler gelip geçtiler. Senin gönderildiğin ümmet ise ümmetlerin en sonuncusudur, sen de peygamberlerin en sonuncususun. İşte böyle bir topluma seni gönderdik ki, sana vahyettiğimizi onlara okuyasın.” Sana vahyettiğimiz o yüce kitab’ı kendilerine okuyasın diye gönderdik.” ifadeleriyle bu hususa değinmiştir.⁷⁰⁴

⁷⁰² Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 3/34; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 8/358.

⁷⁰³ er-Ra’d 13/40.

⁷⁰⁴ Ebü’l-Berekât En-Nesefî, *Tefsîru’n-Nesefî*, 2/154; Ebü’l-Berekât en-Nesefî, *Nesefî Tefsiri*, 6/41.

SONUÇ

Nübüvvet ile ilgili tartışılan tüm meselelerin sistematik bir şekilde ele alındığı bu çalışmada Ebü'l-Berekât en-Neseî'nin görüşleri, mensubu olduğu Mâtürîdîlik mezhebinin önderi İmam Mâtürîdî ve onun takipçileri Ebü'l-Muîn en-Neseî ve Nûreddin es-Sâbûnî'nin -temel meselelerdeki- görüşlerine de değinilerek, ortaya koyulmaya çalışıldı. Onun görüşlerini ortaya koyarken akâid ve kelâma dair yazdığı kitapların yanı sıra kendi adıyla meşhur olan ve nesiller boyu medreselerde okutulan tefsirinden de istifade etmemiz kelâmî bir meselenin ele alınıp delillendirilmesinde hem akıl-nakil birlikteliğini/insicâmını görme hem de naslara Ehl-i Sünnet/Mâtürîdî perspektifinden bakma imkânını bizlere vermiş oldu.

Nübüvvetin imkânı ve ispatı meselesinde Neseî, inkarcıların iddialarını tasnif etme yoluna gitmemiş, konuyu genel olarak nübüvvete duyulan ihtiyacı ve peygamberliğin hikmetini ortaya koyarak cevaplandırmaya çalışmış, peygamberler ve şeriatler göndermenin sefihlik olmayıp hikmet olduğunu söylemiştir. Aklın yeterli olacağını savunanlara karşı da aklın sınırlı olduğunu, subjektif bir yöne sahip olduğunu ve de iç ve dış etkenler karşısında muhtaç durumda olduğunu belirterek cevap verir. Nübüvvetin ispatı hususunda bir peygamberin en önemli, olmazsa olmaz delili olarak mûcizeyi görmekte, ona göre mûcize beşerin gücünü aşan bir durum olduğundan dolayı mûcize ortaya konulduğunda, mûcize gösteren peygamberin peygamberliği kesinleşmiş ve zorunlu olarak bilinmiş olmaktadır. Bu anlamda mûcize Allah'ın kavli tasdiki mesabesinde fiilî tasdikidir. Mûcize ile mevzubahis edilen sihrin, tesiri itibarıyla hakikatini kabul etmekle birlikte sihir, büyü vb. işlerin mûcize gibi olmayıp hile ve aldatmacadan ibaret olduğunu söyler. Böylece mûcizeyi sihir vb. şeylerden ayırır. Ona göre mûcize bu dünyada meydana gelmeli, nübüvvet iddiasına mutabık, iddiayı tasdikler mahiyette olmalı, meydan okunacak şekilde benzerini getirmek mümkün olmamalıdır. Ayrıca mûcize göstermedikçe bir kimsenin peygamberliğini kabul etmenin zorunlu olmadığını söyler. Neseî mûcizeleri sınıflandırma yoluna da gitmemiştir. Ehl-i sünnetin görüşüne uygun olarak sihrin ve nazarın hak olduğunu kabul etmiş bu noktada kerâmet meselesine de değinerek kerâmetin de hak olduğunu nakli delillerden örnekler getirerek

ispat etmeye çalışmıştır. Ona göre mûcize, kerâmet, maûnet ve istidrâc-ihânet olmak üzere dört olağanüstü durum vardır.

Nübüvvât içerisinde tartışılan genel meselelerde ise resûl ile nebînin aynı mı ayrı mı olduğu konusunda Nesefî ayrımı gitmekte, resûlün kendisine kitap verilen peygamber, nebînin ise kendisine kitap verilmediği halde Allah'tan haber veren peygamber olduğunu söyler. Ona göre peygamber göndermek Allah'a hikmet yönünden vâciptir. Bu ise bir kimsenin Allah'a zorunlu kılması ya da O'nun kendisine bunu zorunlu kılması anlamında olmayıp, hikmetinin gerektirdiği şeylerden olması anlamındadır. Nesefî'ye göre peygamberlik kulun çalışması ve gayretiyle elde edilen bir makam olmayıp, Allah'ın kuluna bahşetmesiyle sahip olduğu bir makamdır. Yani nübüvvetin vehbî olduğu görüşündedir. Nesefî, insan peygamberlerin tüm meleklerden, melek peygamberlerin peygamberler dışındaki tüm insanlardan, muttakilerin de melek peygamberler dışındaki tüm meleklerden üstün olduğunu söyleyerek Mâtürîdî çizgisini sürdürmüştür. Peygamberlerin birbirlerine üstünlükleri konusunda ise onların vazifeleri itibariyle eşit olduklarını ancak fazilet ve mücadeleleri bakımından birbirlerine üstünlüklerinin olduğunu söyleyerek, en üstün peygamberin ise Hz. Muhammed (sav) olduğunu belirtir. Ayrıca onların sahip oldukları/olmaları gereken ortak özellikleri de zikretmiştir. Buna göre peygamberlik erkek olmayı gerektirir. Zira kadınların yaratılışları ve de nübüvvet davasının yapısı itibariyle onların peygamber olmaya müsait olmadıklarını söyler. Peygamberlerin insanların en akıllıları, fiziken de ahlaken de en güzelleri, en cesurları, en güzel konuşanları olduklarını belirtir. Onların bi'set öncesi de sonrası da küfürden, kendi saygınlıklarını azaltacak alçaltıcı günahlardan masum olduklarını, ancak peygamberlikten önce nadiren de olsa günah işlemelerinin câiz olduğunu belirtir. Peygamberlerin sayısını ise belli bir sayı ile ifade etmemek gerektiğini, çünkü peygamber olmayı ekleme, olanı da çıkarma tehlikesinin olduğunu vurgulamıştır. Ona göre peygamberler Allah'ın onlara bildirmesiyle gaybı bilebilirler. Ve onların bazı konularda içtihatla bulunması da câizdir.

Hz. Muhammed (sav)'in nübüvvetine ilişkin konularda ise Hz. Peygamber (sav)'in nübüvvetine delil olarak O'nun ortaya koyduğu mûcizelerden ve en büyük mûcizesi olan Kur'ân-ı Kerim'den bahseder. O'nun geldiği dönemin bir fotoğrafını çekerek yoldan

çıkışlıkları dile getirir, Hz. Peygamber (sav)'in peygamberliği ile de insanlığın hidayete ve istikamete erdiğini söyler. O'nun nübüvvetinin delilleri arasında gaybtan verdiği haberleri de zikrederek, ümmî olan bir kimseden sâdır olan bu tarz gaybî, mûcizevî durumların da O'nun nübüvvetine delil olduğunu söyler. Hz. Peygamber (sav)'in mûcizeleri arasında İsrâ ve Mi'râc olayından da bahsederek Hz. Peygamber (sav)'in ruhen ve bedenen, yakaza halinde bu yolculuğu gerçekleştirdiğini söyler. O'nun en büyük ve delaleti en açık olan mûcizesinin ise Kur'ân-ı Kerim olduğunu, Kur'ân'ın hem lafzıyla hem manasıyla mu'ciz olduğunu, bu konuda ona kimsenin muarazada bulunamadığını, muarazada bulunamamalarının sebebini ise istemediklerinden ya da meşgul olduklarından değil de âciz kaldıklarından dolayı olduğunu açıklar. Neseî'ye göre Hz. Peygamber (sav) peygamberlerin sonuncusudur, O'nun peygamberliği de kıyamete kadar bütün insanlığa ve cinlere şâmil olacak şekilde evrenseldir.

Neseî, nübüvvet ile ilgili meselelerin tamamında genel anlamda Ehl-i Sünnet, özel anlamda Mâtürîdî çizgisini korumuş, onun tüm eserlerinde eserlerini yazma maksadı olarak ifade ettiği Ehl-i Sünnet inancının kök salması ve tebellür etmesi amacını ve bu konudaki gayretini anlamak, Mâtürîdî, Ebü'l-Muîn ve Sâbûnî'nin görüşlerine de yer vererek mezhebi içerisindeki takipçiliğini de ortaya koymak, bugün hala güncelliğini koruyan bu önemli meselede bugünün diliyle akıl ve nakil temelli çözüm üretmemizde bizlere usûl, yöntem ve bakış açısı sağlaması adına bu çalışmamızı gerçekleştirmiş olduk.

KAYNAKÇA

- Abdülcebbâr, Kâdî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Alper, Hülya. *Mâtürîdî*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Ardoğan, Recep. *Kelam ve Felsefe Açısından Nübüvvet*. Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2.Baskı., 2022.
- Aruçi, Muhammed. “Ülû'l-Azm”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. ts. Erişim 06 Şubat 2024
- Askalânî, İbn Hacer. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1993.
- Atik, Bilal. *Kur'an'a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Aygan, Fadıl. “Peygamberlik Zincirinin Son Halkası Olarak Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Mâhiyeti”. *Haz. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri 17-19 Ekim 2014*.
- Barlak, Muzaffer. *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Bayram, İbrahim. “İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi”. *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (01 Haziran 2015), 169-198.
- Bulut, Mehmet. “İsmet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 23/134-136, ts. Erişim 06 Şubat 2024.
- Bulut, Halil İbrahim. “Mûcize”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/348-351, 2020.
- Can, Mustafa. *Ebü Mansur Mâtürîdî'nin Nübüvvet Anlayışı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 2018.
- Çelebi, İlyas. “Nazar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 32.
- , “Sihir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 37, 2009.
- , “Zelle”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. ts. Erişim 06 Şubat 2024.
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1941.
- Doğru, Erdinç. “Dilbilim ve Kur'an Çerçevesinde Bir Anlam Analizi: Resul ve Nebi Kavramları”. *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research - İslam Araştırmaları* IV/2 (2011), 5-10.
- Erel, Sami Turan. “Ebu'l-Berekât en-Neseî”. *İslam Düşünce Atlası*. İzmir: İlem İlmi Etüdler Derneği, 2017.

- Ferhârî, Ahmed. *en-Nibrâs Şerhu Şerhi'l-Akâidi'n-Neseîyye*. thk. Okan Kadir Yılmaz. İstanbul: Dâru'l-Yâsîn, 2012.
- Haliloğlu, Hasan. *Ebü'l-Berekât Neseî ve Adudüddîn İcî (İlmî Hayatları ve Eserleri)*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Karadaş, Çağfer. *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- , "İsbât-ı Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Muhammed'in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine". *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2003), 149-165.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1993.
- Koloğlu, Orhan Şener. *Cübbâiler'in Kelâm Sistemi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2017.
- , *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Kureşî, Abdülkâdir. *el-Cevâhirü'l-mudîyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Huluv. 5 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1993.
- Kutlu, Sönmez. "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî". *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*. haz. Sönmez Kutlu. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Kutluboğa, İbn. *Tâcü't-Terâcim*. thk. Kâsım Muhammed er-Recep. Bağdad: Matbaatü'l-Ânî, 1962.
- Leknevî, Abdülcebâr, Kâdî. *Şerhu'l-usûli'l-hamse: Mu'tezile'nin Beş İlkesi*. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Alper, Hülya. *Mâtürîdî*. İzmir: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Ardoğan, Recep. *Kelâm ve Felsefe Açısından Nübüvvet*. Kahramanmaraş: Klm Yayınları, 2022.
- Aruçi, Muhammed. "Ülû'l-Azm". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. ts. Erişim 06 Şubat 2024
- Askalânî, İbn Hacer el-. *ed-Dürerü'l-kâmine fî a'yâni'l-mi'eti's-sâmine*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1993.
- Atik, Bilal. *Kur'ân'a Göre Peygamberlik Ve -Bir Sünnetullah Olarak- Mucize*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- Aygan, Fadıl. "Peygamberlik Zincirinin Son Halkası Olarak Hz. Muhammed'in Nübüvvetinin Mâhiyeti". *Hız. Peygamber'in Nübüvvetinin Süresi ve Kapsamı Çalıştay Bildiri ve Müzakere Metinleri 17-19 Ekim 2014*. https://www.academia.edu/45228976/Peygamberlik_Zincirinin_Son_Halkas%C4%B1_Olarak_Hz_Muhammed_in_N%C3%BCb%C3%BCvvetinin_M%C3%A2hiyeti
- Barlak, Muzaffer. *Kelâm'da Nübüvvet Tartışmaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2018.
- Bayram, İbrahim. "İslâm Düşüncesinde Nübüvvetin Vehbîliği-Kesbîliği Meselesi". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (01 Haziran 2015), 169-198.

- Bulut, Halil İbrahim. “Mûcize”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/348-351, 2020.
- Bulut Mehmet. “İsmet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. ts. Erişim 06 Şubat 2024
- Can, Mustafa. *Ebû Mansur Mâtürîdî’nin Nübüvvet Anlayışı*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *Kitâbü’t-Ta’rifât*. Beyrut: Dârü’n-Nefâis, 2018.
- Çelebi, İlyas. “Nazar”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 32, ts.
- Çelebi, İlyas. “Sihir”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 37, 2009.
- Çelebi, İlyas. “Zelle”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. ts. Erişim 06 Şubat 2024
- Çelebi, Kâtip. *Keşfü’z-zunûn ‘an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1941.
- Doğru, Erdinç. “Dilbilim ve Kur’an Çerçevesinde Bir Anlam Analizi: Resul ve Nebi Kavramları”. *Islamic University of Europa Journal of Islamic Research - İslam Araştırmaları* IV/2 (2011), 5-10.
- Ebû Mansûr el-. *Kitâbü’t-Tevhîd: Açıklamalı Tercüme*. çev. Bekir Topaloğlu. Üsküdar/İstanbul: İSAM Yayınları, 2015.
- Ebü’l-Berekât en-Neseî. *Neseî Tefsiri*. çev. Harun Ünal. 10 Cilt. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Erel, Sami Turan. “Ebu’l-Berekât en-Neseî”. *İslam Düşünce Atlası*. İzmir: İlem İlmi Etüdler Derneği, 2017.
- Ferhârî, Ahmed el-. *en-Nibrâs Şerhu Şerhi’l-Akâidi’n-Neseîyye*. thk. Okan Kadir Yılmaz. İstanbul: Dâru’l-Yâsîn, 2012.
- Haliloğlu, Hasan. *Ebü’l-Berekât Neseî ve Adudüddîn İcî (İlmî Hayatları ve Eserleri)*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2020.
- İbn Kutluboğa. *Tâcü’t-Terâcim*. thk. Kâsım Muhammed er-Recep. Bağdad: Matbaatü’l-Ânî, 1962.
- Karadaş, Cağfer. *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2015.
- Karadaş, Cağfer. “İsbât-ı Nübüvvet ve Peygamberlik ve Hz. Muhammed’in Peygamberliği Adlı Eser Üzerine”. *Hadis Tetkikleri Dergisi* 1/1 (30 Haziran 2003), 149-165.
- Kehhâle, Ömer Rızâ. *Mu‘cemü’l-mü‘ellifîn*. 4 Cilt. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1993.
- Koloğlu, Orhan Şener. *Cübbâiler’in Kelâm Sistemi*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2017.
- Koloğlu, Orhan Şener. *İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdiyye Mezhebi*. Ankara: TDV Yayınları, 2018.
- Kureşî, Abdülkâdir el-. *el-Cevâhirü’l-mudîyye fî tabakâti’l-Hanefiyye*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Huluv. 5 Cilt. Kahire: Dâru Hicr, 1993.

- Kutlu, Sönmez. “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmam Mâtürîdî”. *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*. haz. Sönmez Kutlu. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Leknevî, Abdülhay el-. *el-Fevâ'idü'l-behiyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1998.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr el-. *Kitâbü't-Tevhîd*. thk. Bekir Topaloğlu, Muhammed Aruçi. İstanbul: TDV Yayınları, 2019.
- Mavil, Kılıç Aslan. “Bir Hanefî-Mâtürîdî Âlimi Ebü'l-Berekât en-Nesefî”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (01 Ocak 2013), 57-83.
- Mavil, Kılıç Aslan. “Mâtürîdîler'e Göre Nübüvvetin Kapsam ve Gerekliliği”. *dergİabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 5/9 (2017), 76-88.
- Mertoğlu, M.Suat. “Ümmî”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. ts. Erişim 06 Şubat 2024
- Nebati, Mahmut. *Mâtürîdîlik Düşüncesi-2: Mûcize, Kerâmet, Nüzûl-i İsâ*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât en-. *el-İ'timâd fî'l-İ'tikâd*. thk. Nâdir b. Muhammed Ebû Ömer. Dimaşk-Beyrut: Mektebetü Dâru'l-Fecr, 2020.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât en-. *el-'Umde Fi'l-Akâid: İslam İnancının Ana Umdeleri*. çev. Temel Yeşilyurt. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât en-. *Menâru'l-Envâr (Fıkah Usulü)*. çev. Soner Duman vd. İstanbul, 2020.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât en-. *Tefsîru'n-Nesefî: Medâriku't-tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nesefî, Ebü'l-Berekât en-. *Nesefî Tefsiri*. çev. Harun Ünal vd. 10 cilt. İstanbul: Ravza Yayınları.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn en-. *Bahru'l-Kelâm: Mâtürîdî Kelâmı*. çev. Yusuf Arıkaner. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2019.
- Nesefî, Ebü'l-Muîn en-. *Tabsiratü'l Edille Fî Usûli'd-Dîn*. thk. Hüseyin Atay, Şaban Ali Düzgün. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2003.
- Okşar, Yusuf. *Peygamberlik Olgusu (Kuramsal Çerçeve ve Tarihsel Süreç)*. Ankara: Nobel Yayınları, 2022.
- Önal, Recep. *Ebü'l-Berekât en-Nesefî' ve Kelâmî Polemikleri*. Bursa: Emin Yayınları, 2017.
- Önal, Recep. “İslam Kelâmı'nda Nübüvvet'in Mahiyeti, Kapsamı ve Gerekliliği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 2/2 (2013), 151-178.
- Özarslan, Selim. “Peygamberlerin Özelliklerinden Erkek Olmak ve Düşündürdükleri”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (15 Aralık 2006), 107-118.
- Sâbûnî, Nûreddin es-. *el-Kifâye fî'l-hidâye*. thk. Muhammed Aruçi. Beyrut: Dar İbn Hazm, 2014.

- Sâbûnî, Nûreddin es-. *el-Müntekâ min ismeti'l-enbiyâ*. thk. Mehmet Bulut. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları - İSAM Yayınları, 2022.
- Sâbûnî, Nûreddin es-. *Mâtürîdiyye akaidi: el-Bidâye fî Usûli'd-Dîn tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2014.
- Sâbûnî, Nûreddin es-. *Peygamberlerin Masumiyeti*. çev. Murat Kaan Kıvılcım. İstanbul: Şamil Yayınevi, 2022.
- Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed es-. *el-Ensâb*. thk. Abdullah Ömer el-Barûrdî. Beyrut: Dârü'l-Cenan, 1988.
- Sönmez, Vecihi. *İnsanlığın Nübüvvet Anlayışı ve Ebu'l-Muîn en-Nesefî ile Seyfuddin el-Âmidî'nin Nübüvveti İspat Metodları*. Batman: Mütercim Yayınları, 2019.
- Temîmî, Takıyyüddin b. Abdülkâdir. *et-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*. thk. Abdulfettah Muhammed el-Hulv. 4 Cilt. Riyad: Dâru'r-Rufâî, 1983.
- Topaloğlu, Bekir. “Ebû Mansûr Mâtürîdî'nin Kelami Görüşleri”. *İmam Mâtürîdî ve Maturidilik*. haz. Sönmez Kutlu. Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelam Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2017.
- Uludağ, Süleyman. “Kerâmet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. C. 25, 2022.
- Yağlı Mavil, Hikmet. *İmam Eş'arî'nin Kelâm Düşüncesi*. Ankara: İSAM Yayınları, 2018.
- Yavuz, Salih Sabri. *İslâm Düşüncesinde Nübüvvet*. İstanbul: Okur Akademi Yayınları, 2020.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Hz.Muhammed'in Peygamberliği ve 'Son Peygamber' Oluşu”. *Vahiy ve Peygamberlik*. haz. Yusuf Şevki Yavuz. İstanbul: Kuramer, 2018.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Nübüvvet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/279-285. TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, 2007.
- Yavuz, Yusuf Şevki. “Sarfe”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 36/140-141.
- Yeşilyurt, Temel. *Nesefî Kelamı*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021.
- Yıldırım, Zeki. “Kur'ân'da Peygamberlerin İsmeti”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19 (30 Haziran 2003).
- Zehebî, Muhammed Hüseyin ez-. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2000.